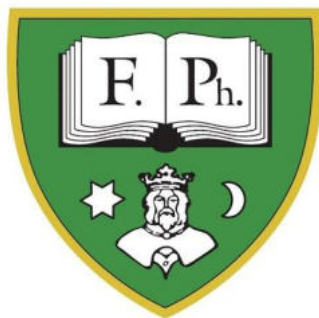

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Ludmán Katalin

Hajnóczy Péter poétikája és a hagyatéka

Témavezető: Prof. Dr. Kecskeméti Gábor

A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Kecskeméti Gábor

Miskolci Egyetem

Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Irodalomtudományi Doktori Iskola

Modern Szövegtudomány Doktori Program

Miskolc

2025

Témavezetői ajánlás

Ludmán Katalin „Hajnóczy Péter poétikája és a hagyaték” c. PhD értekezéséhez

Ludmán Katalin doktori értekezése filológiai feldolgozás és irodalomtudományi interpretáció olyan együttesét valósítja meg, amely a 20. századi irodalom kutatásában egészen különleges teljesítmény.

A jelölt Hajnóczy Péter nyugtalanító sorsú, közgyűjteménybe csak a dolgozat lezárását kevéssel megelőzően került teljes kéziratos hagyatékának autopszikus feltárására alapozta értekezését. Munkája felölelte minden egyes darab kézbevitelét, teljes körű digitális rögzítését. Ez a fázis mintegy tízezer digitális felvételt eredményezett, ami a hagyaték repozitóriumi gyűjteménybe helyezésének nyersanyaga. E lépést követően vált lehetségessé az a rendszerezés, amely szövegforrások, szövegállapotok, szövegváltozatok, szövegidentitások elkülönítését, datálását, attribúálását, időrendi sorba való helyezését jelentette. A kéziratban fennmaradt összes fikciós szöveg, valamint Hajnóczy Péter könyvtárgyainak, önéletrajzainak és egyéb kéziratos jegyzeteinek elkülönítése, adatszerű leírása befejeződött, a levelezés feldolgozása kb. kétharmadig haladt előre, s így a hagyatéki gyűjtemény adatbázisa közel háromszáz elkülöníthető egységet tartalmaz.

Doktori iskolai abszolutóriumának megszerzése, 2023. február 1-je óta Ludmán Katalin a munkát a Miskolci Egyetemnek a Digitális Örökség Nemzeti Laboratórium keretében foglalkoztatott tudományos segédmunkatársaként, egyben a budapesti Irodalomtudományi Intézet DigiPhil csoportjával a legszorosabban együttműködve végezte. A digitális irodalomtudomány szemantikus szervezésű adatkezelésében iránymutató jelentőségű pilot projektje, Hajnóczy-primér és szekundér bibliográfiája ennek a technológiai *know how*-t megteremtő *best practice*-nek megfelelően készült. A bibliográfiai adatbázis több mint félezer tételes, s az ITIdata szemantikus adatplatformjába való feltöltése befejeződött. Megkezdődött a Hajnóczy kézírás-felismerő modell létrehozása is, amelyhez a jelölt négy különböző dokumentumegységből (nagy méretű spirálfüzetek az 1970-es évek közepéről) 223 oldalnyi kéziratot írt át a *Transkribus* szoftver segítségével. Az eddigi eredmények alapján még további – legalább ugyanilyen terjedelmű – kéziratos korpusz átírása lesz szükséges.

A filológiai munka során vált világossá, hogy a hagyatéki szövegek a vártat messze meghaladó mértékben tartalmazznak a korábban hozzáférhető életművön kívüli, egészében vagy részleteiben ismeretlen műveket, a kanonizált szövegkorpusz hozzáférhető szövegkiadásait pedig megrázó reflektálatlansággal, igénytelenséggel, hozzá nem értéssel rendezték sajtó alá.

A Hajnóczy-szövegekben való jártasság megszerzése, az átírások szabatos tétele párhuzamosan folyt olyan szövegértelmező eljárásokkal, amelyeknek a megbízható szövegűvé javított korpuszon való működtetése nagyszerű interpretációs lehetőségeket nyitott. A jelölt az anyagot és a Kádár-kori kultúra világát autentikusan ismerő, kreatív, lényeglátó, eredeti meglátásokkal operáló irodalomértelmező, s az értekezés több olyan paradigmatisz szemléleti formát is körülhatárol, amelyeket a Hajnóczy-szövegek kivételesen termékeny megnyitására használ fel.

A doktori értekezés alapos, érvényes, elmélyült munka, a korszak irodalomértelmezésében sajnos ritkán tapasztalható körültekintéssel, filológiai megalapozottsággal és reflektáltsággal készült. Maradéktalanul valóra váltja a textológiai doktori képzésnek a gondolatgazdag interpretációban kiteljesedő kimeneti optimumát. A doktori cím elnyerésére feltétlenül érdemes munka benyújtását, megvitatását, s annak alapján a doktori fokozat megítélését feltétlenül támogatom.

Miskolc, 2025. január 16.

Prof. Dr. Kecskeméti Gábor
az MTA rendes tagja

„Mindig vonzottak az egyetlen gondolkörbe börtönzött monomániások, mert minél szűkebbre vonja valaki ezt a kört, annál jobban közeledik másfelől a végtelenhez. Éppen ezek az emberek, akik látszólag elfordultak a világtól, a maguk területén a természetek vakbuzgalmával építik fel a világmindenség sajátos, egyszeri, miniatűr mását. Így hát nem is titkoltam barátom előtt, hogy [...] szeretném majd közelebbről szemügyre venni az intellektuális egyoldalúságnak ezt a különös példányát.”¹

¹ Stefan ZWEIG, *Sakknovella*, ford. FÓNAGY Iván, ill. CSERNUS Tibor (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1959), 17.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	7
1.1. Az értekezés tárgya, előzmények	7
1.2. A dolgozat felépítése	8
1.3. További feladatok, kitekintés	14
2. A hagyaték szerepe Hajnóczy Péter életművének befogadástörténetében	17
2.1. Röviden az irodalmi hagyatékok egyedi történetéről	17
2.2. A hagyaték megkülönböztetett szerepe	19
2.3. A befogadástörténet korszakai	29
2.3.1. 1970–1981	30
2.3.2. 1982–2010	31
2.3.3. 2010–2024	33
2.4. A kultikus megközelítésmód frazeológiája a Hajnóczy-recepcióban	34
2.5. Szövegkritikai problémák az életműben	35
3. A Hajnóczy-hagyaték digitális feldolgozása	40
3.1. Hajnóczy-filológia a digitális térben	42
3.2. Hagyatéki reáliák és a kanonikus korpusz	47
4. A legnagyobb kis életmű	56
4.1. Szempontok az életmű olvasásához	58
4.1.1. téma	60
4.1.2. motívum	60
4.1.3. műfaj	64
4.1.4. kompozíció	65
4.1.5. narráció	65
4.1.6. szereplők és helyszínek	68
4.2. Szövegcsomópontok és materialitás	71
5. Hajnóczy Péter repetitív prózáiról	74
5.1. A repetitív írásmód a Hajnóczy-szövegekben	74
5.2. Egy szövegcsoporthoz szűkebb és tágabb köre	77
5.3. Keletkezéstörténet	80
5.4. A „tisztá forma” és a <i>Fuga</i> című hagyatéki darab	83
5.4.1. A „tisztá forma” a repetitív ciklus darabjaiban és az ismétlés formái az életműben	83
5.4.2. A <i>Fuga</i> mint a „tisztá forma” hagyatéki reprezentánsa	101
5.5. Szöveg-repetíció a szerzői kötetekben és még egy hagyatéki darab	106
5.5.1. A szerzői kötetekben előforduló szöveg-repetícióról röviden	106
5.5.2. Az <i>[A Cimborában felhajtott...]</i> kezdetű hagyatéki töredék	109
5.5.3. A <i>fűtő</i> repetitív betétje	114
5.6. A <i>fűtő</i> változatai a hagyatékban és a kiadásban megjelent korpuszban	116
6. A <i>fűtő</i> (1975) és A <i>véradó</i> (1977) lehetséges olvasatai	122
6.1. A pszichés terheltség témája és a pszichiátria a Hajnóczy-életműben	122
6.2. Párdarabok	128
6.3. Hajnóczy „esettanulmányai”	131
6.4. Hajnóczy-szövegek a terápiás gyakorlatban	140
7. A(z) <i>M</i> (árai)-ciklus és a ködlovag Hajnóczy	143
7.1. Egy hagyománytörténeti összefüggés	143
7.2. Hajnóczy és a századfordulói modernség	146
7.3. „»Másként kell élni.«” Márai a Hajnóczy-életműben	155
7.4. Krúdy–Márai–Hajnóczy	162

8. A szkript-jellegű szövegek csoportja.....	165
8.1. Hajnóczy és a film.....	165
8.2. Filmes kapcsolatok Hajnóczy Péter és Esterházy Péter műveiben	167
8.3. Adaptáció és interpretáció	170
8.4. Hadüzenet vagy status quo	172
9. Egy „dilettáns” életútja és műveltsége.....	176
9.1. Életrajz helyett: Hajnóczy Béla, Ödön, László, Péter	176
9.2. A professzionalizálódás lehetőségei.....	178
9.3. A szellemi tájékozódás irányai.....	186
10. Összegzés, következtetések	188
11. Mellékletek	193
11.1. Az értekezésben felhasznált irodalom	193
11.2. Szövegek a Hajnóczy-hagyatékból.....	205
11.2.1. Melléklet (1): [<i>Az ablak... ott térdel...</i>]	205
11.2.2. Melléklet (2): [<i>A Cimborában felhajtott...</i>]	211
11.2.3. Melléklet (3): <i>Partizánok</i>	227
11.2.4. Melléklet (4): [<i>„Ott lesz-e a banánszoknyás...”</i>].....	240
11.2.5. Melléklet (5): <i>A Martinovics összeesküvés</i>	259
11.3. A hagyatékban fennmaradt könyvjegyzék	261
11.4. A hagyatékban fennmaradt könyvtárgyak és folyóiratok jegyzéke.....	274
11.5. A szerző olvasmányai a hagyatéki feljegyzések alapján	275
11.6. Hajnóczy Péter kiadásban megjelent művei időrendben	279

1. Bevezetés

1.1. Az értekezés tárgya, előzmények

Doktori értekezésem Hajnóczy Péter (1942–1981) prózapoétikájával és az életmű szövegeinek textológiai vizsgálatával foglalkozik a hagyatékban maradt dokumentumok alapján. Az irategyüttes – minden látszat ellenére – a legutóbbi időkig a nemzeti kultúrkincs kallódó–lappangó hányadához tartozott. Az anyag Hajnóczy Péter 1981-ben bekövetkezett halála óta először 2024-ben került közgyűjteménybe. Ebből a tényből két, az életmű textológiai állapotát, illetve attól nehezen elválasztható recepcióját és befogadástörténetét alapvetően meghatározó következmény fakad. Az egyik, hogy a több ezer oldal terjedelmű hagyatékra többször mozgatták, átrendezték, az elmúlt évtizedek során több darabját számos alkalommal jól-rosszul kiadásra előkészítették, amely nyomot hagyott a korpusz mai állapotán; a másik pedig, hogy a szerzői életműre irányuló bárminemű későbbi (nem csak kifejezetten textológiai fókuszú) kutatás elemi érdekeit és kiindulópontját jelentő szakszerű kéziratári katalógus sosem készült a dokumentumokról.

Eredeti elképzeléseim szerint ez a dolgozat egymáshoz lazábban-szorosabban kapcsolódó kiadatlan Hajnóczy-szövegeket és azok tanulmányértékű kommentárjait, értelmezéseit fűzte volna egybe tetszőleges poétikai-esztétikai szempontok szerint. A 2024-ben végül a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárába került, 2018 őszén viszont még a Szegedi Tudományegyetemen tárolt hagyatéki kartondobozokhoz közelebb lépve azonban a szöveggyűjtemény-szerű koncepció, amelyben kritikai igényű szövegközlések és az átírás, kontextualizálás tapasztalataiból előállított értekező fejezetek váltották volna egymást, újabb kérdések szükségszerű tisztázásának igényével egészült ki.² A voltaképpeni értelmező

² 2023 tavaszán „*A létezés botránya*” Hajnóczy Péter és Nádas Péter írói világában címmel nyílt kiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban, ezért ebből az alkalomból Hódmezővásárhelyről Budapestre kerültek a dokumentumok, eredetileg ideiglenesen, majd egy 2024 januárjában érkezett tájékoztatás szerint véglegesen is. A 2010. április 26-án kelt, máig érvényben lévő szerzői jogi megállapodás alapján Cserjés Katalin, a hagyaték „örzője” és a Szegedi Tudományegyetem azóta nyugdíjas tanára továbbra is igényt tarthat az iratokra, amíg „a kutatási munkát tovább folytatni nem tudja”. Legutolsó információim szerint a PIM munkatársai abban állapodtak meg Cserjés Katalinnal, hogy a tárlat végeztével a kéziratokat visszaviszik a Hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár egyik szobájába, ahová Cserjés Katalin nyugdíjazása után kerültek, ám az iratanyag végül mégis marad a múzeumban. A 2010-es megállapodás teljes szövege a következő: „Alulírott Végh Ágnes, 2010. április 26-án Budapesten két tanú előtt átadom 1981-ben elhalt első férjem, Hajnóczy Péter hagyatékát (írások, levelek, naptárak, könyvek, fotók stb.) Z.[?] Cserjés Katalinnak (SZTE BTK Modern Magyar Irodalom Tanszék) őrzésre és feldolgozásra, hogy azon a Szegedi Egyetemen működő, hallgatókból és PhD-sekből, fiatal oktatókból álló Műhelyével együtt szövegkiadási- és tanulmányírói munkát végezzenek. Amint e munka bevégeződik, vagy Cserjés Katalin a kutatási munkát tovább folytatni nem tudja, a Hajnóczy

munkát, a különböző szövegváltozatok összevetését és a filológiai-textológiai viszonyok tisztázását alap kutatás-jellegű tájékozódás és ténykedés előzte meg. Ez magába foglalta a hagyatéki anyag digitális feldolgozásának munkafázisait, mint az egyedi helyzetből adódó állagromlást kompenzáló fotózás és azonosítás; a hiányzó vagy hiányos katalógust pótló-kiegészítő csoportosítás és adatolás; valamint a szerzői és szakirodalmi bibliográfia elkészítése. Doktori tanulmányaim kezdetén még nem létezett a BTK Irodalomtudományi Intézet filológiai portálja, a *DigiPhil*, és annak szemantikus tudásgráfja, az *ITIdata*,³ ahol azóta ez a tudásanyag (részben) helyet kapott,⁴ azonban enélkül is úgy tűnt, mindenképpen az a legkorszerűbb és a legészakibb is, ha a Hajnóczy-filológia újabb fejleményeit digitális eszközök segítségével, digitális térben gondolom el, amire tehát az irategyüttes tisztázatlan, de legalábbis sérülékeny helyzete is okot adott. A disszertáció 2. és 3. fejezete (*A hagyatékszerepe Hajnóczy Péter életművének befogadástörténetében és A Hajnóczy-hagyatékdigitális feldolgozása*) e munka módszereiről, tapasztalatairól és eredményeiről tudósít, ám mindenekelőtt bevezetést nyújt a Hajnóczy-hagyatékd-, -filológia, és -életmű tartalmainak (és azok állapotának, valamint „értésének”) egyedi, bizonyos szempontból mégis nagyon tipikus történetébe. Az e fejezeteket megalapozó munka alapján a dolgozat egyik központi állítása, hogy a megfelelő szakmai protokollok biztosítására és monitorozására egyedül a tudástermelés stratégiaalkotó intézményei képesek.

1.2. A dolgozat felépítése

Az értekezés voltaképpen első fejezete így egy nem szokványos, a dolgozat tárgyához azonban célzottan illeszkedő recepciótörténeti áttekintésként is felfogható, és elsősorban az irodalomtörténet-írás azon megszólalásaira fókuszál, amelyekben a recenzens a(z újabb) Hajnóczy-szövegkiadás(oka)t méltatja, illetve amely esetekben a szerző figurájára (vélt vagy valós életkörülményeire és elmeállapotára) irányuló figyelem a kézirat(ok)ra is kiterjed.

Péter-hagyatékd kerüljön a Petőfi Irodalmi Múzeum birtokába.” A tanúk Mátis Lilla és Reményi József voltak. A hagyatékdal való munkát 2018-ban Cserjés Katalin engedélyével kezdtem meg, végül 2021-ben a BTK Irodalomtudományi Intézetének sikerült külön megállapodást kötnie Végh Ágnessel a digitális faksimilek közzétételéről.

³ PALKÓ Gábor, FELLEGI Zsófia és DOBÁS Kata, szerk., *ITIdata*, Budapest: Irodalomtudományi Intézet–DigiPhil, 2023, hozzáférés: 2025.01.26, doi: 10.5281/zenodo.8106084.

⁴ LUDMÁN Katalin, *Hajnóczy-bibliográfia*, hozzáférés: 2024.06.20, <https://itidata.abtk.hu/wiki/Hajn%C3%B3czy-bibliogr%C3%A1fia>; *Hajnóczy-hagyatékd*, [a feltöltés folyamatban] hozzáférés: 2024.06.20, <https://itidata.abtk.hu/wiki/Hajn%C3%B3czy-hagyat%C3%A9k>.

Néhány példán keresztül áttekintem az életmű szövegkritikai problémáit, és igazolom, hogy a Hajnóczy-hagyaték mindenkori helyzete alapjaiban határozza meg az életműre irányuló értelmezések és értékelések alakulástörténetét. A korszakolást is ezzel összefüggésben képzelem el, hiszen korántsem egyértelmű, (mikor) mit értünk pontosan Hajnóczy-életmű alatt. Ezek alapján különbséget kell tennünk *elsődleges* (vagy kanonikus) és *másodlagos* (vagy hagyatéki) korpusz között, egyúttal tudatosítva azt is, hogy a kanonikus korpusz – amely gyakorlatilag a szerzői kötetek anyagát jelenti – ugyancsak magába foglal a recepció alapján rangosabbnak és kevésbé rangosnak számító szövegeket (vagyis még tovább tagolható); valamint a *másodlagos* vagy hagyatéki korpusz is szövegek tágabb körét jelenti annál, mint amit az 1982-es, minden bizonnyal az összes valaha volt Hajnóczy-szövegkiadás közül a legnagyobb példányszámban megjelent, Szépirodalmi Könyvkiadónál összeállított gyűjteményes kötet⁵ posztumusz közlésként tartalmaz. Ez a könyv közli a szerző életében megjelent valamennyi szöveget (a kötetbe nem kerültek is), továbbá a hagyatékból is válogat (nem feltétlenül transzparens szempontok szerint), ugyanakkor például nem közli újra az 1975-ös, a Kádár-kor nyilvánosságában botrányosnak ítélt, azóta kultikusnak számító szociográfiát. *Az elkülönítő*⁶ csak a Hajnóczy-filológia 2010 óta tartó korszakában kapott igazán nagy jelentőséget, épp a hagyaték ekkor történt részleges nyilvánosságra kerülésének eredményeként. (1982 és 2010 között Reményi József Tamásnál volt a teljes iratanyag.) A szociográfia hagyatékban maradt szövegelőzményekkel és hivatalos dokumentumokkal kiegészített kiadását Nagy Tamás jogszociológus rendezte sajtó alá 2013-ban.⁷ Ez a teljesítmény – amellet, hogy szükségtelenné teszi, hogy elvégezzem ugyanezt a munkát –, egyúttal arra is rámutatott, hogy a hagyatékhoz való figyelmes odafordulás termékeny értelmezői hozammal bír,⁸ ellentétben azzal az évtizedekig működött bevett hagyatékkezelési gyakorlattal, hogy egy-egy „utolsó fontos kézirat” apropóján kerüljenek közlésre kritikai igényűnek nehezen nevezhető Hajnóczy-kiadások. A megdöbbenő az, hogy még *Az elkülönítő* „szöveggyűjteménnyé” bővített közreadása után is több tucatnyi, figyelemre érdemes, készre formált szöveg vagy terjedelmesebb töredék maradt a

⁵ HAJNÓCZY Péter, *A fűtő, M, A halál kilovagolt Perzsiából, Jézus menyasszonya, Hátrahagyott írások*, szerk. MÁTIS Livia (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982). Létezik egy ennél teljesebb gyűjtemény, amely 2007-ben jelent meg az Osiris Kiadónál, ám ez a kötet mára csak korlátozottan elérhető. HAJNÓCZY Péter, *Összegyűjtött írásai*, szerk. MÁTIS Livia és REMÉNYI József Tamás (Budapest: Osiris Kiadó, 2007).

⁶ A hivatkozások a dolgozatban – ha más nem indokolja az eltérő kiadásra való hivatkozást – mindig a szöveg szerzői kiadására mutatnak. HAJNÓCZY Péter, „Az elkülönítő”, *Valóság* 18, 10. sz. (1975): 84–100.

⁷ HAJNÓCZY Péter, *Jelentések a sülyesztőből: Az elkülönítő és más írások*, szerk. NAGY Tamás, Osiris Klasszikusok (Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 2013).

⁸ NAGY Tamás, *Egy arkangyal viszontagságai: Jog, irodalom, intertextualitás Hajnóczy Péter műveiben* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2018).

hagyatékban, ha a naptárakat, levelezéseket, munkatervet és újságkivágatokkal teletűzdelt mappákat és jegyzetfüzeteket nem is említjük. Ebben a dolgozatban képtelenség lenne az utolsó jegyzetlapig minden elemet ugyanolyan részletességgel tárgyalni, a legfontosabb összefüggésekre azonban hivatkozom majd a megfelelő helyeken, még akkor is, ha a citált dokumentumtípusba tartozó összes darab egészében nem is kap önálló fejezetet. Nem kap önálló fejezetet például a levelek mindegyike, vagy a valamely jól körülhatárolható témacsoporthoz kapcsolódó kéziratos spirálfüzetek összessége, mint például a Kossuth és Széchenyi alakját középpontba állító feljegyzések gyűjteménye a *Lajos I.* [Q470251] és *II. Lajos* [Q470839] című kéziratos spirálfüzetekben; vagy a *Pipolphen* címmel ellátott iratgyűjtő [Q470302] kéziratai és gépirat-kivágatai az Egyesült Gyógyszer és Tápszergyár dolgozóiról szóló szociográfia előmunkálataival stb.

A dolgozat gerincét adó elemző részek közül az első (*A legnagyobb kis életmű*) bevezető jellegű és kettős célt tűz ki. Egyrészt az *oeuvre* egészének jellegadó tulajdonságait igyekszik megragadni számszaki-materiális és textológiai-szemantikai értelemben, másrészt számba veszi a lehetséges csoportosítási szempontok körét, úgy mint téma, műfaj, motívumok, kompozíció, narráció, valamint szereplők és helyszínek. Az életmű szövegcsoportjainak vagy -csomópontjainak áttekintése után textológiai, illetve szemantikai érintkezések mentén haladok előre fejezetről fejezetre. Két vagy több szöveg vagy szövegcsoport kapcsolatát tehát nem pusztán szó szerinti egyezések alapján képzelem el. *A fűtő*⁹ vagy *A halál kilovagolt Perzsiából*¹⁰ (a továbbiakban: *Perzsia*) című kanonikus rangú Hajnóczy-szövegek köré például több olyan szövegváltozat rendezhető, amelyek az ismert szűzsé különböző konfigurációit adják, rokonságuk számtalan érveléssel igazolható, s a szövegek keletkezése és alakulása is jól nyomon követhető. Ezeket az összefüggéseket a vonatkozó alfejezetekben tisztázom.

Az elemző fejezetek mindegyike rendelkezik egy vertikális, azaz filológiai-textológiai nézőponttal, abban az értelemben, hogy a kiadásban megjelent (*elsődleges*) életmű csúcspontjaiként elképzelt (kanonikus rangú) szövegek közül mindig kiemeli egyet vagy többet, és ahhoz/azokhoz rendeli hozzá a „vízszint alatti”, tehát a kiadatlan, hagyatékban maradt (és/vagy a hagyatékból 1982 óta közreadott, de kevésbé ismert) elemeket,

⁹ HAJNÓCZY Péter, „A fűtő”, in HAJNÓCZY Péter, *A fűtő*, 90–116 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975).

¹⁰ HAJNÓCZY Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979).

szövegváltozatokat.¹¹ A fejezetek sorrendjét továbbá az adott szövegcsoporthoz tartozó íráskor keletkezésének relatív időrendje is meghatározza.

Ezért foglalkozom elsőként a hetvenes években keletkezett repetitív prózák csoportjával. Az eredetileg hagyatékban maradt, de már a szerző halála után egy évvel, azaz 1982-ben posztumusz közölt szövegcsoporthoz tartozó elemei között nincs intencionált hierarchia, hiszen Hajnóczy élete során egyiket sem közölte, illetve mint a fejezetből kiderül majd, nem is feltétlenül tartotta értékesnek őket. A repetitív ciklus az életmű alapvető poétikai kódját, az ismétlést és annak különböző módozatait reprezentálja a legnyilvánvalóbb (formai-mondattani) értelemben (is). A repetitív mondatstruktúra(k)ra épülő szövegkonstrukciók tehát a már említett 1982-es posztumusz gyűjteményes kötetben jelentek meg először¹² és viszonylag kevés kiadásban hozzáférhetők. A dolgozat „vertikális logikája” azonban, vagyis hogy minden fejezetben szó esik kiadásban megjelent és az adott szövegcsoporthoz kapcsolódó hagyatéki változatokról is, nem bicsaklik meg, mert a hagyatékban fennmaradt egyetlen további, ugyancsak a jellegzetes repetitív írásmóddal készült szöveg a *Fúga*,¹³ valamint egy olyan töredék is (a kezdősor alapján az *[A Cimborában felhajtott...]*¹⁴ címet kapta), amely egyetlen bekezdésben, betétként alkalmazza a szöveg-repetíciós technikát. Az ismétlés kódjával összefüggésben tárgyalom Hajnóczy Péter idézőtechnikáit. Idézés alatt sokféle narratológiai megoldást értek, legyen szó akár a szövegek kompozicionális jegyeiről (kollázsszerű szövegszervező eljárások, paratextusok, metalepszis stb.) vagy a szűken vett narráció (ki beszél?) dikciójáról és tipográfiájáról. A – Németh Gábort idézve – „kisajátító” szerzői stratégia¹⁵ olyan narrációs módot eredményez, ahol csak a legritkább esetben fordul elő hagyományos, gondolatjelekkel tagolt párbeszéd, és ahol a legtöbb figura csak idézetek révén nyilvánulhat meg mintegy „saját hangján”. A Hajnóczy-életmű szövegeiben, épp az

¹¹ A jéghegymetaforát textológiai összefüggésben használja például SZILÁGYI Emőke Rita, „Egy kora újkori jéghegy: Bepillantás egy kritikai kiadás munkálataiba”, *Literatura* 47, 1. sz. (2021): 96–110.

¹² HAJNÓCZY Péter, „A kavics”; „Keringő”; „A kút”; „A sas”; „A tűz”; „Gyűrűk” in HAJNÓCZY, *A fűtő, M...*, 542–558; 559–593; 594–610; 611–624; 625–636; 637.

¹³ A *Fúga* a szélesebb közönség számára voltaképpen máig ismeretlen, 2020-ban jelent meg először folyóiratban, majd Cserjés Katalin magánkiadásában 2021-ben a *'Bajnok* című kötetben. HAJNÓCZY Péter, „Fúga”, *Vásárhelyi Látóhatár* 11, 1. sz. (2020): 7. És más címmel: HAJNÓCZY Péter, „Fúga; az ablak... ott terdel”, in *'Bajnok: „A megnyílt elzárja roppant távolság...”: a hagyaték mint az előhívás és szembesülés tere: szövegek a Hajnóczy Péter-hagyatékából kommentárokkal, 2009–2020*, szerk. CSERJÉS Katalin és KANCSÓ János, 192 (Tótkomlós: [magánkiadás], 2021). A részletes kiadástörténetet lásd a 11.6. számú fejezetben a dolgozat végén.

¹⁴ Cserjés Katalin kiadásában *A Kondor-töredék; Hőközpont* címmel jelent meg a szöveg. A gépiraton nincs szerzői cím [lásd Melléklet (2)]. A szöveg első sora/mondata: „A Cimborában felhajtott fél deci cseresznyepálinkát, az utcára lépett, megnézte az óráját.” HAJNÓCZY Péter, „A Kondor-töredék; Hőközpont”, in *'Bajnok...*, 237–240.

¹⁵ NÉMETH Gábor, „A józanság révülete”, in, *Hajnóczy a könyvtárban ...a kékből kell kiindulni... – vége/láthatatlan párbeszédben* –, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, Hajnóczy-tanulmányok 5, 153–163 (Szeged: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép-Szöveg Testvérület, 2016), 154.

idézések révén, privát (próza)hagyomány épül (ahogy a legtöbb intertextuális játék tétje is éppen ez), a hagyatékában fellelhető források ismeretében ugyanakkor úgy tűnik, az életmű magánmitológiájában a legbanálisabb szerelmi levéltöredék is a műalkotás részévé válhat, helyiértéke Shakespeare vagy épp Babits megidézett soraival tűnik ekvivalensnek. A fejezet tárgyalja, hogy az ismétléses technika milyen további alakváltozatokban tűnik fel a szerző más szövegeiben, de a következő fejezettel mégis a *Fúga* és az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű szöveg teremti logikai kapcsolatot, hiszen ezek *A fűtő* (1975) előzményszövegeiből álló textológiai csomópont darabjai is egyben, illetve maga *A fűtő* című novella is tartalmaz olyan szövegbetétet, amely a repetitív írásmódból származtatható.

*A fűtő*t középpontba állító alfejezetek tehát Hajnóczy sokak által ismert Kohlhaas-parafrázisára koncentrálnak. A „vertikális logika” itt az előző fejezethez képest eltérő arányokat eredményez az ehelyt vizsgált szövegcsoporthoz kiadásban megjelent és kiadatlan elemei között, hiszen egyetlen ismert szöveghez, *A fűtő*höz rendelődik hozzá a kevésbé ismert, vagy máig ismeretlen darabok sokasága: így – részben a repetitív írásmód vizsgálatán keresztül – a *Fúga*; a *Da capo al fine*¹⁶; az [*A Cimborában...*] kezdetű gépirat; a *Farinha, a nagy csavargó*;¹⁷ és az [„Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?”...]¹⁸ kezdetű töredékek. A tárgyalt változatok mindegyikében vagy szervezőelem a kazánfűtői motívum (és életrajzi élmény), vagy *A fűtő* című novellába beépített jellegadó cselekménymozzanatok valamelyikét variálják különféle módokon. A fűtő-motívum továbbá szétszórtan előkerül a kanonikus korpuszban is, így például visszaköszön a *Perzsia* (1979) egyik történetszázában.

A 6. fejezetben *A fűtő* és immár nem egy hagyatéki, hanem egy másik kanonikus darab, *A véradó* (1977) kapcsolatáról esik szó. (A posztumusz közlések közül a *Da capo al fine* kapcsolódik még ide.) A két szöveget párdarabokként, egymás viszonylatában olvasom, amire egy hipotetikus műfaji javaslat is lehetőséget ad. Ezek a szövegek, amellet, hogy – mint a szakirodalom is sok helyen kiemeli – a vizsgálati jegyzőkönyvek modorát idézik, pszichológiai „esettanulmányokként” is felfoghatók. Vagyis a Hajnóczy-életmű pszichológiai-társadalomtudományi beágyazottsága nem pusztán *Az elkülönítő* című szociográfia alapján állítható. Amiként a repetitív ciklus darabjai a szövegek jellegzetes

¹⁶ HAJNÓCZY Péter „Da capo al fine”, in *A fűtő, M...*, 641–643.

¹⁷ HAJNÓCZY Péter, „Farinha, a nagy csavargó”, in *Bajnok...*, 277–298.

¹⁸ Cserjés Katalin kiadása a szöveg első sorát/mondatát címmé emeli és a főszöveget a második mondatnál kezdi. A gépiraton nincs szerzői cím [lásd Melléklet (4)]. A szöveg első sora/mondata: „Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?». HAJNÓCZY Péter, „Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?», in *Bajnok...*, 201–202.

performativitásával idézik fel a mentális egyensúlyvesztés állapotát, úgy *A fűtő* és *A veradó* szövegei a cselekmény voltaképpen tárgyává emelik a realitásvesztés tapasztalatát.

Nem a Hajnóczy-prózáról beszélünk, ha *A fűtő*höz kapcsolódó hagyatéki szövegváltozatok között nem lenne megtalálható olyan szöveghely, amely egy másik szövegcsoporthal, a(z) *M(árai)*-ciklus darabjaival érintkezik. Az ezt tárgyaló fejezet elemző része elbeszélésciklusként tekint azokra a darabokra, amelyeket a Márai nevű szereplő figurája köt össze, de egyúttal tisztázza azt is, hogy ez a ciklus lezáratlan, hiszen *A fűtő* című 1975-ös kötet három, Márai nevű főhőst szerepeltető szövegén¹⁹ kívül a kötet más darabjaival, sőt a rákövetkező, 1977-es *M* című kötet²⁰ és akár az utolsó szerzői kötet, a *Jézus menyasszonya*²¹ (1981) bizonyos írásaival is tovább bővíthető, variálható. Az érvelés egy nem szokványos irodalomtörténeti kifejezés, a Hajnóczy Péter figurája és életműve apropóján újraértett *ködlövag*-terminus révén kérdez rá a Márai név szerepeltetésének implikációira, ekként a Hajnóczy-próza elemzése történeti szempontokkal egészül ki. Filológiai érvekkel is igazolható, hogy Hajnóczy célzatosan keresett kapcsolatot a modernség első hullámának azon novellistáival, akiknek a művészete sok szálon kötődik a 19. századi romantikához.²² A tágan értett Márai-ciklusról szólva mindössze egyetlen, de igazán jelentősnek mondható hagyatéki darab kerül a „vízszint” fölé, mégpedig *A bajnok*²³ című írás. A Márai nevű hős ebben a szövegben rendezőként tűnik fel, „egy neves amatőr színjátszócsoporthoz vezetője”.²⁴ A csaknem készre formált, először 2019-ben megjelent elbeszélés főként műfaja (Cserjés Katalin szerint „filmnovella”) és témája révén (a történet szerint előbb egy színdarab létrehozása a terv, amiből végül filmforgatás lesz) egy másik szövegcsoporthoz, a szkript-jellegű szövegek irányába mutat.

Szkript-jellegű szövegeknek nevezem azok az írásokat, amelyek címük, alcímük, műfajmegjelölésük stb. által színműként, forgatókönyvként vagy filmvázlatként stb. olvastatják magukat, vizsgálatuk pedig lehetőséget ad a Hajnóczy-próza filmes kapcsolatainak és az adaptáció lehetőségeinek rövid áttekintésére. A film és a mozi egyfelől témaként jelenik meg bizonyos Hajnóczy-írásokban (*A bajnok*; *Jézus menyasszonya*),

¹⁹ HAJNÓCZY Péter, „Az alkoholista”; „Mosószappan”; „Finomfőzelék feltéttel”, in HAJNÓCZY, *A fűtő...*, 7–14; 15–25; 26–34.

²⁰ HAJNÓCZY Péter, *M* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977).

²¹ HAJNÓCZY Péter, „Jézus menyasszonya”, in HAJNÓCZY Péter, *Jézus menyasszonya*, 107–149 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981).

²² Meg kell jegyezni, Szkárosi Endre tett már egyszer erre utaló kijelentést egy beszélgetésben. „Mert, ha igaz az, hogy a művészetnek van egy klasszicista meg egy – mondjuk így – romantikus hagyománya, akkor Hajnóczy, világos, hogy az utóbbiba tartozik.” SZERDAHELYI Zoltán, *Beszélgetések Hajnóczy Péterről* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995), 135–146, 141 (beszélgetés Szkárosi Endrével).

²³ HAJNÓCZY Péter, „A bajnok”, *Tiszatáj* 73, 10. sz. (2019): 61–79.

²⁴ HAJNÓCZY, „A bajnok...”, 61.

másrészt (főleg a késői írásokban) kompozicionális szervezőelvvé válik a filmmel, a színházzal (és a társművészetekkel) való érintkezés. Az e fejezetben tárgyalt szövegek továbbá látványosan kirajzolják a Hajnóczy-életmű újabb és újabb hagyatéki közlések által determinált utóéletének történetét. Vagyis azt, hogy évtizedről évtizedre hogyan, milyen arányban és milyen ütemben bővült a hozzáférhető írások köre. Az első megjelenés sorrendjében így következnek egymás után az általam szkript-jellegűnek nevezett szövegek: 1) *elsődleges*, azaz a szerző életében kiadásban megjelent korpusz: *A parancs*²⁵ (1980/1981); *A herceg*²⁶ (1981); *Dinamit*²⁷ (1981); 2) *másodlagos*, vagyis hagyatéki (a hagyatékból posztumusz megjelent) korpusz: *Last train*²⁸ (1991/1992); *Ló a keramiton*²⁹ (1993); *Partizánok*³⁰ (2010); *A bajnok*³¹ (2019).

A dolgozat egy mikrotörténeti kitekintéssel zárul, amely leginkább a Hajnóczy-életrajzhoz szánt adalék. A Hajnóczy-féle „dilettáns” figurájából levezethető alkotói identitás és szereplehetőség összetevőit tárgyaló fejezet textológiai alaprétegét a nem fikciós hagyatéki anyag adja.

1.3. További feladatok, kitekintés

Az értekezés elsőként foglalkozik irodalomtudományi rangon a Hajnóczy-filológiával ilyen kiterjedt módon,³² a Hajnóczy-életmű és hagyatéka néhány önálló fejezetet érdemlő

²⁵ A szöveg a *Mozgó Világ* 1980/1-es számában jelent meg először. Szerzői kötetben: HAJNÓCZY Péter, „A parancs”, in HAJNÓCZY, *Jézus...*, 57–105.

²⁶ A szöveg 1981-ben szerzői kötetben (*Jézus menyasszonya*) és folyóiratban is megjelent. HAJNÓCZY Péter, „A herceg”, *Új Írás* 21, 9. sz. (1981): 53–61; in HAJNÓCZY, *Jézus...*, 57–105.

²⁷ HAJNÓCZY Péter, „Dinamit”, *Mozgó Világ* 7, 8. sz. (1981): 3–12.

²⁸ HAJNÓCZY Péter, „Last train”, *Kortárs* 35, 8. sz. (1991): 43–45.

²⁹ HAJNÓCZY Péter, „Ló a keramiton”, *Életünk* 31, 3–4. sz. (1993): 194–215.

³⁰ HAJNÓCZY Péter, „Partizánok (filmvázlat)”, *Tiszatáj* 64, 12. sz. (2010): 51–55.

³¹ HAJNÓCZY, „A bajnok...”

³² A későbbiekben is csak – jobb terminus hiányában, valamint az egyszerűség kedvéért – „Hajnóczy-filológia”-ként hivatkozott eddigi ténykedés(ek) módját és hangütését szemléltetendő hosszabban is idézek egy passzust a korábban már említett *'Bajnok* című, szövegközléseket és kommentárokat tartalmazó kötetből. Ha valaki ma Hajnóczy Péter hagyatékban maradt írásaival ismerkedne, annak ezt, illetve egy másik, 2016-ban ugyancsak Cserjés Katalin kiadásában megjelent, de a *'Bajnok*nál valamivel kevesebb szöveget közlő tanulmánykötetet kell kézbe vennie. A citált rész az általam is szóba hozott *Fuga* című töredék észleléséről tudósít. „Ha az új elméletek, ha Erdély Miklósnak a *neoavantgárd*ban gyökerező megértéspedagógiai elmélete felől – ahol a befogadó maga is *co-auctor*rá válhat – közelítünk, akkor én, a Hajnóczy-hagyatéka gondozója, aki a *Tányéraknál* s a *Kabul folyó* címmel megnevezett szövegeket stb. is felleltem a doboz-paksaméták lapjai között – egyenesen »teremtője«, kreatóra vagyok e szövegeknek... Mivel ha én – *horribile dictu* – akkor 2009-ben, abban a jeges budai kocsmában NEM-et mondok Reményi József Tamás megtisztelő felkérésére, s NEM hozom haza Szegedre azt a 9 óriásdobozt; s majd NEM nézek bele mind gyakrabban e dobozokba, köztük épp ebbe, az 1-es jelzetet kapó csomagba; vagy, mint Genji herceg unokája Krasznahorkai László nagy regényében, véletlen figyelmetlenség, avagy pillanatnyi rosszullet okán NEM veszem észre, és átlapozom e kicsiny

metszetének áttekintése azonban szükségképpen nem kapott helyet ebben a dolgozatban. Közülük az elsődleges az életmű klasszikusának számító *Perzsia* hagyatéki szövegváltozatainak feltárása és a kisregénnyel való párhuzamos olvasása lenne. A szövegcsomópont darabjai a *Nóra* (1993); a *Földrej* (2011); a *Jézus* (2011); *A nagy jogi légzés* (2013); valamint a *Farinha, a nagy csavargó* (2021) és *A szakács* (2007) címmel közreadott szövegek, amely közül több is készre formált darab, vagy terjedelmesebb töredék. A két utóbbihoz pedig további változatok maradtak fenn a hagyatékban. Így elsőként tisztázni kellene a *Farinha, a nagy csavargó* szerzői címmel ellátott gépiratban és további 5 darab kéziratos füzetben fennmaradt töredék, valamint ez ezekkel szoros kapcsolatot mutató *A zsidó* című, 8 darab füzetben található kézirat(ok) viszonyait, valamint *A szakács* című hosszú elbeszélés makrostruktúráját a fennmaradt négy szövegforrás alapján.³³

Amellett, hogy a *Perzsiához* vezető hagyatékban fennmaradt szövegnyomok felderítése túlmutat a rendelkezésre álló terjedelmi kereteken, *A zsidó* és a *Farinha...* című tisztán kéziratos füzetek olvasás és átírása jelentős erőforrásokat emészt(ene) föl, amihez kézírás felismerésére alkalmas OCR-eszköz (optikai karakterfelismerés, amely az írott szöveget digitálisan is szerkeszthetővé és kereshetővé teszi) használata lenne indokolt. A kéziratátírással kapcsolatos tanulságos tapasztalat volt az Innsbrucki Egyetemen létrehozott *Transkribus*³⁴ nevű kézirat-felismerő szoftver alkalmazása. A szolgáltatás többféle kézírás-felismerő modellt alkalmaz, a közelmúlt eredményeinek köszönhetően egyet már magyar nyelven is, ezt Arany János kézírására optimalizálta az ezen dolgozó munkacsoport.³⁵ Ennek a vállalkozásnak az érdemeit nem elvitatva tudni kell, hogy a magyar nyelvű Arany-modell megközelítőleg olyan eredményt adott a Hajnóczy-kéziratok felismerésekor, mint egy tetszőleges angol nyelvű modell, ami egyúttal azt is világossá tette, hogy a szoftver nyilvánvalóan sokkal inkább készít kézszerkező, mintsem nyelvszerkező modelleket, ezért – ugyancsak a *DigiPhil* szakmai támogatása mellett – a Hajnóczy-modell létrehozásába is belekezdtem. A szoftver „tanításához” első körben 223 oldalnyi kéziratot írtam át, a *Perzsia* jól olvasható, tagolt kézíratait, ám az eddigi eredmények alapján további – legalább

szöveget azon a magányos, hártavékony lapon – most e szöveg, nevezzük akár »az ablak... ott térdel...«-nek, akár *Fűgának* – NEM létezne, nem volna: nem volna látható/olvasható... Az pedig, hogy e, jómagam által nagyon is kiadásra-olvasásra-töprengésre érdemesnek tartott szöveg MIÉRT maradt szerzője szándéka mentén a hagyatékban; miért NEM került a repetitív szövegek családjának jeles tagjaként kiadásra – sosem fogom megtudni.” CSERJÉS Katalin, „*Fűga*: ajánlás egy újabb hagyatéki szöveghez”, in *'Bajnok...*, 195–200, 199.

³³ Ezekről bővebben: LUDMÁN Katalin, „Textológiai kérdések Hajnóczy Péter *A szakács* című hagyatéki szövegének változatai körül”, *Dűlő*, 39. sz. (2024): 34–45. Hozzáférés: 2025.01.26. https://drive.google.com/file/d/15_OmjLx1SiE41U0gcDAN3AqCj65c4HxW/view.

³⁴ *Transkribus*, hozzáférés: 2025.08.26, <https://transkribus.eu/Transkribus/>.

³⁵ BOBÁK Barbara és GÁBORI KOVÁCS József, „Kézírásfelismerés Arany János levelein”, in *Networkshop 2019*, szerk. TICK József, KOKAS Károly és HOLL András, 38–44 (Budapest: Hungarnet Egyesület, 2019).

ugyanilyen terjedelmű – kéziratok korpusz átírása szükséges a hatékonyan működő modell elkészítéséhez, ami ezután a további (összesen több ezer) oldal átírását már jelentősen megkönnyítené majd. A szoftverben való átírás második fázisához az *Állatfarm* fordítását tartalmazó kéziratok füzeteket használok, amelyek saját jogukon is további vizsgálatra érdemesek, különösen a dolgozatból szintén kimaradt állatmesék kontextusában,³⁶ valamint akár a létező fordításokkal összevetve.

Érdemes lenne legalább röviden áttekinteni a *Jézus menyasszonya* című kötet – úgyszintén ciklussá szerveződő – kisprózait, illetve a témával foglalkozó terjedelmes szöveganyag állításait, amelyek egyébként szórványosan helyet kaptak a dolgozatban, ahogyan a ciklus jó néhány darabját is megemlítettem némely helyen bizonyos aspektusból.

A dolgozat hivatkozta, de (terjedelmi okokból) nem közli a Hajnóczy Péterrel foglalkozó szekunder irodalom jegyzékét (1970–2024), a digitális feldolgozás vállalásai között az abban foglalt adatok adatbázisban való közzététele is szerepel.

Köszönettel tartozom a doktori iskola minden tanárának és hallgatójának, akik az elmúlt években kérdéseikkel, észrevételeikkel segítették a munkámat, de közülük is különösen hálás vagyok Kecskeméti Gábornak a türelemért, a bátorításért és a szakmai tapasztalatért, amit az évek során átadott. Köszönet illeti a közös munkáért Dobás Katát, aki az adatbázissal kapcsolatos minden kérdésemre kezdettől igyekezett (és igyekszik most is) megfelelő válasszal szolgálni, és Bezeckzy Gábort a beszélgetéskért, amelyek nélkül ez a dolgozat nem jöhetett volna létre jelenlegi formájában.

³⁶ A témához lásd az első és eddig egyetlen, tájékoztató jellegű tanulmányt: NAGY Fruzsina, „Nyelvtörésben: Hajnóczy *Animal Farm*ja”, in *Énekelt, és táncolt mint egy szatír: Nem szűnő párbeszédben*, szerk. CSERJÉS Katalin, NAGY Tamás, BAGI Anita és HERCZEG Sára, Hajnóczy-tanulmányok 4, 151–162 (Szeged, Lectum Kiadó, 2012).

2. A hagyaték szerepe Hajnóczy Péter életművének befogadástörténetében³⁷

2.1. Röviden az irodalmi hagyatékok egyedi történetéről

Az alábbi rövid történet Hajnóczy Péter és Kertész Imre egyetlen, ám igen emlékezetes közös élményét beszéli el: a pályakezdés bizonytalan, mindkettőjük számára egyaránt kilátástalannak tűnő pillanatát. 1975 nyarán elsőkötetes szerzők voltak a Szépirodalmi Könyvkiadónál: Hajnóczy *A fűtő* című – kissé talán egyenetlen – novelláskötettel lépett az irodalmi nyilvánosság elé, Kertészről pedig ekkor jelenhetett meg hosszú éveken át csiszolt első regénye, a *Sorstalanság*.

Kérlek szépen, megmondom neked mi történt akkor. Megjelent a könyv, és semmi sem történt. Keletkeztek nagyon kedves kis cikkek róla, de a dolognak nem volt jelentősége. Anyagi helyzetem sivárabb volt, mint valaha – azt hittem, egy regényt olyan összeggel honorálnak, amiből egy darabig megélek, ám szó sem volt ilyesmiről. Szóval semmi sem történt. Ezzel szemben egyszer csak csöngetnek az ajtómon, és ott áll egy nagyon hosszú ember, kicsit kellemetlen szaga volt, mezítláb, egy saruban, nyár volt. Borzasztóan érdekes, pengeszerű arca volt, világos szeme, egy kicsit ijesztő volt az egész figura. És bemutatkozott: azt mondja, ő Hajnóczy Péter. Hóna alatt volt a könyvem és az ő könyve is, az első elbeszéléskötete, ami akkor jelent meg, ugyanannál a kiadónál. Ő volt az első író, aki fölvette velem a kapcsolatot... Akkor aztán Hajnóczyval beszélgettünk, és úgy tűnt, jóban leszünk, de persze Hajnóczyval nem lehetett jóban lenni, nem az a gyerek volt, nem baj.³⁸

Ezek a mondatok 2002-ben, a Hajnóczy-befogadástörténet talán legeseménytelenebb³⁹ időszakában jelentek meg. Abban a pár évben, amikor Hajnóczy – mondjuk így – saját jogán kevésbé került az irodalmi érdeklődés középpontjába. Akkoriban sem teljesen ismeretlen, de

³⁷ A fejezet egy korábbi változata megjelent a *Pályakezdés, karrierút, irodalomtörténet: Tanulmányok* című kötetben. LUDMÁN Katalin, „A hagyaték szerepe Hajnóczy Péter életművének befogadástörténetében”, in *Pályakezdés, karrierút, irodalomtörténet: Tanulmányok*, szerk. RADNAI Dániel Szabolcs, RÉTFALVI P. Zsófia és SZOLNOKI Anna, 205–225. (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, 2021).

³⁸ SZILÁGYI Ákos, „Beszélgetés Kertész Imrével”, 2000 14, 11 sz. (2002): 5–11, 11.

³⁹ Nem sokkal korábban, 1998-ban Szirák Péter így írt, a korszak jelentős életműveit tárgyaló *Folytonosság és változás a nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózájában* című összefoglaló munkájában: „[...] mai távlatból nemigen érzékelem Hajnóczy és Spiró – egykor a kánonok centruma felé tartó – olvasásmódjának hatástörténeti »jelenlétét« [...]” SZIRÁK Péter, *Folytonosság és változás a nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózájában*, Alföld könyvek (Debrecen: Csokonai Kiadó, 1998), 8.

javarészt lappangónak nevezhető írói hagyatékából látszólag mindent feltártak a korábbi évtizedek értelmezői és az addig megjelent posztumusz kötetek szerkesztői, a kétezres évek második felében megélénkülő érdeklődésnek pedig ekkor még nyomát sem lehetett látni. 2003-ban megjelent ugyan egy emlékező kötet,⁴⁰ de új írásokat nem tartalmazott. Főként a szerző halálakor megjelent nekrológokból és a nyolcvanas–kilencvenes évek kritikai terméséből válogatott. Értékelésére és fogadtatására később még visszatérünk.

Hajnóczy Péter a Kertész-recepció alakulásában betöltött szerepe egyébként éppen ebben a pár évben merült fel. Spiró György állítja – némiképp ezzel is misztifikálva a kultusztól amúgy sem mentes figurát –, ha Hajnóczy nem hívja fel a figyelmét a *Sorstalanságra*, annak létezése talán elsikkadt volna az évtized könyvtermésében.

Ha nekem nem szól kitűnő íróbarátom, az azóta fiatalon elhunyt Hajnóczy Péter 1975 kora nyarán, hogy megjelent egy nagy mű, Kertész Imre *Sorstalansága*, biztosan nem bukkanok rá, túl sok érdekes regény jelent meg akkoriban tetszetősebb külsővel és nagy hírveréssel. [...] Hajnóczy Péter vette észre, a művelt, érzékeny, vagabund, margón élő alkoholista. Jól érezte meg, hogy deviáns szerzővel van dolga.⁴¹

Hogy ez a tény végül milyen hatással bírt a Kertész-recepció alakulásában, arról Vári György átfogó tanulmánya nyújt pontos képet.⁴²

Kertész Imre regényével ellentétben Hajnóczy Péter 1975-ös első kötete, *A fűtő* viszonylag nagy figyelmet keltett a kortárs értelmezők körében. Akár dicsérték, akár elmarasztalták, végül mindössze néhány évig tartó szerzői jelenléte nem maradt észrevétlen.

Hajnóczy Péter alakja és életműve köré nagyon eltérő módon, mint Kertész Imre esetében, de ugyancsak kultuszt épített ki a kritika. Hogy e két szerzőhöz kapcsolódó kétféle viszonyulás attitűdjében vagy éppen retorikájában mennyire hasonló, eredményeiben azonban mennyire különböző, arról egyrészt meggyőzően tudósít a két szerző utóéletének ehelyt részletesen nem ismertető alakulástörténete, másrészt az a tény, hogy amíg Kertész Imre országhatáron belül maradt csekély hagyatékrészének⁴³ épp a közelmúltban

⁴⁰ REMÉNYI József Tamás, szerk., *A véradó: Hajnóczy Péter emlékezete*, Emlékezet (Budapest: Nap Kiadó, 2003).

⁴¹ SPIRÓ György, „Kertész és kora”, *Magyar Lettre Internationale* 15, 3. sz. (2005): 64–65, 64.

⁴² VÁRI György, „A Kertész-életmű recepciótörténete”, *BUKSZ* 15, 1. sz. (2003): 30–53.

⁴³ A Kertész-hagyaték nagyobb része (például a *Sorstalanság* kézírata is) négy részletben került a Berlini Művészeti Akadémia archívumába, ahol külön részleg foglalkozik a magyar írók (Kertész mellett immár Konrád György, Esterházy Péter és legújabban Nádas Péter) hagyatékával. E körülmény(ek) alaposabb feltárása és értékelése nem csak az irodalmi sajtó (a litera.hu például 2022-ben *Black Boxes* címmel indított cikksorozatot, amely az Adk magyar gyűjteményéből válogatott dokumentumokat), de a hazai irodalomtudomány számára is igen fontos vizsgálati terepnek kellene tűnjön. A berlini Kertész-archívumról

létesített évi több száz millió forintos támogatással működő intézetet a magyar állam,⁴⁴ addig Hajnóczy Péter egészében máig feltáratlan írói hagyatéka 43 évvel a szerző halála után, 2024 januárjában került egyáltalán közgyűjteménybe. E disszertáció első fejezeteinek megírása idején azonban még kilenc cipősdobozban nyugodott: előbb a Szegedi Tudományegyetem egyik szobájában, majd 2019-től a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtárban.

A továbbiakban nem Kertész és Hajnóczy recepciójának részletes, korszakokra kiterjedő összevetése, illetve e nyilvánvaló alakulástörténeti aszimmetria kibontása a célom. Ennek a párhuzamnak a felemlítésével – mintegy bevezető gyanánt – mindössze annyit igyekeztem csak érzékeltetni, hogy (az esztétikai szempontok mellett) milyen sokféle tényező (kapcsolat, szándék, lehetőség vagy mulasztás) befolyásolhatja egy-egy szöveg utóéletét, egy szerző kanonikus pozícióját, hozzáférhetőségét vagy éppen könyvpiaci népszerűségét.

A következőkben tehát *A fűtő* című, 1975-ös Hajnóczy-kötettől kezdődő, és végső soron máig tartó kritikai figyelem történetének főbb irányait és változásait fogom röviden áttekinteni, különös tekintettel arra a kérdésre, hogy Hajnóczy esetében milyen hatások formálhatták leginkább ezt a diskurzust – tudva azt, hogy a szerző korai halála értelemszerűen kizárta annak lehetőségét, hogy e műveletek fölött saját maga, vagy a szándékai szerint eljáró, általa megbízott személy rendelkezzen. Mint később látni fogjuk, az örökös(ök) magatartása sarkalatos kérdéssé teszi például a hagyatéka sorsának alakulását, amely tényező nem kis súllyal van jelen a már említett hagyományformáló szempontok között.

2.2.A hagyatéka megkülönböztetett szerepe

A szerző 1981-ben bekövetkezett haláláig négy önálló kötet⁴⁵ jelent meg Hajnóczy Péter neve alatt. A *Perzsiából* – az 1978-as folyóiratos megjelenést⁴⁶ követően – Hajnóczy életében két kötetkiadást is megért: elsőként 1979-ben, majd 1980-ban. Emellett további tizenkét, szerzői

lásd bővebben: MADÁCSI-LAUBE Katalin, „A Kertész Imre-hagyatéka sors(talanság)a: Kőbányai János interjúja”, *Múlt és Jövő* 33, 3. sz. (2022): 16–26.

⁴⁴ „Az intézet fő célja Kertész Imre máshol el nem helyezett hagyatékának gondozása és írói emlékének, szellemi örökségének ápolása, valamint műveinek publikálása.” Olvasható a Kertész Imre Intézet bemutatkozásában. A gyűjtemény Kertészé mellett például Petri György, Sziveri János vagy Pilinszky János hagyatékelemeit is őrzi. Hozzáférés: 2024.06.20, <https://www.kerteszinzet.hu/bemutakozas>.

⁴⁵ HAJNÓCZY, *A fűtő* ...; *M*, szerk. ÁCS Margit (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977); *A halál* ...; *Jézus* ...

⁴⁶ HAJNÓCZY Péter, „A halál kilovagolt Perzsiából I. rész”, *Új Írás* 18, 8. sz. (1978): 7–25; HAJNÓCZY Péter, „A halál kilovagolt Perzsiából II. rész”, *Új Írás* 18, 9. sz. (1978): 8–31.

kötetbe nem került szöveg jelent meg folyóiratokban, beleértve *Az elkülönítő*⁴⁷ című, 1975-ös szociográfiát is. Ugyanebben az időszakban, azaz 1970 és 1981 között, elbeszélései magyar és idegen nyelvű antológiákban is helyet kaptak. Halála után írói hagyatéka Reményi József Tamáshoz, a *Mozgó Világ* későbbi főszerkesztőjéhez került, aki ezután harminc évig dolgozószobájában őrizte az irategyüttest, és számos kéziratban maradt szöveg kiadásáról gondoskodott. Reményi József Tamás és Mátis Livia szerkesztésében⁴⁸ jelentek meg hagyatéki szövegeket is tartalmazó gyűjteményes és emlékező Hajnóczy-kötetek, elsőként rögtön a szerző halálát követő évben, azaz 1982-ben,⁴⁹ majd 1993-ban,⁵⁰ 2003-ban⁵¹ és 2007-ben.⁵² Utóbbi, amely a *Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai* címet viseli, az életmű eddigi legteljesebbnek mondható gyűjteménye. A kötet megjelenésekor így írt a Hajnóczy-szövegkiadások történetéről Dérczy Péter: „Bár az 1982-es kiadás »fülén« azt olvashatjuk, hogy: »Tehát ez a könyv az írói életmű teljesnek tekinthető gyűjteménye«, az újabb és újabb kiadások mindig hozzátesznek valamit a hagyatékából.”⁵³ Dérczy rövid írásának címe (*A forma keresése*) egyszerre utal a gyűjteményes kötet formájára (szerkesztettségre, filológiai hiányosságaira);⁵⁴ a szerző Hajnóczy prózapoétikai formáira (kísérletezéseire) és arra, hogy e két tényező összefügg. Kritikáját olvasva azt az evidenciát látjuk igazolva, hogy a szövegkiadás aktusa és körülményei nem elhanyagolható módon befolyásolják a szövegekről keletkező értelmezéseket. Az először 2007-ben megjelent hagyatéki *A szakács* apropóján Dérczy fel is vetette, hogy Hajnóczy – különösen a kiadatlan szövegek mind nagyobb arányú ismeretében – nem igazán tűnik invenciózus szerzőnek.

[...] a *Perzsia* létrejötté előtt születő szinte minden mű valamilyen formában e fő mű felé mutat, akár kerek novella, akár forgatókönyv, akár töredék. Ez a tény viszont arra világít rá, hogy Hajnóczy minden valószínűség szerint egyetlen témájú író volt [...] Ez a valószínűleg unalmas

⁴⁷ HAJNÓCZY, „Az elkülönítő...”

⁴⁸ Rajtuk kívül Ács Margit szerkesztett még Hajnóczy-köteteket, de azok – lévén, hogy neki nem volt hozzáférése a hagyatékhoz – nem tartalmaznak a hagyatékából „újonnan” hozzáadott szövegeket. Az említett kötetek: HAJNÓCZY Péter, *A véradó: Válogatott elbeszélések*, szerk. ÁCS Margit, Millenniumi Könyvtár (Budapest: Osiris Könyvkiadó, 1999); HAJNÓCZY Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából: Kisregények és szociográfia*, szerk. ÁCS Margit, Millenniumi Könyvtár (Budapest: Osiris Könyvkiadó, 2000).

⁴⁹ HAJNÓCZY, *A fűtő, M...*

⁵⁰ HAJNÓCZY Péter, *Összegyűjtött munkái: Kisregények és más írások*, szerk. MÁTIS Livia és REMÉNYI József Tamás (Budapest: Századvég Kiadó, 1993).

⁵¹ REMÉNYI, *A véradó...*

⁵² HAJNÓCZY Péter, *Összegyűjtött írásai*, szerk. MÁTIS Livia és REMÉNYI József Tamás, Osiris Klasszikusok (Budapest: Osiris Könyvkiadó, 2007).

⁵³ DÉRCZY Péter, „A forma keresése: Hajnóczy Péter *Összegyűjtött írásai*”, *Élet és Irodalom* 51, 24. sz. (2007): 24.

⁵⁴ „Végezetül nem mellékesen jegyzem meg, hogy éppen a fő mű utolsó és talán legszebb oldalait gyalázza három pocsék hiba: nem »találkozhassak«, hanem »találkozhassék« (226.), nem »bűnös« hangon, hanem »hűvös« hangon (227.) és nem »kimodhatatlanul deklarált szolidaritásból«, hanem »kimondatlanul« (229. o.). Csak a forma kedvéért.” Uo.

filologizálás talán azért nem érdektelen, mert adatszerűen mutat rá: Hajnóczy sok mindent megkapott életében és halálában ahhoz, hogy munkássága, és ami szinte ezzel azonos súlyú, legendája életben, élő maradjon. De mit is tartunk életben?⁵⁵

Teszi fel a nagyon is elgondolkodtató kérdést. És ez a legenda vajon mennyiben hozható összefüggésbe a Hajnóczy szövegek hagyományozódási folyamataival, amikor arra is találni példát, hogy a kultikus beszédmód retorikáját helyenként a kéziratok (a későbbi hagyaték) realitására is kiterjesztette a recepció. Szemléletes példája ennek Alexa Károly egyik írása. Hajnóczy több új rövidprózát is publikált a készülő *Jézus menyasszonya* című kötetből a *Mozgó Világ* 1980/11-es számában, amely szövegek nyilvánvaló tanácstalanságot keltettek az olvasókban, legalábbis Alexa írása erről tudósít. Talán e tanácstalanság lehet az oka annak is, hogy a szöveg értelmezése helyett inkább a kéziratok keletkezésének és beszerzésének körülményeit beszélte el – némiképp bennfenteskedő módon.

Egyszer (*még a nyár elején*) valahol valaki talán Sz. L. Kisorosziban – mondja, hogy H. fölhagyott a kisregényekkel, és egy csomó 1-2-3 oldala szöveget ír; köztük remekműveket, közölhetőket, vissza-muszáj-adandókat vegyest. Az egész ügyet – mint H.-t általában – az a légkör övezi, amit a latin historikusok a *dicitur* szóval szoktak volt kelteni: »mondják«, »állítólag«, »úgy tartja a fáma«. Meg kellene szerezni, mielőtt még máshova adná, ahol estleg nem közölnék. (*Július végén*) egy dossziében R. J. T. közvetítésével – jön 10-15 darab. Míg olvassuk, saját ítélőképességünket és bátorságunkat mérlegeljük. Jók, jobbak, zseniális rögtönzések, postázandók. Köztük az *Embólia kisasszony* és a *Vese-szörp*. Homály – első olvasásra – de nem a dadogásé. Vagy jobban mondva: a dadogás mint tudatos nyelvi kreativitás. Homály és borzongás. Fiziológiai miszticizmus?⁵⁶

Világos, hogy a hagyatékban fellelt szövegforrások feltárásának egy-egy újabb állomása legszűkebben értve alakítja a kiadástörténetet, tágabban értve tematizálja a hagyománytörténetet, legtágabban értve pedig meghatározza az egész életművet determináló kanonizációs folyamatokat. Hogy ki, mikor, milyen intencióval és milyen filológiai igényességgel nyúlt a hagyatéki szövegekhez 1981 után, és e beavatkozásokkal miként gazdagította, egészítette ki az addig nyomtatásban megjelent *elsődleges* életművet, igazán összetett képet mutat. 2010-ben Reményi József Tamás lezárta munkáját a hagyatékkal, és a dokumentumokat a Szegedi Tudományegyetemre vitte, ahol létrejött az

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ ALEXA Károly, „(Re)konstruált (olvasó)napló”, *Mozgó Világ* 6, 12. sz. (1980): 110–112, 110 [kiemelések az eredetiben].

egyetem akkori tanára, Cserjés Katalin által vezetett, főként szemináriumi hallgatókból szerveződött Szegedi Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely.⁵⁷ A Műhely 2010 óta rendszeresen számot adott tevékenységéről konferenciák, tanulmánykötetek és tematikus lapszámok formájában,⁵⁸ de szép számmal közreadtak ők is hagyatéki szövegeket.⁵⁹ 2013-ban pedig egy tekintélyes kiadó, a Magvető vállalta, hogy Hajnóczy Péter nevével kötetet publikál,⁶⁰ amely *Az elkülönítő* kibővített változatát tartalmazza. Bár kötetként nem készülhetett volna el ez az összeállítás a szociográfia kísérőszövegeit tartalmazó hagyatéki doboz ismerete és feldolgozása nélkül, annak szerkesztője mégis kissé nagyvonalúan csoportosított (értelmezett) bizonyos fragmentumokat. A kötethez toldott *A nagy jogi légzés* című írással kapcsolatban például az alábbi magyarázatot találhatjuk a jegyzetekben.

A nagy jogi légzés feliratot viselő füzet nem az itt közölt elbeszélés szövegét foglalja magában, hanem egy olyan újságkivágatokból, használati utasításokból stb. álló szövegkollázst, amelyet – Reményivel egyetértésben – tekinthetünk akár *A parancshoz vezető* szövegkísérletek egyikének; ugyanakkor a most megjelenő novella azonos azzal, amelyre Reményi még cím nélküli »keretes elbeszélésként« utal. *A nagy jogi légzés* címe és a szövegben alkalmazott joga-szakkifejezések nagy valószínűséggel dr. Vigh Béla *Jóga és tudomány* című könyvéből (Gondolat Kiadó, Budapest, 1972.) származnak. (Mátis Lilla emlékfilmjében – *in memoriam Hajnóczy Péter* – felfedezhető az író könyvei közt dr. Vigh Béla *A joga és az idegrendszer* című műve [Gondolat Kiadó, Budapest, 1980.], de a jogagyakorlatok megnevezései a korábbi munka szövegével mutatnak nagyobb fokú egyezést.)⁶¹

Anélkül, hogy e munkák filológiai teljesítményét értékelnénk, az biztos, hogy a hagyatéki státusza a legutóbbi időkig rendezetlen volt. Az évek alatt az anyagot többször (legalább három alkalommal biztosan) szállították és átrendezték, vagyis az esetleges további károsodásokat csak közgyűjteményi elhelyezéssel lehetett elkerülni, ami 2024 januárjában végül meg is történt.

⁵⁷ Továbbiakban: Műhely.

⁵⁸ Kifejezetten a hagyatéki anyag ismeretében készült tanulmánykötetek és lapszám például: CSERJÉS Katalin és NAGY Tamás, szerk., BAGI Anita és HERCZEG Sára társszerk., *Énekelt, és táncolt mint egy szatír: Nem szűnő párbeszédben*, Hajnóczy-tanulmányok 4 (Szeged, Lectum Kiadó, 2012); CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás szerk., *Hajnóczy a könyvtárban: ...a kékből kell kiindulni...: – vége/láthatatlan párbeszédben* –, Hajnóczy-tanulmányok 5 (Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép-Szöveg Testvérület, 2016); *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010), hozzáférés: 2024.06.20, <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/>.

⁵⁹ Néhány szövegkiadás a tucatnyi közlés közül: HAJNÓCZY Péter, „Árulás”, *Palócföld* 57, 1. sz. (2011): 41–45; „Jézus”, kiad. HOVÁNYI Márton, *Jelenkor* 54, 11. sz. (2011): 1183–1187; „A bajnok...”

⁶⁰ HAJNÓCZY, *Jelentések...*

⁶¹ HAJNÓCZY, Uo., 375–376.

A hagyaték teljes tartalmát doktori tanulmányaim kezdetén digitalizáltam Cserjés Katalin hozzájárulásával. A dokumentumok 2018-as állapotáról és az évek alatt kötetbe került hagyatéki szövegekről az 1. ábra ad képet. A pirossal szedett művek kéziratai nem voltak hozzáférhetők, fennmaradt azonban a *Perzsia* kéziratának jelentős része öt darab nagy méretű írófüzetben, amelyek nem kaptak önálló oszlopot ebben a táblázatban. A teljes iratanyag közreadásának módjáról a következő nagy fejezetben ejtek szót részletesen, de ez a táblázat talán így érzékeltet valamit a kanonikus életműrész és a hagyatéki anyagok arányáról.

Kiadásban megjelent 1981-ig (szerzői kötetek)		Kiadásban megjelent 1982–2010 (gyűjteményes kötetek)			Kiadásban megjelent 2010–2020	Kiadatlan
<i>M</i> (1977)	<i>Jézus menyasszonya</i> (1981)	(1982)	(1993)	(2007)	A Szegedi Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely folyóiratközlései	(2020–)
<i>Mandragora</i> (kézirat) Új Írás (1976) Magyar Szó (1976)	<i>Jézus menyasszonya</i> (gépirat autográf bejegyzésekkel, kézirat)	<i>A nagymama beszáll</i> (kézirat, gépirat)	<i>A Ciklon</i> (gépirat)	<i>A szakács</i> (kézirat, gépirat) Élet és Irodalom (2007)	<i>Tányéraknák</i> (gépirat) <i>Forrás</i> (2010)	<i>Play-boy</i> (gépirat)
<i>M</i> (kézirat)	<i>A kecske</i> (gépirat)	<i>A shiták</i> (gépirat)	<i>A térkép</i> (gépirat)		<i>Partizánok</i> (gépirat) Tiszatáj (2010)	<i>Farinha, a nagy csavargó</i> (gépiart)
	<i>Nyikoláj a handzsárral</i> (kézirat, gépirat)	<i>Dinamit</i> (kézirat) Mozgó Világ (1981)	<i>Nóra</i> (kézirat) Kortárs (1993)		<i>Árulás</i> (gépirat) <i>Palócföld</i> (2011)	[<i>A Cimborában felhajtott...</i>] (gépirat)
	<i>Viktória</i> (kézirat, gépirat)	<i>Meghalt a trikóm</i> (kézirat, gépirat) Élet és Irodalom (1980)	<i>Egy pár cipő</i> (gépirat) Magyar Napló (1989)		<i>Lidi mama</i> (gépirat) Spanyolnátha (2011)	<i>Judit</i> (kézirat)
	<i>Három</i> (gépirat) Élet és Irodalom (1977)	<i>A herceg</i> (hiányos kézirat) Új Írás (1981)	<i>Görögország</i> (kézirat, gépirat)		<i>Isten jobbán</i> (kézirat) Új Dunatáj (2011)	<i>A Martinovics összeesküvés</i> (gépirat)
	<i>A latin betűk</i> (gépirat) Élet és Irodalom (1980)	<i>Az elsőhegedűs</i> (kézirat, gépirat) Új Írás (1981)	<i>Hotel Hobbs</i> (kézirat, gépirat) Magyar Napló (1989)		<i>Föloldozás</i> (gépirat) Kalligram (2011)	<i>Péntek</i> (gépirat)
	<i>Alkalmi munka</i> (kézirat, gépirat) Élet és Irodalom (1980)	<i>A kavics</i>	<i>Mariann mellei</i> (gépirat)		<i>Jézus</i> (kézirat) Jelenkor (2011)	<i>Végigmenni a piacon</i> (kézirat)
	<i>Tengerésztiszt, hófehér díszgyenruhában</i> (kézirat, gépirat) Élet és Irodalom (1980)	<i>A sas</i>	<i>Vízilabdázók és versenyzősök</i> (gépirat)		<i>A nagy jogi légzés</i> (kézirat) Jelentések a süllyesztőből: Az elkülönítő és más írások c. kötet (2013)	<i>Egérzsinű drótkerítés</i> (kézirat)
	<i>A pad</i> (kézirat, gépirat) Mozgó Világ (1980)	<i>A tűz</i>	<i>Last train</i> (kézirat) Kortárs (1992)		<i>Balatoni nyár</i> (gépirat) Tempevölgy (2019)	[<i>M-ék 17 éves lánya...</i>] (kézirat)

	<i>A parancs</i> (gépirat) Mozgó Világ (1980)	<i>A kút</i>	<i>Egyszerű történet</i> (gépirat)		[„Ott lesz-e a banánszoknyás lány...”] (gépirat) Tempevölgy (2019)	<i>Nippon</i> (kézirat)
	<i>A rakaszolás</i> (kézirat, gépirat) Mozgó Világ (1980)	<i>Keringő</i>	<i>Beamon</i>		<i>Terv és kampósszeg</i> (gépirat) Tempevölgy (2019)	<i>A lélekharang egyet üt</i> (kézirat)
	<i>A vese-szörp</i> (kézirat, gépirat) Mozgó Világ (1980)	<i>Da capo al fine</i>	<i>A híd</i>		<i>A bajnok</i> (gépirat) Tiszatáj (2019)	<i>Nézd, nézd a Kabul folyót</i> (kézirat)
	<i>Galopp</i> (kézirat, gépirat) Mozgó Világ (1980)		<i>Epiktétosz</i>		[Az ablak... ott térdel...] (gépirat) Vásárhelyi Látóhatár (2019)	<i>Hangjáték 1975-ből</i> (íratgyűjtő kéziratokkal és gépiratokkal)
			<i>Ló a keramiton</i> Életünk (1993)			<i>A zsidó</i> (kézirat)
						<i>Animal Farm</i> (kézirat)
						<i>Lajos I. és II. Lajos</i> (kéziratok)
						<i>Monte Cassino</i> (kézirat)
						<i>Szociológia</i> (kézirat)
						<i>Pipolphén</i> (kézirat)
						További kéziratos füzetek Naptárak Levelek Naplóbejegyzések stb.

1. ábra: Fennmaradt kéziratok és gépiratok a Hajnóczy-hagyatékban (2018-as állapot)

Herczeg Sára és Hoványi Márton, a Műhely korábbi tagjaiként egy ehhez hasonló gyűjteményben rögzítették⁶² a Hajnóczy-szövegkiadások helyét és idejét, sőt a művek datálását is igyekeztek elvégezni, ám úgy ítélt meg, hogy az életmű hiánytalan kiadástörténetének elkészítését (jelen dolgozatban: 11.6.) így sem lehet megspórolni.⁶³ Az analitikus személyi bibliográfia elkészítésének egyik tapasztalata az volt, hogy a szerző életművében különösen nehéz eligazodni. Ahogyan arra Reményi József Tamás is utal egy helyen: „A korszak publikációs »szokásai« és az író személyes sorsának aritmiája miatt a kötetek összeállítása esetleges volt: sem az egyes írások genezisének nem követték, sem műfajilag nem rendeződtek, megkomponált könyvegészt sem alkottak.”⁶⁴ A kanonikus, azaz az 1981-ig nyomtatásban megjelent életmű(rész) e széttartó jellegét pedig a mindig újabb és újabb hagyatéki szövegekkel gazdagított népszerű kiadások sem igyekeztek kompenzálni. Az efféle átcsoportosítások terepe persze egy kritikai kiadás lehetne leginkább, de azért azt érdemes hangsúlyozni, hogy a 2010-ig megjelent Hajnóczy-kötetek nem, vagy nem kellő módon és arányban adnak számot arról a máig ismeretlen szöveget tartalmazó hagyatékrészből, amelyek szükségessé, vagy még inkább egyáltalán lehetségessé tették az újabb és újabb népszerű kiadások elkészültét. Pedig már a szerző halála után megjelent első posztumusz kötet (1982) is tartalmazott tehát hagyatéki írásokat, ahogyan arra a kötet címe (*Hátrahagyott írások*) is utal. A deklaráltan hagyatéki írásként szerepeltetett művek között azonban többféle státuszú szöveggel is lehet találkozni:⁶⁵

- találni olyat, amely már 1971-ben megjelent – igaz, nem kötetben, hanem folyóiratban⁶⁶ (például a *Tréfa*⁶⁷ vagy a *Szenesek*⁶⁸),

⁶² HERCZEG Sára és HOVÁNYI Márton, „Folyamatban: Az életmű datálásáról” in *Énekelt, és táncolt...*, 195–204.

⁶³ A teljes kiadástörténet értelemszerűen az azóta publikált szövegek megjelenési helyét és idejét is tartalmazza, illetve a sajtótörténet alaposabb vizsgálatát is szükséges volt elvégezni és az alábbi esetekben kiegészítést tenni. A *csuka* című 1975-ös kötetben megjelent állatmesét például háromszor is közölték különböző vidéki lapokban (1980-ban a *Veszprémi Napló*-ban, 1981-ben pedig a *Zalai Hírlap*-ban és a *Kisalföld*-ben), de pótlásként tekinthető A *fuvaros* 1975-ös *Magyar Nemzet*-beli megjelenése, vagy a *Három* című novella *Hárman együtt* címmel történt újraközlése, illetve A *fűtő* 1976-os francia nyelvű kiadása a *Cahiers de l'Est*-ben. Ez utóbbiról egyébként szintén egyedül egy hagyatéki dokumentumból, a szöveg fordítójának, November Évának a fennmaradt leveléből ([Q480792](#)) értesülhetett (volna) a „Hajnóczy-filológia”.

⁶⁴ REMÉNYI József Tamás, „Jegyzetek”, in HAJNÓCZY, *Összegyűjtött...*, 617–618, 617.

⁶⁵ Itt következő megjegyzéseim a hagyatéki és a kötetek anyagának összevetése nyomán születtek.

⁶⁶ Értelmezések széles köre foglalkozik Hajnóczy Péter poétikájának tudatos, következetes transzformációival, így akár még félrevezető is lehet, hogy feltehetően a pályaszakasz elején keletkezett műveket a hátrahagyott írások között, egy egész évtizeddel később keletkezett szövegek mellett közöl egy gyűjteményes kötet.

⁶⁷ HAJNÓCZY Péter, „Tréfa”, *Mozgó Világ* 1, 1. sz. (1971): 119–121.

⁶⁸ HAJNÓCZY Péter, „Szenesek”, *Mozgó Világ* 1, 1. sz. (1971): 118–119.

•olyat, amely ebben a kötetben olvasható elsőként nyomtatásban, de a hagyaték általam felmért, 2018-as állapota szerint a kézirat már nem fellelhető (például a repetitív prózák közül *A sas* vagy a *Keringő* stb.)

•és olyat is, amely ugyancsak kiadatlan volt a gyűjtemény megjelenéséig és szerencsére sértetlenül fennmaradt a hagyatéki dobozokban (ilyen a *Nagymama beszél*⁶⁹ vagy *A shiták*).

A hagyaték szempontjából itt kell szót ejtenünk a fentebb már megemlített, 2003-ban megjelent⁷⁰ emlékező gyűjteményről is, amely bár elsősorban a Hajnóczy halálára írt nekrológokat és a nyolcvanas–kilencvenes években keletkezett kritikákat szemlézi, azért a hagyaték képanyagából is válogat. Beemeli például egy hagyatékban maradt önéletrajz szövegét 1976-ból, valamint *Az elkülönítővel* kapcsolatos leveleket is, mindössze röviden utalva arra, hogy a szociográfia elő- és utóéletét megörökítő munkák kéziratban maradtak.⁷¹ Ezt a kötetet az alábbiak szerint értékelte akkor Margócsy István az *Élet és Irodalom* hasábjain.

S mit kezdünk a dokumentumokkal, melyeknek jellege amúgy is oly sokféle, hogy szinte beláthatatlan? [...] A visszaemlékezések, a dokumentumok, sőt: a kritikák és tanulmányok *önmagukban* nem érvényesülnek: a dolgokban (az írásokban sem!) nem rejlik benne jelentésük. Azt, hogy mit jelentenek, meg kell keresni, és meg kell találni: azaz meg kell írni.⁷²

Ezzel egyúttal arra a tényre is rámutatott, hogy a hiányolt magyarázat nehezen teljesíthető a fragmentumok részletes megismerése és áttekintése nélkül. Némiképp talán leegyszerűsítő módon, de azt is mondhatnánk, hogy a 2003-as kötet mintegy illusztrációként használta a hagyatékából önkényesen válogatott dokumentumok néhány darabját, mindenféle magyarázat nélkül.

A hagyaték gondozóira hivatkozva egyébként olyan, a 2003-as emlékező kötetet méltató recenzió is megjelent, amely arról tudósít: egyébiránt nincs már kiadható írásmű Hajnóczy Péter hagyatékában,⁷³ amely állításra azonban sokszorosan is rácafélt a hagyaték további

⁶⁹ Ezt a szöveget például gyakran hajlamosak vagyunk a Hajnóczy életében megjelent korpusz részeként olvasni, pedig nem az, akármilyen közeli is az első megjelenés (1982) a szerző halálához (1981).

⁷⁰ REMÉNYI, *A véradó*...

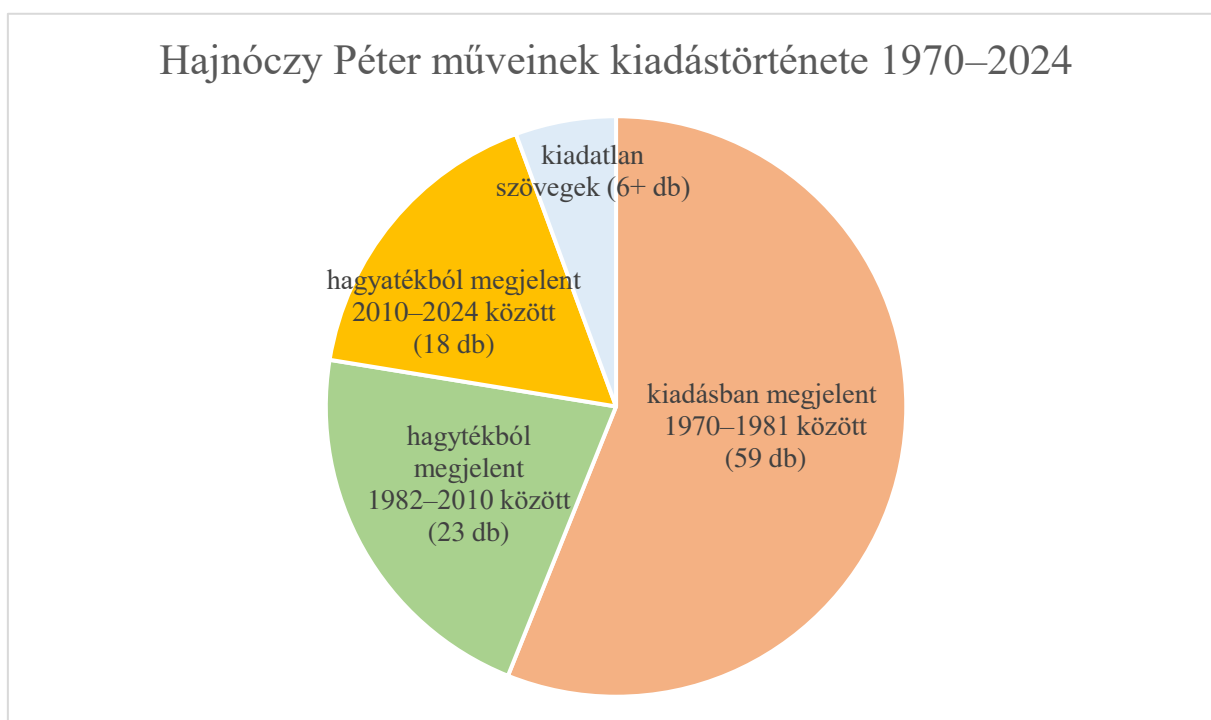
⁷¹ HAJNÓCZY Péter, „Önéletrajz 1976-ból”; „Névtelen levél 1975-ből”; „Levél Kardos Györgynek”, in Uo., 42; 58; 62.

⁷² MARGÓCSY István, „In memoriam?”, *Élet és Irodalom* 47, 48. sz. (2003): 25 [kiemelések az eredetiben].

⁷³ „A két irodalmár elmondta, hogy a hagyatékban egyetlen kiadható mű sem lappang” – olvasható a recenzióban. T. SZ., „Hajnóczy Péter emlékezete és hagyatéka: *A véradó*”, *Heti Válasz* 3, 26. sz. (2003): 49.

tüzetes átvizsgálása, a 2010 óta megvalósult szövegközlések és a máig kiadatlan darabok azonosítása. A *Heti Válasz* recenzense egyébként a hagyaték tartalmáról is meglepően jól informált volt, és részletesen elemezte annak jelentőségét, némiképp ellentmondásba keveredve tehát azzal, hogy nincs már érdeklődésre számot tartó szöveg a kéziratok között. Nem túl meglepő, hogy a 2003-as emlékező kötet fogadtatásának egyik megállapítása tehát éppen az volt, hogy 1981 és 2007 között minden kiadás akként lehetett az utolsó, hogy eközben többé-kevésbé nyilvánvaló volt – legalább a kötet szerkesztői számára –, hogy a hagyaték további „utolsó kötetek” kiadására jelent fedezetet.

Bár a közlések száma az évek alatt csaknem akkorára duzzasztotta a posztumusz életmű terjedelmét, mint ahány írás az 1975 és 1981 közötti szerzői kötetekben megjelent, kifejezetten csak a hagyatékból közreadott szövegeket tartalmazó gyűjteményes kötet mégsem jelent meg ez ideig. A szegedi Műhely vezetőjének 2021-ben megjelent tanulmánykötetét ezt a hiányt igyekszik pótolni némiképp.

2. ábra: Hajnóczy Péter műveinek kiadástörténete 1970–2024

A kanonikus életmű lassan, folyamatszerűen egészült ki ezzel a *másodlagos* korpussszal (2. ábra) amelynek darabjai nem maradtak visszhangtalanul és feltárásuk egyúttal az életmű más szövegeinek újraolvasására is lehetőséget adott, ahogy mindezt a Műhely fentebb megemlített tanulmánykötetei is jelzik. Mégsem tagadható le e folyamat kettős természete. Amíg az irodalomkritika Hajnóczy Péter írásművészete iránt elkötelezett táborát kivételes helyzetbe hozta a hagyaték birtoklásának ténye, addig az olvasóközönség és a szélesebb

irodalmi nyilvánosság jóformán mit sem sejt a szerző életművének szerteágazó egészéről. Az elmúlt évtizedben keletkezett tanulmánykötetek vegyesen foglalkoztak 1980 előtt és 2010 után megjelent szövegekkel is, ezzel napirenden tartva a szerzőre irányuló figyelmet, miközben minden további hagyatékban lévő kézirat teljes izoláció alatt áll(t). Kirajzolódni látszik egy *elsődleges* (ismert, rögzült, aktívan kutatott és hivatkozott) és egy *másodlagos* (rejtett, egészében máig feltáratlan) korpusz, amely tagoltság egyrészt a kultikus megközelítésmód fenntartását, folytonosságát táplálja, másrészt végső soron hatással lehet arra is, hogy mit gondolunk Hajnóczy Péter szerepéről az irodalomtörténetben ma.

2.3.A befogadástörténet korszakai⁷⁴

A csaknem ötszáz tételt tartalmazó szakirodalmi bibliográfia⁷⁵ áttekintése csak erősíti azt a nem túl meglepő tényt, hogy a szövegkiadás újabb mozzanatai nyomán a kritikai figyelem ciklikusan megélénkült. A bevezetőben már idézett Vári György terminológiáját kölcsönvéve és némiképp módosítva azt mondhatnánk: amíg József Attila estében az öngyilkosság, Kertész Imrénél pedig a Nobel-díj volt az „utólagos megvilágító erővel bíró esemény”⁷⁶ a kritika számára, addig Hajnóczy befogadástörténetének évtizedeit inkább a hagyaték e jelenlévő, egyszersmind lappangó–izolált, kettős természete segít tematizálni és korszakokra bontani. A szerző korai halála után a hagyatékban maradt írások sürgető feltárása már a nyolcvanas években újabb gyűjteményes kötetek kiadását vonta maga után, vagyis voltaképpen már a recepció e korai szakaszát is meghatározta ez a dinamika. Az újabb és újabb kötetek megjelenése aztán értelemszerűen hosszan kitartotta azt a figyelmet, amely eleinte a hetvenes években fiatalnak mondott írónemzedék kívülálló figurájának, majd e figura hirtelen halálának szólt. „Utólagosságról” inkább a 2010-es évektől beszélhetünk, innentől kezdve ugyanis az emlékszámok, évfordulók és más, deklaráltan a szerző személyével kapcsolatos kommemorációs gesztusok nem alakíthatták olyan erővel a szerzővel foglalkozó másodlagos irodalom fejleményeit, mint a Műhely tevékenysége, beleértve szövegközléseiket is.

⁷⁴ Ez a fejezet az alább található 3. ábrán látható számadatok részletesebb ismertetésére vállalkozik, persze még így is inkább csak vázlatosan.

⁷⁵ Ezen a ponton az általam összeállított Hajnóczy-bibliográfia anyagára hivatkozom.

⁷⁶ VÁRI, „A Kertész-életmű...”, 34.

A hagyaték megkülönböztetett szerepű felmutatása önmagában is a kultikus viszonyulás felé tolja el a recepciótörténeti olvasat pozícióját, ezért inkább tények; darabszámok és időrend közlésére törekszem, amelyekből – reményeim szerint – kirajzolódik, hogy e szokatlanul alakult kiadástörténet hogyan befolyásolja Hajnóczy Péter életművének hagyománytörténetét. Irodalmi Nobel-díjat érő írásmű persze aligha kerülhetett elő a kéziratok őrzésére szolgált cipősdobozokból, sokkal inkább az a viszonyulás és az a mód áll tehát érdeklődésem középpontjában, amely az irodalmi hagyományt ezekhez a dokumentumokhoz köti. A továbbiakban azt a három recepciótörténeti korszakot mutatom be, amely annak alapján jelölhető ki, hogy mikor, ki birtokolta/birtokolja az iratokat.

2.3.1. 1970–1981

Ebben az évtizedben értelemszerűen nem beszélhetünk hagyatékról. Ahogyan arra fentebb is utaltam már: inkább a szerzői kéziratok reáliái és Hajnóczy személyét, alkotásmódszertani karakterét fetisizálják némely kritikusok. Hajnóczy rövid nyilvános írói pályáján, kis kihagyásokkal, gyors egymásutánban követték egymást kötetei, bár legelőször mégis *Az elkülönítő* című, botrányosnak tartott szociográfia szerzőjeként vált ismertté.⁷⁷ Az ekként hírhedtté vált figura szépirodalmi megnyilatkozásai közül pedig szint egy sem maradt méltatás nélkül. Rendszeresen publikált például az *Élet és Irodalom*, a *Mozgó Világ* vagy az *Új Írás* rovataiban, de nagy figyelmet kapott az *M* című novelláskötet 1977-ben és a *Perzsia* is 1979-ben. Bár az általában vett fogadtatás polarizált jellegéről már Kabai Csaba is megemlékezett,⁷⁸ ennek a korszaknak a kritikai viszonyait Szekeres Szabolcs 2009-es tanulmánya járta körbe alaposabban.⁷⁹ Szomorú, de nem túl meglepő módon, halálának évében foglalkozott legtöbbször a kritikai figyelem a „Hajnóczy-jelenséggel”. Az utolsó szerzői kötet, a *Jézus menyasszonyának* megjelenése és fogadtatása egybecsúszott a szerző

⁷⁷ Hajnóczy szociografikus érdeklődésének kivételes szerepe csak az elmúlt évtizedben tudta (tudta volna) érdemben befolyásolni a kilencvenes évekre teljességgel rögzült Hajnóczy-képet, mégpedig a hagyaték feltárásának újabb fejleményeként. *Az elkülönítő* dobozát feldolgozó Nagy Tamás jogszociológus, új irányból közelített Hajnóczy szövegvilágához és 2018-ban kiadta az időrendben második Hajnóczy-monográfiát, amelyben *Az elkülönítő*t Hajnóczy poétikájának központi szövegeként nevezte meg, és teljességgel a szociográfia alapján olvasta újra az életművet. A könyv (néhány könyvismertetést leszámítva) azonban majdnem teljesen visszhangtalan maradt. Sikerült viszont megalapoznia egy olyan értelemzői attitűdöt és irányt, amely megkülönböztetett szerepet szánhat Hajnóczy hagyatékban maradt munkaterveinek. NAGY, *Egy arkangyal...*

⁷⁸ KABAI Csaba, „»A siker: bűn« – A Hajnóczy-recepció néhány kérdése”, *Új Forrás* 39, 1. sz. (2007): 101–104.

⁷⁹ SZEKERES Szabolcs, „Hajnóczy Péter *A fűtő* című kötete a korabeli kritikák tükrében”, *Tiszatáj* 63, 9. sz. (2009): 21–25.

halálával, ami egyben új műfajt nyitott meg a recepcióban: a műbíráltnak álcázott nekrológot.⁸⁰ Egyrészt persze a valós megrendültség okán,⁸¹ másrészt azonban olyan retorikával, amely a kultikus viszonyulást elválaszthatatlanul összekapcsolta nemcsak az író személyével, de életművével is.⁸² A Hajnóczy halála apropóján felélesztett ködlovag-terminológiát egy pillanatra komolyan véve a 7. fejezetben még részletesen is tárgyalom majd a felvetésből következő lehetséges hagyománytörténeti összefüggéseket.

2.3.2. 1982–2010

Ebben az időszakban a kritikai figyelem két markánsabb felfutását érdemes kiemelni. Az egyik az 1991-es évhez, vagyis az író halálának tizedik évfordulójához köthető. A másik pedig a későbbi hagyatékigondozó Műhely tagjainak korai tevékenységéhez. Bár e lazán szerveződő kutatói kör két-háromévente megjelenő tanulmánykötetei 2006 óta uralják a voltaképpeni Hajnóczy-recepciót, a szövegkiadással összefüggő tevékenységük súlypontja azonban mégis inkább a következő, 2010 utáni időszakra esik. Ekkor még formálisan nem létezett a Műhely, a kéziratokat Reményi József Tamás birtokolta. A Cserjés Katalin vezetésével szervezett, 2006-os és 2008-as Országos Hajnóczy Konferencia létrejötte tehát annak előzményeként is felfogható, hogy végül gazdát cserélt a Hajnóczy-hagyaték.

A kilencvenes években továbbá két nagy hatású munka is megjelent: Szerdahelyi Zoltán beszélgetőkönyve⁸³ és Németh Marcell monográfiája.⁸⁴ A „Hajnóczy-jelenség” polarizáltságát jelzi, hogy amíg az interjúkötet egyedül az író személyével foglalkozik, több tucatnyi pályatárs visszaemlékezési révén az életrajz bizonyos elemeit és a szerző alkotáslélektani kondícióit igyekszik rekonstruálni, addig Németh Marcell minden részletre kiterjedő, szigorú logikai rendet követő vállalkozása kifejezetten a szövegtérképezésre

⁸⁰ Lásd például Á. SZABÓ János, „A halál kilovagolt Hajnóczyval”, *Fejér Megyei Hírlap* 37, 189. sz. (1981): 5; BERKES Erzsébet, „Polémia, egyenlőtlen esélyekkel: Hajnóczy Péter: *Jézus menyasszonya*”, *Élet és Irodalom* 25, 35. sz. (1981): 11.

⁸¹ Alexa Károly (és generációja) számára az első pályatárs elvesztését is jelenti Hajnóczy Péter halála. ALEXA Károly, „Az Irodalom és az Idő”, *Jelenkor* 24, 12. sz. (1981): 1102–1106, különösen: 1102.

⁸² Ahogyan Turi Tímea fogalmaz a jelenségről: „A szerzőt a mű terébe olvasó kultikus olvasatok veszélyei ugyanakkor épp a szerző valódi halálával vehetik kezdetüket.” TURI Tímea, „Hajnóczy háta”, in *Da capo al fine: folytatódó párbeszédben...*, szerkesztette CSERJÉS Katalin és GYURIS Gergely, társszerk. VADAI István és URBANIK Tímea, 11–29, Hajnóczy-tanulmányok 2 (Szeged, Lectum Kiadó 2008), 3. lábjegyzet.

⁸³ A kötet jelentőségét (a kultusz szempontjából) Turi Tímea részletesen is ismertette és értékelt. TURI, „Hajnóczy...”; SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*

⁸⁴ NÉMETH, *Hajnóczy...*

fókuszál. A szerző életrajzi kronológiáját mellékletként közli,⁸⁵ és inkább nem keres kapcsolatot poétikai törekvések és életrajz között. Amellett, hogy regisztrálja, hogy „[...] az alkotó személyiség [...] olyan nyomatékkal és önéletrajzi hitellel van jelen ezen írások majd mindegyikében, amilyenre kevés példa akad a magyar irodalomban”,⁸⁶ addig – a recepcióban elsőként – monografikus igénnyel látja és láttatja Hajnóczy Péter prózapoétikáját. A kanonikus életmű minden darabját részletesen elemzi és egyértelmű irányvonalakat feltételez az ábrázolásmód tudatosan variált szövegszervező eljárásai között. Dacára annak, hogy a kritika korábban is kapcsolatot látott a film elbeszélésmódjának bizonyos módozatai és Hajnóczy szövegvilága között, például ez az elképzelés is csak Németh Marcell monográfiájában nyert alaposabb kifejtést.

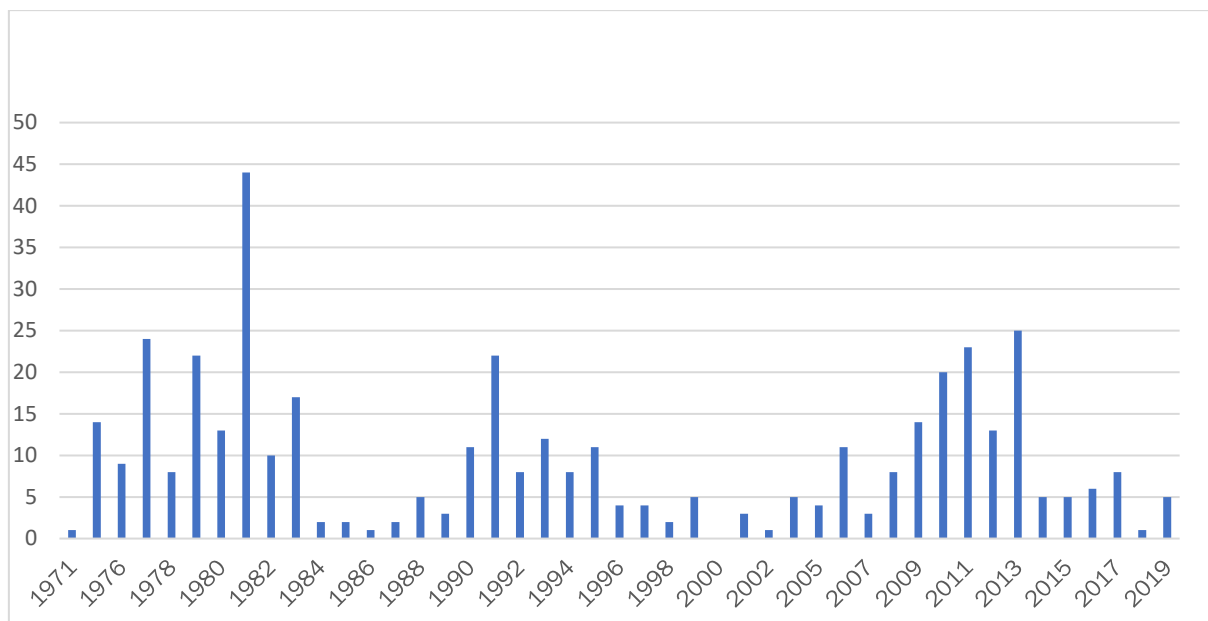
Nehéz lenne egzakt módon összehasonlítani az említett két kötet, az interjú-gyűjtemény és a monográfia irodalmi hagyományra gyakorolt hatását, de az bizonyos, hogy a Németh-monográfiával ellentétben Szerdahelyi könyvét kivételes várakozás előzte meg.⁸⁷ Megjelenését heves viták és személyes hangvételű recenziók követték.⁸⁸ Németh Marcell szövegközpontú érvelése viszont rokonságot mutat annak a kutatói csoportnak a törekvéseivel, melynek tagjai egy 2002-ben tartott szeminárium okán kezdték újraolvasni az életművet, részben a kultusz kutatás, részben különböző posztstrukturalista módszertanok felől közelítve a szövegekhez. E körből formálódott tehát a már sokat emlegetett szegedi hagyaték gondozó Műhely.

⁸⁵ Ez a tény egyébként a sorozat (Tegnap és Ma) koncepciójával is magyarázható.

⁸⁶ NÉMETH, *Hajnóczy...*, 8.

⁸⁷ LOVAS Lajos, „Hajnóczy ma is eredeti”, *Új Magyarország* 5, 129. sz. (1995): 8. A recenzió az egyik könyvheti szenzációként hivatkozik a kötetre. De a *Szegedi Napló* recenzense például egyenesen arról igyekszik meggyőzni olvasóját, hogy nem csak Hajnóczy maga volt kivételes fenomén, de az is bizonyosan zseniális, aki vele foglalkozik. Lásd D. L. [CÍM NÉLKÜL], *Szegedi Napló* 1, 43. sz. (1995): 5.

⁸⁸ Például SZKÁROSI Endre, „Szkarosi Rögreggész: *Beszélgetések Hajnóczy Péterről*”, *Élet és Irodalom* 39, 36. sz. (1995): 10; KOPPÁNY Zsolt, „»Gyönyörű pillantása volt...«: Szerdahelyi Zoltán: *Beszélgetések Hajnóczy Péterről*”, *Élet és Irodalom* 39, 30. sz. (1995): 12.

3. ábra: Hajnóczy Péterrel foglalkozó írások száma (1971–2019)

2.3.3. 2010–2024

A 2010 és a 2024 között eltelt évek fejleményei alapján elmondható, hogy a hagyaték felügyeletének és kutatói hasznosításának ténye ellenére a szövegközlések gyarapodása nem egyenesen arányos a szakirodalmi jelenlét volumenével és színvonalával. A szegedi Műhely körül csoportosuló, tagjaiban csak többé-kevésbé állandó kutatói közösség eredményeiről egyébként a közösség egy formatív tagja, Hoványi Márton nyújtott részletes ismertetést disszertációjában,⁸⁹ amelyben ő is kiemeli: ennek az évtizednek a leglátványosabb eredménye a már sokat idézett 2013-as, hagyatéki forrásokra támaszkodó, *Az elkülönítő és más írások* című, Magvetőnél megjelent kötet volt. Az sem maradhat azonban említés nélkül, hogy amíg kezdetben különösen informatív, korszerű és sokirányú tudományos tevékenység, illetve valós szakmai figyelem jellemezte a Műhely tevékenységét, addig a 2010-es évek második felétől számítva a műhelytagok aktivitásának csökkenését lehetett tapasztalni.

A közelmúlt fejleménye, hogy Hajnóczy kanonikus életműve már a Digitális Irodalmi Akadémia archívumában is elérhető, a 2010 óta megjelent szövegeket azonban nem tartalmazza.⁹⁰ Bizonyos szövegromlásokat pedig csak részben tudtak korrigálni. A *Perzsia* utolsó oldalain például már a szerzői változatnak megfelelő szintagmák szerepelnek, de

⁸⁹ HOVÁNYI, *Hajnóczy...*

⁹⁰ A DIÁ-ba fölkerült korpusz a 2007-es gyűjtemény anyagára támaszkodik.

Hajnóczy Péter első nyomtatásban megjelent írásából, *A pipacsból*, továbbra is hiányzik egy bekezdés.⁹¹

Legutóbb 2020 októberében egyébként újabb népszerű kiadás jelent meg Hajnóczy Péter írásaiból, *A halál kilovagolt Perzsiából: Kisregények, elbeszélések* címmel, a Helikon Kiadó gondozásában.⁹²

2.4.A kultikus megközelítésmód frazeológiája a Hajnóczy-recepcióban

A Hajnóczy figuráját övező kultusz, vagy ahogyan gyakorta hivatkoznak e jelenségre: a „Hajnóczy-legenda”⁹³ a legtöbb értelmező számára megkerülhetetlen kérdéskörnek bizonyult. Még a merőben más fókuszú olvasatok sem mulasztották el az erre adott reflexiót.⁹⁴ Hogy a jelenség paradigmatis eseteivel van dolgunk, az abból a néhány megnevezésből is látszik, amivel a befogadástörténet más és más apropóból született szövegei igyekeztek pozicionálni a szerzőt: „vérfarkas”,⁹⁵ „sámán”,⁹⁶ „teherhordó”,⁹⁷ „lapátos ember”⁹⁸ és végül a két legismertebb: „ködlovag”⁹⁹ és „selyembivaly”.¹⁰⁰ Ha csak az idézett, szövegkörnyezetükből kiragadott főneveket nézzük, már akkor is szembeötlő, hogy alapvetően két, egymással nehezen összeegyeztethető, sőt kifejezetten ellentétes jelentéseket hordozó értelemterbe: egy nagyszabású, szakrális-metafizikai és egy nagyon is kiserű, inkább a hétköznapi, az alárendeltség allúzióit hordozó fogalmi mezőbe utalják a szerző figuráját. Ez a kettősség a mindenkor recepció egy olyan alapotívuma, amely különbözőféle megközelítésekben mindig új és új értékeket vesz fel. Ilyen ellentétpárok a siker és sikertelenség, szent és profán, identitás és idegenség, vagy valóság és fikció szembenállása.¹⁰¹

⁹¹ Az életmű további szövegvizsgálati problémáira a fejezet összefoglalásaként még röviden visszatérek.

⁹² HAJNÓCZY Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából: Kisregények, elbeszélések*, szerk. REMÉNYI József Tamás (Budapest: Helikon Kiadó, 2020).

⁹³ SZERDAHELYI István, „A Hajnóczy-legenda”, *Népszabadság* 41, 18. sz. (1983): 15.

⁹⁴ Lásd NEMES Z. Márió, „Valamit, ami élő, organikus, ábrázolni képtelenség: Hajnóczy Péter nem higiénikus művészete”, *Holmi* 24, 8. sz. (2012): 1013–1021.

⁹⁵ HÁY János, „A vérfarkas: Hajnóczy Péter”, in HÁY János, *Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom: Újraélesztő könyv*, 639–658 (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2019).

⁹⁶ ODORICS Ferenc, „Emlékv: Hajnóczy sámán-költészete”, *Életünk* 50, 2–3. sz. (2012): 94–99.

⁹⁷ MÓDOS Péter, „Elment egy teherhordó: Hajnóczy Péter halálára”, *Élet és Irodalom* 25, 33. sz. (1981): 7.

⁹⁸ MARAFKÓ László, „Hajnóczy, a lapátos ember”, *Magyar Ifjúság* 20, 18. sz. (1976): 26.

⁹⁹ MÉSZÖLY Miklós, „Hajnóczy Péter 1942–1981 [nekrológ]”, *Mozgó Világ* 7, 9. sz. (1981): 90–91.

¹⁰⁰ PETRI György, „In memoriam Hajnóczy Péter”, *Alföld* 39, 5. sz. (1988): 5–6.

¹⁰¹ A kritika olyan értelemben önismétlő is, hogy a recenzensek általában egyik vagy másik irányba elkötelezettek a fent említett kérdésekben, esetleg a két pólus kínálta olvasatok összeházasítására, szintetizálására törekednek.

A kultikus megközelítésmód tünetértékű elemei – a kultikus beállítódás, nyelvhasználat és szokásrend¹⁰² – szinte példaszerűen alakítják Hajnóczy életművének befogadástörténetét. Mint láttuk, polarizálják a diskurzust, szinte kizárják, devalválják a szövegismeret szükségességét,¹⁰³ és egy az egyben az életrajz illusztrációjaként olvassák az életmű darabjait. (Erre jó példa Háy János fentebb már hivatkozott tanulmánya is.) Épp egy ilyen típusú olvasat jut azonban helyenként olyan, nagyon is érvényes felismerésekre, amelyek adott esetben egy radikálisan más szempontú elemzés vakfoltjait jelenthetik. Amíg néhány tanulmány szerzője a *Perzsia* értelmezésekor posztmodern stílusjegyként ismeri fel a narratív beágyazás különböző módozatait, és az elbeszélő szavahihetőségének problémáit igyekszik demonstrálni a szövegen, addig Háy János egy egyszerű megállapítással foglalja össze az énelbeszélés dekonstrukciója mögött gyanítható szerzői szándékot:

[...] a szöveg egyes szám harmadik személyben indul, majd beidéz egy eldobott kéziratot, ami egyes szám első személyben szólal meg, a narrációs ajánlatból látható, hogy Hajnóczy nem egy kéziratot semmisített meg, hanem egy elbeszélési módot. Az én típusú narráció hitele az énközeliségből fakad, én voltam ott, ki volna hivatott a történetet igazabbul elbeszélni, mint én. Amiben az ereje, épp abban a gyengesége is, hiszen könnyen megengedi a szövegnek az önsajnálatot, a privát bizalmaskodást. Hajnóczy pontosan látta, ha benne marad az alanyiségben, nem képes rigorózus fegyelemmel végiglemezni a főhőst.¹⁰⁴

A Hajnóczy-életmű recepciójának története tehát leginkább úgy írható le, mint szövegimmanens és referenciális olvasatok szélsőséges váltakozásának állandó feszültsége.

2.5. Szövegkritikai problémák az életműben

Az életmű filológiai kérdéseivel kapcsolatban tennék még néhány rövid észrevételt. Hajnóczy Péter műveinek kiadástörténete szinte teljességgel rekonstruálható, szövegkritikai szempontból nézve azonban egyáltalán nem problémátlan. A kétezres évek második felében

¹⁰² Főként Dávidházi Péter programadó szövegének fogalmait értve ezalatt. DÁVIDHÁZI Péter, „Egy irodalmi kultusz megközelítése”, in *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve: tanulmánygyűjtemény*, szerk. TAKÁTS József, 107–135 (Budapest, Kijárat Kiadó, 2003).

¹⁰³ „Ilyen nagyságrendű írónál, ha valaki lusta, nem is kell az egész életművet, csak egy novellát, egyetlen sort. És megtudja. Megérzi. Ki is volt ez a Hajnóczy nevű lázadó, kabinos, ügynök, modell, kazánfűtő, betűszedő, szénleghordó. Csak úgy, mellékesen: az egyik legnagyobb magyar író.” KÖPPÁNY, „»Gyönyörű...«” 12.

¹⁰⁴ HÁY, *A vérfarkas...*

Vadai István két tanulmányban¹⁰⁵ is szóvá tette a Hajnóczy-kiadások öröklődő hibáit. Szövegkritikai szempontú vizsgálatainak azonban komoly mellőzöttséget kellett elszenvedniük. Ezt nemcsak az a tény szemlélteti érzékletesen, hogy hosszú évtizedek alatt alig akadt olyan olvasó, aki elmélyült figyelmet szentelt volna ezeknek a kérdéseknek, hanem az is, hogy még a Vadai egyik konferenciaelőadásáról szóló tudósítás is lekicsinylően, filológiai margináliaként hivatkozott észrevételeire.¹⁰⁶ Pedig Vadai jogosan mutatott rá, hogy olyan szövegek, mint például *A pipacs* című elbeszélés, *Az elsőhegedűs* című írás vagy a repetitív technikát alkalmazó, jól elkülöníthető szövegcsoporthoz több darabja (*Gyűrűk; A kút; Keringő* stb.) a szerzői szövegtől eltérő formában jelentek meg az 1982 után közreadott gyűjteményes kötetekben.

Az eredetileg folyóiratban vagy szerzői kötetben megjelent írásokat az 1982-es kiadás újrapozícionálja, ám az 1992/93-as nem nyúlik vissza az első közléshez, hanem az 1982-es gyűjteményes közlésre támaszkodik. A 2007-es hasonlóképpen jár el [...] hűségesen őrzve az 1992/93-as által elkövetett összes pontatlanságot. Szemléltetésül *A fűtő* című kötetben megjelent *Mesék* szövegét vettem össze a gyűjteményes kiadások szövegével. Nos szinte nincsen olyan mese, melyben látványos szövegtérítést ki ne lehetne mutatni.¹⁰⁷

Vadai kitér a hagyatéki kéziratokra is, jóllehet azokat nem ismerhette a tanulmány írásakor:

[...] az *Új Írás* lapjain jelent meg *Az elsőhegedűs* című írás. Ennek a szövegnek az esete kissé ravaszabb. Itt vélhetően fennmaradt valamilyen szerzői kézirat is, mert a folyóiratban még I. I. I. úrnőről van szó, a kötetekben pedig már S. S. S. úrnő a neve. A folyóiratban *két-három* üveg sörrel van szó, a kötetekben *engedélyezett mennyiségű* sörrel. Ezek az eltérések nyilván nem hibának, hanem szerzői javításnak minősülnek. Ilyenkor lép működésbe a szövegkritikában az *ultima manus* elve, a szerző által utoljára létrehozott változatot szokás érvényesnek tekinteni. De mi a helyzet ezzel a mondattal: *A férfi most a Hold vörös sarlóját nézte az ablakon át*. Ehelyett a kötetekben azt olvashatjuk, hogy *A férfi a Hold vörös sarlóját nézte át az ablakon...* Mintha kissé döccenne. Inkább tűnik rontásnak, mint javításnak. Inkább a kiadó rovására írnám, mint a szerzőjére. Úgy tűnik, hogy a szöveg egyszerre javul és avul. A szerző javítja, a kiadás avítja¹⁰⁸

¹⁰⁵ VADAI István, „Ami nem ismételhető meg”, in *Hová lettem...*, 163–182; „Szövegkritikai kérdések Hajnóczy Péter életművében”, *Tiszatáj* 65, 9. sz. (2009): 12–14.

¹⁰⁶ URFI Péter, „Kérdések a levegőben”, *Élet és Irodalom* 52, 48. sz. (2008): 14.

¹⁰⁷ VADAI, „Szövegkritikai problémák...”, 14. A Vadai által 1992/93-asnak nevezett kiadás arra utal, hogy Reményi és Mátis szerkesztésében ekkoriban két kötet jelent meg a Századvég Kiadónál: egy elbeszéléseket tartalmazó kötet 1992-ben és egy *Kisregények és más írások* alcímű 1993-ban – ez utóbbiba kerültek a hagyatékból frissen közreadott szövegek. HAJNÓCZY Péter, *Összegyűjtött munkái: Elbeszélések*, szerk. MÁTIS Livia, REMÉNYI József Tamás (Budapest: Századvég Kiadó, 1992); HAJNÓCZY, *Összegyűjtött munkái...*

¹⁰⁸ Uo., 13 [kiemelések az eredetiben].

– állapítja meg tanulmányában.

Az elsőhegedűs szerzői kéziratának ismeretében elmondhatjuk: a szöveg említett úrnője se nem I.I.I., se nem S.S.S. hanem J.J.J., *a Hold vörös sarlóját* pedig valóban *az ablakon át* és *nem át az ablakon* nézi a férfi, a szerzői gépirat hibáját autográf javítás korrigálja (lásd lentebb). További értelemzavaró hibákat találhatunk például *A pad* című rövid szövegben, de *A shiták*, *A nagymama beszáll* és a *Meghalt a trikóm* című kisprózák kéziratai is eltérést mutatnak az 1982-es kötet anyagához képest. Ez a kötet egyébként a csak folyóiratközlésben megjelent szövegek esetében is eltér a lapszámokban megjelent változatoktól, így a *Szenesek* és a *Tréfa* szövegében is találni összecsúszott sorokat és központoszási hibákat. Az 1993-as kötet tekintetében pedig *A térkép*, a *Hotel Hobbs*, *Az egy pár cipő* és *A Ciklon* szövegeiben van eltérés a szerzői kéziratokhoz képest.

518112

1

AZ ELSŐ HEGEDŰS ^{verzál; szétlúgva!!}

- └ "Kevés lett ismét a fogzás" - olvasta. Azután: "Meg-
-döglett a kati néni az ismert mosogatógöszöny." Milyeneket
a hirtelen egy gömb alakú, színes ^{világban olvasva,} ~~figyelő~~ ^{levegőt} olvasó,
amely természetesen távolságban olvasója előtt lebegett.
A férfi most a Hold vörös sarkját nézte ^(j) az ablakon
át a székfűtő, fagyadozó ^{fűtő} ~~székfűtő~~ fölött.
- └ "Miként a gumibot, az egyenruha, a revolver és a könnyű-
-harci spray megszüntette a rendőrt, egy ^{nyáron} ~~polack~~ ^{előadott} kémiai ~~előadott~~
Szemelt Rizing megszüntette az alkoholista embert és a társadalmi
nyavaját. A rendőrt segédemével ki kell iktatnunk tehát az
alkoholista embert; innigyen kiiktatódik a kémiai ~~itt~~ ^{itt} módon elő-
-adott Szemelt Rizing és a társadalmi nyavaják. Igaz, ugyan-
-akkor megszűnik mindenféle nyavaják és elverés, amellyel
az alkoholista ember támogatja és állítja a társadalmat; vala-
-mint - szélsőségesül - igen megcsappadja a Roulétrig
beosztásainak létszámát."

(Ismeretlen szerző: Írta egy de-
-uicunot, de nem lehet kapni c. tanul-
-mánytervezéséből.)

- └ A férfi kifújta az orrát, cigarettára gyújtott és nézte tovább
a gömbalakú színes újsgót.
- └ "Ime F.F.F. úrnő, akinek ezerek vannak a hajában."
- └ "Öregesen már... Öregesen már nagyon... A hajfűtőt fel-
-gyújtom a katódokon..."
- └ Egy férfi funkcionális idegsejtekkel ételét mutatják.
Bőven, ~~par~~ súlyos paratbanok székelt, az ételét kórogi

Az elsőhegedűs egyik kéziratpéldányának első oldala (Q337137)

Hajnóczy Péter

A z e l s ő h e g e d ű s

"Kevés lett ismét a fogyás" - olvasta. Azután: "Megdög-
lött a Kati néni az ismert mosogatóasszony." Mindezeket a
híreket egy gömb alakú, színes újságban olvasta, amely tet-
szőlegestávolságban olvasója előtt lebegett. A férfi most
a Hold vörös sarlóját nézte ~~át~~ az ablakon ^{át} a szélfúttá,
fonnyadozó futószőlő fölött.

"Miként a gumibot, az egyenruha, a revolver és a könnyfa-
kasztó spray megszülte a rendőrt, egy palack kémiai úton
előállított Szemelt Rizling megszülte az alkoholistá embert
és a társadalmi nyavalyákat. A rendőr segedelmével ki kell ik-
tatnunk tehát az alkoholistá embert; imígyen kiiktatódik a
kémiai úton előállított Szemelt Rizling és a társadalmi nya-
valyák. Igaz, ugyanakkor megszűnik mindenfajta nyereszkesedés és
elvesztés, amellyel az alkoholistá ember támogatta és alá-
támasztotta a társadalmat; valamint - szükségszerűleg - igen meg-
csappantja a Rendőrség beosztottjainak létszámát."

/Ismeretlen szerző: Izok egy
deci unicumot, de nem lehet
kapni c. tanulmánytöredékéből/

A férfi kifújta az orrát, cigarettára gyújtott és nézte
tovább a gömbalakú színes újságot.

"Ime J. J. J. úrnő, akinek egerek vannak a hajában."

"Öregszem már... öregszem már nagyon... A hajtókat felgyü-
röm a nadrágomon..."

Egy férfi funkcionális idegsebzatórium ebédlőjét mutatták.

Az elsőhegedűs gépiratának első oldala autográf javításokkal (Q337136)

3. A Hajnóczy-hagyaték digitális feldolgozása¹⁰⁹

„Minden töredék, minden papírlapon talált sor *adalék* lesz,
adalék az életműhöz, a nagy egészhez, mely lezárt,
szigorúan befejezett és összetartozó immár.”¹¹⁰

„Ő viszont, talán, hogy elviselje valahogy Krisztina énekletét és zongorázását, egy füzetre gondolt, amelyben
különféle újságokból kivágott cikkek és főként képek voltak olvashatók és láthatók [...]”¹¹¹

Az alább ismertetendő fejlemények – a fentebb vázolt korszakolás logikáját követve – úgy foglalkozhatók össze, mint a Hajnóczy-filológia 2018 utáni történései. Bár a mottóul választott egyik részlet utal rá, ehelyt nem fogok igazságot tenni abban a kérdésben, hogy a Hajnóczy-életmű hiányos vagy egész, lezárt vagy lezáratlan, illetve esztétikai minőségei szerint a korszak méltatlanul mellőzött csúcsteljesítményének, vagy inkább nagyszabású kudarcának kellene tekintenünk. Igaz, Németh Marcell Hajnóczy-monográfiájának bevezető fejezetéhez fűzött hosszú lábjegyzetében az életmű „legalapvetőbb kérdésének” nevezte ezt a dilemmát, Mészöly Miklós és Szkárosi Endre egymásnak ellentmondó véleményeire hivatkozva.¹¹² Ám a kérdést Németh is nyitva hagyta és inkább a Hajnóczy-próza – a posztmodernre sokak szerint jellemző – nagy történetekkel szembeni bizalmatlanságát és redukcionista törekvéseit hangsúlyozta, annak egészlegességétől függetlenül. Mint írja:

Hajnóczy is ezzel a beszédhelyzettel szembesült: kész történetek nem voltak vagy nem voltak
elmondásra érdemesek: nem voltak valóságosak: adott volt a nyelvi törmelék, amelyből újra

¹⁰⁹ A fejezet egy kivonatolt, részben korábbi munkafázisokról tudósító változata megjelent az *Új Forrás* 2023/4. számában. LUDMÁN Katalin, „A Hajnóczy-hagyaték digitális feldolgozása”, *Új Forrás* 55, 4. sz. (2023): 56–69.

¹¹⁰ Radnóti e sorait Cserjés Katalin is idézi Hajnóczyval foglalkozó doktori értekezésének bevezetőjében, de nem kifejezetten a hagyatéki korpuszsal összefüggésben. Mindez azért is lehet így, mert a 2007-es értekezés még azelőtt keletkezett, hogy szerzője megismerte a Hajnóczy-hagyatékot. CSERJÉS Katalin, *Applikációk a Hajnóczy-korpusz szövegét: A hagyományos szövegformálás elhagyásának módjai Hajnóczy Péter életművében: Egy Hajnóczy-kalauz első fejezetei*, doktori disszertáció (Szeged, SZTE Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2007); RADNÓTI Miklós, „Jegyzet József Attila hátrahagyott verseihez”, in RADNÓTI Miklós, *Összegyűjtött prózai írásai*, szerk., jegyz., utószó FERENCZ Győző, 373–377 (Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2007 [kiemelés az eredetiben]).

¹¹¹ HAJNÓCZY, *A halál...*, 39.

¹¹² „Mészöly arról beszél, hogy Hajnóczy nem hozott létre olyan egészet, amely önmagában volna egész és egész voltában, kifelé, mint alakzat, értelmezhető. Azaz nem klasszikus korpusz. Szkárosi viszont azt emeli ki, hogy Hajnóczy szövegei szinte organikus biztonsággal nőnek egymásba, hogy a lezárt és zártságában előttünk álló műszerűség értelmezhetősége nem is kérdés: a Hajnóczy-mű önmagában munkálkodik, önmagát értelmezi: romantikus.” NÉMETH, *Hajnóczy...*, 168.

kellett volna építeni a történeteket (beleértve a személyt is). Innen Hajnóczy kísérletei, radikalitása a próza újraírására: s függetlenül attól, hogy ez az újraírás befejezhető-e, vagy fölismerhető-e benne a belső önértelmezés folytonossága, állandó igényt jelent a *megformálásra*, küzdelmet a formáért (a küzdelem akár legpatetikusabb jelentésében is.)¹¹³

Mindezzel egyetértve itt szeretnék utalni még egy nézőpontra, amelyet a mottóul választott Radnóti Miklós-gondolat hivatott felvillantani. Radnóti kommentárja József Attila hátrahagyott verseihez kapcsolódik és arra szolgáltat példát, hogy a kéziratban maradt szövegek utólagos megismerésének élménye vagy – némiképp túlzó jelzővel élve – exkluzivitása hogyan értékeli fel a kanonikus vagy elsődleges *oeuvre* tartalmait. Egyúttal arra is utal, hogy a szerző halálának ténye szükségszerűen lezárttá teszi az életmű egészét, helyesebben egy referenciális összetevővel egészíti ki a teljesség-dilemma esztétikai természetű kérdését. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Hajnóczy-életművet széttartónak vagy befejezetlennek ítélő olvasatok (mint amilyen például Nádas Péter karakteres véleménye)¹¹⁴ sem pusztán szövegimmanens érvekre támaszkodnak, sőt. A Németh Marcell által redukcionizmusnak nevezett prózapoétikai eljárást gyakorta összefüggésbe hozzák Hajnóczy alkoholizmusával, labilis lelki alkatával, miközben a Hajnóczy-életmű épp az életrajz, a társadalmi környezet, vagyis a kontextus és az irodalmi fikció szükségszerű összefonódását is példázza.¹¹⁵

A továbbiakban tehát a Hajnóczy-hagyaték digitális feldolgozásának folyamatáról és eredményeiről, egy jelenleg is épülő szemantikus adatbázis alapjául szolgáló adatolás tanulságairól és módszertani kihívásairól, illetve e munka célképzeteiről ejtek szót röviden.

Úgy hiszem, a hagyaték rendszerező megismerése és digitális feldolgozása – ahogyan az az eddigi munka ismeretében is látszik – érdemben egészítheti ki a Hajnóczy-szövegek értelmezését. Nem mintha nem születtek volna összefoglaló igényű munkák az 1975 és 1981 között megjelent négy szerzői kötet anyagáról,¹¹⁶ ám az 1982 óta közreadott hagyatéki szövegek kontextusának alaposabb feltárása, illetve az azok együttes vizsgálatából adódó szövegösszefüggések részletes elemzése, a korpuszra vonatkozó általános érvényű következtetések levonása – a szövegközlésekhez mellékelt, gyakorta igen eltérő színvonalú és volumenű, orientáló jellegű kísérőtanulmányokat leszámítva – még várat magára.

¹¹³ Uo., 169 [kiemelés az eredetiben].

¹¹⁴ SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*, 111–127 (beszélgetés Nádas Péterrel).

¹¹⁵ Legszemléletesebben összefoglalja: TURI, „Hajnóczy...”

¹¹⁶ Németh Marcell már idézett munkáján kívül két másik monografikus igényű doktori értekezés említhető. Ezek időrendben: SZERDAHELYI Zoltán, *Hajnóczy Péter: Műértelmezés és fejlődésrajz* [doktori disszertáció] (Szeged: SZTE BTK Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola, 1988); CSERJÉS, *Applikációk...*

A hetvenes évek közepétől számított (ekkor keletkeztek az első, Hajnóczyval foglalkozó írások), csaknem fél évszázados múlta visszatekintő Hajnóczy-recepció közelmúltjában két olyan munka is született, amelyeket a kéziratban maradt fikciós szövegek és más hagyatéki dokumentumok felderítése inspirált.¹¹⁷ Ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy ezek inkább egy-egy (hagyatéki) szöveg(csoport) részletesebb vizsgálatára vállalkoztak, megállapításaik interpretatív hozama azonban így is arra ösztönöz, hogy az *elsődleges* életmű (újbóli) olvasására a teljes(ebb) hagyatéki anyag ismeretében vállalkozzunk. Az 1975-ös, *Az elkülönítő* című szociográfia hagyatéki paratextusait a Magvetőnél 2013-ban közreadó Nagy Tamás jogszociológus például e gyűjteményes kötet szerkesztésének tapasztalataként írta meg 2018-as monográfiáját, az *Egy arkangyal viszontagságai: Jog, irodalom, intertextualitás Hajnóczy Péter műveiben* címmel. A kötet alapkonceptiója szerint a szociográfia volt az elsődleges forrásvidéke a Hajnóczy-próza fikciós világának, amelyből – mint fogalmaz – „elillant mindennemű referencia.”¹¹⁸ Igaz, ezzel kapcsolatos érvelése vitatható. Már csak azért is, mert nem csak *Az elkülönítő* című szociográfia, de *A fűtő* című első kötet is ugyanazon évben, 1975-ben jelent meg, vagyis keletkezésük között aligha telhetett el annyi idő, amely alatt Hajnóczy tudatosan vagy kényszerből akár, de módszeresen leszámolhatott volna a valóságábrázolás dokumentarista igényével. Talán inkább csak foglalkoztatta a fikcióban rejlő poétikai–esztétikai lehetőség, vagy egyszerűen ugródeszkaként tekintette a nagy visszhangot kiváltó, de műfajilag talán alacsonyabb presztízsű szociográfiára egy induló szépírói karrierhez. Akárhogy is, Nagy Tamás munkája alapján annyi bizonyos, hogy a kéziratban maradt vázlatok, munkatervek és egyéb szövegek feldolgozása olyan új hangsúlyok kijelölésére ad(ott) lehetőséget az életműben, amelyek korábban nem, vagy kevésbé foglalkoztatták a Hajnóczy-értelmezőket.

3.1. Hajnóczy-filológia a digitális térben

A Hajnóczy-hagyaték elmúlt évtizedekben jellemző kéziratkezelési gyakorlatát nézve talán nem evidens, de a szöveggondozás egyszerre jelenti a szövegkritikai problémák reflektált számbavételét és – különösen 21. századi környezetben – egyúttal annak a ténynek a tudomásul vételét is, hogy a korszerű technológia nem pusztán egyre összetettebb

¹¹⁷ HOVÁNYI, *Hajnóczy...*; NAGY, *Egy arkangyal...*

¹¹⁸ NAGY Tamás, „Mintha ki lehetne szellőztetni Dániát: előszó”, in *Jelentések...*, 7–29, 10–11.

feldolgozási és kereshetőségi lehetőségeket biztosít az irodalomtudomány számára a különböző digitalizált korpuszokban, de maradéktalanul előírja a kéziratokhoz való korlátlan, a lehető legegyszerűbb módon (tehát online) való hozzáférés lehetőségét is.¹¹⁹ Mindezek tekintetében próbáltam tehát szemügyre venni azt az irategyüttest, amelyet ma Hajnóczy Péter hagyatékaként ismerünk.

A hagyaték már ismertetett történetének szempontjából itt mindössze annyi lényeges, hogy 2010-ben Reményi József Tamás tehát Szegedre vitte az anyagot és a bölcsészkar Magyar Irodalmi Tanszékének docensére, Cserjés Katalinra bízta, így az ő vezetésével formálisan is létrejött a Szegedi Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely. Ahogy azt fentebb is említettem, az azóta eltelt időben publikált Hajnóczy-szövegek egyetlen kötetben, a 2021-ben megjelent *'Bajnok* című gyűjteményben is hozzáférhetők, kísérőtanulmányokkal és magyarázó jegyzetekkel ellátva, ám mindez közel sem jelenti az érdeklődésre számot tartó dokumentumok teljességét.

Hajnóczy Péter hagyatékának számozott papírdobozai 2018-ban a Szegedi Tudományegyetemen

A hagyatéki dokumentumok egy részét a korábbi rendszerezés(ek) során jelzettel látták el, ám az iratok közötti tájékozódást segítő, nyilvánosan is elérhető, érdemi katalógus nem készült. Az anyagot azonban fénymásolták, illetve szkennelt oldalak is készültek a 2010-es évek elején, bizonytalan számban.

2018 őszén a Műhely hozzájárulásával három hónap alatt 8449 darab fotót készítettem az elérhető iratok összességéről, amely gyűjtést egy 2021 decemberi és egy 2022 júniusi

¹¹⁹ A szerzői jogi szempontok természetesen bonyolítják a képet.

autopszia egészített ki, immár a Hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtárban,¹²⁰ ezzel 10.099 fájl terjedelműre bővítve a gyűjteményt. A leválogatáshoz és műfajcsoportok szerinti mappákba rendezéshez a *Fast Stone Image Viewer*¹²¹ képmegjelenítő és rendszerező szoftvert használtam, a szövegek azonosításában pedig az időközben összeállított Hajnóczy-bibliográfiára (11.6.) támaszkodtam. A kész [bibliográfiai jegyzék](#) egyébként az *ITIdata* szemantikus tudásgráfjában is helyet kapott.¹²² A bibliográfiai adatbázis csomópontjait a *mű típusú* tételek jelentik, amelyek egy-egy Hajnóczy-szöveget mint elvont entitást reprezentálnak. Ezekhez a *mű típusú* rekordokhoz kapcsolódnak a szöveg különböző kiadásai, mindegyik önálló rekordon. A *kiadás* kategória a folyóiratközlést, a *szerkesztett gyűjteményben* pedig a kötetes megjelentést jelenti. A hagyatéki adatbázis létrehozásához az *ITIdatában* elengedhetetlen volt elsőként a bibliográfiai gyűjtemény elkészítése, hiszen a *mű típusú* tételekhez rendelődnek hozzá – az egyes kiadások mellett – *hagyatéki anyag* tulajdonságként a szöveghez tartozó kéziratok vagy más hagyatéki dokumentumtípusok, a *Perzsia* esetében például akár levelek vagy újságkivágatok is (erről bővebben szót ejtek még a következő alfejezetben). A bibliográfiában 521 darab, a hagyatéki-gyűjteményben jelenleg 349 darab rekord található. Ez utóbbi gyűjtemény feltöltése még folyamatban van, de a fikciós művek kéziratai már egészében bárki számára hozzáférhetők.

A *Perzsia* „gyűjtőrekordként” funkcionáló *mű típusú* tételénél maradván ([Q329275](#)) látható, hogy a hagyatéki anyagok (voltaképpen a kéziratot tartalmazó 5 darab spirálfüzet önálló rekordjai: [Q337014](#); [Q337015](#); [Q337016](#); [Q337017](#); [Q337018](#)) mellett szerepel még egy további, *kapcsolatban áll* nevű tulajdonság. Az itt linkelt további *mű típusú* tételek olyan, kiadásban megjelent, de eredetileg hagyatékból maradt művekhez vezetnek, amelyek a *Perzsia* variánsainak tekinthetők (dacára annak, hogy adott esetben nincs szövegszerű egyezés). Ha ebben az adatbázisban a gráf csúcsai a *mű típusú* tételek, akkor a különböző tulajdonságok az őket összekötő élek.

A korpuszon továbbá különböző lekérdezések végezhetők, amelyek a kérdésben megjelölt csomópont-kapcsolatok alapján adják meg a keresett elemeket. Egy egyszerű lekérdezésre példa [ez az alábbi lista](#).

¹²⁰ A hagyatéki 2019-től – Cserjés Katalin nyugalmazásából adódóan – a könyvtár egy önálló kutatószobájában kapott helyet, ahonnan 2022 nyarán a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai vitték el azzal a céllal, hogy a Nádas Péter nyolcvanadik születésnapjára tervezett tárlaton kiállítsák néhány darabját. Ennek eredményeként az irategyüttes végül nem került vissza Hódmezővásárhelyre.

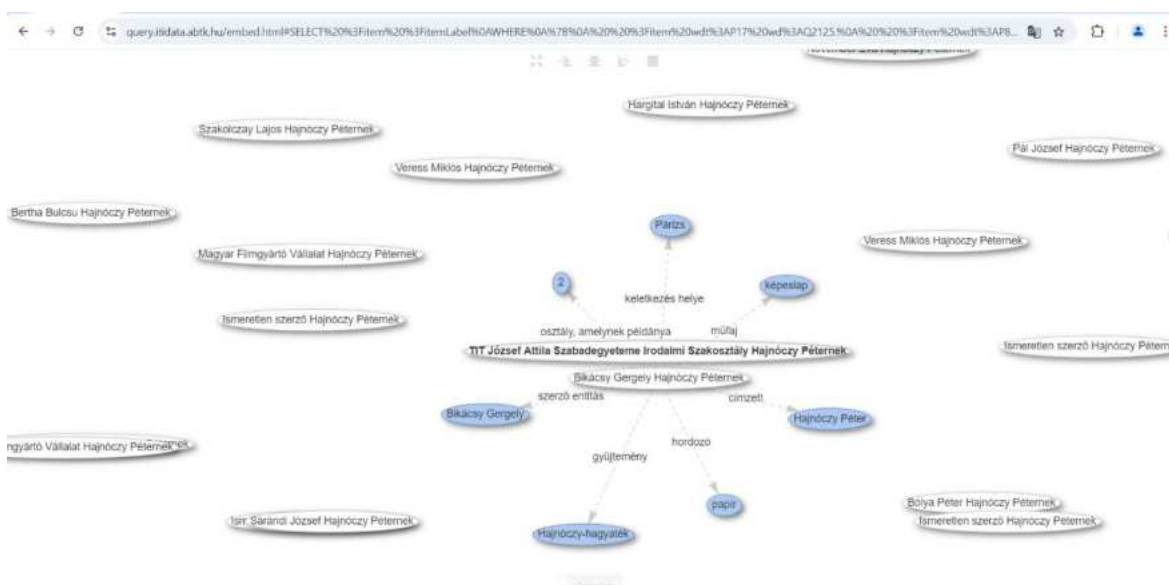
¹²¹ *Fast Stone Image Viewer*, hozzáférés: 2025.01.26, <https://www.faststone.org/>.

¹²² LUDMÁN Katalin, *Hajnóczy-bibliográfia* [adatbázis], hozzáférés: 2025.01.28, <https://itidata.abtk.hu/wiki/Hajn%C3%B3czy-bibliogr%C3%A1fia>.

Item	ItemLabel
Q-<https://data.abtk.hu/entry/4226778>	Bólya Péter Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/441331>	Bécsi László Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/4470279>	Szakóczy Lajos Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448783>	B. Nagy László Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448784>	Könczöl Csaba Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448785>	Bertha Bulcsu Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448786>	Ismeretlen szerző Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448789>	Pető Tibor Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448792>	November Éva Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448796>	Magyar Filmgyártó Vállalat Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448798>	TIT József Attila Szabadegyeteme Irodalmi Szakosztály Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448800>	Magyar Filmgyártó Vállalat Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448801>	Magyar Filmgyártó Vállalat Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448803>	Bikácsy Gergely Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448804>	Eva Hadinani Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448807>	Göncz Árpád Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448807>	Könczöl Csaba Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448808>	OTK Géza Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448809>	Pető Tibor Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448812>	Pető Tibor Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448814>	Sándor József Hajnóczy Péternek
Q-<https://data.abtk.hu/entry/448816>	Szabócs Miklós Hajnóczy Péternek

Egyszerű lekérdezés az *ITIdatában* a Hajnóczy-levelezésre (lista típusú nézet)

Itt azt kérdeztük, hogy melyek azok a rekordok a *Hajnóczy-hagyaték* nevű gyűjteményben, amelyeknél a címzett Hajnóczy Péter. Csupán a megjelenítést érintő szempont, de a lista típusú nézeten kívül más, például gráfos nézet is választható. Az alábbi képen a fehér buborékok a rekord *címkéjének* címét, a kék a rekord által reprezentált dokumentumegység tulajdonságait mutatják.

Egyszerű lekérdezés gráfja az *ITIdatában* a Hajnóczy-levelezésre

A kéziratok fotózásával és a képek rendszerezésével párhuzamosan az Irodalomtudományi Intézetnek sikerült egyezsége jutni az örökössel, Végh Ágnessel, aki 2021 decemberében

hozzájárult a *DigiPhil*¹²³ oldalán közzéteendő, a felületen már jelentős munkával előállított és könnyedén kereshető Arany-kéziratok repozitóriumához hasonló,¹²⁴ a Hajnóczy-kéziratok digitális fakszimiléinek tárolására szolgáló dokumentumszerver elkészítéséhez és közzétételéhez. Reményeim szerint a kész adatbázis tehát az egyes dokumentumegységek (kéziratok, naptárak, levelek, újságok, önéletrajzok, stb.) rekordjain kívül tartalmazni fogja a teljes fotóarchívumot is, vagyis a rekordokhoz link formátumban hozzákapcsolt irategységek egyes képgalériáit, bennük a kéziratok digitális fakszimiléivel.

Az *ITIdata* felületén a hagyatéki gyűjtemény rekordjainak adatstruktúrája egységes. Minden felvitt dokumentum egyedi azonosítót, azaz ID-t (*identification number*) kap (például HP00001), amely a fejlécben található *címke* leírásába is minden esetben felkerül. Ezen kívül minden dokumentumegységnél feltüntetjük a rekordon az alábbiakat: (1) *Hajnóczy-hagyaték jelzete (2010)*: ez a korábbi rendszerezések nyomát őrző, általában ceruzás számozás, amely az iratok tárolására szolgáló 9 darab számozott papírdoboz logikáját követi (lásd: 1/1, 2/1, 2/2 stb.), ám sok esetben hiányos és következetlen. (2) *Dátum*: főként kezdő- és végdátumok által határolt időintervallumot adunk meg, az ismeretlen vagy bizonytalan dátumot *minősítő*kkal jelezzük; azt, hogy a dátum autográf-e, annotációban közöljük. (3) A mű *címe*; illetve (4) az *alcímek* vagy (5) *közcímek* – ha vannak. Külön tulajdonság (6) a *hordozó*: általában papír, jellemzően kis vagy nagy méretű spirálfüzet, írófüzet, mappa, esetleg összetűzött A/4-es méretű lapok.

Az egyetlen rekordon megjelenített dokumentumegységek típusa és terjedelme eltérő lehet. A fikciós művek esetében egy rekord általában egyetlen szövegforrást reprezentál. Ha egy szöveg kézirata több szövegforrásban maradt fenn, akkor ezeket a rekordokat összekapcsoljuk, ha viszont egy szövegforrás (ezek leggyakrabban spirálfüzetek) több mű kéziratát is tartalmazza, akkor erről az annotációban tudósítunk. Létezik olyan, többféle szövegforrásból álló dokumentumegység, amely egyaránt tartalmaz fotókat, rajzokat, kéziratos jegyzeteket és újságkivágatokat is. Erre jó példa *A parancs* című, 1981-ben megjelent kollázsszöveg (szerzői műfajmegjelölés szerint: kisregény) hagyatéki anyaga ([Q350205](#)), vagy a *monográfia: A TŰZ* feliratú, önálló mappába rendezett iratcsomó ([Q470842](#)). Külön adatsort jelent ezen kívül a dokumentum (7) terjedelme, ez a felületen ez az *oldalak száma* nevű tulajdonság és hogy (8) hány példányban maradt fenn. Ez utóbbit a *menyiség* nevű tulajdonság jelzi.

¹²³ *DigiPhil: A magyar irodalomtudomány filológiai portálja*, hozzáférés: 2025.01.26, <http://digiphil.hu/>.

¹²⁴ FELLEGI Zsófia és PALKÓ Gábor, „Arany-kéziratok és kritikai kiadások közzététele az Arany János Emlékévben”, *Helikon* 66,1. sz. (2020): 82–98.

A hagyaték legnagyobb hányadának fotózása javarészt 2018 végére megtörtént, vagyis adódik a kérdés, hogy miért nem teljes még a gyűjtemény. Azon kívül, hogy a szerzői jogi megállapodás 2021 végén kötött, a felület pedig csak 2022-től áll rendelkezésre a mostani formájában, jelentős időt emésztett fel a szemantikus szervezésű adatkezelés optimális struktúrájának kialakítása, majd a felület adatstruktúrájának és az általam 2018 és 2021 között egy Excel-fájlba gyűjtött adatoknak a harmonizálása. Ezt a munkát a *DigiPhil* munkatársainak szakmai támogatása mellett végeztem el, vagyis a Hajnóczy-hagyaték digitális feldolgozás afféle *pilot projekt*nek is tekinthető a hazai digitális irodalomtudományban.

A hagyatékkal való munka egy majdani digitális kritikai kiadás elkészítésének célképzetét is implikálja. Hogy a hazai kritikai kiadások tudomány- és intézménytörténete miként alakult, illetve e kiadványok stratégiai szerepe a mindenkori kultúrpolitika számára milyen helyiértékkel bír, arról például Kecskeméti Gábor és Kappanyos András tanulmányai¹²⁵ adnak átfogó (és némileg lesújtó) képet, így tehát nincsenek illúzióim azzal kapcsolatban, hogy milyen esélyei vannak egy nem kifejezetten a nemzeti klasszikusok körébe tartozó életműnek a kritikai kiadások várólistáján. Mindemellett okot adhat az optimizmusra, hogy a Hajnóczy-kritikai kiadás az elsők között lehetne az olyan vállalkozások körében, amely kritikai kiadások eleve digitálisan készülnek, tehát nem egy már meglévő munka utólagos konvertálásával helyeződnek át a digitális térbe. Kezdeti elképzeléseimet¹²⁶ tehát annyiban árnyalmán, hogy a Hajnóczy-kritikai kiadást elsősorban TEI XML alapon látom megvalósíthatónak, amely így, a digitális fakszimilét is tartalmazó kézirat-adatbázissal összekapcsolva korszerű reprezentációja lehetne az életműnek.

3.2. Hagyatéki reáliák és a kanonikus korpusz

Az *elsődleges* és *másodlagos* életműrész között textológiai értelemben háromféle jellemző kapcsolat írható le.

¹²⁵ KAPPANYOS András, „Mi is az, hogy »összes«? T. S. Eliot verseinek kritikai kiadásáról”, *Literatura* 47, 1. sz. (2021): 111–120; KECSKEMÉTI Gábor, „Kritikai kiadások a magyarországi irodalomtudományban és az Irodalomtudományi Intézetben: A magyarországi kritikai kiadások tudomány- és intézménytörténete”, Uo., 5–25.

¹²⁶ LUDMÁN Katalin, „Hajnóczy Péter poétikája és a hagyaték: A kritikai kiadás elkészítésének lehetőségei”, *Tiszatáj* 73, 10. sz. (2019): 97–101.

- A legegyszerűbb eset az, amire Az *elsőhegedűs* című szöveg példáját hoztuk az életmű szövegkritikai problémáit tárgyaló részben (35–39. o.). Ez az az eset, amikor az adott szöveget több kiadásból ismerjük (most vonatkoztassunk el attól, hogy ezek szövegállapota milyen), valamint fennmaradt a hagyatékban a „hozzá tartozó” kézirat és/vagy gépiratos tisztázat. Az *elsődleges* életműrészről ismert és a hagyatéki változat nagy arányú szó szerint egyezést mutat.
- A második eset az (*A fűtő* példáját említhetnénk), amikor nem maradt fenn a kiadásból ismert, vagy ahhoz nagyon közeli szövegváltozat, de több másik témavariáns igen (lásd még a 7. ábrát, illetve a dolgozat 1-es és 2-es számú mellékletét). A repetitív írásmóddal foglalkozó 5. fejezetben részletesen ismertetek olyan példát, amely ebbe a kategóriába tartozik, de itt elég annyit látnunk, hogy ezek olyan készre formált írások vagy jelentős töredékek, amelyek erős szemantikai kapcsolatban állnak az elsődleges életműrészről ismert szöveggel, vagy akár egyszerre több kanonikus szöveggel is. Hogy pontosan mi alapján tekinthetők ezek a variánsok variánsoknak, arra nehéz lenne egzakt választ adni. A következő fejezetben ehhez a kérdéshez kívánok néhány támpontot adni.
- A harmadik eset az a nem (vagy csak részben) kéziratossá szövegforrás, amelynek van valamilyen fikciós vonatkozása. Ilyenek a már említett újságkivágatok, kották, vagy éppen a levelek némelyike. Ezek között találni olyat, amelyek kollázsként ékelődnek a szövegtestbe (ekkor szövegszerű egyezés van), mint a már említett *A parancs* „szövegtörmelékei”, de olyat is, amelyek sokkal inkább nevezhetők a fikció „hátterében” létező reáliáknak. A legextrémebb példája ennek minden bizonnyal Brasch Izidor cipőkanala és a hozzá tartozó szöveghely a *Perzsiában*.

Brasch Izidor cipőkanala a tárgyi hagyatékban

A vonatkozó részletet egészében idézem, egyúttal hangsúlyozva, hogy a cipőkanál mindössze *tárgya*, de nem *témája* a szövegnek.¹²⁷

Egy kis hárompolcos állványon – a kéziratait, üres füzetait, hivatalos levelezését tartalmazó dossziékat tartotta ezen (a hivatalos levelek csaknem egytől egyig előleget kérelmező levelek voltak) – egy cipőkanál is feküdt az angol szótár mellett. Kezébe vette a cipőkanalat, és forgatni, nézegetni kezdte. A fémből készült cipőkanál domború hasán a következő felirat volt olvasható:

Brasch Izidor

Budapest

Király-utca 53.

A cipőkanál megfelelően öblös, lekerekített bal oldalába különféle női cipők voltak karcolva, középpontban egy hosszú szárú női csizma állott, valami emelvényt utánozó vonalon, amelyet alul kacskaringós, cirádás minták díszítettek. A cirádák közt akadt félcipő, másfajta csizma, női papucs, topánka.

A cipőkanál egyébként főként az árukollekciót mutató részén erősen kifényesedett. Legalább száztíz éves, gondolta a férfi. Anyjától kapta a cipőkanalat, akinek szintén az anyjától maradt örökölni. Jobb végén kissé elgörbült; talán sibakancsal tapostak rá, vagy férficsizmával? Ettől a kis hibájától eltekintve a cipőkanál épnek és sértetlennek látszott.

A férfi ujjára akasztotta a cipőkanalat, mert a cipőkanál jobb végénél elkeskenyült és visszahajlott, mintha a másik végén nézegetné a női cipőket, csizmákat. Lyuk is volt a visszahajló

¹²⁷ A cipőkanál jelképiségét Schein Gábor a szöveg jelölőrendjébe jól illeszkedőnek látja. SCHEIN Gábor, „Hajnóczy Péter”, in *Magyar irodalom*, szerk. GINTLI Tibor, 949–951 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010). Lásd még ehhez: KABAI Csaba, „»De miért dobának Brasch Izidor cipőkanalára hidrogénbombát?«: Idegenség és heroizmus Hajnóczy Péter műveiben”, *Hévíz* 24, 3. sz. (2016): 269–274.

keskeny görbület végén, nyilván, hogy a fürdőszobában valami falba vert szögre lehessen akasztani. Túl fog élni engem Brasch Izidor cipésmester cipőkanala, ráncolta össze homlokát a férfi, túlél, minden bizonnyal, ahogy nyilván Brasch Izidor urat is túlélte.

»Jobb lenne cipőkanállá változni?«

Fölemelte és meghúzta az üveget, majd üresen, csendes koppanással helyezte a parkettára. Végére is, szötte tovább gondolatait, egy cipőkanalat nemigen vetnek börtönbe, nem verik gumibottal a veséjét, hogy valljon a barátaira, nem tagadják meg tőle – ha dohányos – a cigarettát, nem ítélik kötél általi halálra, nem kell kegyelmi kérvényt fogalmaznia, amelyet természetesen elutasítanak, és főként: nem akasztják fel. Kissé talán egyhangú, de kétségtelen hosszú életet él egy cipőkanál. Még háború esetén is viszonylagos biztonságot élvez: ágyúval kórházakat és lakóépületeket szokás lőni, cipőkanalat nem. És ha valakinek az a bizarr ötlete támadna, hogy ágyúval lőjön Brasch Izidor cipőkanalára, nem érné el a lövedék, hanem a légnyomás a szoba túlsó falához repítené; túl könnyű. Legfeljebb atom- vagy hidrogénbomba lenne képes megsemmisíteni ezt a cipőkanalat. De miért dobnának Brasch Izidor cipőkanalára hidrogénbombát? Végére is, ha meggondoljuk, nincs rá nyomós ok.¹²⁸

Egy másik nem hagyományos szövegforrás alapján mondhatjuk: hasonlót valósít meg *A parancs* is, amikor ennek a reklámnak a szövegét idézi, azzal a különbséggel, hogy a kályha szerepeltetése egyben az önidézés egy formája is, hiszen egy másik Hajnóczy-szöveg, *A fűtő* motivikus értelemkörére utal.

Kivágat a Hajnóczy-hagyatékból

¹²⁸ HAJNÓCZY, *A halál...*, 115–117.

Igen – bólintott a százados.

Egy kályhából kicsapó láng, amelyből egy kéménycső meredezik fölfelé.

**energiafelügyelet
(vékony rácsozat)**

Állítsa

tavaszra a kályhát!

Nem a rekkenő hőség, és nem a világosság, hanem a tavaszi –20 °C az ideális.

Kevesebb, de kellemesebb.

(A forróságtól a krokodilpofájú kályha oldalát vékony cikcakkok övezték jobb- és baloldalt, hogy ím: jelzik a hőséget.)¹²⁹

A *Perzsia* és a *Jézus menyasszonya* ekphrasisai is az idézés formái közé sorolandók. Az előbbi szövegben ezeket „rémképeknek” hívja az elbeszélő, amelyek a főhős részeg képzelgéseiben tűnnek fel. A szegedi Műhely hagyatékkal való megismerkedésének első látványos felfedezései közé tartozott, hogy a kisregények képleirásai létező fényképek alapján születtek.

A nő mögött egy fölakasztott, meztelen testű fiatal bangkoki férfi volt látható; halott volt már, arca felismerhetetlenné vagdosva, hasán és mellkasán is késvágások nyomai látszottak; félig nyitott szájába egy kéz tornacipőt lökött; ami a kezét illeti, férfikéz volt, csak az alkar látszott: a csuklón acélpántos digitális óra.¹³⁰

¹²⁹ HAJNÓCZY, „A parancs...”, 74 [kiemelések az eredetiben].

¹³⁰ HAJNÓCZY, *A halál...*, 82.

A Szűzanya most egy luxusautóban feküdt, meztelenül, csak egy áttetsző bugyi volt rajta, és egy fekete csizma. Vékony láncon súlyos aranykereszt nyugodott két meztelen keble között, jobb lábát fölhúzta, mint aki alszik. A nyitott ajtóban egy fehér kézelős férfi nyúlt be a kocsiba. Lehúzta a nő csizmáján a cipzárt. A nő haja szőke és csapzott volt; közelről kékeslila, oldalra bukott a feje, mint az udvarokban a macskáké.¹³¹

A képleírások hagyatéki reáliáit Németh Gábor vizsgálta egy rövid tanulmányban és arra jutott, hogy mindezek ismeretében a tudatos szövegszerkesztés eredményeként érdemes látnunk ezeket a kisregényeket.

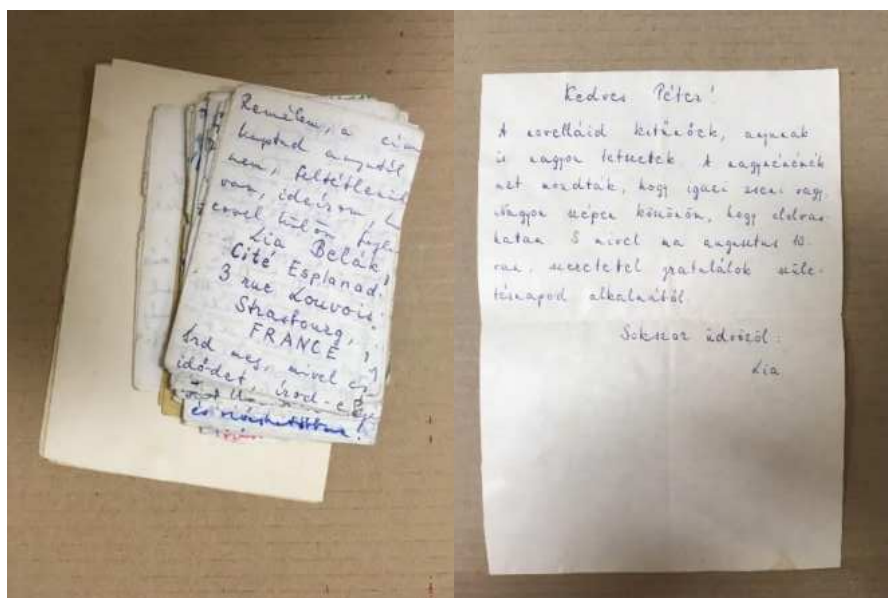
Ha a korábban a Szent Delírium isteni ajándékaként értelmezett szöveghelyeket ezentúl a hagyatékban talált képek kisajátításaként és kreatív interpretációjaként olvassuk, talán elkerülhetjük azt, hogy a »ködlovag« alakját a romantizáló elbeszélés egy letűnt korszak önpusztító, saját tudattalanjának kiszolgáltatott hőseként rögzítse a magyar olvasók emlékezetében, és növeljük annak az esélyét, hogy Hajnóczy írásaiban a neoavantgárd eszközeit józan tudatossággal felhasználó művész eljárásait érjük tetten.¹³²

E nem szokványos szövegforrásokat megismerve egyben azt is látnunk kell, hogy Németh Marcell megfigyelése „az alkotó személyiség” Hajnóczy-szövegekben megmutatkozó „nyomatékáról” és „önéletrajzi hiteléről”, egészen új dimenziót kap. A mindenre kiterjedő – Németh Gábor szóhasználatával élve – szerzői „kisajátításnak” egy másik, eddig ismeretlen

¹³¹ HAJNÓCZY, *Jézus...*, 133.

¹³² NÉMETH, „A józanság...”, 154.

példája a hagyatékban talált egyik levelezés is. Az 1967-ben és 1969-ben keletkezett levelek ([Q481331](#)) egy Belák Lia nevű nőtől származnak, a címzettjük Hajnóczy Péter. A levelekről készült fotók alatt (lásd lentebb) a *Perzsia* sorait olvashatjuk, azzal a különbséggel, hogy a levelek beszélője nem Lia, hanem a kisregény Krisztinája, a címzett pedig a történet szerinti „fiú”. A leveleket megvizsgálva bizonyos, hogy szó szerinti átvételekről van szó. Bár a Pétert P.-re változtatja az elbeszélés, az önéletrajzi elem így is nyilvánvaló. A valóság bármely tetszőleges eleme *egy az egyben* tárgyává válik/válhat a fikciónak. A leveleknek, csakúgy, mint az újságok fotóinak, kompozicionális, cseppet sem esetleges helyük és szerepük van a szövegegészen belül – sőt, mint *A parancsban* felhasznált reklámszöveg példájánál láthattuk, akár nagyobb léptékben, több szöveg viszonylatában is.

Levelek a hagyatékból (1967–1969)

Kedves P.!

A novelláid kitűnőek, anyunak is nagyon tetszettek. A nagynéném azt mondta, hogy igazi zseni vagy. Nagyon szépen köszönöm, hogy elolvashattam. S mivel ma augusztus 10. van, szeretettel gratulálók születésnapod alkalmából.

Sokszor üdvözl:

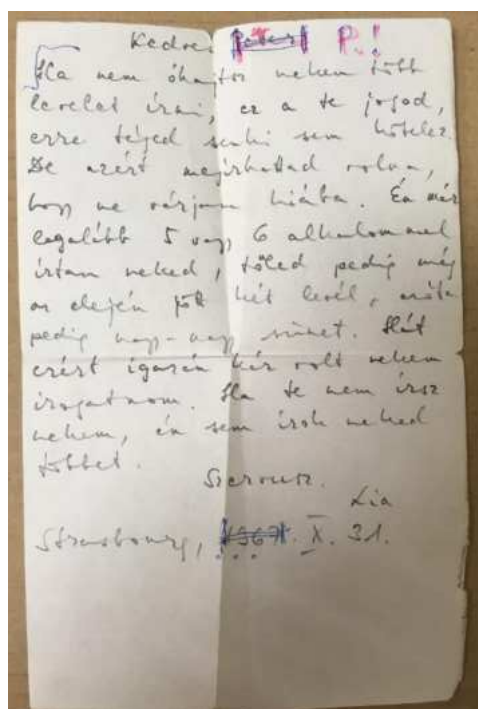
Krisztina¹³³

A *Perzsiában* – egyetlen jelenettől eltekintve – nem olvashatunk hagyományos értelemben vett, gondolatjeles párbeszédet. Krisztinának nincs hangja, mondandóját általában az elbeszélő interpretációjában halljuk, mintegy saját jogán kétféleképpen nyilvánul csak meg:

¹³³ HAJNÓCZY, *A halál...*, 35.

amikor „énekel” (ekkor a narrációt megszakító, táncdalokból vett strófákat olvashatunk) és amikor a leveleit olvassuk. A figura „hangja” tehát mindössze citátumokon keresztül jelenik meg, a leveleket látva pedig világos, hogy nem pusztán a fikció szintjén értelmezett, hanem *voltaképpen* idézetekről kell beszélnünk. A valóságos levél felhasználása persze hiteles módon ábrázol egy valós személyt – nyilván, hisz tényleg egy valós személytől származik –, az elbeszélte események terében viszont nagyon is sematikussá, sztereotipikussá válik. Ez az eljárás tehát még kiélezettebbé teszi valóság és fikció,¹³⁴ egyedi és általános, esetlegesség és megkomponáltság feszültségét Hajnóczy prózapoétikájával kapcsolatban, valamint egyben – mint Németh Gábor is rámutatott – a társművészetekhez (*ready-made*) közelíti írásművészetét.

Bonyolítja a helyzetet, hogy a Lia-levelek további két darabjára *A parancs* szövegében is ráismerhetünk. Alább olvasható az egyik.

Belák Lia levele Hajnóczy Péterhez (1967. október 31.)

¹³⁴ A dolgozatban sokat idézett Nagy Tamás is hasonlóra jut egy másik textológiai csomópont, *Az elkülönítő* körüli változatok felől közelítve Hajnóczy prózapoétikájához. Mint írja: „[a] szövegrokonság ténye az elbeszélések és a közvetlen valóságábrázolás szociografikus darabjai között könnyen igazolható és szemléltethető. Egy efféle szembesítés (rész)eredményeként megállapítható, hogy Hajnóczy elbeszélései – függetlenül attól, hogy egzisztencialista novellaként vagy a kritikai realizmus hagyományaihoz illeszkedő »szociologikus-ideologikus« írássoként olvassuk őket – túlnyomórészt a legapróbb részleteikben is pontos ábrázolást nyújtnak a korabeli társadalmi viszonyoknak. Amire azonban Balassa és mások nem figyeltek fel: az elbeszélések szociológiai hitelessége nem helyettesíti a »művészi formát«, hanem épp ellenkezőleg – *tézismondatt* –, poétikai eszköz Hajnóczy Péter kezében ahhoz, hogy megteremtse az olvasó számára a valóság és a fikció közötti határok akadálytalan átjárásának lehetőségét, oda és retúr egyaránt; mindezt pedig azért, hogy érzékeltesse: maga a valóság – az 1960-as, '70-es évek Magyarországaé – sem más, mint az abszurd egyfajta megtestesülése.” NAGY, *Egy arkangyal...*, 132 [kiemelés az eredetiben].

„Kedves P.!

Ha nem óhajtasz nekem több levelet írni, ez a te jogod, erre téged senki sem kötelez. De azért megírhattad volna, hogy ne várjam hiába. Én már legalább öt vagy hat alkalommal írtam neked, tőled pedig még az elején jött két levél, azóta pedig nagy-nagy szünet. Hát ezért igazán kár volt nekem írogatnom. Ha te nem írsz nekem, én sem írok neked többet.

Szervusz.

L.

Strasbourg, ... X. 31.”¹³⁵

A levelezésből vett vendégszövegek révén kirajzolódó textológiai kapcsolatok feltárása jó példa arra, hogy váratlan helye(ke)n is található olyan szövegmorzsa, amely cseppet sem evidens módon teremt szemantikai kapcsolatot két vagy több (jellemzően több) szöveg között. Azt pedig, hogy az életmű teljes szerkezete és szerzőjének írásgyakorlata a szélsőséges eklektika jegyében áll, minden korábbi feltételezésnél meggyőzőbben igazolják a hagyatéki dokumentumok alapján kibontakozó szemantikai hálózatok – akár teljesen függetlenül attól a kérdéstől, hogy mindez a kibillent mentális egyensúly, vagy a „józan tudatossággal” operáló szövegszervező munka eredménye e.

¹³⁵ HAJNÓCZY, „A parancs...”, 85–86.

4. A legnagyobb kis életmű¹³⁶

Az előző fejezet megállapításai alapján azt mondhatnánk, hogy az a gyakori vélekedés a recepcióban, miszerint a Hajnóczy-életmű következtelenségeit, hozzáférhetlenségét és egymással nehezen összeegyeztethető szöveghelyeit valamiféle „láthatatlan” belső logika szervezi koherens egységgé, végső soron banálisan egyszerű magyarázatot nyer(t) a hagyatéki változatok felszínre kerülésével. A Hajnóczy-életmű poétikájának véletlen jelentésszóródásra apelláló stratégiája azonban éppen e karakter miatt követel szigorú textológiai figyelmet.

A következőkben egy olyan szempontrendszer elemeit ismertetem, amely Hajnóczy Péter szövegeinek összefoglaló leírására tesz javaslatot. Abban bízom, hogy ez a szempontrendszer arra ad lehetőséget, hogy – a szerzői kötetek kompozícióitól elszakadva –, az életmű szövegeinek (beleértve a hagyatékból közreadott darabokat is) olyan alternatív csoportosításait is módunk legyen elképzelni, amelyek eddig kevésbé kutatott értelemösszefüggéseket tárnak fel.

Reményi József Tamás néhány konkrét példát kiemelve írt arról az egyik általa szerkesztett Hajnóczy-kiadáshoz készült kommentárjában, hogy a szerzői kötetek létrejöttének folyamatát számtalan „külső” tényező terhelte, mindez pedig félreértésekre ad(ott) okot a szövegek genezisének nyomati kutatva; a datálás nehézségeitől kezdve a különböző írásmódok azonosításáig.¹³⁷

Az »építkezés« menete, amely a szabad könyvnyomtatás korszakaiban sem mérhető egyszerűen a megjelent publikációk kronológiája szerint, az 1970-es évek magyar irodalmi életében végképp követhetetlen a folyóiratközlések, kötetek kiadása szerint. Két »apró« példa: az 1977-es, második kötet (a közhely szerint a második az igazi értékmérő...) joggal ünnevelt írása, *A véradó* már készen volt az első kötetre szánt anyagban; a *Mozgó Világ* 1980. novemberi számában közölt novellaciklusban, amely a Hajnóczy-novellisztika új szakaszát jelentette, nem szerzői-szerkesztői lomposág miatt »lóg ki« *A kéz* című, akkor már több mint tíz éve kéziratban veszteglő írás – egy kicenzúrázott darab (az *Ösztönző elem*) helyett került be közvetlenül

¹³⁶ A fejezet alapjául szolgáló tanulmányok az alábbi kiadványokban hozzáférhetők: LUDMÁN Katalin, „A fürdőhely mint toposz Hajnóczy Péter prózájában”, *Irodalmi Magazin* 10, 3. sz. (2022): 79–84; „Hajnóczy Péter *Play-boy* című szövegéről”, *Forrás* 53, 9. sz. (2021): 58–92; „Szövegcsomópontok és materialitás: Hálózatok a Hajnóczy-életműben: műhelytanulmány”, in *Doktoranduszok Fóruma 2021.: A Bölcsészettudományi Kar Szekciókiadványa*, szerk. LUDMÁN Katalin, 41–57. Miskolc: Miskolci Egyetem Rektori Hivatal, 2022.

¹³⁷ A 7. fejezetben *A szakács* példájánál elidőzve még látni fogjuk, néha akár a szövegnek a meghatározása is nehézséget okozott.

montírozás előtt... Hajnóczy indulását tovább nehezítette, hogy egészen körön kívülről jött, nem az egyetemi alkotókörök, értelmiségi KISZ-klubok vidékéről, amelyet a 68 utáni kultúrpolitika elég akkurátusan becserkészett. [...] A kortársak *A fűtő* novelláit elsősorban azok szociografikus hitelért méltányolták, s azóta is sokan úgy tartják természetesnek, hogy az első kötet egyben az írói fejlődés első szakasza is. Holott ez sem az életmű geneziséét, sem az írások esztétikai »besorolását« tekintve nem érvényes. Az 1970–76 közötti időszak Hajnóczy pályáján a párhuzamos, illetve egymásba átváltó kísérletek műhelymunkájával telt.¹³⁸

Sorait nehéz nem önfelmentésként olvasni, lévén a szövegtudomány dolga éppen az, hogy az említett nehézségek között – a maga szerény eszközeivel – a lehető legpontosabban eligazodjon.

Alább felsorolandó szempontjaim a mikrofilológiai aprómunkához szánt bevezető jellegű makro-közelítések, amelyek a nagyobb textológiai csomópontok azonosítására törekszenek a korpuszban, immár együtt láttatva az *elsődleges* és a *másodlagos* életműrészt. Ahogyan arról az előző fejezetben már szóltam, az egyes szövegek egymáshoz való viszonyainak tisztázása, vagyis az a kérdés, hogy mi tesz egymás variánsaivá két (vagy több) szöveget, minden esetben egyedi mérlegelés kérdése. A Hajnóczy-korpusz látványos „összeépítettsége”, a szövegek erőteljes egymást idéző karaktere mégis arra ösztönzött, hogy a kirajzolódó textológiai hálózat alapján próbáljak olyan szempontokat találni a vizsgálathoz, amelyek a korpusz sok szövegére egyaránt érvényesek (például ismétlődő karakterek, ismétlődő narrációs eljárások stb.). Nem feltétlenül mindig ugyanazokra és nem feltétlenül mindig ugyanolyan arányban, de a cél az volt, hogy a bizonyos szövegekre legnyilvánvalóbb módon jellemző sajátosságok érvényét az összes többi szövegen is megvizsgáljam; úgy is mondhatnánk ezek a szempontok egyben az életmű ismétlésalakzatainak tipológiáját adják. Bár nem mindig jutottam hasznosítható eredményre, de talán az életmű legmeghatározóbb ismétlődő mintáit sikerült szövegszerű példákkal is igazolni a további fejezetekben. A vizsgálat annyiban nem monografikus, hogy nem állít minden létező Hajnóczy szövegről valami érvényeset, annyiban azonban mégis a teljességre törekvő, hogy az életmű szövegérintkezéseinek átláthatatlannak tűnő hálózatát még egyetlen értelmezés sem tekintette át ilyen kiterjedt módon.

¹³⁸ REMÉNYI József Tamás, „Egy szerep keres egy szerzőt”, in HAJNÓCZY, *Összegyűjtött...*, 333–354, 337, 339.

4.1. Szempontok az életmű olvasásához

Alapvető tény, sőt jóformán az egyetlen szembetűnő sajátosság, ami a Hajnóczy-életműről elsőre elmondható, hogy bár darabszámra viszonylag sok szövegről áll – ha tehát a hagyatéki darabokat is ide értjük, akkor száznál több mű jelenti az életmű egészét –, a korpusz terjedelme azonban még így is rövid, egyetlen vaskos kötetben kézbe vehető.¹³⁹ Az egyes szövegek motívumait, jellemző figuráit, helyszíneit, tárgyválasztásait tekintve pedig e szövegvilág erősen önismétlő, vagy inkább önreferenciális, azaz a korpusz potenciális jelentésszintjei kifejezetten szűkösek, sematikusak, miközben műfaji értelemben például kifejezetten sokszínű. E tényezők együttes hatása jelentős variabilitást eredményez, vagyis valami olyasmi történik, amit az értekezés mottójául választott Zweig-szöveghely ír le pontosan. Némiképp parafrázálva a *Sakknovella* mondatait: a Hajnóczy-féle, „egyetlen gondolkörbe börtönzött” (vagy „egyetlen témájú”)¹⁴⁰ alkotó személyiség „minél szűkebbre vonja” saját poétikájának hatókörét, „annál jobban közeledik másfelől a végtelenhez,”¹⁴¹ vagyis a sok rövid, de egymással több szempontból is rokonságot mutató szöveg rendszere annál több teret hagy a jelentésképzésnek.¹⁴²

Az értekezés soron következő fejezeteiben az áttekintett szempontok (4. ábra) alapján körvonalazható szövegcsoporthoz némelyikét elemzem majd, a keletkezés időrendjét követve. Az elemzett szövegek közé tartoznak például a repetitív prózák csoportját jelentő művek, amelyek egy-egy reprezentáns darabja – helyesebben az ezekkel erős rokonságot mutató művek némelyike – szinte minden szerzői kötetben megtalálhatók, de a hagyatéki szövegek között akad belőlük a legtöbb.¹⁴³ Példaként említhetjük továbbá a szkript-jellegű (vagy akként intencionált) szövegek összességét is, mint amilyenek a *Ló a keramiton* című

¹³⁹ A Hajnóczy-életmű legteljesebb kiadása 2007-ben jelent meg, az Osiris Kiadó gondozásában. Amikor azonban Hajnóczy-életművet említünk, általában a röviddel a szerző halála után megjelent, 1982-es kiadásra szokás gondolni, hiszen – könyvpiaci és más okokból kifolyólag is – máig ez a legismertebb, legkönnyebben hozzáférhető gyűjteményes kötet, amely ráadásul tartalmazza a szerzői kötetek teljes anyagát és a kötetbe nem került írásokat is. Az e kötetben közreadott hagyatéki szövegekkel kapcsolatban megképződhet az a benyomásunk – éppen amiatt, hogy megjelenésüket mindössze egy év választja el a legutóbbi szerzői kötet kiadásától (*Jézus menyasszonya*, 1981) és Hajnóczy Péter halálától –, hogy azok is a nyilvános életmű részét képezik.

¹⁴⁰ DÉRCZY Péter, „A forma...”

¹⁴¹ ZWEIG, *Sakknovella*...

¹⁴² Hasonlót kíván megragadni Székely Endre is, amikor úgy fogalmaz: „a költői logika épül be a narratív struktúrákba.” SZÉKELY Endre, „Nem-e van-e nem posztmodern sem (is)?”, *Alföld* 54, 2. sz. (2003): 81–88, 85.

¹⁴³ Ezek az elsőként az 1982-es kötetben közreadott *A kavics*, *A kút*, *A sas*, *A tűz*, és a *Keringő* című írások. Értelmezésemben e szövegcsoporthoz tartoznak például az 1977-es *M* című kötetben megjelent *A szertartás* és *A kék ólomkatona*, vagy az 1975-ös első kötet (*A fűtő*) két jellegzetes darabja, a *Pókfonal* és *A szekér* is.

forgatókönyv (1993), a *Dinamit* vagy *A herceg* című drámák (1981) vagy a „filmnovella”¹⁴⁴ és a „filmvázlat.”¹⁴⁵ Mindemellett úgy tűnik, a sokat tárgyalt, kanonikus rangú szövegek esetében is akadnak még új lehetőségek az értelmezés számára. Kiemelendő a Márai nevű szereplő gyakori előfordulásának alaposabb vizsgálata, beleértve a Márai alakváltozatainak tekinthető (akár megnevezett, akár meg nem nevezett) figurák szerepeltetését is. A Márai név vizsgálatával úgyszintén keveset foglalkoztak az értelmezők, holott ez a név (és alakváltozatai, mint például az M) arra is ösztönözhetik az olvasót, hogy az e szemantikai láncolatba sorolható szövegcsoport darabjaira elbeszélésciklusként¹⁴⁶ tekintsen.

téma	motívum	műfaj vagy műforma	kompozicionális	narratológiai	szereplők és helyszínek
alkohol	növényvilág	performativitással rendelkező repetitív szövegek és szkript-jellegű szövegek (forgatókönyv, dráma)	kollázs	nincs párbeszéd	Márai
pszichés terheltség	állatvilág		metalepszis (vagy szintátlépés)	(pszeudo-) idézés (tipográfiaiilag kurziválás)	anonimitás pl. fiú/(fiatalember), a férfi, szabó, mészáros, százados stb.
szexualitás	fantasztikum	mese, „ellen-mese” ¹⁴⁷	ismétlés	függő beszéd	
identitás		szociográfia/ szociografikus/ realista próza	szinekdoché	E/1-es elbeszélő	kocsmá, presszó
erőszak/hatalom				E/3-as elbeszélő	vízpart/strand/uszoda
					(zárt) intézet

4. ábra: Szempontok a Hajnóczy-életmű olvasásához

¹⁴⁴ A *bajnok* című hagyatéki szövegről írt kommentárjában Cserjés Katalin alkalmazza ezt a műfajmegjelölést egy hagyatéki feljegyzésre hivatkozva. A feljegyzést nem pontosítja, de annyi bizonyos, hogy az egyik Hajnóczynak címzett levélben arról érdeklődik a feladó (épp a Krisztina-figura mintájául szolgáló Belák Lia), hogy Hajnóczy hogy halad a „filmnovella” megírásával. A *bajnok* szövege egyébként egy úszóbajnok történetét elbeszélő (előbb színdarab, majd végül mégis inkább) film elkészítésének az eseményeit helyezi a középpontba. CSERJÉS, „Hajnóczy Péter: A *bajnok*...”

¹⁴⁵ A *Partizánok* című szöveg esetében a műfajmegjelölés tényét a hagyatéki gépiraton található autográf bejegyzés bizonyítja. Lásd még a dolgozat 3. számú mellékletében.

¹⁴⁶ Az elbeszélésciklust abban az értelemben használom, ahogyan Bezeczký Gábor utal rá az összetett regény viszonylatában: „[a]z összetett regény és az elbeszélésciklus időnként a megtévesztésig hasonlítanak egymásra. *Összetett regénynek* a meghatározott darabszámú és meghatározott sorrendű, egy kötetben kiadott, de önállóan is közzétehető elbeszélések gyűjteményét fogjuk nevezni. Az *elbeszélésciklus* szintén önállóan is megálló darabokból áll, de előfordul, hogy a ciklusnak sem az egyes darabjai, sem a darabok száma, sem sorrendjük nem állapítható meg pontosan. Előfordulhat az is, hogy az afféle bizonytalanságok nem a fogyatékos tudásunk miatt állnak elő, hanem azért, mert egyes ciklusok meghatározó szervező elvét alkotják. Egy-egy kötetben több, egymástól független elbeszélésciklus is előfordulhat, és az sem biztos, hogy a ciklus minden darabját ugyanabban a könyvben kell keresni. Az összetett regény és az elbeszélésciklus viszonyáról megállapíthatjuk, hogy az összetett regény az elbeszélésciklus sajátos esete” [kiemelések az eredetiben]. BEZECZKY Gábor, „Az elbeszélésciklus poétikája”, in BEZECZKY Gábor, *Véres aranykor, hosszú zsákutca*, 71–91 (Budapest: Balassi Kiadó, 2005), 81.

¹⁴⁷ Németh Marcell terminusa. NÉMETH, *Hajnóczy...*, 125.

Kérdés persze, hogy jó okunk van-e azt feltételezni, hogy a Márai nevű szereplő *erős* szemantikai kapcsolatot jelent két vagy több szöveg között, jöllehet a név (és a változatok) előfordulásának gyakorisága épphogy eléri a minimum gyakoriságként meghatározott tíz esetet (103 szöveg közül 11-ben fordul elő). Bízom benne, hogy maguk az elemzések cáfolják vagy igazolják majd, hogy egy adott szempont adta metszet mennyire volt érdemes a figyelemre. A fenti szempontok alapján összesen 103 (59 szerzői és 43 hagyatéki) szöveget néztem át (5. ábra).

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	AA
Műcímek							szobrászat	festészet	kereszt	bolnász	éneklés	színház	irodalom	zene	játék	színház	színház			színház							
1. Az első	igen	igen	nem	igen	nem	nem	nem	nem	nem	nem	igen	nem	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
2. Munkapén	igen	igen	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
3. Felfedezés	nem	nem	nem	igen	igen	nem	nem	nem	nem	nem	igen	nem	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
4. Felfedezés	igen	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
5. Könyv	igen	nem	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	nem	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
6. Szépirodalom	igen	igen	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
7. Ki a macska?	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	nem	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
8. Az utolsó	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
9. A kő	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
10. Felfedezés	nem	nem	igen	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
11. A kő	nem	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
12. A kő	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
13. A kő	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
14. A kő	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
15. A kő	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
16. A kő	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
17. Munkapén	nem	igen	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
18. A kő	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
19. A kő	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
20. A kő	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
21. Az utolsó	nem	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
22. A kő	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
23. A kő	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
24. A kő	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
25. A kő	nem	nem	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
26. A kő	nem	nem	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
27. Munkapén	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
28. A kő	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
29. A kő	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
30. A kő	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
31. A kő	igen	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
32. A kő	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
33. A kő	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
34. A kő	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
35. Az utolsó	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	nem	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
Munka1																											

5. ábra: A szempontrendszer applikációja 103 szövegen

4.1.1. téma

- alkohol (31 szerzői + 22 hagyatéki = **53**)
- pszichés terheltség (16 szerzői + 11 hagyatéki = **27**)
- szexualitás (29 szerzői + 21 hagyatéki = **50**)
- identitás (47 szerzői + 38 hagyatéki = **85**)
- erőszak/hatalom (36 szerzői + 28 hagyatéki = **64**)

A tematikus kapcsolat nem pusztán szóelőfordulást jelent, hanem a szöveg voltaképpeni tétjét, szemléleti alapjait, etikai problémáit igyekszik megragadni. Például az alkohol esetében így azok a szöveghelyek is relevánssá válnak, ahol éppen az a hangsúlyos elem, hogy a főhős *nem* fogyaszt alkoholt.¹⁴⁸ Az öt kategória jelentésmezői továbbá szervesen kapcsolódnak egymáshoz.

4.1.2. motívum

¹⁴⁸ „Kohlász Mihály megköszönte a torkát, majd kijelentette, hogy ami »öt magát illeti, nem tart igényt a sarki kocsmában kapható védőitalokra,« [...]” HAJNÓCZY, *A fűtő...*, 94.

- növényvilág (28 szerzői + 15 hagyatéki = **43**)
- állatvilág (26 szerzői + 14 hagyatéki = **40**)
- fantasztikum (23 szerzői + 4 hagyatéki = **27**)

Itt egyedül a növényvilág megkülönböztetett szerepére térek ki röviden, de talán ez is magyarázattal szolgál majd abban a tekintetben, hogy miért éppen ezeknek a motívumoknak a közelebbi vizsgálatát választottam. A nagyarányú előfordulás mellett a növényvilág szerepeltetésének funkciógazdagsága is figyelemre méltó. Amellett, hogy az életmű különböző szövegeiben gyakorta díszletelemként vagy ornamensként, egy említés erejéig jelenik csak meg egy-egy orgonabokor vagy gesztenyefa, más szövegkísérletekben hasonlatokká válnak, vagy kiterjedt szimbólumokká, szimbólum-rendszerekké szerveződnek a növény-motívumok. Így a korpusz önreferenciális, „önmagát olvasó” és „önmagát értelmező” mivolta miatt az említésszerű előfordulások is felértékelődnek, gesztusértékűvé válnak.

Hajnóczy legelső, nyomtatásban megjelent szövege, *A pipacs* című írás is egy növény által teremti meg a szöveg központi metaforáját (és fantasztikumát – az egyik szereplő térdéből egy pipacs nő ki, ám a narráció alapján nem eldönthető, hogy mindez „valóság” vagy látomás csupán). Előfordul az is, hogy a szöveg nem egy konkrét fajt nevez meg, hanem egy tágabb rendszertani besorolást alkalmaz, illetve a növények valamilyen attribútuma válik meghatározóvá, például az – mint a mesékben általában –, hogy hány darab van belőlük (jellemzően hét vagy három); esetleg az adott növény kuriozitása (a magyarországi éghajlattól idegen volta) emeli ki – és ugyancsak meséssé – a növényvilág különböző manifesztációit az életműben. A *Perzsia* híres zárata például ismeretlen lombú fákat említ, ahol a látomásban egy vágyott oázis képe ködlik fel az elbeszélő előtt mint egy ideális, gondtalan állapot helyszíne, nem tudni hol, nem tudni milyen időben. (Az időtlenség képzetet erősíti a szöveg önmagába záródó, helyesebben lezáratlan, körkörös struktúrája is.)

A növények szerepeltetésének egy másik típusa, amikor nem motivikus, hanem inkább tematikus-allegorikus módon jelenik meg a természet képe a szövegben. Ilyen *Az erdővel világító ember* meséje (más változatban: *Az Erdővel Világító Ember*), amiben az erdőpusztulás képe válik az elbeszélte események állandósult állapotává. Sőt, arra is találunk példát, hogy egy vendégzsöveg által maga az erdő lesz a szöveg „beszélője”. *Az erdő fohásza* című (eredetileg egyébként Fekete Istvánnak tulajdonított verset)¹⁴⁹ egészében idézi A

¹⁴⁹ VÁRNAI Judit Szilvia, „Fekete István és *Az erdő fohásza*: Egy átköltés tanulságai”, *Fordítástudomány* 17, 1. sz. (2015): 70–77.

parancs című 1981-ben megjelent szövegkollázs (szerzői besorolás szerint kisregény). Egy másik helyen, *A herceg* című monodrámában pedig a természet egy rendkívül redukált képét vagy változatát idézi fel a szöveg, amikor azt a szerzői utasítást olvashatjuk, hogy a Főkert reklámplakátja jelenik meg a színpadtér fölött, ami eladó palántákat hirdet.

A *parancs* növényeinek vizsgálata egyébként önálló tanulmányt érdemelne, csupán szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy az egzotikus fajok felsorolása és leírása a szövegkollázs jelentős hányadát teszi ki. Ezeket lexikoncikk formájában idézi a szöveg, amelynek téren és időn kívül helyezett cselekménye mindössze annyi, hogy a százados – aki nem mellékesen civilben kertész (lásd még *Tulipánhagymák* [1975]; *Alkalmi munka* [1981]) – egy soha meg nem érkező parancsra vár az örök sötétségben. „»De hát hogyan látják majd meg virágaim színét a szuroksötétben?»¹⁵⁰ – kérdezi egy helyen. Vagyis a természet látványa, érzékelhetősége, közvetlen átélhetősége ebben a világban bizonyosan érvényét veszti. Akár *A parancs* totális sötétségének előzményeként is olvashatjuk az 1975-ös első kötetben megjelent *Az erdővel világító ember* című – fentebb már említett – mesét. Idézem az alaphelyzetet: „Messze, a hegyekben, egy sűrű és hatalmas erdő közepén, élt a kastélyában az Erdővel Világító Ember. Nagyon félt a sötétben, és mivel nem volt villanykörteje, magát az erdőt gyújtotta meg, úgy világított.”¹⁵¹ A történet szerint érkezik egy villanykörte, de végül nem nyer feloldást az állandósult félelemből táplálkozó önfelszámoló gyakorlat. A *Dinamit* (1981) című monodrámában pedig – ugyancsak *homage*-szerűen – mintha az Erdővel Világító Ember visszaemlékezését hallanánk, immár a dráma narrátorának hangján (afféle alakmásként), egy az állandósult félelem állapota előtti, a természettel harmonikus viszonyt ápoló létmód idejéből:

A házunk... a házunkat fából építettük... természetesen csupán árnyaink képzeletében...
jávör, ében, mahagóni, teak, vérbükk, szikomorfából... és KALIFORNIAI FENYŐBŐL!
(a Férfi hangján) ÍGY ÉLTÜNK, MÍG RÁNK NEM TÖRT A FÉLELEM!¹⁵²

A *Dinamit*ban egyébként az epe-, és májproblémákra javasolt reteklevél lesz a hangsúlyos növényi elem, illetve a leghíresebb magyar gyászdal, az *Ómagyar Mária-siralom* híres lexikai-szintaktikai szerkezete (világnak világa, virágnak virága) is fölsejlik, amikor a beszélő egy abortuszról szóló monológ-fragmentumában azt olvassuk:

¹⁵⁰ HAJNÓCZY, „A parancs...”, 105.

¹⁵¹ HAJNÓCZY Péter, „Az erdővel világító ember”, in HAJNÓCZY Péter, *A fűtő*, 169–190 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975), 169.

¹⁵² HAJNÓCZY Péter, „Dinamit”, *Mozgó Világ*, 8. sz. (1981): 3–13, 10 [kiemelések az eredetiben].

Lehet, hogy idióta, hülye lesz a gyerekünk... aztán a feleségem mosolyogva rám nézett:
SZÜLETETT EGY VIRÁG... (szünet) Igen, akkor, amikor ezt mondta, már készen volt
az ítélet: megöljük a gyerekünket... (megrázza a fejét, iszik egy pohár bort, gépiesen
forгатja bal kezében a játékpisztolyt. Hangja nyugodt, tárgyilagos.)¹⁵³

További példákkal szolgálhatnék, akár *A latin betűk* című kispróza értelmezéséről szólva, ahol Tarján Tamás¹⁵⁴ – és vele egyetértve Hoványi Márton¹⁵⁵ is – megállapította, hogy a hársfa egy Radnóti-szöveghez vezető nyom (bizonyára az is), de ehelyt befejezem a felsorolást (lásd még erről a 5. fejezet 10. ábráját), hiszen talán a teljesség igénye nélkül is felvethető, hogy az életmű egészére nézve a növények szerepeltetése éppen olyan gazdag variabilitást mutat, mint maguk az élő organizmusok. Vagyis mintha épp a növényvilág motívumainak variálásával imitálná a természetet. „Valamit, ami élő, organikus, ábrázolni képtelenség. Tehát, hogy ennek ellenére kísértésbe esünk e felől a dolog felől, úgy vélem, ez a művészet.”¹⁵⁶ Ugyanezt alakítja tovább a *Dinamit*-ban feltűnő Nagy Fazekas munkájának leírása.

Az ember a műművészetben vagy bármely alkotó tevékenységében – a mű akár ötezer éves, akár öt – a Nagy Fazekas munkáját utánozta, amely mindig élő, organikus, ellentétben az ember munkájával, amely – mit tegyünk! – mindig csupán *kreatív* lehet. Az ember törekvései *organikus* műű alkotására ösztökélik, azonban törekvései eredménye, éppen azáltal, hogy megvalósult az, ami számára a legfontosabb, a mű, szükségképp körülhatárolt lesz és nem mozgó és változó, amelyet ábrázolásra kizááárolag méltónak ítélt.¹⁵⁷

A motívumoknál maradvá hozzátenném: a fantasztikum vizsgálata is számtalan szövegben jelent domináns szervezőerőt, elég mondjuk a *Szolgálati járat* (1975), *A véradó* (1977) vagy

¹⁵³ HAJNÓCZY, „Dinamit...”, 5 [kiemelések az eredetiben]. A gyerekhalál (látszólag kontextus nélküli) motívumának forrására Szentgyörgyi Zsuzsa Hajnóczy Péterhez írt üzeneteiben bukkanhatunk rá. Az 1969 decembere és 1975 januárja között keletkezett levelek, képeslapok, táviratok és életviteli jegyzetek egy szélsőségesen terhelt, rövid életű házasság dokumentumai, amelyekben Szentgyörgyi egyebek mellett utal a terhességmegszakítás kényszerű eseményére, illetve említi Hajnóczy „borzalmas” állapotát és a Völgy utcai kezelés lehetőségét. 1868 és 2007 között ezen a helyen működött az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet ([Q481816](#)).

¹⁵⁴ TARJÁN Tamás, „Alfa és ómega”, in TARJÁN Tamás, *Egy tiszta tárgy találgatása*, 133–146 (Budapest: Orpheusz Kiadó, 1994).

¹⁵⁵ HOVÁNYI Márton, Fictio Legenda: „Hajnóczy Péter *A latin betűk* című novellájának értelmezéséhez”, in *Énekelt...*, 43–57.

¹⁵⁶ HAJNÓCZY Péter, „A vese-szörp...”, in *Jézus...*, 53.

¹⁵⁷ HAJNÓCZY, „Dinamit...”, 3–4 [kiemelések az eredetiben].

a *Jézus menyasszonya* (1981) szüzséjére gondolnunk, amely művekben talán éppen az a legzavarbaejtőbb, hogy fantasztikus elemek (embervadászat, élő vérkút stb.) egy nagyon is realisztikusan ábrázolt, realizmusában jól kidolgozott világ elemeivel keverednek. Mint később látni fogjuk, bizonyos szövegek esetében a fantasztikum olyan jellegzetes és erőteljes vonásnak tűnik, hogy az e komponenset hordozó szövegek összességét akár önálló csoportnak is tekinthetjük, vagyis ez a kategória is érintkezik egy másik csoportformáló kategóriával: a műfajjal.

4.1.3. műfaj

- szociográfia / szociografikus elemek (39 szerzői + 23 hagyatéki = **62**)
- performativitással rendelkező repetitív szövegek és szkrip-jellegű műfaj(ok)
(5 szerzői + 7 hagyatéki = **12**)
- mese, „ellen-mese” (20 szerzői + 3 hagyatéki = **23**)
- kispróza [?]
- prózavers/szabadvers (16 szerzői + 1 hagyatéki = **17**)

E kategória ismertetésével a szempontrendszer legkevésbé evidens pontjához érkeztünk. Egyelőre Szkárosi Endre már idézett állításaira emlékeztetnék a különböző műfajú és műnemű szövegek stílusával és formajellemzőivel kapcsolatban: nevezetesen, hogy ezek összessége egyszerre jelenik meg – különösen az utolsó pályaszakasz műveiben.

Ebben a felosztásban kisprózának tekintem a tíz lap terjedelemnél rövidebb szövegeket, ugyanakkor e kritériumnak megfelel jó néhány olyan szöveg is, amelyek leírására ennél szemléletesebb műfajmegjelölést is választhatunk, ezért szerepel a kategóriák között a prózavers vagy más néven szabadvers is.¹⁵⁸ Az akár prózaversként is olvasható szövegek egy másik csoportját szintén egy jellegadó tulajdonság, az ismétlés adja, vagyis a repetitív szövegek (később még részletesen is lesz róluk szó) azért kerültek a műfaj kategóriája alá, mert – akárcsak egy szonett esetében – egyedi, kötött formájuk műfajteremtő erővel bír (vagyis a műfaj helyett szerencsésebb lenne műformát említeni).

A műfaj általános kereteihez illeszkedő, leíró jellegű társadalomtudományi-publicisztikai munka, azaz szociográfia mindössze egyetlen darab van a Hajnóczy-életműben, a *Valóság* 1975. októberi számában megjelent *Az elkülönítő*. Mégis, a Hajnóczy-próza bizonyosan

¹⁵⁸ E műfaj leglátványosabb példája lehetne a *Gyűrűk* című szöveg. Részletes elemzésére a következő fejezetben visszatérek (a repetitív prózák részeként).

hordoz valamit abból, amit gyakorta szociografikus irodalomnak nevez a kritika – a Hajnóczyval kortárs kritika általában lefokozó értelemben. A *szociografikus próza* – tekintsünk e kategóriára akár műfajmegjelölőként, akár stiláris jellemzőként – már az első nekifutásra is problematikusnak tűnt, a kérdés tárgyalása továbbá önálló disszertációt kíván.

4.1.4. kompozíció

- kollázs (12 szerzői + 3 hagyatéki = **15**)
- metalepszis (25 szerzői + 19 hagyatéki = **44**)
- ismétlés (24 szerzői + 11 hagyatéki = **35**)

4.1.5. narráció

- nincs párbeszéd (32 szerzői + 31 hagyatéki = **63**)
- pszeudo-idézés [kurzíválás] (29 szerzői + 11 hagyatéki = **40**)
- függő beszéd (legalább 35 esetben)

Mindezek szorosan érintkező kategóriák, vagyis felmerülhet például, hogy a kompozicionális szempontok miatt nem kerülnek a narratológia főkategóriája alá, ahová – legkésőbb Gérard Genette narrációelméleti felismerései óta – alapvetően tartoznának. Kompozicionális szempontok alatt azokat a szövegszervező eljárásokat értem, amelyek a szöveg szerkezetének egészére vonatkoznak (például történet a történetben, kollázs, ekphrasisok stb.), amíg a narráció kategóriája kifejezetten az elbeszélői hang(ok) tulajdonságait veszi számba, ahol még különböző tipográfiai megoldások is gyakran hordoznak többletjelentést.

E két főkategória egy-egy alszempontja közül a „pszeudo”-idézés és a metalepszis között is kimutatható érintkezés, hiszen – Kálmán C. György meglátásai alapján – a metalepszis nem pusztán szintlépésként gondolható el, hanem a behelyettesítés formájaként is.¹⁵⁹ E „behelyettesítés” egy jellegzetes esete a Hajnóczy-prózában az idézés, és annak is egy tipikus formája, a leggyakrabban kurzívval szedett, szinte kivétel nélkül idézőjelbe tett mondat vagy szókapcsolat, amelynek beszélőjéről alig árul el valamit a szöveg. Ez a hang helyenként a főhős belső monológjait, kommentárjait tárja az olvasó elé, az idézőjelek révén

¹⁵⁹ „A metalepszisnek ez a lehetősége benne rejlik minden olyan elbeszélésben, amely nem én-elbeszélés (amelynek az elbeszélője nem egyes szám első személyben szólal meg); mert ott mindig megjelenhet az *én*, aki külső lesz az elbeszélő történetéhez képest” [kiemelés az eredetiben]. KÁLMÁN C. György, *Évvél a dalban*, hozzáférés: 2025.01.28, <http://real.mtak.hu/13755/1/metalepszis-kalman.pdf>.

azonban, egyúttal gyanút ébreszt a közlés autenticitásával kapcsolatban. Helyesebben annak az olvasatnak teremti meg a lehetőségét, amelyben mintha maga a beszélő is távolságot tartana saját gondolataitól. Mindez erőteljesen ironikus hatást kelt, mert az „idézett” beszéd-fragmentumok egyrészt illeszkednek az elbeszélő dikciójába (például jegyzőkönyvi, hivatalos vagy tárgyias stílus stb.), az elbeszélő szükségét érzi, hogy „eredetiben” idézze a „másik álláspontot”; másrészt viszont az elbeszélő távolságáról is keveset tudunk meg az idézetben foglaltakhoz képest. Mindössze annyi elmondható, hogy nem – vagy nem mindig – áll nagyon messze egymástól a két „hang” (narrátor és szereplő) stílusa. A narráció tehát nem minden esetben azonosítja explicit módon az idézőjeles mondatot a főhős gondolataival (esetleg az elbeszélőnek tulajdonítható szólamként), vagy csak utóbb tudósít arról, hogy honnan is származik („hallatszik be”) az „idézett” közlés. Ezzel egyúttal fokozva a bizonytalanságot a(z el)beszélő kiléte, beazonosíthatósága felől.

Esetleg a narrátor értékelő közbevetése ez saját tárgyával, ábrázolt figurájával kapcsolatban? A külső autoritás egy olyan szintről „avatkozik be” a narrációba, ami tehát mégis valamiféle szintátlépés képzetét teremti meg. Az ágens nélküli, „külső nézőpont” kategóriája a pszichoanalitikus értelmezésnek is teret enged, különösen olyan esetekben, ahol a beszélő nélküli hang valamiféle morális-társadalmi üzenetet fogalmaz meg. Ahogyan a pszichoanalízis a személyiség szociális komponenseként írja le a *superegot*, úgy ezek a mondatok is, mintha egy felettes én üzeneteit közvetítenék a társadalmi valóság irányából. Nem kifejtett gondolategységek, feliratok vagy inkább közhelyszerű útjelzők csak a szövegtestben, és nem ritkán az a funkciójuk, hogy összeköttetést teremtsenek az elbeszélt történet ideje és más (ahhoz képest korábbi vagy későbbi, de ugyancsak fiktív) eseményeket elbeszélő idősíkok között. Néhány esetben azonban ez a hang éppen vulgaritása vagy szenvtelensége miatt különbözik a narráció alaptónusától. A *Perzsia* (1979) egy jellegzetes passzusát idézem:

Nézte a fröccsel teli poharát, és cigarettára gyújtott. Nem, semmiképp nem fog berúgni, és másnap nem tölt rá, mint legutóbbi, halálfélelmeket fejére zúdító részegsége során.

„Olyan kísérteties a széketem.”

Ezt egy körzeti orvos barátjától hallotta, aki némi akasztófahumorról – természetesen a beteg nevének említése nélkül – olykor elmondta, miféle panaszokkal fordulnak hozzá hipochonder betegek. Ott volt például Kati néni, aki azzal rontott be a rendelőbe, hogy „képzeld, drága főorvos úr, két sírhelyet vettem a rákoskeresztúri temetőben; kimegyek megnézni, és az egyikben már *fekszik* valaki”.

„Jogtalan, rosszhiszemű sírhasználat.”

Mindenképp szeretett volna némi derűt csempészni magányos óráiba, talán ha jókedvű, kevesebbet iszik, és távol tudja magától tartani rémképeit. Rémképe és lidércnyomása volt bőségesen, és a tapasztalat szerint az ital lassan-lassan előcsalogatta őket szívének rejtett zugaiból, és rendre-sorra megjelentek előtte.¹⁶⁰

Emellett – mint említettem – arra is találni példát, amikor a „pseudo”-idézés és a narrátori szólam stilárisan összecsúszik, nehezen elválasztható egymástól. Példaként álljon itt *A véradó* (1975) című elbeszélés 11. fejezetének veradóállomáson zajló jelenete, ahol a narrátor tárgyilagos(nak tűnő) szólama a hivatali, bürokratikus nyelv frázisaihoz hasonló dikciót alkalmaz.

Ami a mészáros vérveszteségét illeti, óvatos becslések szerint egyetlen óra alatt a csatornába folyt vér mennyisége háromszorosa volt egy felnőtt férfi teljes vérkészletének; a körülbelül hat óra alatt elfolyt vér súlya meghaladta a mészáros testsúlyát. Egy szikár, középkorú ápolónő villogó szemmel a mészárosra mutatott, és követelte, hogy azonnal értesítsék a rendőrséget, »mert ez az ember itt valamilyen vásári mesterkedéssel gúnyt űz a természet törvényeiből, az orvostudományból és az egészségügyi dolgozók áldozatkész és önfeláldozó munkájából«, a leírhatatlan igyekezetből, amellyel a beteg és elesett emberek széles tömegeit adják vissza munkahelyüknek és családjuknak; a mi betegeink becsületes, dolgozó emberek, akik nem űznek »gúnyt mások verejtékes munkájából«! Az ápolónő ezután sírva fakadt, és karját az arca elé tartva kirohant a műtőből. Magatartását felettesei elítélték, fegyelmi eljárást indítottak ellene, s az eljárás eredményeként szóbeli megrovásban részesült, de a kórház alkalmazottai az ápolónő »durva és példátlan szavait« valahogy illőnek és helyénvalónak érezték a mészáros »példátlan kóresetével«, egy olyan emberrel kapcsolatban, akinek a természet eddig ismeretes törvényei és a tapasztalat szerint körülbelül négy-öt óránként meg kellett volna halnia, ezzel szemben makkegészséges, és emellett követelőzik, emberi, valamint az Alkotmányban biztosított állampolgári jogaira hivatkozik...¹⁶¹

Kollázsnak, tehát ugyancsak az idézés egy formájának tekintek minden olyan szerkezeti megoldást, amikor vendégszövegek vagy képek (esetleg fotók vagy kottalapok stb.) ékelődnek a szövegtestbe, de ide sorolom az önidézést, az intertextust és a paratextusokat (cím, alcím, mottó stb.), illetve amikor jelölt vagy jelöletlen idézettel találkozunk.

A kompozíciós elemek közé sorolom továbbá a szinttörés és szintátlépés (időbeli és térbeli) eseteit – (ciklikusság, rekurzió, vagy például amikor *Pókfonál*-ban a festő belép a képbe); a narratív beágyazás különböző formáit, mint például az álom (*A véradó*); vagy a

¹⁶⁰ HAJNÓCZY, *A halál...*, 44–45 [kiemelések az eredetiben].

¹⁶¹ HAJNÓCZY Péter, „A véradó”, in *M...*, 27–68, 61.

történet a történetben és a *mise en abyme* jellegű megoldásokat (*A bajnok*); a keretes elrendezést, illetve a megelevenedő képek eseteit (mint amilyenek például a *Perzsia* vagy a *Jézus menyasszonya* képleírásait). Az ismétlés főként a repetitív szövegek szervezőelve, ugyanakkor előfordulása nemcsak teljes egészében ismétlésre épülő művekre nézve jelentős, hanem egy vagy több szövegegységre vetítve is, illetve visszatérő gondolatrítmus formájában. Mindezt azonban a következő fejezett hivatott részletesen tisztázni.

4.1.6. szereplők és helyszínek

- M(árai) (9 szerzői + 2 hagyatéki = **11**)
- a fiú és a férfi (23 szerzői + 17 hagyatéki = **40**)
- nincs név, anonimitás (50 szerzői + 29 hagyatéki = **79**)
- vízpart (strand, uszoda) (3 szerzői + 8 hagyatéki = **11**)
- kocsmá, presszó, étterem (18 szerzői + 11 hagyatéki = **29**)
- (jellemzően zárt) intézet (kórház, elvonókúra, orvosi rendelő)
(15 szerzői + 10 hagyatéki = **25**)

A Márai nevű (és más, tulajdonnévvel felruházott figurák) jelentőségét az is erősíti, hogy a Hajnóczy-szövegek univerzumában – a számokból is látszik – az a leggyakoribb, hogy a szereplőnek nincs neve, ehelyett általában a foglalkozásukkal azonosítja őket az elbeszélés (szobrász, szabó, kabinos stb.), amely foglalkozások mindegyike egyrészt identifikál, másrészt szorosan összefügg az életmű egyéb jellegzetes témáival (alkoholizmus, erőszak), vagy akár a szociográfia-„szociografikusság” kérdéskörével is.

A helyszínek közül itt is egyetlen szövegláncot „járok be”, mégpedig a vízpart szempontja mentén, amely önálló fejezetet nem kap a dolgozatban, de érdemes a rövid áttekintésre. E tárgyban nem érdektelen számba venni a Hajnóczy-életrajz vonatkozó tényeit, valamint legalább röviden utalni kell annak az irodalmi hagyománynak az alakulástörténetére is, amelyben a fürdőhely egy letűnt polgári világ szimbólumává, az önelemzés, az elmélkedés izolált, védett színterévé vált. A második világháború után, különösen a keleti blokk országainak irodalmában, ez a toposz kiegészült egy újabb jelentésárnyalattal: a fürdőhely egyre inkább a hatalommal szemben megtapasztalható életlehetőségek terepét kezdte jelenteni. Ottlik Géza (*Iskola a határon* [1959]; *Uszodai tolvaj* [1945]), Mátyás Iván (*Strandok, uszodák* [1984]), Rubin Szilárd (*Római Egyes* [1985]) és mások szövegei mellett, Hajnóczy Péter prózája is e hagyománnyal mutat folytonosságot.

103 (60 szerzői és 43 hagyatéki) írásművet vizsgálva 11 esetében találni példát a fürdőhely szerepeltetésére. Ezek közül 8 hagyatéki szöveg, a másik három közül kettő, az *M* (1977) és a *Perzsia* (1979) pedig az életmű klasszikusai, ismert, jelentős művek, de *A vese-szörp* (1981) című kisprózával is feltűnően sokat foglalkozott a recepció – igaz, nem ebben az összefüggésben.

Az e tárgyban érintett szövegek tehát az alábbiak. Szerzői: *M* (1977); *A halál kilovagolt Perzsiából* (1979); *A vese-szörp* (1981). Hagyatéki: *Nóra*; *Ló a keramiton*; *Vízilabdázók és versenyúszók*; *Mariann mellei* (1993); *A szakács* (2007); *Föloldozás, Jézus* (2011) és végül *A bajnok* (2019). Van köztük elbeszélés (*M*, *A szakács*); irodalmi forgatókönyv (a *Ló a keramiton A verébfiók* című 9. képe egészében egy strandon játszódik, kiemelve a strand jellegzetes kellékeit, látványelemeit); neoavantgárd kispróza (*A vese-szörp*); vannak esszék (*Mariann mellei*, *Vízilabdázók és versenyúszók*), illetve ott a *Jézus* című hagyatéki töredék, amely a *Perzsia* strandjelenetének egy változata, előképe, amiből talán arra is következtethetünk, hogy a sokak által az életmű legjobban sikerült darabjának tartott kisregény egyik cselekményszálának meghatározó helyszíne, a strand, már a szövegváltozatokban is hangsúlyos helyre került, megválasztása nem esetleges. Külön kiemelő a felsorolásból *A bajnok* című hagyatéki írás, amely egy úszóbajnok történetét elbeszélő film elkészítésének a történetét helyezi a középpontba. *A bajnok*ban a cselekmény egyik kulcsfigurája a Márai nevű karakter, vagyis a név az 1975-ös, *A fűtő* című kötetben szereplő Márai-novellához kapcsolja a kéziratban maradt szöveget. Jó példa ez a kétféle metszetben vizsgált szövegcsoporthoz érintkezésére. Az egyik metszet a M(árai) nevű szereplő köré csoportosítható szövegek körét jelenti, a másik pedig a fürdőhelyek köré csoportosítható szövegeket. Ezek alapján azt mondhatjuk, a hagyatéki *A bajnok* az életmű hangsúlyos szövegcsomópontja.

A fürdőhelyek szerepeltetéséhez visszatérve elsőként a *Perzsia* „betét-elbeszélésének” egy passzusát idézem, amelyben a Krisztinával való megismerkedés – divatos szóval élve – ikonikus helyszíne a strand, melynek izolált, speciális mivoltát hangsúlyozza az elbeszélő.

A Gellért strandján történt, a hullámedencében. [...] szerette volna legalább megérinteni ezt a csodás jelenséget, Krisztinát, akinek nemrég a strandon a kezét is megfoghatta, és meztelen hátát és lábát bekenhette napolajjal. De érezte: ezek a némiképp szabadosnak ítéltető kegyek csak a strand zárt világában voltak elképzelhetők és érvényesek [...] ¹⁶²

¹⁶² HAJNÓCZY, *A halál...*, 16, 58.

A másik kiemelt példám pedig egy olyan esszéisztikus írás, ami e szövegeket, illetve a strand ábrázolását önértelmezéssel bővíti. A *Mariann mellei* című hagyatéki szöveget idézem:

[a]z ötvenes években némelyek kocsmába és uszodába szorultak: ott vertek tanyát a szabadság morzsái is. [...] Az uszodában jó volt úszni, a kocsmákban jó volt inni, és a Csasziba rendszeresen járó Mariann mellei szépek voltak.¹⁶³

Viszonylag ismert tény, hogy Hajnóczy kamaszként úszóversenyeken szerepelt eredményesen, sőt, a róla szóló interjúk egyikében az is fennmaradt, hogy az úzás valamilyen módon a gyógyulás lehetőségét, az egészséges élet ígérését jelentette számára még az előrehaladott alkoholizmus állapotában is: „[e]mlékszem, amikor (már nagyon beteg) elhatározta, hogy újból úszni fog, s lefogy, akkor rettenetesen büszke volt rá, hogy az ezer méterét végigbírta” – fogalmazott Hajnóczy egy jó ismerőse, Bognár Éva, Szerdahelyi Zoltánnak adott interjújában.¹⁶⁴ A szerző hagyatéka egyébként fürdőlátogatások emlékét is őrzi a Veszprém megyei Tanácsi Strandfürdők területére szóló néhány belépőjegy formájában, de Hajnóczy úszással kapcsolatos megszállottsága a személyes levelezések tanúsága szerint is rendre megnyilvánult. Egy 1976. május 26-án kelt – egyébként teljesen más tárgyban íródott – levelét ([Q481330](#)) így zárja: „Ágival, ha igaz, elmegyünk a Lukácsba, napozni”; de a már említett Lia-levelekből is kiderül, hogy a levélváltás(ok) idején hónapokig Strasbourghban élő menyasszonyához intézett kevés kérdéseinek egyik az volt: jár-e úszni. Megint csak, a hagyaték mind elmélyültebb ismeretével újfent a szövegek „önéletrajzi hitelét” látjuk igazolva.

A fürdőkultúra változása, rangja, infrastruktúrája, társadalmi gyakorlatai, közegészségügyi összefüggései nyilvánvalóan és alapvetően meghatározzák a fürdőhely és a vízpart irodalmi reprezentációinak változásait is, vagyis a fürdőhely mint kulturális-irodalmi toposz időről időre aktualizálódik, új jelentéseket nyer. E nagy múltra visszatekintő történetből¹⁶⁵ csak egyetlen epizódot, a Hajnóczy életidejéhez korban közeli szeletet emelek ki röviden. Buza Péter Budapest fürdőkultúráját áttekintő helytörténeti munkájának bevezetőjében Kelecsényi László így ír az uszoda (és a strand) szerepéről a Kádár-korban:

¹⁶³ HAJNÓCZY Péter, „Mariann mellei”, in HAJNÓCZY, *Összegyűjtött...*, 235.

¹⁶⁴ SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*, 148 (beszélgetés Bognár Évával és Bognár Botonddal).

¹⁶⁵ RADNAI Dániel Szabolcs, „A fürdőlevél poétikája és szociológiája a 18–19. századi magyar irodalomban”, *Replika*, 126. sz. (2022): 89–107.

Az uszoda évtizedeken keresztül pótolta az eltüntetett kávéházakat. A pesti polgár kifogott a tükrös termék helyén alkalmi áruházakat berendező városrombolókon. Ott teremtetett kávéházakat, ahol társaságot talált. Bridzsklub, sakk-kör, zuhanyhíradó, lábtengő – ezek az intézmények voltak a kései Kádár-kor part menti közösségi színterei. Négy forint volt a belépő, hatért már kabinban lehetett vetkőzni, s ha bérletet váltott az ember, átlagot számolva, tizenötször mehetett úszni, napozni, barátkozni, mindössze kettő forint hatvanhat fillérért. Ez volt a kommunizmus idején.¹⁶⁶

Ebben a korszakban a fürdő már semmiképpen sem kötődött az utazáshoz, az idegen tájak megismeréséhez. Épp ellenkezőleg: a külső zártságot ellensúlyozó, belső nyitottsággal találkozunk, egy olyan térrel, ahová be- vagy viasszorul a társadalmi érintkezés fesztelen szabadsága. Talán ezért is lehet, hogy a másodmodernség (különösen 1945 utáni) magyar és kelet-közép-európai prózája már ezt a fürdői világot jeleníti meg a maga alakváltozataiban. Mándynál az úszás, az uszoda által megjelenített világ maga a történelem; világszimbólum, illetve az életmű motívumainak összegzése is egyben, s mint ilyen – legalábbis Kabdebó Lóránt szerint: „századunk nagy prózai teljesítményeinek egyike.”¹⁶⁷ Rubin Szilárdnál a nosztalgia és az önelemzés terepeként értett fürdőkabin képével találkozhatunk; a kabin egyúttal, a számát adó római egyes miatt, „a minden mindennel összefügg elvét modelláló motívumháló fontos csomópontja” – véli Dérczy Péter.¹⁶⁸ E toposz újraértelmezéseire egyébként a régió irodalmában és filmművészetében is találunk további példákat, mint Milan Kundera *Búcsúkeringő* (1972) című regénye vagy Milos Forma *Fekete Péter* (1964) című filmje.

4.2. Szövegcsomópontok és materialitás

A Hajnóczy-életmű szemantikai hálózatának részletes képét ígérő szempontrendszer egyébként a hagyatékot jól ismerő Remény József Tamás és az őt interpretáló Cserjés Katalin meglátásaihoz kíván adalékokat szolgáltatni. A Reményit idéző Cserjés szerint Hajnóczy egymással összefüggő, nagyobb témacsoportok textualizációjában

¹⁶⁶ KELECSÉNYI László, „Előszó”, in BUZA Péter, *Fürdőző Budapest: kétezer éve nyakig a vízben...sőt!*, 5–6, Mesél a város (Budapest: Holnap Kiadó, 2006), 5.

¹⁶⁷ KABDEBÓ Lóránt, „Mándy strandjai és uszodái”, *Kortárs* 27, 12. sz. (1983): 2007–2008.

¹⁶⁸ DÉRCZY Péter, „Az elbeszélő magányossága”, *Élet és Irodalom* 54, 15. sz. (2010): 18.

gondolkodott,¹⁶⁹ Reményi pedig úgy látja – a szociográfia fikciós szövegekhez vezető inspiratív hatását hangsúlyozva –, hogy e feltételezett koncepcióban (vagy kompozícióban) három csomópont észlelhető: *Az elkülönítő*, *A fűtő* és a *Perzsia. Egy szerep keres egy szerzőt* című – a hagyatéki tartalmakról érdemben, teoretikus módon talán először (és ez egyetlen alkalommal) tudósító – tanulmányában így írt erről:

Az életmű alakulását tekintve [...] izgalmasabb adalék, hogy 1972-ben Hajnóczy keretes elbeszélést írt egy fiatalembről, aki *Gondnok* címmel riportot készít a rendgöthárdi elmeszociális otthonról [ez a hagyatéki szöveg *A nagy jógi légzés* címen jelent meg a *Jelentések a sülyesztőből*: *Az elkülönítő és más írások* című kötet részeként, 2013-ban – L. K.], elviszi a »Mi hatalmunk« című hetilap szerkesztőségébe, ahol a rovatvezető asszony a kéziratot visszautasítja. (Hajnóczy kollázs formájában tulajdonképpen *Az elkülönítő* első, riportváltozatának részleteit helyezi el a szövegben.) A fiatalembernek egyetlen »eszköze« van az önvédelemre: szexuálisan megalázza az asszonyt, majd távozik. És itt következik Hajnóczy írásában az a pont, ahonnan *egyszerre* nyílik rálátás *A fűtő*, *Az elkülönítő* és a majdani *Perzsia* összefüggéseire: a fiatalember magánéletének minden pillanatát áthatja a riportbeli valóság rémsége. »A valóság válik kényszerképzetévé« – írja róla Hajnóczy.¹⁷⁰

Bár Reményi nem fejti ki, de állításaiból azt a következtetést is levonhatnánk, hogy a szerzői életmű szövegei közül az általa kiemelt három mű valósítja meg a legsikerültebb módon az *oeuvre* központi témáinak tekinthető pszichés problémák és identitás kérdéseit, mindegyik a maga műfajiségének megfelelő keretek között.

¹⁶⁹ „Ámde ha Reményi József Tamás *Utószavát* hallgatjuk, hihetővé válik, hogy Hajnóczy Péter mindvégig – eleinte talán ösztönösen, később bizonyosan tudatosan – szövegrendszerekben, nagyobb művek, témacsoportok textualizációjában gondolkodott. E kezdemények legfontosabb csomósodási pontja (több mérvado vélemény közül, melyhez azonban a magamé nem csatlakozik) *Az elkülönítő* szociográfiája (mely nyomán Reményi szerint Hajnóczy *A szenvedély díszletei* címmel regényt is szándékozott írni; hagyatéki kapcsolat: *A nagy jógi légzés*). Továbbá a kleisti Kohlhaas története, magyarul: *A fűtő* és elő-, ill. rokon-szövegei, hagyatéki változatai (*Da capo al fine*; a Kondor-töredékek); a *Perzsia*, minden szövegrokonával és előzményével együtt (*Nóra*; *A szakács*).” CSERJÉS, „Hajnóczy...”, 98–99.

¹⁷⁰ REMÉNYI, „Egy szerep keres...”, 339–340.

kiadásban	<i>Az elkülönítő</i> (1975) [szociográfia]	<i>A fűtő</i> (1975) [elbeszélés]	<i>A halál kilovagolt</i> <i>Perzsiából</i> (1979) [kisregény]	<i>A parancs</i> (1981) [kollázsszöveg, hangjáték]
hagyatékból (1981–)	<i>Karosszék, kék virággal</i> (1993) <i>A jelentés</i> (2013) <i>A nagy jógi légzés</i> (2013)	<i>Da capo al fine</i> (1982) <i>Karosszék, kék virággal</i> (1993) [„Ott lesz-e a banánszoknyás lány...”] (2019) <i>Farinha, a nagy csavargó</i> (2021) <i>A Kondor-töredék; Hőközpont</i> címmel közölt szöveg (2021)	<i>Nóra</i> (1993) <i>A szakács</i> (2007) <i>Föloldozás</i> (2011) <i>Jézus</i> (2011) <i>A nagy jógi légzés</i> (2013) <i>Farinha, a nagy csavargó</i> (2021) a <i>Péntek</i> címmel közölt szöveg(2021) <i>A zsidó</i> (kiadatlan kézirat)	<i>Last train</i> (1992) <i>A szakács</i> (2007) <i>Jézus</i> (2011) <i>Farinha, a nagy csavargó</i> (2021)

7. ábra: Textológiai csomópontok

A 7. számú ábra azt mutatja meg, hogy az említett kanonikus szövegek „körül” milyen szövegváltozatok maradtak fenn. A fenti szempontok áttekintése pedig arra volt egy kísérlet, hogy textológiai szempontból mi alapján feltételezünk kapcsolatot egyik vagy másik szöveg között, ami azért is lényeges, mert mint a táblázatban is látható, a pirossal jelölt szövegek egyszerre több irányba is mutat(hat)nak. Ha a „vízszint” feletti szövegek esetleg egymástól nagyon távolinak is tűnnének, a mélyben maradt életműrész leleplezi az „intellektuális egyoldalságnak ezt a különös példányát.”

5. Hajnóczy Péter repetitív prózáiról¹⁷¹

„Az olyan szöveget, amelyik nem mutat ellenállást, kár elolvasni, hiszen már ismerjük.”¹⁷²

5.1. A repetitív írásmód a Hajnóczy-szövegekben

Elsőként tisztázni szükséges, hogy mely szövegekre gondolok, amikor repetitív prózákat említek a Hajnóczy-életmű vonatkozásában, hiszen ez a kifejezés csak arra a néhány, a szerző életében kötetbe nem került szövegre érvényes – egzaktabb kifejezés hiányában azt mondhatnánk – „tisztá formában”, amelyek mindegyike a legnyilvánvalóbb módon, *formai–mondattani értelemben* (és például nem pusztán egy-egy motívum ismétlődő szövegbeli szerepeltetése miatt), valamint egészében, azaz *elejétől a végéig* épül az ismétléses szerkezetre.

A szövegrepetíciós technikát „tisztá formában” reprezentáló írásk csoportja *A kavics*, *A kút*, *A sas*, *A tűz*, és a *Keringő* című szövegekből áll, amelyek egyben ciklusként olvashatók, formai–tematikai és motivikus összetartozásuk meggyőzően igazolható.¹⁷³ Vadai Istvánnal egyetértve a ciklus végpontjának vagy legkisebb egységének tekinthető továbbá a *Gyűrűk* című, alig néhány soros szöveg mint „egyetlen elemből álló felsorolás.”¹⁷⁴ A *Gyűrűk* abból a szempontból is kilóg kissé a ciklusból, hogy a többivel ellentétben folyóiratkiadásban is megjelent. A szöveget az *Új Írás* 1981/9. számában közölték a Hajnóczy (az év augusztusában bekövetkezett) halálára összeállított emlékblokkban. A megjelenés körülményei tisztázatlanok, de az bizonyos, hogy a lapszámban olvasható másik két írással, *Az elsőhegedűs* című rövidprózával és *A herceg* című színművel¹⁷⁵ ellentétben a *Gyűrűket*

¹⁷¹ A fejezet 5.1-es, 5.2-es és 5.3-as alfejezetét közreadtam a Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának 2024-ben megjelenő szekciókiadványában. LUDMÁN Katalin, „Hajnóczy Péter repetitív prózáinak datálásáról és kiadástörténetéről”, in *Doktoranduszok Fóruma 2022. és 2023.: A Bölcsészettudományi Kar Szekciókiadványa*, szerk. LUDMÁN Katalin és SZARKA Szilvia, 27–40 (Miskolc: Miskolci Egyetem Rektori Hivatal) [megjelenés előtt].

¹⁷² SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Az ismétlődés mint a művészi anyag formává szerveződésének elve”, in *Világkép és stílus: Történeti-poétikai tanulmányok*, 367–465, Elvek és utak (Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1980), 368.

¹⁷³ VADAI, „Ami nem...”, különösen 163–167.

¹⁷⁴ Uo., 166.

¹⁷⁵ Az egyszerűség kedvéért használom ezt a műfajmegjelölést, de kiegészítésként meg kell említeni Németh Marcell helytálló megállapítását: „Hajnóczy drámái azonban nem nevezhetők hagyományos műfaji értelemben vett drámának: leginkább multimediális etűdöknek, performance-oknak tekinthetők.” NÉMETH, *Hajnóczy...*, 159.

nem válogatta be a legutolsó, 1981-es *Jézus menyasszonya* című kötetbe,¹⁷⁶ vagyis a közlés feltehetően nem a szerző szándékával összhangban történt. A 12 soros szöveg (akár prózaversként is felfoghatnánk) mintegy mottóként vezeti be a lapszám emlékblokkját, feltehetően utólag került valahogy a két írás mellé. Továbbá keletkezésük ideje sem azonos: *A herceg* és *Az elsőhegedűs* 1980–81-ben íródtak, a *Gyűrűk* pedig egy évtizeddel korábban keletkezett, alighanem a repetitív prózákból álló ciklus többi darabjával egyidőben; de a datálás kérdésére a keletkezéstörténetet áttekintve még visszatérek.

Utólagos variálás eredménye az is, hogy egy másik, a repetitív technikát nem „tisztá formában”, de nagy arányban alkalmazó szöveg is megjelent egy folyóiratban. *A kéz* című írás még a szerző életében, 1980-ban került a *Mozgó Világ* novemberi számába utolsó pillanatos mentő ötletként és a cenzúrával szembeni fricskaként.

1980-ban a *Mozgó Világ* 11. számát letiltották Hajnóczy *Ösztönző elem* című írása miatt, mely – állítólag – a nyomdában dolgozó kollektíva érzékenységet sértette. Hajnóczy ekkoriban kapta meg a Füst Milán-díjat, így szokatlanul engedékeny volt. Elfogadta, hogy az eredeti novella helyébe *A kéz* című írás kerüljön, feltűnően más betűkkel szedve, hogy mindenki láthassa: belenyúlt a »Kéz«.¹⁷⁷

De akárcsak az eddig említetteket, Hajnóczy ezt a darabot sem válogatta be szerzői kötetbe. Vagyis, aki esetleg sosem vette kézbe a *Mozgó Világ* 1980/11. számát, az csak az 1982-ben megjelent gyűjteményes kötetből¹⁷⁸ ismerheti a szöveget, ahol a *Hátrahagyott írások* között kapott helyet, akárcsak az írástechnika „tisztá formáját” prezentáló darabok. *A kéz* tehát nem része a repetitív prózák szűken értett csoportjának, de a kiadás körülményei miatt illik rá a „pseudo-hagyatéki” jelző, amelyet keletkezésük és publikálásuk története miatt eredetileg a fentebb említett, „tisztá formájú” ciklus darabjaira tartok legjobban alkalmazhatónak.

A hagyatéki vs. „pseudo-hagyatéki” (vagy „álhagyatéki”) distinkció egy egyedi kiadástörténeti mozzanat miatt szükséges. Egyrészt Hajnóczy Péter 1981-es halála és a repetitív prózák megjelenése között alig egy év telt el. 1982-ben – egy akkor teljesnek gondolt – Hajnóczy gyűjteményes kötettel jelentkezett a Szépirodalmi Könyvkiadó, amibe a már megjelent szerzői kötetek szövegei mellé mindent beválogattak, ami akkor

¹⁷⁶ HAJNÓCZY, *Jézus...*

¹⁷⁷ Mindez megenged egy olyan következtetést is, hogy maga a repetitív technika (illetve annak származékai) valamiféle jól bejáratott készség vagy módszer volt a számára, vagyis könnyen és gyorsan alkotott ebben a modorban akkor (is), ha hirtelen kellett prezentálnia egy írást. Mindemellett persze elképzelhető az is, hogy *A kéz* megírását nem az alkalom szülte, már az eset előtt készen volt. CSERJÉS Katalin, „Forgatókönyv vagy partitúra? Hajnóczy Péter: *A szertartás*; szövegelemzés kontra Samuel Beckett: *Film*”, in *Hoválettem...*, 9–41; 9.

¹⁷⁸ HAJNÓCZY, *A fűtő, M...*

hozzáférhető volt a hagyatékából és a kötetből kimaradt írások közül (így került be *A kéz* is). Másrészt a rákövetkező, „teljes” életművet átfogó (máig legteljesebb) kiadás csak jóval később, 2007-ben jelent meg. A pontos kiadói adatok ismerete nélkül, csupán az online antikváriumok kínálatát böngészve is joggal feltételezhetjük, hogy az 1982-es kötet jóval nagyobb példányszámban került forgalomba, mint a közgyűjteményi darabokat leszámítva ma már szinte hozzáférhetetlen 2007-es életműkiadás. Mindez azt eredményezte, hogy sokak számára máig a szerző életidejétől nehezen elválasztható 1982-es kiadás anyaga jelenti a Hajnóczy-életművet, az ebben közölt szerzői kötetek anyagához mintegy odaértve az ekkor megjelent posztumusz közléseket is.¹⁷⁹ A repetitív prózák ennél fogva az elsődleges vagy kanonikus életműrészhez tartoznak, jóllehet eredetileg hagyatékban maradt szövegekről van szó, ezért a „pseudo-hagyatéki” megnevezés. A helyzetet bonyolítja, hogy további olyan (részben) repetitív szövegekre is hivatkozom majd az alábbiakban, amelyek megnevezésére – a fentiekkel ellentétben – valóban a szimpla „hagyatéki” jelző érvényes, mert ezek máig kiadatlanok, vagy ha esetleg meg is jelentek valahol, továbbra is teljességgel ismeretlenek.

Az, hogy a Hajnóczy-prózáról keletkezett írások mennyire keveset foglalkoztak a repetitív prózák „tisztá formáját” jelentő csoportjával tehát nem magyarázható kiadástörténeti okokkal. Épp az e szövegekre jellemző formai sajátosságok miatt előállt, és 1982-től egészen a kilencvenes évek végéig változatlanul fennmaradt az a szokatlan helyzet, hogy a sokszor jogi, anyagi, személyi, vagy épp szövegkritikai¹⁸⁰ szempontok miatt csak nehezen elérhető hagyatéki szövegek egyedül materiális értelemben voltak hozzáférhetők az olvasók számára, tartalmukban–jelentésükben kevésbé. Cserjés Katalin szerint kifejezetten „idegtépő olvasni a mechanikus mikrocselkmények e láncolatát”¹⁸¹ ezekben az írásokban, Kálmán C. György „olvashatatlanak” és „unalmasnak” tartotta őket,¹⁸² Vadai István pedig arra jutott, hogy az egyik darab szerkezeti mintázatainak pontos leírásához például egy legalább 24 színű kijelölő filc-készletre lenne szükség¹⁸³ és akkor értelmezésről még szó sem esett. Pedig az olvasó – legyen akár laikus vagy profi – általában nem erre készül.

¹⁷⁹ A csak a 2007-es kötetbe bekerült hagyatékából közölt szövegeket viszont nem hozzáértve.

¹⁸⁰ A repetitív prózát érintő szövegkritikai kérdésekkel – ahogyan azt a dolgozat első fejezetében is említettem – egyedül Vadai István foglalkozott, aki rámutatott, hogy – akárcsak az életmű más darabjai esetében – jelentős szövegromlással kell számolnunk. A szövegek specifikumaiból adódóan *haplográfia* (kihagyás) és *dittográfia* (duplázás) is előfordul az 1982-es kötetet másoló 1992-es kiadásban, vagyis bizonyos, hogy mindenképpen az előbbi áll közelebb a szerzői változathoz. „Hajnóczy korai repetitív írásaiban ezek a kiadói tévesztések rendre előfordulnak, a *Keringő* esetében egészen durva 10 soros, *A kút* esetében pedig 9 soros dittográfiával is találkozhatunk.” VADAI, „Ami nem...”, 163.

¹⁸¹ CSERJÉS, „Forgatókönyv...”, 23.

¹⁸² KÁLMÁN C. György, „Hűlt hely”, *Beszélő* 4, 10. sz. (1993): 43–44.

¹⁸³ VADAI, „Ami nem...”, 174.

5.2. Egy szövegcsoporthoz szűkebb és tágabb köre

Amint azt a már említett *A kéz* példáján is láttuk, a jellegzetes poétikai módszert Hajnóczy szövegek tágabb körén is alkalmazta annál, mint amely írásokat a repetitív prózák legszűkebben értett, „tisztá formájú” csoportja jelent, és magát az írásmódot, annak egy változatát/változatait a szerzői kötetekben közölt darabok némelyikébe is átemelte. Az első, 1975-ös szerzői kötetben¹⁸⁴ a *Pókfonál*, *A szekér* és *Az unokaöcs* című írásokban, valamint az *Egerek* című mesében jelenik meg ez a narrációs mód, az 1977-es kötet¹⁸⁵ szövegei közül pedig *A szertartásban* és *A kék ólomkatonában* vált domináns szövegszervező eljárásá.

Ha minden olyan szöveget a repetitív prózák közé sorolunk, amelyben valamilyen arányban előfordul az ismétléses írásmód, akkor is azt kell látnunk, hogy eddig mindössze néhány alkalommal foglalkozott értelmezés a repetitív prózákkal egy rövid említésen túlmenően. (A vonatkozó dolgozatokra a megfelelő helyen részletesebben is kitérek). A „pszeudo-hagyatéki” ciklus egyik darabját (a *Keringőt*) egyedül Bozó Vivien tanulmánya¹⁸⁶ elemezte részletesebben, a további írások pedig, például Faragó Kornéliáé,¹⁸⁷ Gyuris Gergelyé,¹⁸⁸ Milián Orsolyáé,¹⁸⁹ Cserjés Kataliné¹⁹⁰ vagy Sipos Mártoné¹⁹¹ a szerzői kötetekbe került szövegekben vizsgálta a szövegrepetíciót. Gyuris a *Pókfonállal* (1977), Cserjés *A szertartással* (1977), Faragó e kettővel és *Az unokaöccsel* (1975), Sipos és Milián pedig *A szekérrel* (1975) foglalkozott részletesebben, főként összehasonlító szempontokat érvényesítve. Hozzá kell tenni, hogy az általuk kiemelt szövegek ugyan „saját jogukon” is az elsődleges, ismert Hajnóczy-korpusz részei, a nehezen befogadható repetitív szerkezet nyomait pedig csupán redukált formában őrzik, mégsem számítanak az életmű klasszikusainak.

Bár az értelmezők mindannyian regisztrálták a repetitív írásmódot valamilyen mértékben alkalmazó szövegek rokonságát, azok szoros összetartozását csak további két szerző, Németh Marcell és Vadai István hangsúlyozták igazán. Ekként egyben implikálva azt az elgondolást is, hogy a szövegcsoporthoz által reprezentált szövegformálási mód voltaképpen az

¹⁸⁴ HAJNÓCZY, *A fűtő...*

¹⁸⁵ HAJNÓCZY, *M...*

¹⁸⁶ BOZÓ Vivien, „Repetitív sajátosságok Hajnóczy Péter *Keringő* című kisszövegében”, *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010), hozzáférés: 2025.01.26, <http://www.spanyolnatha.hu/print.php?id=2632&menu=archivum>.

¹⁸⁷ FARAGÓ Kornélia, „Ismétlésalakzatok Hajnóczy Péter prózájában”, *Új Symposion* 14, 156. sz. (1978): 170–172.

¹⁸⁸ GYURIS Gergely, „A magára hagyott olvasó”, *Árgus* 15, 11. sz. (2004): 66–77.

¹⁸⁹ MILIÁN Orsolya, „Képtest – testkép (Mediális [v]iszonyok *A szertartásban*)”, *Tiszatáj* 63, 9. sz. (2009): 78–85.

¹⁹⁰ CSERJÉS, „Forgatókönyv...”

¹⁹¹ SIPOS Márton, „Filmszerűség Hajnóczy Péter *A szekér* című szövegében”, in *Hajnóczy a könyvtárban...*, 88–94.

életmű alapvető poétikai kódja. Németh 1999-es monográfiájában¹⁹² elsőként tisztázta, hogy a repetíciós technika – módosításokkal ugyan, de – átkerült a szerző életében megjelent szövegek narratív struktúráiba, Vadai pedig a „tisztá formát” adó darabokat ciklussá szervező közös vonásokat is leírta, illetve igyekezett együtt láttatni a kanonikus és az „álhagyatéki” korpusz darabjait (és csak ezután, mindezek kontextusában alkotta meg az egyik 1982-ben kiadott darab, *A kút* olvasatát).¹⁹³ Németh – az enyémmel ellentétes logika alapján – a kiadásban megjelent szövegeket tekintette elsődlegesnek, hiszen könyvében – mely máig az egyetlen teljesnek mondható monografikus igényű vizsgálat a Hajnóczy-életmű 1981-ig megjelent darabjairól – egyedül a szerzői kötetek anyagával foglalkozott részletesen, a hátrahagyott szövegekről csak az alábbiakhoz hasonló módon, érintőlegesen emlékezett meg.

A hetvenes évek első felére jellemző a filmes látásmódhoz közelálló, a prózát analitikus módon felbontó, a szürrealisták automatikus írására jellemző ritmikus, folyamatos belső idézésekben, ismétlésekben előrehaladó szövegtechnika. Ezek közül a szövegek közül csak kevés került kötetbe. [A „tisztá formát” reprezentáló darabok tehát egyáltalán nem – L. K.] Ilyen *A fűtő*-ben megjelent *Pókfonál* és *A szekér*, valamint a *Mesék* között elhelyezett *Egerek*; az *M*-ben megjelent *A szertartás* és *A kék ólomkatona*. A *Mozgó Világban*, 1981-ben jelent meg *A kéz* és az *Új Írásban* a *Gyűrűk*: a »műfaj« legtöbb szövege (*A kavics*; *Keringő*; *A kút*; *A sas*; *A tűz*) a hagyatékban maradt.¹⁹⁴

Hajnóczy Péter teljes hagyatéka ekkoriban még Reményi József Tamás kizárólagos felügyelete alatt állt és bármely kutatóközösség számára jóformán hozzáférhetetlen volt. Németh idézett mondatai egyébként több olyan, kifejtésre váró megállapítást is rögzítenek – mint a „filmes látásmód” vagy a „belső idézés” –, amelyekre később még visszatérek. Itt csak annyit érdemes hozzáfűzni, hogy az automatikus írásra vonatkozó pontatlan analógiáját (amit helyenként Cserjés Katalin is átvett) Vadai István helyesbítette a kétezres évek közepén: „[e]zeket a szövegeket épp nem a tudatos kontroll kikapcsolása, a szabadasszociációs technika, vagy a véletlen szövegalkotás jellemzi, hanem a kegyetlen következetességgel fenntartott tudatos kontroll, a megtervezett, előre felépített szerkezet és az ehhez igazodó determinisztikus alkotási mód.”¹⁹⁵

¹⁹² NÉMETH, *Hajnóczy...*

¹⁹³ VADAI, „Ami nem...”

¹⁹⁴ NÉMETH, *Hajnóczy...*, 25.

¹⁹⁵ VADAI, „Ami nem...”, 164.

A továbbiakban a Németh és Vadai által bejárt gondolati úton továbbhaladva a repetitív írásmód narrato-poétikai kódjának textuális hagyományozódását fogom rekonstruálni immár egymás mellé rendelve 1) a repetitív prózák 1982-ben hagyatékából kötetbe került és ciklusba rendeződő jellegadó, „tisztá formájú” darabjait, 2) az 1981-ig szerzői kötetekben megjelent repetitív technikát csak részben alkalmazó írásokat, és 3) a hagyatéki korpusz további, jobbra máig ismeretlen, két ide kapcsolódó szövegét.¹⁹⁶ Ez a két szöveg ugyan megjelent kiadásban. Mindkét szöveg Cserjés Katalin hagyatéki közléseket tartalmazó, magánkiadásban megjelent 2021-es tanulmánykötetében olvasható (mindkettő kettős címmel ellátva). Illetve az egyik 2020-ban, a *Vásárhelyi Látóhatár* januári számában is megjelent *Fuga* címmel.¹⁹⁷ E szövegek közlésének ténye nem jutott el szélesebb olvasóközönséghez, azokra – mint fentebb is említettem – továbbra is hagyatéki szövegekként hivatkozom. A két szöveg közül az egyik, az utóbb törölt *Fuga* címváltozattal ellátott másfél oldal terjedelmű gépirat akár a szűken vett „pszeudo-hagyatéki” csoportnak is része lehetne, hiszen egészében és kizárólag a „tisztá” ismétléses szerkezet jellemzi. A másik szöveg, az *[A Cimborában felhajtott...]* kezdetű novellakezdemény pedig egy betét erejéig alkalmazza a repetitív eljárást. Nem mellékes, hogy ez utóbbi egyébként *A fűtő* (1975) című novella egyik első változata, de erre még később visszatérek.

A fűtőről szólva azonban ide kívánczik egy adalék. A repetitív technikát érintő értelmezők közül egyedül Cserjés Katalin emelte ki, hogy a fentiek mellett a nyilvános életmű egyik legismertebb, legtöbbet elemzett szövegében, *A fűtő* című elbeszélés „látomás-betéteiben” is „termékeny részmegoldás”¹⁹⁸ a repetitív technika, valamint, hogy a *Da capo al fine* címmel ugyancsak 1982-ben közreadott szöveg is ide sorolható, amely egyben *A fűtő* témájára írt változat. Vele egyetértve ezért ezeket a szövegeket is felvettem az alábbi táblázatba, amely a szövegcsoport szűkebben és tágabban értett körét mutatja be az első megjelenés(ek) sorrendjében (8. ábra), mintegy összefoglalva az eddig elmondottakat. A formateremtő ciklus darabjait aláhúzással jelöltem és celláikat világosszürkével színeztam.

¹⁹⁶ Ezek létezéséről a kilencvenes évek végén Németh Marcell még nem tudhatott és a hagyatékot Reményi József Tamást váltva 2010 és 2024 között kezelő Cserjés Katalin is csak utóbb, a témát érintő 2007-es doktori értekezésének megírása után értesülhetett róluk.

¹⁹⁷ HAJNÓCZY, „Fuga...”; „Fuga; az ablak...”; „A Kondor-töredék...”

¹⁹⁸ CSERJÉS, *Applikációk...*, 90.

Szerzői kötetben, azaz a kanonikus vagy elsődleges korpusz részeként megjelent szövegek		„Pseudo-hagyatéki”, vagyis az 1982-ben hagyatékból kötetbe került szövegek		Hagyatéki, azaz voltaképpen máig ismeretlen szövegek	
<i>A fűtő</i> (1975)	<i>M</i> (1977)	Folyóiratban (1981-ig)	Kötetben (1982)	Folyóiratban (2020)	Kötetben (2021)
<i>Az unokaöcs</i>	<i>A szertartás</i>	<i>A kéz</i> (<i>Mozgó Világ</i> 1980/11. szám) → [kötetben is]	<i>A kavics</i>	<i>Fuga</i> (<i>Vásárhelyi Látóhatár</i> 2020/1. szám)	<i>Fuga; Ott terdel...</i>
<i>A fűtő</i>	<i>A kék ólomkatona</i>	<i>Gyűrűk</i> (<i>Új Írás</i> 1981/9. szám) → [kötetben is]	<i>Keringő</i>		<i>A Kondor-töredék; Hőközpont</i>
<i>Pókfonál</i>			<i>A kút</i>		
<i>A szekér</i>			<i>A sas</i>		
<i>Egerek</i>			<i>A tűz</i>		
			<i>Da capo al fine</i>		

8. ábra: Az ismert repetitív szövegek első kiadásai (1975–2021)

A repetitív prózák megnevezés kiterjesztő értelemben tehát minden olyan szövegre utal, amelyben kimutatható a repetíciós módszer *szövegszerű* nyoma. Ezek, és a „tisztá formát” reprezentáló ciklus együttes vizsgálata pedig azt bizonyítja, hogy a Hajnóczy életében sosem publikált hagyatéki szövegek – legyenek azok valamilyen oknál fogva akár évtizedek óta kiadásban hozzáférhetők, vagy épp máig ismeretlenek/kiadatlanok – a legtöbb esetben nem pusztán marginális töredékek, hanem a kanonikus korpusz bevett értelmezési fókuszpontjait is átrendező, gyakran készre formált írások.

5.3. Keletkezéstörténet

Az 1982-es kiadás szerint az a legvalószínűbb, hogy a repetíciós technika mintaszerű alakját adó, ciklusként olvasható szövegcsoporthoz darabjai 1970-ben keletkeztek, vagyis a legkorábbi ismert Hajnóczy-szövegek közé tartoznak.¹⁹⁹ Egy 1976-os interjúban²⁰⁰ Hajnóczy arról beszélt, hogy 1962–63-ban kezdett rendszeresen írni; vagyis lehetnek akár korábbiak is, de későbbiek nem igazán, legalábbis ha elfogadjuk, hogy Domokos Mátyást ezekkel az írásokkal kereste meg először 1971-ben a Szépirodalmi Könyvkiadóban B. Nagy László filmkritikus bátorítására.

¹⁹⁹ De korábbiak a Mészöly-próza *Film* című 1976-ban megjelent szövegénél is, amely egyébként igen hasonló szövegformálási móddal kísérletezik.

²⁰⁰ MARAFKÓ, „Hajnóczy...”

Körülbelül hatvan-nyolcvan oldalnyi kéziratot adott át nekem, hiánytalan gépeléssel, olyasfélét, amelyeket mondjuk egy hagyományosabb irodalmon nevelkedett ízlés érthetetlen allegóriáknak tekintett volna. A második kötetbeli *A szertartásnak* az előképei, előfutárai lehettek ezek. A nouveau roman stílusát idézték, bár valami felé törekedtek ezek a szövegek, valamit azért ki akartak fejezni, be akartak keríteni. Én becsületes akartam lenni és nem volt szándékomban őt ámitani, ezért azt kellett mondanom, hogy bár ezek nagyon tehetséges írások, a mi viszonyaink között jelenleg (1971-et írhattunk akkor) reménytelennek tűnik a kiadatásuk.²⁰¹

Cserébe Hajnóczy később Domokos ajánlására került a *Valósághoz*, hogy vigye el oda az utóbb nagy botrányt kavart *Az elkülönítő* című szociográfiáját, ami 1975 októberében meg is jelent, és amivel végül – a repetitív prózák helyett – először a(z irodalmi) nyilvánosság elé lépett.²⁰² Ismerve a szociográfia zajos utóéletét és a végül csak posztumusz megjelent repetitív próza-ciklus kétezres évekig tartó mellőzöttségét, Hajnóczy a legelső elutasítás ellenére is hálás lehetett Domokosnak (különösen, hogy utóbb végül a Szépirodalminál jelentek meg a kötetei). *Az elkülönítő* szinte azonnali, megkülönböztetett figyelmet hozott szerzőjének, de egyben determinálta is az ugyancsak 1975-ös első novelláskötet (*A fűtő*) fogadtatását, hiszen szépirodalmi műveinek elsősorban markáns szociografikusságát hangsúlyozták.²⁰³ Ez persze nem volt alaptalan, de – különösen a mából visszanézve – kissé talán leegyszerűsítőnek és indokolatlanul lefokozónak tűnik. Ennek a pályakezdsnek lehetett volna fiktív alternatívája egy olyan bemutatkozás, amelyben a repetitív prózák (akár „tisztá formájukban”) is lényegi szerephez jutnak. Ha azonban a szociografikussá minősítést el is kerülhette volna, helyette feltehetően a visszhangtalansággal kellett volna szembenéznie.

Amikor amellet érvelek, hogy ez a szövegcsoport kitüntetett figyelmet érdemel, akkor valami ahhoz hasonlót állítok, amit Spiró György írt Kertészről (vagyis, hogy visszhangtalansága lényegében a sikerét jelzi),²⁰⁴ és amit Schein Gábor pontosított Vári Györgynek akként, hogy a mellőzöttség nem önérték, hanem pusztán annyit jelez, hogy valami nem illeszkedik evidensen a kortárs elvárásokhoz:²⁰⁵ ha tetszik „korát megelőző”, de legalábbis atipikus, elkülönülő, és e minőségében jelentős. Semmiképpen nem hasonlítanám

²⁰¹ SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*, 10 (beszélgetés Domokos Mátyással).

²⁰² Ezt megelőzően két alkalommal publikált, összesen három rövid írást. Időrendben: HAJNÓCZY Péter, „A pipacs”, *Élet és irodalom* 14, 27. sz. (1970): 8; „Szenesek...”; „Tréfa...”

²⁰³ Az egyik legmeghatározóbb olvasat ebből a szempontból a kortárs nyilvánosság befolyásos kritikusától, Balassa Pétertől származik, aki ekkor úgy látta: „A kötet [...] az irodalom szándékát mutatja, csupán a tervet, amikor majd megvalósulhat a »szép« és »hasznos« egysége. Hajnóczy-nak a jelen pillanatban formát, művészi formát kell találnia okos »szociológiájához«.” BALASSA, „Hajnóczy...”, 190.

²⁰⁴ SPIRÓ György, „Non habent sua fata: A Sorstalanság – újraolvasva”, *Élet és Irodalom* 27, 30. sz. (1983): 5.

²⁰⁵ VÁRI, „A Kertész-életmű...”, 34, 21. lábjegyzet.

a Hajnóczy-féle repetitív prózák esztétikai értékét a *Sorstalanság*éhoz, de a hatáskeltés utólagosságát és poétikáik felforgató jellegét tekintve látok párhuzamosságot.

Mindössze két olyan Hajnóczyval kortárs olvasóról tudunk, akik dokumentáltan jelentősnek és kivételesnek tartották Hajnóczy „formaművészetét.”²⁰⁶ Az egyikük Szkárosi Endre,²⁰⁷ a másik Csalog Zsolt. Csalog tudott is a szóban forgó szövegcsoporthoz, létezéséről, és – ha hihetünk a beszámolójának – az ő közbenjárása kellett ahhoz, hogy 1982-ben megjelenjenek a posztumusz gyűjteményes kötetben. Szerinte a hetvenes évek közepe–végén, azaz már „befutott” íróként Hajnóczy nem sokra tartotta ezeket az írásokat. Hogy ez eredetileg is így volt-e, vagy csak a kezdeti sikertelenség miatt utasította el őket később, azt nem tudni. Az anekdoták és fennmaradt visszaemlékezések szerint egyébként nem volt idegen tőle a szélsőséges érzelmi reakció személyes helyzetekben. Csalog Zsolt mindenesetre így jellemezte a repetitív próza eminens darabjait egy kilencvenes évekbeli interjúban:

[e]gyszer, valamikor a második kötetének a megjelenése után [vagyis 1977 után – L. K.] találkoztunk és én említettem neki, hogy mennyire tetszik *A szertartás* és kérdeztem, hogy lesz-e még ennek folytatása, mert ez tényleg esszenciálisan gyönyörű. Látszott ugyanis, hogy Péternek van egy ilyen vénája is, amikor teljesen a belső műszerűség, egyfajta mesebeli artizstikum irányába mozdul el – egy pompás formaművészetbe, aminek nem is nagyon találom párját a magyar prózában. És ettől én tényleg elszédültem, ez nekem igazán élményt jelentett. No erre aztán a Péter: »Ugyan! Te szereted ezt a szart?! Na várjál, hát akkor adok még belőle, van itt egy bálával – én úgyis utálom őket!« Én azt hittem, hogy csak megjátssza magát, hogy úgysem fog tudni előszedni még ilyen zsánerű kéziratot, hisz ha tehetne volna, azokat berakta volna kötetbe. De nem, kiderült, hogy van még neki egy egész sorozatra való, amit a kezembe is nyomott azzal, hogy »Itt van, olvasd, egyed, ha kell!« Na most, ezek az isteni szép írások évekig itt voltak nálam, s többször is kísérletet tettem a visszaadásukra, de hiába. Látni se akarta őket, azt mondta: »Maradjon csak nálad, őrizd meg őket, majd ha meghalok, csinálj vele amit akarsz!« Mit tehettem, őriztem becsülettel és tényleg az lett a sorsuk, hogy amikor Péter meghalt, én odaadtam őket Mátis Líviának és ő beszerkesztette valamennyit annak a posztumusz [!] kötetnek a hátrahagyott írásai közé.²⁰⁸

²⁰⁶ A szót Csalog Zsolt használta a repetitív prózákról szólva. Lásd még lentebb. SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*, 104 (beszélgetés Csalog Zsolttal).

²⁰⁷ Szkárosi figyelmes olvasatai a Hajnóczy-szövegekről általában önmagukban is bizonyítják ezt az állítást, de (az ugyancsak Szerdahelyi Zoltánnak adott interjújában) külön is kiemeli, hogy szerinte Hajnóczy „transzavantgárd érzékenysége” „kultúrtörténeti jelentőséggel” bír. Uo., 140–141 (beszélgetés Szkárosi Endrével).

²⁰⁸ Uo., 104–105.

2018-ban, amikor az iratanyag digitális feldolgozását elkezdtem, e szövegek kéziratai már nem voltak elérhetők és vélhetően már 2010-ben is nélkülük került a hagyaték Budapestről a Szegedi Tudományegyetemre.²⁰⁹ Soltész Márton Csalog Zsolt hagyatékának jegyzékét is tartalmazó monográfiája²¹⁰ nem tesz említést arról, hogy Csalog megőrizte volna a kéziratokat, vagyis hollétük azóta is ismeretlen.

5.4.A „tisztá forma” és a *Fuga* című hagyatéki darab

5.4.1. A „tisztá forma” a repetitív ciklus darabjaiban és az ismétlés formái az életműben

A repetitív írásmód „tisztá formájának” karakterisztikumát a szöveg(ek) mondatainak, helyesebben inkább tagmondatainak szó szerinti ismétl(őd)ése adja. *A kút, A tűz, A sas, A kavics* és a *Keringő* című darabok mindegyikére érvényes, hogy a teljes szövegtestet két gondolatjel határolja, bekezdések nincsenek, a központosítás egyedül vesszőkből áll (e tekintetben Esterházy Péter egy évtizeddel későbbi *Függőjével* rokon), amelyek jelen idejű, általában valamilyen cselekvést leíró tagmondatokat választanak el egymástól, „az elbeszélés belső és külső ideje látszólag azonos.”²¹¹ Az ismétlés általában a megjelenített tevékenységek monotonitását érzékelteti (például gépelés vagy táplálkozás stb.) és/vagy bizonyos mozzanatokot nyomatékosít. A szövegek továbbá performativitással rendelkeznek abban az értelemben (is), hogy – a képversekhez hasonlatosan – a szöveggép mint médium maga is hordozójává válik a jelentésnek.

A több lapnyira terjedő írások így kitöltik a teljes laptükröt, és ezzel jellegzetes szöveggépet eredményeznek. A betűről-betűre ismétlődő szövegegységek miatt gyakorta mintázatok alakulnak ki egy-egy oldalon. Ha egy néhány sornyi szövegegység többszörösen megismétlődik, akkor a nyomtatott szöveg vizuálisan is megjeleníti a repetitív ritmust.²¹²

²⁰⁹ 43 évvel a szerző halála után a Hajnóczy-hagyaték 2024-ben (remélhetőleg) végleges helyére, a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárába került.

²¹⁰ SOLTÉSZ Márton, *Csalog Zsolt* (Budapest: Argumentum Kiadó, 2015), különösen 359–532.

²¹¹ VADAI, „Ami nem...”, 169.

²¹² Uo.

Vagyis – ahogy Vadai meg is állapítja – ezek a novellák versszerűek, de „szabályosabbak, mint egy szabadvers.”²¹³ Továbbá (inter)medialitásuk miatt érintkeznek a képzőművészettel is. Ezt a következtetést erősíti *A sas* című szöveg paratextusa, amely az írást Hornyánszky Gyulának, a Kádár-kor lokális kultusszal rendelkező²¹⁴ festőjének (1924–1995) ajánlja,²¹⁵ a szöveg így *hommage*ként is olvasható. *A sas* főhőse egy festő, akárcsak az 1975-ös szerzői kötetben megjelent *Pókfonál* című (részben repetitív írásmódot alkalmazó) novelláé,²¹⁶ azzal a különbséggel, hogy *A sas*ban szereplő férfi nincs festőként megnevezve, de egyetlen karakterformáló attribútuma az, hogy rajzol: előbb a fövényre rajzol egy kagylóval (a képet újra meg újra elmossa a víz), utóbb a festőállvány előtt a levegőbe rajzol, majd végül a papírlapra is szénrajzot készít, de ezt megsemmisíti a szöveg zárlatában. A narratíva eltűnő–megelevenedő képeinek alkalmoszerűsége jól társítható Hornyánszky kánonszéli figurájának, kevesek által ismert, legendákkal övezett életrajzának és életművének átmeneti jellegéhez, amíg a repetitív forma képeinek arra a sajátosságára rímel, amelyet Orbán Ottó „egyformaságnak” nevezett egy helyen: „[h]áztetők, fák, arcok – úgy jelennek meg a kartonon, mint a mikroszkópban az üveglapra helyezett metszetek; legfőbb jelentőségük éppen ebben a – meghökkentő módon korántsem fárasztó – egyformaságukban rejlik.”²¹⁷ Orbán analízise a repetitív prózák ciklusára (azok „képeire”, ábrázolásmódjára) is maradéktalanul érvényes.

A sas ajánlásában megidézett Hornyánszky egyébként amellet, hogy a hatvanas–hetvenes években az absztrakt festészet ideáltipikus alakjának számított, a happening és a performance első magyarországi képviselői közé tartozott. Közte és Hajnóczy között Huszárik Zoltán lehetett a kapocs. Hajnóczy 1979-ben megjelent *Perzsia* borítóját és kötéstervét Huszárik készítette, Hornyánszky pedig (Bódy filmjei mellett) Huszárik filmjeinek (is) visszatérő szereplője volt. Dobai Péter visszaemlékezését alapul véve feltehetően egy a hetvenes évek elején a Várban bérelt lakásban (biztosan) találkozhattak, ahol többek (festők, filmesek, írók – a független értelmiség marginalizált művészei) éltek közösen és ahol Dobai szerint Hajnóczy is eltöltött valamennyi időt.

²¹³ Uo., 168–169.

²¹⁴ SÜKÖSD Mihály, „Hornyánszky Gyula és (avagy) a szabadság birodalma”, *Élet és Irodalom* 39, 3. sz. (1995): 5.

²¹⁵ Bár Hajnóczy előszeretettel alkalmazott mottókat és más paratextusokat, szövegeit csak ritkán, mindössze három esetben látta el ajánlással: a *Ki macska?* (1975) című rövid novella Willam Goldingnak, *A sas* (1970?) tehát Hornyánszky Gyulának, a *Dinamit* (1981) című „színmű” pedig Latinovits Zoltánnak van ajánlva.

²¹⁶ „A *Pókfonál* indító »képe« valóban kép: egy festőt látunk, amint egy képet néz. [...] A különböző perspektívák irányait és tartalmait az alvó pók – mint látens középpont – tartja mozgásban és rendezi el. [...] a filmkockaszerű epizódok az egyes szereplők látószögében jelennek meg.” NÉMETH, *Hajnóczy...*, 65.

²¹⁷ ORBÁN Ottó, „Hornyánszky Gyula”, *Valóság* 8, 3. sz. (1965): 93–95, 93.

[A]mikor 1974 végén hazajöttem Kubából s többedmagammal kibéreltem egy nagy lakást az Old Firenze környékén a Várban, akkor ő szintén odaköltözött hozzánk. Szerelmes lett egy Kavics becenevű lányba, s azzal töltött el úgy körülbelül másfél hónapot. [...] Soha senkivel kapcsolatban nem tapasztaltam még önála olyanfokú gyöngédséget, szerelmet, mint amit e lány iránt érzett. Ebben az időben egyébként nem ivott, újra lejárt naponta úszni is.²¹⁸

Talán távoli képzettársításnak tűnik, de elképzelhető, hogy a repetitív prózák *A kavics* című darabja ennek a szerelemnek állít emléket – igaz, az 1974-es dátum ellentmond a keletkezés 1970-re datált lehetőségének. Az azonban az adatközlő(k) esetleges pontatlansága mellett is bizonyos, hogy e korai pályaszakaszban keletkezett művek lenyomatként hordozzák a személyes élet reminiscenciáit ebből a korszakból, még akkor is, ha autobiografikus karakterük nem olyan nyilvánvaló, mint az életmű kanonikus darabjainak számító *Perzsiáié* vagy *A fűtő* című kötet elvonókúráján játszódó Márai-novelláié. (Előbbi, azaz a kisregény poétikája kifejezetten apellál is a referencializáló olvasási stratégiára.)

*A kavics*ban egyébként – ahogyan erre a cím is utal – a kavics (fő)szereplővé válik, ami/aki folyton eltűnik, majd előkerül és akit/amit a szöveg másik szereplője, a férfi nagy becsben tart („megcsókolja a kavicsot”),²¹⁹ de legalábbis szélsőségesen heves érzésekkel reagál rá („markába szorítja a kavicsot [...] a földre hajítja a kavicsot, [...] cipője sarkával a kavicsra tipor stb.).²²⁰ A férfi szövegben ábrázolt egyszemélyes (?) „története” maga is olyan, mint egy bizarr performansz (vagy tánc) leírása. A szöveg voltaképpen egy mozgássort rögzít igen aprólékosan. A tragikomikus „cselekmény” helyszíne előbb egy lakásbelső (fürdőszoba és szoba), majd egy utca(részlet), ahol a teljes összeomlás szélére került férfi hóval dörgöli be véres arcát és az utcai lámpa fénykörébe került kavicsot nézi.

A repetitív próza „tisztá formájának” eddig felsorolt sajátosságaiból következik, hogy a repetitív ciklus szövegeiben elbeszélte történet – mint *A kavics* példáján is látjuk – nehezen rekonstruálható, első olvasásra szinte lehetetlen követni az események pontos menetét, vagy ha a dekódolás eredményes is, az értelemtulajdonítás nem magától értetődő. A „cselekmény” egymással „interferáló”²²¹ szövegegységek, „fejlődő szövegtömbök”²²² módosulásával halad előre. Ahhoz, hogy ennek formája jól érthető legyen, szükség van az egyik szövegből vett példa részletes ismertetésére is. Az alábbi szekvencia a *Keringő*ből származik.

²¹⁸ SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*, 91–92 (beszélgetés Dobai Péterrel).

²¹⁹ HAJNÓCZY Péter, „A kavics”, in *A fűtő, M...*, 542–558; 557.

²²⁰ Uo., 556.

²²¹ VADAI, „Ami nem...”, 174.

²²² Uo.

a férfi az órájára néz, megigazítja a nyakkendőjét, rámosolyog az asszonyra, az asztalon virág, kék műanyagtálcán szendvicsek, a tálca mellett háromnegyedig teli konyakosüveg, két pohár, két műanyagtányér, mozdulatlanul állnak az asztal mellett, az asszony a hajához nyúl, lassan leengedi a karját, körmeit a tenyerébe dőfi, rámosolyog a férfira, a férfi az órájára néz, megigazítja a nyakkendőjét, rámosolyog az asszonyra, az asztalon virág, kék műanyagtálcán szendvicsek, a tálca mellett háromnegyedig teli konyakosüveg, két pohár, két műanyagtányér, mozdulatlanul állnak az asztal mellett, az asszony a hajához nyúl, lassan leengedi a karját, körmeit a tenyerébe dőfi, rámosolyog a férfira, a férfi az órájára néz, megigazítja a nyakkendőjét, rámosolyog az asszonyra, az asztalon virág, kék műanyagtálcán szendvicsek, a tálca mellett háromnegyedig teli konyakosüveg, két pohár, két műanyagtányér, mozdulatlanul állnak az asztal mellett, az asszony a hajához nyúl, lassan leengedi a karját, körmeit a tenyerébe dőfi, rámosolyog a férfira, megfogja a férfi kezét, a férfi az órájára néz, megigazítja a nyakkendőjét, rámosolyog az asszonyra, az asztalon virág, kék műanyagtálcán szendvicsek, a tálca mellett háromnegyedig teli konyakosüveg, két pohár, két műanyagtányér, az asszony elengedi a férfi kezét, leül az asztal mellé az egyik csőszékre, ráhajol az asztalra²²³

A fenti részletben egy – használjuk ezt a szót – jelenet (ismétlődő cselekvéssorozat) négyszeres visszajátszása olvasható, az ismétlődő jelenetek határát az a tagmondat jelöli ki, ahol a szekvencia szó szerint újrakezdődik, jelen esetben az „a férfi az órájára néz” tagmondattal. A könnyebb követhetőség érdekében ugyanezt a részletet az alábbiakban jelenetenként számoztam és térközzel választottam el őket egymástól, valamint a jelenetenként azonos tagmondatokat azonos színűre változtattam.

1. a férfi az órájára néz, megigazítja a nyakkendőjét, rámosolyog az asszonyra, az asztalon virág, kék műanyagtálcán szendvicsek, a tálca mellett háromnegyedig teli konyakosüveg, két pohár, két műanyagtányér, mozdulatlanul állnak az asztal mellett, az asszony a hajához nyúl, lassan leengedi a karját, körmeit a tenyerébe dőfi, rámosolyog a férfira,

2. a férfi az órájára néz, megigazítja a nyakkendőjét, rámosolyog az asszonyra, az asztalon virág, kék műanyagtálcán szendvicsek, a tálca mellett háromnegyedig teli konyakosüveg, két pohár, két műanyagtányér, mozdulatlanul állnak az asztal mellett, az asszony a hajához nyúl, lassan leengedi a karját, körmeit a tenyerébe dőfi, rámosolyog a férfira,

3. a férfi az órájára néz, megigazítja a nyakkendőjét, rámosolyog az asszonyra, az asztalon virág, kék műanyagtálcán szendvicsek, a tálca mellett háromnegyedig teli konyakosüveg, két pohár, két műanyagtányér, mozdulatlanul állnak az asztal mellett, az asszony a hajához nyúl, lassan leengedi a karját, körmeit a tenyerébe dőfi, rámosolyog a férfira, megfogja a férfi kezét,

²²³ HAJNÓCZY Péter, „Keringő”, in *A fűtő*, M..., 559–593; 564–656.

4. a férfi az órájára néz, megigazítja a nyakkendőjét, rámosolyog az asszonyra, az asztalon virág, kék műanyagtálcán szendvicsek, a tálca mellett háromnegyedig teli konyakosüveg, két pohár, két műanyagtányér, az asszony elengedi a férfi kezét, leül az asztal mellé az egyik csőszékre, ráhajol az asztalra [...]²²⁴

Az eredetiben tehát nyilvánvalóan nincs se számozás, se tagolás, ami segítené a tájékozódást, a szerkezet alakulását aligha lehet ilyen tudatossággal követni. (Ezekre a szövegekre hatványozottan igaz, hogy az olvasás linearitása és a *megértés* nem-linearis jellege feszültségben áll egymással.) Az első három jelenet darabonként 13 tagmondatból áll, a negyedikben azonban módosul az addig változatlan cselekvéssor, a korábbi 13 alkotóeleméből csak nyolcat ismétel meg, hiszen a harmadik jelenetet lezáró–továbbgördítő „megfogja a férfi kezét” tagmondat után tartalmilag értelmetlen lenne a negyedik részből hiányzó másik öt tagmondat megismétlése („mozdulatlanul állnak az asztal mellett, az asszony a hajához nyúl, lassan leengedi a karját, körmeit a tenyerébe dőfi, rámosolyog a férfirra”). A cselekményt a harmadik jelenet végén a „megfogja a férfi kezét”, valamint a negyedik jelenet végén az „az asszony elengedi a férfi kezét” tagmondatok mozdítják előre, ezeket ezért aláhúzással emeltem ki. Az utóbbi szöveghelytől kezdve a korábbitól eltérő új jelenettel, új cselekvéssor leírásával folytatódik a szöveg.

A kompozíció egészében azonban nem csupán az itt felvázolt formula működik. Vagyis a szó szerint ismétlődő szövegegységek hossza és ismétlésének száma változó, ahogyan az is eltérő, hogy a szövegtömbök milyen kombinációjú tagmondat-variánsokkal és azok milyen arányú ismétléseivel haladnak előre. Az általam is példaként hozott *Keringő* című szöveg struktúrájáról szólva írta Bozó Vivien, hogy „[h]a a teljesen új elemeket dőlten, kurziválva szedetten emelnénk ki [a fenti példában ilyenek tehát az aláhúzással jelölt tagmondatok – L. K.], a történet egybefüggő magját kapnánk”.²²⁵ Ez a felvetés ugyan segít érzékeltetni a nehezen megragadható szövegszerkezet felépítését, de egyben kissé félrevezető is, mert – talán szándéktalan – előfeltevése magában foglalja azt a lehetőséget, minthogyha veszteség nélkül lenne kivonható a repetitív szövegekből a szövegrepetíció, miközben ezek a szövegek éppen azt példázzák, hogy a forma a szöveg voltaképpeni jelentésének elsődleges hordozója. A tagmondatok elrendezettségének jellegadó tulajdonsága valóban a formaköltészet működésmódjához közelíti ezeket az írásokat, illetve egyben provokálja a (próza)szövegekre irányuló olvasói előfeltevéseket és elvárásokat,

²²⁴ Uo.

²²⁵ BOZÓ, „Repetitív...”

hiszen az elbeszélés legalapvetőbb poétikai kérdéseire vezet. Mi a történetmesélés? Történet-e egyáltalán, ami nem rendelkezik *valamilyen* narratívummal? Létezik-e jelentés (látszólagos) idői és oksági koherencia nélkül? Elmondható-e *ugyanaz* a történet más és más módokon? Lehet-e (vagy mitől) *teljes* egy műegész? stb.

A *Keringő* példájánál maradva egyébként a „történet magja” viszonylag jól összefoglalható, ám a szövegrepetíció által megképződő jelentéstöbblet hiányában csupán egy hétköznapi, szinte érdektelen szüzsével van dolgunk – mindez pedig igaz a ciklus többi darabjára is. A *Keringő*ben egy férfi és egy nő (a szöveg szerint „asszony”) találkozását látjuk, a férfi pénzt ad a nőnek, amit feltehetően intim együttlét követ. Bár az aktus megtörténte a szöveg nem utal *expressis verbis*, a narráció a bizalmas helyzetnek megfelelően szcenírozza az eseményeket. Konyakot isznak, a férfi virágot hoz, fekszenek az ágyban, rágyújtanak, nézik egymást stb. A leírás minden esetben szenvtelen, a narrátor viszonyulása/véleménye rejtve marad, semmit nem kommentál, saját elbeszélésmódjára nem reflektál. Ellentétben például Mészöly Miklós nagy hatású *Film* (1976) című szövegének narrátorával, jóllehet a két írásmód egyébként igen közelinek tűnik a látvány szikár rögzítésére való törekvés tekintetében, amely törekvést a szakirodalom gyakorta nevez „filmszerűségnek”, de erről a következő alfejezetben még részletesebben is szót ejtek.²²⁶

Ahogy a szöveg szereplőinek neveit, úgy a köztük lévő kapcsolat előzményeit és saját egyéni körülményeiket sem ismerjük meg a narrációból, cselekedeteikről azonban sokszorosan ismétlődő közelképekben tudósít a szöveg. A szereplőket mozgó, tevékeny testekként ábrázolja; gondolataikról, érzéseikről nem esik szó, kizárólag életfunkcióikat, mimikájukat ismerteti és nyomatékosítja az állandó ismétlés révén: például remegő

²²⁶ Szolláth Dávid szerint „Mészöly művei közül a *Film*re érvényes leghangsúlyosabban, hogy *nem vezethető le a magyar elbeszélő tradíciókból*, eljárásai sokkal inkább kortárs nemzetközi irodalmi és filmes diskurzusok felől érthetők” (Alain Robbe-Grillet poétikáját és Andy Warhol filmjeit említi), valamint kiemeli azt is, hogy „[a]zok a magyar művek, amelyek szorosabb kapcsolatban vannak a mindenkori kortárs nemzetközi modernizmussal, mint a saját hagyományaikkal, igen gyakran gyanakvással fogadott, elszigetelt teljesítmények maradnak. [...] Szinte meglepő, hogy a *Film* elkerülte ezt a sorsot.” Semmivel sem igazolható, hogy Mészöly ismerte volna a Hajnóczy-féle repetitív ciklus darabjait, sőt – mint azt a keletkezéstörténetről szólva leírtam – inkább az a valószínű, hogy nem találkozott velük. A *Film* és e szövegek párhuzamossága azonban így csak még érdekesebb, hiszen a Szolláth által is említett aszimmetria a sikeresség dolgában e két szerzői életmű esetében különösen látványos, miközben Hajnóczy szövegei nyilvánvalóan ugyancsak az imént a felsorolt nemzetközi hatások összefüggéseiben érthetők és értékelhetők igazán. Amíg Mészöly „iskolateremtő” figurává vált a nyolcvanas években kiteljesedő írói nemzedék számára, addig Hajnóczy életműve (és különösen a repetitív ciklus szövegei) olyan „elszigetelt teljesítmény” maradt, amely még a sikertelenek Szolláth által számba vett névsorában (Karinthy Frigyes, Déry Tibor, Szentkuthy Miklós, Határ Győző, Karátsón Endre és Rubin Szilárd) is csaknem negatív rekordnak számít. A repetitív próza körültekintő komparaív elemzése a francia új regény és a vonatkozó kortárs magyar irodalmi tendenciák tükrében további elvégzendő feladata a kutatásnak. SZOLLÁTH DÁVID, *Mészöly Miklós: monográfia* (Budapest: Jelenkor Kiadó, 2020), különösen 383–446, valamint az idézett rész 385–386.

orrcimpák, összepréselt száj, visszafojtott lélegzet, összeráncolt homlok stb.²²⁷ A létezés (és bármiféle történés) e szövegek világképe szerint elsődlegesen (és szinte kizárólagosan) testi meghatározottság(ok)hoz kötött.

A „tisztá formájú” repetitív prózák összetartozását igazolja az is, hogy ezek a mondatok (és az általuk ábrázolt egyedül biztos antropológiai univerzálék) szó szerint visszatérnek a ciklus különböző darabjaiban más és más elrendezésben. A szó szerint megegyező vagy egymás variánsainak tekinthető (tag)mondatok ismétlésének száma szövegenként eltérő (olyan is akad, amelyik két-három szövegben több tucatszor előfordul, de a ciklus egy másik darabjában mindössze egyszer), vagy az adott cselekvés nem mindig a férfiként azonosított szereplőhöz van hozzárendelve, hanem a nőhöz/asszonyhoz/fiúhoz stb. Ennek néhány jellegzetes példáját az alábbi táblázatban (9. ábra) szedtem össze. A felsorolás csak tájékoztató jellegű, nem tartalmazza minden ismétlődő tagmondat minden előfordulását a ciklusban, ám talán így is érzékelteti, hogy a vándorló szókapcsolatok miként kapcsolják egymáshoz az egyes darabokat. A ciklus hatodik, amolyan végpontként (vagy inkább középpontként) olvasható *Gyűrűk* című szövegére lentebb térek ki.

²²⁷ Nem mellékes, hogy ezek a szövegek a korporális narratológia számára sem lennének érdektelenek.

<i>A kavics</i>	<i>Keringő</i>	<i>A kút</i>	<i>A sas</i> <i>(Hornyánszky Gyulának)</i>	<i>A tűz</i>
„összeráncolja a homlokát” (542.)	„a meztelen nő összeráncolja a homlokát” (567.)		[a férfi] „összeráncolja a homlokát” (611.)	„összeráncolja a homlokát” (631.)
	„a férfi az órájára néz” (573.)			„órájára néz” (629.)
	„rámosolyog a férfira”; „rámosolyog az asszonyra” (564.)	„a férfi elmosolyodik” (596.)		„lassan elmosolyodik” (628.)
„lassan maga elé fújja a levegőt” (543.); „lassan, az orrán fújja ki a levegőt” (555.); „az orrán fújja ki a levegőt” (556.)	„lassan maga elé fújja a levegőt” (561.); „hosszan maga elé fújja a levegőt” (569.)	„a férfi hosszan maga elé fújja a levegőt” (594.); „hosszan maga elé fújja a levegőt” (609.)	„lassan, egyenletesen fújja ki a levegőt” (615.; 621.)	„hosszan kifújja a tüdejébe szorult levegőt” (626.); [a férfi] „hosszan maga elé fújja a levegőt” (632.; 634.)
„összepréseli az ajkát” (550.); „ajkába harap” (552.)	„ajkába harap” (560.); [az asszony] „beharapja az ajkát” (590.)	„a fiú összepréseli a száját” (599.); „beharapja az ajkát” (605.)	„ajkát beharapja” (611.); „száját összepréseli” (615.); „a férfi az ajkába harap” (616.); „ajkába harap” (617.); „száját összeharapja” (622.)	„összepréseli a száját” (625.); „ajkát beharapja” (626.); „beharapja az ajkát” (628.; 630.)
„visszafojtja a lélegzetét” (552.)	„visszafojtja lélegzetét” (559.; 591.)		„visszafojtja a lélegzetét” (611.; 619.; 624.)	
„ajkát előrecsücsöríti” (543.)	„előrecsücsöríti az ajkát” (559.; 565.)	„előrecsücsöríti az ajkát” (595.); „összecsücsöríti az ajkát” (609.)		„ajkát összecsücsöríti” (628.)
„összehúzza a szemét” (556.)	„összehúzza a szemét” (593.)	„összehúzza a szemét” (604.; 605.)	„a férfi összehúzza a szemét” (616.); „összehúzott szemmel körülkémeleli a szobát” (618.)	„összehúzza a szemét”; „az asszony összehúzott szemmel ráhajol a papírkötegre” (631.)
„hátraveti a fejét” (544.)	„fejüket hátravetik” (565.)		„hátraveti a fejét” (617.)	„fejét hátraveti” (634.)
„kiválaszt egy kulcsot” (553.)	„kiválaszt egy kulcsot” (559.)	„kiválaszt egy kulcsot” (553.)	„megforgatja a kulcsot a zárban” (623.)	
„a levegőbe harap” (555.)		„a fiú a levegőbe harap” (607.)	„a levegőbe harap” (614.; 618.; 622.; 624.)	

9. ábra: Tagmondat-ismétlődések a repetitív ciklus darabjaiban²²⁸

²²⁸ Az oldalszámokra itt és a többi (repetitív prózához kapcsolódó) táblázatban is az 1982-es kiadásból hivatkozom.

Bizonyos tagmondatok (és tagmondat-variánsok) tehát szemantikai *enjambement*ekként kötik össze a repetitív ciklus szövegeit, ami az egyes novellák olyan nagy arányú kontaminációját eredményezi, hogy a jelentés nehezen lehatárolható, helyesebben nem, vagy nem feltétlenül a szöveggharátok tagolják megragadható értelemegységgel rendelkező kompozíciókká az egyes darabokat. Ebből is következik, hogy a szegmentálást segítő címek jelentősége felértékelődik, illetve hogy az egyes darabok önmagukban nehezen értelmezhetők.²²⁹

A szövegek „egymásra utaltságának”, vagyis az autotextualitás (Genette) e szélsőséges formájának (esztétikai) hatása a ciklus atipikus szövegében, a *Gyűrűk*ben éri el a maximumát, hiszen a rövid szöveg néhány elemet (és annak variánsait) leszámítva kizárólag olyan tagmondatokból áll, amelyek a ciklus más darabjaiban rendre visszatérnek, miközben magában a *Gyűrűk*ben nincs repetíció, egyetlen tagmondat sem ismétlődik. A *Gyűrűk* lényegileg máshogyan értelmeződik akkor, ha a ciklustól különállóként, vagy annak szerves részeként olvassuk.

[A]rra gondolhatunk, hogy ez minimalizmusra törekvő szöveg. A lehető legrövidebb felsorolás pedig egyetlen tételből áll. Ha a repetitív szövegeket durva egyszerűsítéssel úgy képzeljük, mint pusztá felsorolásokat, akkor a *Gyűrűk* egyetlen elemből álló felsorolás, olyan lista, ami a lehető legrövidebb.²³⁰

A *Gyűrűk* ugyancsak két gondolatjel közé ékelődik, illetve szintén jellemző rá, hogy olyan, mintha egy különös performansz leírását olvasnánk. A ciklus többi szövegéhez közelíti az is, hogy itt sem individualizált karaktereket látunk, a két főszereplő „a férfi” és „a nő”; valamint ennek a szövegnek a „cselekménye” is tragikus–erőszakos módon ér véget,²³¹ vagy inkább marad félbe. A *kavics* férfiája véres arccal terül el a hóban, A *sas* festője megsemmisíti képét, A *tűz* női főszereplője fejbőlövi magát, miután benzint locsolt egy máglyára, a *Gyűrűk* szereplőire pedig fulladás vár, a szöveg az elkerülhetetlen halál előtti utolsó pillanatokat rögzíti. A *kút* és a *Keringő* pozitívabb zárlattal fejeződik be, előbbiben

²²⁹ Vadai István szerint a ciklus darabjai a címek alapján pictura-jellegűnek mutatkoznak. Csak egy megemlítendő párhuzam, hogy az életmű két kanonikus szövegében, a *Perzsia* (1979) és a *Jézus menyasszonya* (1981) című (kis)regényekben fontos szerep jut az ekphrasisoknak (életre kelt képek), a hagyatéki anyagok között pedig – mint fentebb láttuk – a képleírások alapjául szolgáló magazinforrások is megtalálhatók. VADAI, „Ami nem...”, 165.

²³⁰ Uo., 166.

²³¹ Erre érintőlegesen Vadai István is kitért. Uo.

éltető víz tör felszínre, amikor a férfi ázni kezd, utóbbiban békés szemlélődésnek adja át magát a férfi miközben „halkan dúdolja a keringőt”.²³²

A *Gyűrűk* szövegét alább egészében idézem és kiemeléssel jelöltem benne azokat a szavakat–szintagmákat, amelyek valamilyen változatban előfordulnak a ciklus többi darabjában. Az ismétlődés egy formájának tekintem továbbá az 'aranypántok' szó szerepeltetését, ami a *Keringő* egyik hangsúlyos (sokszor ismételt, központi) motívumára, a karperecre asszociál, illetve ugyanígy: az asszony körme *A tűz* című szövegben „töredezett”; az óra számlápjá és az órára való rápillantás pedig már a fenti táblázatban is elkerült mint ismétlődő komponens; de ugyanilyen a többi kiemelt szókapcsolat is (mozdulatlanság, a fej mozgása/helyzete, kimeredt vagy kikerekedett szem, stb.), csak azok abban a táblázatban nem kaptak helyet. A *Gyűrűk* cím továbbá a gyűrű(k) és a kútkáva alaktani hasonlósága miatt *A kúttal* interferál, illetve azzal a szöveghellyel, amelyben „gyűrűket vet a víz.”²³³ Itt viszont épp *A kút*ban életet adó víz fenyegeti fulladással a szereplőket (ellentétes ismétlés).

– a nő a külső gyűrűben állt, kimeredt szemmel, hörögve kapkodott a levegő után, bal kezén, karján széles aranypántok, egész hónaljáig, tömpe, repedezett körmű ujjai voltak, mint a mosónőkné, belemarkolt az aranyba, ha sikerül letépnie, levegőhöz jut, ujjai lecsúsztak a síkos pántokról, hátravetette a fejét, és kimeredt szemmel, felhőrdülve a levegőbe harapott, jobb kezével ismét lecsapott az aranyra, a férfi feszült, mozdulatlan arccal nézte a belső gyűrűt, csak a feje volt a víz fölött, a belső gyűrűben foszladozó, szürkésfehér anyag lebegett, a gyűrű középpontja körül, lassan, az óramutató járásával ellenkező irányban, hát ez, bólintott a férfi, hát ez az –²³⁴

A *Gyűrűk* tehát a ciklus „egyelemű” végpontjának vagy középpontjának (a szövegben foglalt asszociációk mindkettőt megengedik) tűnik, amely „egyeleműség” 1) a teljes kompozíció szintjén 2) a (tag)mondatok és 3) a szavak szintjén is megvalósul.

1) A teljes kompozíció szintjén értve a szöveg *egyetlen szövegtömb*nek tekinthető, amelyhez hasonlóak – mint láttuk – a többi szövegben sokszorosán ismétlődnek. A ciklus belső rendje alapján a *Gyűrűk* (teljes) szövege a repetitív próza elemi mértékegysége.

2) A (tag)mondatok szintjét tekintve érthetjük az „egyeleműséget” úgy is, hogy bár ez a szöveg szinte kizárólag a ciklus szétszórtan ismétlődő mondataiból épül fel, ebben a kompozícióban (már) egyik tagmondat sem ismétlődik. Minden mondat egyszer szerepel.

²³² HAJNÓCZY, „Keringő...”, 593.

²³³ HAJNÓCZY, „A kút...”, 596.

²³⁴ HAJNÓCZY Péter, „Gyűrűk”, in *A fűtő, M...*, 637.

Mindebből az is következik, hogy ezek a tagmondatok ebben az elrendezésben elveszítik (a ciklus többi darabjában érvényre jutó) nyomatékosító funkciójukat.

3) A szavak szintjére vonatkozóan pedig azt mondhatjuk, hogy a *Gyűrűk* szövegének egyedi, tehát a ciklus többi darabjában nem előforduló szavai is csak egyszer szerepelnek, leszámítva az 'arany' és a 'belső' szavakat, valamint a „hát ez” szókapcsolatot, amely a „hát ez az” bővített variánsban ismétlődik (a *figura etimologica*-hoz hasonló szerkezetben).

Az eddigiek alapján két olvasat lehetséges, és a szöveg, úgy hiszem, *mindkettőt* megengedi:

a) Amíg a többi repetitív szövegben az ismételt motívumok, tematikus elemek és cselekménymozzanatok válnak az egész szöveget allegóriává duzzasztó, (többféle) jelentéssel felruházott (vagy felruházható) szimbólumokká, addig a *Gyűrűk* reduktív szerkezetében épp azok az elemek (szavak–szókapcsolatok) válnak hangsúlyossá, amelyek a ciklus többi darabjában *nem* fordulnak elő. Ezek a „külső”; „mosónőknek”; „foszladozó, szürkésfehér anyag lebegett”; „középpontja körül”; és a „bólintott”.

b) A *Gyűrűk* szövegében csak azok a szavak kerülnek súlyponti helyzetbe, amelyek egyediként, tehát *csak ebben* a szövegben előfordulóként ismétlődnek, úgy mint: „aranyba”, „aranyra”, „belső” és a „hát ez [...], hát ez az”.

Akármelyik felfogást is tartjuk inkább érvényesnek, a *Gyűrűk*-ben lepárolt „egyedi” (a ciklus más darabjaiban nem előforduló) szavak a végletekig sűrített, ugyanakkor a képzettársításoknak mégis nagyon tág teret engedő, enigmatikus szemantikai mezőt képeznek meg. („[A] végletes megtervezettségnek csak akkor van létjogosultsága a művészetben, ha végletes szabadsággal párosul.”)²³⁵ A szövegben előforduló összes többi elem (amelyek tehát a ciklus más darabjaiban sokszorosán ismétlődnek) valamilyen módon a tehetetlenség, a szabadulásra való képtelenség, a roncsoltság, a diszfunkció és a rezignáltság minőségeit allegorizálják, eszerint ezek jelentik a fikció teremtett világának alaptónusát. Ezekkel szemben értelmeződnek (ezeket opponálják vagy erősítik) tehát a kétféle módon kiemelt (vagy kiemelhető) szócsoporthoz által megképződő jelentésösszefüggések.

Ha a szövegben nem ismételt egyedi szavakat nézzük elsőként (fentebb a)-val jelöltem őket) akkor ide tartozik a nő alakjához kapcsolt sziszüphoszi küzdelem a szabadulásért, valamint a teljes kompozíció szintjén annak ellentétpárja, azaz ismétlése: a férfi beletörődése a végzetszerű pusztulásba. A nő hiábavaló fáradozását metaforikusan tovább variálja a

²³⁵ SZEGEDY-MASZÁK, „Az ismétlődés...”, 436.

mosónő(k) képe, ami egyben az *Ágnes asszony* című Arany-balladára és/vagy a vonatkozó József Attilára szövegre („mert a mosónők korán halnak”²³⁶) tett utalásként is felfogható, egyszerre idézve meg ezzel a kilátástalanság pszichés/fatális és társadalmi/szociális értelmét; valamint a „foszladozó, szürkésfehér anyag”, amely (úgyis mint egy már ezerszer mosott, elhasználódott ruhadarab) a középpont körül kering, vagyis mozgása örökös rekurzív (sehová sem tartó, mindig önmagába visszatérő) mintát követ, ami szintén (ön)ismétlés is egyben, ekként a *Gyűrűk* ciklus-kompozícióban elfoglalt helyének szinekdochéja. A nem ismételt egyedi szavak által meghatározott lexikai mező elemein továbbhaladva ide tartozik még a „bólított” szó, amely szintaktikailag a „hát ez, [...] hát ez az” kifejezéssel kapcsolódik össze, amely viszont ismétlődik, és amely egyben a szöveg zárómondata. A narráció erre van kihegyezve, helyesebben arra a látványra (vagy inkább tudásra/belátásra), amit a szöveg szerint egyedül a férfi – a Hajnóczy-próza leggyakoribb főhőse a férfinek nevezett szereplő – észlel, közvetlenül a fulladás előtti pillanatban, afféle „végső igazságként”. A *Gyűrűk* ördöglakat-jellegét erősíti, hogy a „narratíva” dramaturgiai csúcspontja szemantikai értelemben üres helyre mutat, helyesebben két egymással összefüggő kérdést indukál: Mi az az ez? És az mi?

Akár válaszként is szolgálhatna az alkímia szimbólumrendszeréhez kapcsolható két szó, az ’arany’ (ragozott alakban fordul elő) és a ’belső’, amelyek a fentiek alapján azért igazán hangsúlyosak, mert a ciklus szövegei közül egyedül a *Gyűrűk*ben szerepelnek, abban viszont egyedülként ismétlődnek (fentebb a b) pontban).

A kitüntetett pozíció melletti érv is, hogy az ’arany’ szó az életmű egyetlen más szövegében sem található meg csak szóösszetételben („aranyvörös”, „aranyfedezet” vagy „aranyszőke” stb.), miközben az is igaz, hogy a repetitív technika apropóján jelen írásban bemutatott autotextualitás nemcsak a repetitív technikát „tisztá formában” reprezentáló ciklus darabjainak, hanem az életmű egészének is egyik legalapvetőbb sajátossága. Az egyedi előfordulás tehát éppen azért emeli ki az ’arany’ szót, mert a korpusz egészének szerkezeti logikája alapján ismétlődhetne is, helyesebben az lenne a tipikus, ha ismétlődne. Ahogyan például a *tűz* és a *tej* motívumai kapcsolják egymáshoz a repetitív ciklusból *A kút* és *A tűz*, a nyilvános életműrészből pedig *A fűtő* szövegeit; vagy ahogyan jelképszerű macskák „népesítik be” nemcsak *A kút* ismétlődő bekezdéseit, de az életmű legkülönbözőbb műfajú és modalitású írásait is; illetve amiként megfigyelhető a „sárgán villog a por” szókapcsolat vándorlása és „fejlődése” ugyancsak *A kút* című szövegtől kiindulva a szerzői

²³⁶ JÓZSEF Attila, „Anyám”, in *József Attila minden verse és versfordítása*, szerk. STOLL Béla (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980), 294.

életmű két kanonikus szövegében is: *A véradóban* (1977) és a *Perzsiában*. A felsorolt példák közül néhány szöveghelyet táblázatba foglaltam (10. ábra), hogy érzékeltessem az ekként megképződő szemantikai kapcsolatrendszerek összetettségét a repetitív prózáknál (is) tágabb korpuszon, valamint azt, hogy az életmű számos szövegében ismétlődő motívumok legtöbbje tehát már a repetitív ciklus szövegeiben is előfordul. Negyedik példaként beemeltem a virágok (és más növények) motívumhálózatából vett néhány példát is, hiszen annak a motívum-láncnak az egyik darabja a *Keringőben* jut szerephez: az asszony – és egyben a női minőség – jelképe a sárga szirmú virág. Nem mellékes, hogy a legelső nyomtatásban megjelent Hajnóczy-szöveg, *A pipacs* is egy virág-motívum köré szerveződik. Az *Élet és Irodalom* 1970. július 4-i számában közölt novellában a festő térdéből nő ki egy pipacs, amely metaforikusan a két szereplő párbeszédéből kibontakozó szerelemi háromszöghöz – vagy négyszöghöz – kapcsolja a látomást.

Az *oeuvre* jól azonosítható, ismétlődő témacsoportjainak és motívumainak (teljesebb) leírása az alábbi táblázatnál bővebb kifejtést érdemelne. Kérdés persze, hogy e leírás mennyire lehet teljességre törekvő. A cél inkább a tendenciózus „összeépítettség” meggyőző igazolása kell, hogy legyen.

sárga–villogás–por lexikai mező (és változatai)						
A kút		A véradó (1977)		Perzsia (1979)		
„sárgán villog a por” (594.; 595.)		„a sárgán villogó poros főutóra lépve” (30.)		„sárga porban botladozott a sárga kövek között” (120.); „kilép a sárgán villogó utcára”; „sárga váladék folyik az arcára”; „arcát a sárga város felé fordítja”; „mustársárgán villogó házak”; (121.); a szöveg zárata: „Hunyt szeme előtt sárga karikák táncoltak, majd a karikákból egy sárga, halott, egykor perzsák lakta város bontakozott ki.” (131.)		
macska-motívum ²³⁷						
A kút [repetitív próza]	Ki a macska? (1975) [novella]	Az erdővel világító ember (1975) [mese]	A fűtő (1975) [novella]	Mandragóra (1977) [novella]	Jézus menyasszonya (1981) [kisregény]	Ló a keramiton (1993) [forgatókönyv]
„macska alszik az árnyékban”; „a macska mozdulatlanul fekszik” (595.); „a kút mellett macska alszik az árnyékban”; „a macska mozdulatlanul fekszik a kút mellett az árnyékban” (597.; 608.)	A szöveg cselekményét szervező központi elem a megkínzott macska mint projekciós felület a gyerekek számára. Valamint a cím is kiemeli.	A szövegben szereplő villanykörte segítője a macska. „A Lámpa megrázta magát, nagyot tüsszentett, és egy szempillantás múlva egy nagy, fekete, zöld szemű kandúrmacska termett a helyén. [...] és mint aki oltalmat keres, szorosan a macskához simult.” (187.)	A címszereplő megkísérelt öngyilkossága előtti utolsó pillanatban ezt olvashatjuk: „Nem látott sem lakóépületet, sem fákat, sem embert, sem macskákat.” (114.)	„fekete macska ült moccanatlanul a szivárgó csap alatt” (91.); „A macska valamiképp mintha érvénytelenítette volna a „helyzetet” [...] (92.) „a kádat, amelyben – mintha ennél mi sem lehetne helyeslendőbb és rendjénvalóbb a világban – <i>macskák</i> üldögélnek...” [kiemelés az eredetiben] (93.)	„Odább, a kavicsokon egy homokszínű macska aludt, feje oldalra billent.” (131.) „Mivel a lelőtt nővért a macskák felfalták, Csilla és a fiú között »minden« megtörtént.” (149.)	A szöveg 11. képének címe: <i>Macskák</i> (186–188.)
tej–tűz motivika						
A kút			A tűz		A fűtő (1975)	
„nyeli a tejet” (603.); „csillogó tejsík fut végig az állán” (604–605.) [a jelenetben egy anya szoptatja gyermekét]			„tejet önt az alumíniumedénybe” (626.); „a tej ott gőzölög a főzőlap mellett” (627.)		A cselekmény gyújtópontja a megvont védőital, a tej. A tej–tűz motívumrendszer ebben a szövegben jelenik meg a legösszetettebb módon.	
„piciny, vörös lángnyelv remeg” (597.; 598.; 609.)			A történet szerint a nő benzinnel locsolja le a máglyát és meggyújtja majd öngyilkos lesz.		A történet főhőse kazánfűtő, aki azt tervezi, hogy felgyújtja magát, végül feladja az öngyilkossági tervet és abban a tévképzetben él tovább, hogy testével melegíti fel a levegőt.	

²³⁷ Bodor Ádám szövegeiben a (hölgy)menyét, Tandori Dezsőnél a veréb van ehhez hasonló státuszban.

virágok és más növények						
<i>Keringő</i>	<i>Tulipánhagymák (1975)</i> [novella]	<i>A szertartás (1977)</i> [a repetitív írásmódot is alkalmazó novella]	<i>Embólia kisasszony (1981)</i> [kispóza]	<i>A parancs (1981)</i> [kisregény vagy kollázsszöveg]	<i>Jézus menyasszonya (1981)</i> [kisregény]	<i>A herceg (1981)</i> [színmű]
„megszagolja a virágot” (569.; 575.; 576.; 581.) „mutatóujjával simogatni kezdi az apró, sárga szirmokat” (568.; 569.; 575.; 576.; 581.)	A szöveg címében szerepelnek a növények, valamint a novella teljes szövege a tulipánhagymák köré szerveződik. „[A]z elbeszélővel azonos nézőpontú »fiatalembernek« azt kell eldöntenie, hogy a frissen dugványozott tulipánhagymákat kikaparó parasztlány »ellenszolgáltatásként« följánlotta vagy nem ajánlotta fel a testét neki.” ²³⁸	Ismétlődő szövszerkezet (a teljes szövegben 15 + 1x-es ismétlődésben): „– a kék virág kicsit megremeg –,” (69.; 70.; 71.; 72.; 73.; 74.) A + 1x-es utolsó változat: „A kék virág megremeg” (74.)	A szöveg zárómondata: „Mivel Embólia kisasszony a lelkebe telepszik, lehet egy madár röpte, víz tiszta kékje, egy kavics, ²³⁹ egy kökénybokor, a feleséged, az anyád.” (51.)	A szöveg főhőse a százados, aki egyben kertész is. A szöveg továbbá hosszú passzusokban idézi különböző egzotikus növények szócikk-szerű leírását, például Viburnum rhytidophyllum; Zebrina; Dimorphotheca; Aloe vera (64.; 65.; 81.) stb., vagy az Austrocactus nemzetség leírása ábrákkal. (88.)	Az álom-jelenetben viszonyítási pontként: „Akkor jössz majd, amikor nyílnak a violák.” (130.) Majd a második álomban virágfüzérékkel díszített állomás szerepel, valamint Nagy-Magyarország térképe virágokból és virágokból font felirat: NEM! NEM! SOHA! (130.) Végül: az emberi preparátum leírásában a szöveghely: „»Azt álmodtam, hogy egy virág megfogta a kezem, és úgy hervadt el.«” (148.)	„Orgonagyökér lebeg alá a színen, kinagyítva, csaknem mozdulatlanul.” (686.); „A lebegő orgonagyökér:” és képe (687.) Valamint a darab szövegébe beillesztve egy korabeli Főkert-reklám („faiskolai áruda a város szívében!”) (676.)

10. ábra: Szó szerinti ismétlődések és ismétlődő motívumok (transzformációi) a repetitív ciklus darabjaiban és az életmű szövegeiben²⁴⁰

²³⁸ NÉMETH, *Hajnóczy...*, 45.

²³⁹ Egy másik repetitív szöveg, *A kavics* központi motívuma itt is megjelenik, valamint az *Embólia kisasszony* jelölő-láncolata egymás szinonimáiként használja a felsorolt szavakat: női szerepek, természeti képek, a kavics.

²⁴⁰ A repetitív prózák esetében az 1982-es kiadásra, minden más esetben a szerzői kötetek oldalszámaira hivatkozom. A *Ló a keramiton* 1993-ban jelent meg először kötetben: HAJNÓCZY, „Ló a keramiton...”

Ha a repetitív ciklus szövegeinél tágabb korpuszra, vagyis a valaha kiadásban megjelent életmű egészére tekintünk, akkor világos, hogy az önidézés – amint azt a felsorolt néhány példa is jelzi – nemcsak szó szerint azonos szövegblokkok vagy szókapcsolatok ismétlésével valósul meg, hanem motívumok (például tej, tűz, macska, különböző növények stb.), helyszínek (jellegzetes például a vízpart, mint *A sasban*, a *Perzsiában* vagy a *Ló a keramiton* szövegében is), karakterváltozatok vagy alakmások (férfi/fiú, nő/lány/asszony, Márai/M/Malom stb.), témák (pusztulás, erőszak–hatalom, intimitás, szexualitás stb.), műfaji konvenciók (mese, novella, színmű, kisregény), stiláris jegyek (hivatali stílus, közhelyek stb.) vagy vándorló szövegformálási módok formájában is. Utóbbira a legalapvetőbb példa éppen a repetitív technika (és az ismétlés „általános” kódjának) szóródása a nyilvános életmű szövegeiben.

Ha nem is olyan nagy arányban, mint a repetitív ciklus vonatkozásában, de a szövegek tematikus–motivikus hálózatosága a Hajnóczy-életmű egészének definitív tulajdonsága. Fenntartva annak a megállapításnak az érvényességét, hogy a belső idézés „a legegyetemesebb művészi törvényszerűség,”²⁴¹ ki kell emelni, hogy a belső idézések *aránya* és *sokfélesége* nehezen mérhető más életművekéhez, aminek egyik fő oka lehet a korpusz egyedi szerkezete, vagyis, hogy viszonylag sok, de egyenként rövid szövegből áll, az egyes darabok pedig karakteres poétikai jegyek alapján jól csoportosíthatók. A „lehatárolhatónak” tűnő szövegcsoporthoz azonban egymással számos ponton érintkeznek: a repetitív prózák csoportjához például a szkript-jellegűnek nevezhető szövegek csoportja áll legközelebb és így tovább. De ennek részleteire lentebb még kitérek.²⁴²

²⁴¹ SZEGEDY-MASZÁK, „Az ismétlődés...”, 406.

²⁴² Bizonyos műfajok (például az elbeszélésciklus) vagy bizonyos „irodalmon kívüli” tényezők (elég például Cholnoky László főként megélhetési szempontok alapján motivált publikálási gyakorlatára gondolnunk) persze valószínűsítik az életművek Hajnóczyéhoz hasonló szerveződését. Cholnoky mellett például Krúdy Gyula életművének (legalábbis bizonyos szakaszainak) van markánsan ilyenféle karaktere, de eszünkbe juthat Bodor Ádám vagy Tar Sándor „»belterjes« poétikája, egyneműségében gazdag szövegvilága is. Egy-egy életmű (nyolcvanas–kilencvenes évekre eső súlypontjainak) ilyenféle „metafikciós-kombinatorikus” jellegét „posztmodern” jegyekként azonosították a korszak kritikusai, amit – ahogy Takáts József sokat idézett írása összefoglalja – azóta a „realista” próza *másikjaként* gondol el az irodalomtörténet-írás. A Hajnóczy-életmű e (leegyszerűsítő) koordináta-rendszerben való elhelyezése tartogat(hatna) érdekességeket, ám jelen vizsgálatnak nem kitüntetett célja az említett elméleti keret újragondolása. Az idézettek az említés sorrendjében: WIRÁGH András, *A háló és az olló: Cholnoky László írásstratégiái és publikálási gyakorlata (1900–1929)* (Budapest: Kijárat Kiadó, 2022); BEZECZKY Gábor, *Krúdy Gyula: Szindbád, Talentum műelemzések* (Budapest: Akkord Kiadó, 2003); LŐRINCZ Csongor, „Folytonosság vagy ismétlés: Bodor Ádám: *Az érsek látogatása*”, *Alföld* 51, 7. sz. (2000): 97–106, 98; DECZKI Sarolta, *Tar Sándor*, *Osiris Irodalomtörténet Monográfiák* (Budapest: Osiris Kiadó, 2022); TAKÁTS József, „Az inga visszaleng: Elbeszélő próza a kétezres években”, *Helikon* 64, 3. sz. (2018): 336–347.

A repetitív ciklus továbbá azért is jelentős, mert egyes darabjai úgy aránylanak egymáshoz, ahogyan az életműben „kitapogatható” szövegcsoporthoz.²⁴³ Vagyis a ciklus ekként a nyelvi szintek mindegyikén értelmezhető *önparabola*, ugyanis nem pusztán a szó szerinti ismétlés és általában a szerialitás (mondat szinten értett) narrato-poétikai kódjának szélsőséges, „lecsupaszított” változata, de az életmű belső idézések legkülönbözőbb formáival gazdagon átszőtt szerkezetének kicsinyített mása is egyben. Ebbéli jellegét pedig az is erősíti, hogy ez a szövegcsoporthoz – akárcsak a többi – önmagában is tagolható, amint azt a második alfejezetben is láttuk.²⁴⁴

Visszatérve csak a repetitív ciklus darabjaihoz: az állandó ismétlődés nyomatékossító funkciója miatt tehát bizonyos elemek szimbolikus–allegorikus jelentéssel telítődnek,²⁴⁵ ahhoz hasonló hatást gyakorolva, mint – hogy a legkézenfekvőbbet említsük – Ady Endre költészetének szimbolizmusa, refrén-szerűen ismétlődő jelképei.²⁴⁶ (Talán ezért is lehetséges, hogy gyakran „lírai logikát” vagy legalábbis a „lírához hasonló” szövegalkotási módot emlegetnek a Hajnóczy-prózáról és/vagy kifejezetten a repetitív szövegekről szólva.)²⁴⁷ Ahogyan Vadai szerint *A kút* a generációk folytonosságában megnyilvánuló ismétlés (az élet) szimbóluma,²⁴⁸ úgy a *Keringő* a férfi–nő kapcsolat dialektikáját ábrázolja

²⁴³ A szövegcsoporthoz meghatározása a legmarkánsabb poétikai jegyek és/vagy műfaji sajátosságok alapján írható le leginkább, ám ahogyan a repetitív prózák esetében is látjuk, bizonyos szövegek „összetartozása” minden (egyedi) esetben részletes indoklást igényel.

²⁴⁴ Természetesen nem maradhat reflexió nélkül, hogy ez a megközelítés a kötetkompozíciókban gondolkodó, hagyományosnak mondható életmű-felosztás logikájától jócskán eltávolodik. A Reményi József Tamás Hajnóczy-életművel kapcsolatos ténykedésétől vállaltan távolságot tartó jelen dolgozat tehát annyiban mégis egyetért a hagyaték korábbi kezelőjével, hogy számításba veszi Reményi már az első fejezetben is citált állítását: „[a] korszak publikációs »szokásai« és az író személyes sorsának aritmiája miatt a kötetek összeállítása esetleges volt: sem az egyes írások genezisének nem követték, sem műfajilag nem rendeződtek, megkomponált könyvegészt sem alkottak.” REMÉNYI, „Jegyzetek...”, 617.

²⁴⁵ A repetitív ciklusról szólva a „metaforizált szövegű alkotásra” Vadai István is utal már sokat idézett tanulmányában. VADAI, „Ami nem...”, 177.

²⁴⁶ A hagyatékban fennmaradt jegyzetek és kötetek alapján valószínűsíthető, hogy a szerzőt az alábbi magyar költők foglalkoztatták leginkább: Juhász Gyula, Tóth Árpád, Babits Mihály (a *Perzsia* mottója is tőle származik), Vörösmarty Mihály, József Attila és Ady Endre. Ady több verse (például a *Harc a Nagyúrral*; a *Hunn, új legenda* vagy az *Én nem vagyok magyar?*) egyébként Hajnóczytól származó kéziratos másolatban is fennmaradt, valamint kitépett oldalakon megtalálhatók a *Város megvétele után* (*A condottiere búcsúja*) (1912) és az *Elbocsátó, szép üzenet* (1913) című versek az Ifjúsági Könyvkiadó 1955-ös *Ady Endre válogatott versei* című kiadásából (171–174. oldalak). Ugyanígy fennmaradt Hajnóczy saját kéziratában József Attila *Világosítsd föl* (1936) című verse is az autográf *Monográfia: A tűz* ([Q470842](#)) címet viselő iratgyűjtőben más feljegyzések, újság- és könyvkiadások mellé rendezve.

²⁴⁷ Ez a fogalmi zavar tünetértékű, jól példázza a szövegek nem egyértelmű műfaji/műnemi besorolhatóságát, de egyúttal az értelmezői apparátus korlátait is. Cserjés Katalin például „lírai novelláknak” nevezi a repetitív technikákat alkalmazó szövegeket: „abszolút filmre kívánczik, miközben benne van az írott szöveg mély líraisága is” vagy – mint írja az 1975-ös kötetbe került, repetitív írásmódot alkalmazó *A szertartásról* – „forgatókönyv is, meg nem is; lírai novella is, ugyanakkor elidegenítő cselekvésvázlat”. Ezen a ponton ismét utalhatunk a műnemek kever(ed)ésére mint a „prózaforulat” megkülönböztető (?) vonására. CSERJÉS, „Forgatókönyv...”, 17.

²⁴⁸ VADAI, „Ami nem...”, különösen 178–180.

(és abszolutizálja).²⁴⁹ Továbbá a *Keringő* párdarabjának tekinthető *A kavics*, ami – mint fentebb említettem – egy torz érzelmi viszony pillanatképe, vagyis a *Keringő*ben ábrázolt harmonikus viszony(ok) ellentéte. (Persze ironikus, hogy ebben a feltételezett harmonikus viszonyban az intimitás áruként jelenik meg.) *A kavics* címadó motívuma ugyanakkor *A tűz* című írásban is előkerül, amelyben az asszony „két ujja közé szorítva egy kavicsot emel ki a lefolyóból;”²⁵⁰ ekként *A tűz*ben ábrázolt elnyomó, de legalábbis hideg férfi–nő kapcsolat a kavics motívumának sötét tónusú jelentéseivel telítődik, így a szöveg végkifejletét (a nő öngyilkossága) is előrevetíti, motivikusan megalapozza. Egymás mellé rendelhető továbbá *A sas* és *A kút*, valamint *A sas* és *A tűz* is. Előbbi kettő a címadó sasmadár és *A kút*ban szereplő madártetem miatt (ez is az ellentétben – élő vs. halott – megnyilvánuló ismétlés példája), valamint a táj ábrázolása mentén; utóbbi kettő pedig a megelevenedő kép (*A sas*) és a megelevenedő írás (*A tűz*) metaleptikus szerkesztésmódjában.²⁵¹ *A sas* és *A tűz* diegézisében grammatikailag jelöletlen szintátlépés keletkezik, az egymás mellé rendelt tagmondatok mindenesetre bizonyos pontokon megengedik (ezeket alább kiemeltem), hogy az olvasott szöveget a fikción belüli fikcióként értelmezzük.

*A sas*ban például így: „összezsíppentett szemmel nézi a papírt, hátraveti a fejét, **a levegőbe rajzol a szénnel, sas zuhan a vízre**, fölcsap a szárnyával, [...] horgas csőre csapásra mered, a férfi fölemeli a kezét”²⁵²

*A tűz*ben pedig így: „szemét a kéziratlapra szögezi, kattog az írógép, a kocsis lassan az ablak felé halad a sínen, csönget a gép, az asszony benyomja a soremelő fémkart, megigazítja arcán a szemüveget, **kerekre tárgult szemmel nézi a kéziratlapot, ott ülnek a szobában az asztal mellett**, a férfi a tányérba hajolva kanalazza a levest”²⁵³

A két szöveg világkép tekintetében is rokonságot mutat, hiszen a valóság megragadhatóságára, (művészi) ábrázolására tett kísérlet kudarcát közvetítik, ami az életmű folytonosan modellált témája. Elegendő *A vese-szörp* (1981) című írás sokat idézett mondatára gondolnunk, ami ezt a dilemmát tézisszerűen rögzíti: „Valamit, ami élő,

²⁴⁹ Hasonló eredményre jutott Bozó Vivien is. BOZÓ, „Repetitív...”

²⁵⁰ HAJNÓCZY Péter, „A tűz”, in *A fűtő, M...*, 625–636; 626.

²⁵¹ A repetitív ciklus darabjaiban egyébként a jelenetek folytonos visszajátszása révén akkor is megvalósul a narratív beágyazás egy formája, amikor tematikusan semmi nem utal szintátlépésre. Pusztán azért, hogy elkezdődik egy történet, amiben elkezdődik egy újabb, látszólag azonos történetet azt az érzetet kelti, hogy az újabb ismétlésben ábrázolt eseménysor ontológiai státusza megváltozik. A szerkezet metafizikai jelentése a végtelenség, az állandósult jelen idő (körkörös szerkezet, rekurzió) irányába mutat. Erről az effektusról és általában a narratív beágyazás módozatairól a *Narratívák* című könyvsorozat 6. kötete közöl szövegeket magyar fordításban. THOMKA Beáta, BENE Adrián és JABLONCZAY Tímea, szerk., *Narratív beágyazás és reflexivitás*, Narratívák 6 (Budapest: Kijárat Kiadó, 2007).

²⁵² HAJNÓCZY Péter, „A sas”, in *A fűtő, M...*, 611–623; 617.

²⁵³ HAJNÓCZY, „A tűz...”, 632.

organikus, ábrázolni képtelenség. Tehát, hogy ennek ellenére kísértésbe esünk e felől a dolog felől, úgy vélem, ez a művészet.”²⁵⁴ Az életmű esztétikai alapállása az öntükröző műalkotásban visszatükröződő *natura naturans* példaszerűsége,²⁵⁵ poétikai megoldásai *egyedül* ennek a képletnek a minuciózus, szövegről-szövegre variált *ismétlésére* vállalkoznak. Bár a korpusz egésze látszólag egymástól nagyon távol eső, nagyon különböző darabokat foglal magába, így például a szocreálhoz közelítő ábrázolásmódot, vagy a modorosságig bravúros, nehezen olvasható neoavantgárd szövegkísérleteket (ilyenek a repetitív prózák vagy akár a „színművek” is); az egyes darabok és szövegcsoporthoz belső és külső idézésekkel, ekphrasisokkal, rekurzív szerkezetekkel, hasonmás-szereplőkkel és más szinekdochikus alakzatokkal megformált (jel[ölő])rendszere azonban mégis egyaránt a felvilágosodásban gyökerező, és a modernségbe a romantika közvetítésével került (misztikus) művészetfelfogásnak a talaján áll. Ekként Szkárosi Endre megállapítását, mely szerint „ha igaz, hogy a művészetnek van egy klasszicista meg – mondjuk így – romantikus hagyománya, akkor Hajnóczy, világos, hogy az utóbbiba tartozik”²⁵⁶ annyiban árnyalhatnánk, hogy inkább e két hagyomány(t) meghaladó) szintézis(é)re, ironizálás(á)ra, destruálás(á)ra törekszik. A repetitív prózák „szimbolikus és szakrális,”²⁵⁷ ám egyben sokszor nagyon bizarr és parodisztikus szövegvilágában mindez éppúgy megmutatkozik a maga közvetlenségében, mint az ismétlés „tisztá formája” (szó szerinti ismétlés a teljes szerkezetben) és a szerialitás összetettebb kódja (vándorló motívumok, érintkező témacsoportok, alakmások, műfaji/műnemi konvenciók és azok keverése stb.).

5.4.2. A *Fuga* mint a „tisztá forma” hagyatéki reprezentánsa

Ezen a ponton kell szót ejtenünk az eredetileg *Fuga* címet viselő hagyatéki szövegről, amely a „tisztá forma” tekintetében ugyan a repetitív ciklus darabjaként is felfogható, ám az utóbb törölt címváltozat²⁵⁸ inkább különbözővé teszi,²⁵⁹ hiszen nem a szöveg egy ismétlődő motívumára, hanem a szerkezetre utal (ekként öntükröző, önreferenciális). A változat egy

²⁵⁴ HAJNÓCZY Péter, „A vese-szőrp...”, 53.

²⁵⁵ SZEGEDY-MASZÁK, „Az ismétlődés...”, 406.

²⁵⁶ SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*, 141.

²⁵⁷ VADAI, „Ami nem...”, 179.

²⁵⁸ Az elemzésben az egyszerűség kedvéért mégis a *Fuga* címmel hivatkozom a szövegre.

²⁵⁹ Vadai elemzése alapján azt mondhatjuk, hogy ez a sajátosság a repetitív prózák szerzői kötetekbe került darabjaihoz közelíti a *Fugát*, hiszen azokra jellemző, hogy címük nem egy motívumra (lásd *A kút*; *A sas*; *A kavics* stb.), hanem az egyik szereplőre (*Az unokaöcs*; *A kék ólomkatona*), esetleg a szöveg „cselekményre” (*A szertartás*) utal. VADAI, „Ami nem...”, 166–167.

másfél lap terjedelmű gépiratban maradt fenn, amely kék tollal írt kéziratot javításokat tartalmaz. A gépirat szövege két helyen, a *Vásárhelyi Látóhatár* 2020/11. számában és Cserjés Katalin tanulmánykötetében (2021) jelent meg kiadásban, de gyakorlatilag máig ismeretlen a szélesebb közönség számára. A közlés körülményeiről és más szövegkritikai kérdésekről a gépirat átírt szövegéhez fűzött kommentárban írok részletesebben [Melléklet (1)], alább a szöveg jegyzetek és cím nélkül olvasható. A szó szerinti ismétlődéseket és az összetartozó variánsokat kiemeltem.

az ablak... ott térdel a mellén... fölemeli a követ... gyors kopogó léptek... a járdán a mozdulatlan test... **a kiságy... előtt...** nézem a **halványkék kötött ruhácskában...** a lábacskákat... a kezecskéket... a gömbölyű arcocskát... a szemét... két csillogó gömböcske... lassan fölé hajolok... megcsókolom az arcát... **kedden délelőtt tízkor le kell adnom [a] kéziratot... ha messzebről nézném... ahogy a festő... hátralép az állványtól... nézi a képet... állok a kiságy előtt...** lassan a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... **kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... ha közelebről nézném... ahogy az órás... az óraszerkezetet... állok a kiságy előtt...** lassan a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... **kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... ha felülről nézném... ahogy a kéményseprő... a háztetőt... állok a kiságy előtt...** lassan a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... **kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... és ha alulról nézném... ahogy a fűtők... a pinceablakból... állok a kiságy előtt...** lassan a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... **kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... ha a támadó szemével néznék... állok a kiságy előtt...** lassan a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... **kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... ha az áldozat szemével néznék... állok a kiságy előtt...** lassan a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... **kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... állok a kiságy előtt...** lassan a gyerek fölé hajolok... nem látom a kiságyat... a **halványkék kötött ruhácskában...** a lábacskákat... a kezecskéket... a gömbölyű arcocskát... csak a szemét... két csillogó gömböcske... **ha a fiam szemével néznék...** nézem a szemét... megcsókolom az arcát... **nézem az írógépbe csavart fehér papírt...** lassan a papír fölé hajolok... hátradőlök a széken... **nézem a papírt... a papír fölé hajolok...** a két résnyire húzott villogó szem... a csapzott seszínű haj... az ék alakú homlok... az ornyereg fölött az elvakart pattanás... a keskeny ajkak a sárga lapátfogak fölött... sanda vigyorban vonaglik az arcom...

A szűken értett repetitív ciklus sajátosságaitól eltérően a *Fűgában* a tagmondatok nem vesszőkkel vannak elválasztva, hanem ellipszisek ékelődnek közéjük, valamint hiányzik a repetitív ciklusban következetesen alkalmazott kezdő és záró gondolatjel. A „cselekmény” ugyanakkor jelen idejű, akárcsak a ciklus többi darabjában, viszont E/1. személyű elbeszélőt alkalmaz, ami az életmű egészére nézve is nagyon ritka, csak elvétve fordul elő: egyrészt a

Jézus menyasszonya (1981) című szerzői kötet kisprózái között (például *A kopt nőkben* vagy a *Viktóriában*), valamint a hetvenes évek elején keletkezett írások közül egyedül a *Pókfónálban*, amely a repetitív írásmódot is alkalmazó szövegek egyik szerzői kötetbe került darabja. A grammatikai személy és a szöveg zárlata („sanda vigyorban vonaglik az arcom...”), valamint a fiú és a férfi szemének egymás mellé rendelésével előidézett behelyettesíthetőség, vagy inkább felcserélhetőség (tükör-szerkezet) irodalmi önarcképpé formálja a *Fúgát*, amely így egyrészt jól illeszkedik az alterego-játék műveletét végző szövegek sorába (ezek legnyilvánvalóbb példái az életműben a Márai nevű szereplőt középpontba állító darabok, a *Temetés* és a *Perzsia*), másrészt a gyerek-karaktereket szerepeltető szövegekkel is összefüggésbe hozható.²⁶⁰

Az ismétléses szerkezet a felnőtt–gyerek (férfi–fiú) oppozíción kívül a fent–lent, a közel–távol, valamint a támadó–áldozat ellentétpárok révén is jelen van a szövegben. A gyerek és az E/1. személyű elbeszélő ábrázolásában (láb–kéz–arc–szem; a férfinál: szem–haj–homlok–orr–ajkak–fogak) pedig az a szinekdochikus logika ismétlődik, amely a „tisztá formájú” repetitív ciklus szövegeiben is jellemzi a szereplők megjelenítését (valamint a ciklus szerkezetét is – különböző metszetekben).²⁶¹

A *Fuga* témái között feltűnik a fűtő foglalkozás is, ehhez rendeli hozzá a narráció a kiságyat virtuálisan letapogató nézőpontok közül az alulnézeti perspektívát – ugyanígy a felülnézethez a kéményseprők, a közelihez az órás, a távlatához (totálhoz) a festő tartozik. Utóbbi két motívum: az óra (legtöbbször átvitt értelemben az idő) és a festő – mint fentebb már többször előkerült – rendre visszatér a különböző Hajnóczy-szövegekben.²⁶² Az igazán lényeges ezek közül azonban a fűtők említése a *Fúgában*, hiszen ez a tematikus elem *A fűtő* (1975) című elbeszélés textológiai értelemben gazdag szövegcsomópontnak számító előzményszövegei közé rendeli a darabot.²⁶³ Ugyanerre utal az is, hogy a *Fuga* lapjainak

²⁶⁰ Szerdahelyi Zoltán tanulmánya alapján világos, hogy a gyerek figurája is különböző alakváltozatokban kerül elő az életmű szövegeiben, legyen szó akár „problémás” gyerekekről, akár a gyerekről mint „felnőtt világtükörről”, „kinek perspektívájából a világ mégis mint egész érhető meg” [kiemelés az eredetiben]. SZERDAHELYI Zoltán „»Született egy virág – megöljük a gyerekünket...«: Gyermekhősök Hajnóczy Péter műveiben”, *Tiszatáj* 46, 7. sz. (1992): 59–70, 68–69.

²⁶¹ A *Perzsia* Babbitstól származó, sokat idézett mottójában is hasonlóan épülnek fel a rész–egész viszonyok (látás–szem–homlok) és egyben ontológiai–episztemológiai jelentéssz összefüggéssel telítődnek (sors–én): „»Mert ne gondold hogy annyi vagy, amennyi látszol magadnak, / mert mint látásodból kinőtt szemed és homlokod, úgy nagyobb / részed énedből, s nem ismered föl sorsod és csillagod, / tükrében magadat, / és nem sejtet, hogy véletleneid belőled fakadnak, / és nem tudod hogy messze Napokban tennem erőd / ráng és a planéták félrehajlítják pályád előtt / az adamant rudakat.« (Babits: Zsoltár férfihangra)” HAJNÓCZY, *A halál...*, 5.

²⁶² A (tágra értett) repetitív prózák csoportjából a Hornyánszky-hommage *A sas* és a *Pókfónál* ilyenek, de a *Partizánok* (2010) című hagyatéki filmvázlat [Melléklet (3)] főszereplője, Amandez is festőnővéndék.

²⁶³ A jelen fejezetben tárgyalt *Fuga* és az ahhoz szorosan kapcsolódó *Da capo al fine* (1982), valamint az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű több lap terjedelmű novella-töredék mellett *A fűtő*höz vezető hagyatéki szövegek továbbá a *Farinha, a nagy csavargó* című hosszú töredék, az [„Ott lesz-e a banánszoknyás lány...”]

versóin a *Da capo al fine*-felirat olvasható nyomtatott nagybetűkkel, ugyancsak írógéppel írva. A *Da capo al fine* kifejezés pedig egy 1982-ben posztumusz megjelent hagyatéki szövegnek a címe, amely szöveg ugyancsak *A fűtő* című novella alaptémáját variálja tovább.²⁶⁴

A *Da capo al fine* egy alcímekkel összesen négy jelentre tagolt, (kiadásban) alig három oldal terjedelmű kispróza, amelyben Kolhász Mihály *A fűtő*-ben olvasható története íródik újra. Kicsit olyan is, mint a *Gyűrűk*, hiszen egy másik darab (*A fűtő*) ismerete további adalék a szöveg értelmezésekor, vagyis itt is kiéleződik az a hatás, hogy az életmű szövegei egymással összefüggésbe hozva válnak igazán érdekessé. (Néhány darab esetében nem túlzás állítani, hogy *egyedül így* válhatnak érdekessé.) A *Da capo al fine* egyszerre sűríti és egy (vagy több) új idősíki bevezetésével tágítja ki *A fűtő* szüzségét. *A fűtő* címszereplő figurájának karakterváltozata a *Da capo al fine*-ben férfiként van megnevezve (a Kolhász Mihály név nem szerepel), aki egy beadványt fogalmaz a bíróságnak: „Tisztelt Bíróság! Kazánfűtő vagyok az Országos Hűtőgépgyárban, a fűtőknek az egészségre ártalmas gázok miatt minden nap jár fél liter tej mint védőital.”²⁶⁵ stb. A *Da capo al fine*-ben olvasható levél tehát *A fűtő* viszonylatában értelmezhető fiktív vendégszöveg,²⁶⁶ amely hírt ad a védőital megvonásának tényéről és amely egyben az előzményszöveg kicsinyített mása, textuális nyoma (*A fűtő* az igazságkeresés stációit mutatja be pontról-pontra a hivatalosság szintjein: a főgépész, a főmérnök, a szakszervezeti bizalmi stb.). Az alaphelyzetet a *Da capo al fine* szövege azzal a távlattal toldja meg, hogy a férfi – az alcím (*huszonkét év múlva*) tanúsága szerint – huszonkét év múlva is a megvont védőital ügyében fogalmaz levelet a tanácselnöknek, majd – ugyancsak az egyik alcím (*zárt osztály*) tudósít erről – a zárt osztályon végzi, azaz beleőrül panaszainak hasztalan képviselésébe. A terhelt pszichés kondíciók problémája *A fűtő* szövegének is központi kérdése, de a történet végül Kolhász reintegrációjával zárul – még úgy is, hogy mániája redukált formában fennmarad (testével melegíti fel a levegőt) –, ellentétben a *Da capo al fine* tragikus zárlatával. Az utolsó (*a rózsza* alcímmel ellátott) jelenetben ugyanis a férfit (feltehetően) halálos ágyán látjuk viszont,

kezdetű gépirat, az először 1993-ban hagyatékból közreadott *Karosszék, kék virággal* című szöveg, illetve számos más kéziratot jegyzet és töredék, mint amilyenek a KOLHÁSZÉK-feliratú kéziratok spirálfüzet fragmentumai. Ezek egyébként *Az elkülönítő* című szociográfiával is érintkeznek. Összefüggéseikről ld. lentebb.

²⁶⁴ Sajnálatos, hogy az 1982-ben *Da capo al fine* címmel közreadott szöveg kézírata 2018-ban már nem volt elérhető a hagyatékból. Az 1982-es kötet datálása: 1973(?)–1980. HAJNÓCZY Péter, „Da capo...”

²⁶⁵ Uo., 641.

²⁶⁶ A legkülönbözőbb helyekről vett vendégszövegek halmozása egyébként több másik szövegben is megfigyelhető (ld. pl. *Perzsia, Jézus menyasszonya, A parancs* stb.). Ezekről több helyen is szót ejtek a dolgozatban.

valamint a jelenetben *A pipacs* (1970) korábban már felidézett látomásának (lehetetlen helyen nő ki egy virág) egy variánsa ismétlődik meg: „[f]ekete rózsza nő ki a paplanból”.²⁶⁷ Többféle poétikai megoldás, így például a kihagyásos szerkesztés (a jelenetek között szemantikai űr keletkezik, a férfi halálára például csak az orvos és az ápoló cselekedeteiből következtethetünk stb.), vagy a szereplők cselekedeteinek, mozgásának jelen idejű, felsorolásszerű leírása mind a repetitív próza dikciójával rokonítják a *Da capo al finét*, még akkor is, ha alapvetően vagy egészében nem sorolható a repetitív írásmódot alkalmazó szövegek körébe.²⁶⁸ A *Da capo al fine* így nem csak a fűtő-téma és a gépirat versóján olvasható felirat miatt mutat filológiai-textológiai kapcsolatot a *Fúgával*, de azért is, mert valamelyest felidézi a *Fúgában* „tisztá formában” érvényre jutó repetitív struktúrát/írásmódot. Mindezek alapján a *Da capo al fine* keletkezésének ideje közelebb esik az 1982-es kiadásban lehetséges legkorábbi időpontként megjelölt 1973-hoz, mint a legkésőbbinek feltételezett 1980-hoz, ahogyan a *Fúga* is a hetvenes évek elején, valamikor 1971 és 1973 között íródhatott.

A két szöveg közös vonása továbbá az íráskényszer színrevitele. A *Da capo al fine* férfia (fűtője) a panaszlevelek írását ismétli, amíg a *Fúgában* az E/1. személyű elbeszélő szájába adott „kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot...” tagmondat ismétlése nyomatékosítja a témát.²⁶⁹ Az „íródo szöveg” metaleptikus alakzatára erősít rá a zenei kifejezőmódok szótárából kölcsönzött két cím is. Amíg a *fúga* egy „torlódó” struktúrájú zenei műfaj, „szigorúan öntükröző forma”,²⁷⁰ addig a *da capo al fine* egy olyan zenei instrukció, amely a (zene)mű elejétől való újbóli ismétlésére szólít fel, ekként mindkét kifejezés a szintátlépés kódját csatolja a hozzá a szövegekhez, amely tehát a „tisztá formájú” repetitív ciklus darabjainak is immanens formai–tartalmi tulajdonsága.

²⁶⁷ HAJNÓCZY, „Da capo...”, 643.

²⁶⁸ Kiemelendő ugyanakkor, hogy az első két jelenet leírásában találni szó szerinti egyezéseket, majd az alaphelyzet egy variánsa ismétlődik a harmadik jelenetben. „A férfi ott ül az asztalnál, az asztalon fehér papírlap, a férfi golyóstollat forgat az ujjai között, nézi a papírlapot, lassan a papír fölé hajol. [...] A férfi ott ül az asztalnál, az asztalon fehér papírlap, a férfi golyóstollat forgat az ujjai között, nézi a papírlapot. Lassan a papír fölé hajol, írni kezd.” Uo. 641; 642.

²⁶⁹ Az írás(kényszer) az életmű csúcsteljesítményének tartott *Perzsia* egyik fő témája, a szöveg cselekményének kiindulópontja, valamint a történet szerint az autentikus létezés egyetlen érvényes stratégiája: „Íme, a rettenetes üres, fehér papír, amire írnom kell, gondolta.” HAJNÓCZY, *A halál...*, 7. Az íráskényszer témája egyébként ugyancsak *Az elkülönítő* című szociográfiából eredeztethető szövegkísérletekig vezethető vissza. Erről bővebben: HAJNÓCZY, *Jelentések...*; NAGY, *Egy arkangyal...*

²⁷⁰ SZEGEDY-MASZÁK, „Az ismétlődés...”, 406.

5.5.Szövegrepetíció a szerzői kötetekben és még egy hagyatéki darab

5.5.1. A szerzői kötetekben előforduló szövegrepetícióról röviden

A nyilvános életmű szövegei közül az alábbiakba került át a repetitív technika valamilyen transzformációja: *Az unokaöcs*, *A fűtő*, *a Pókfonál*, *A szekér*, és az *Egerek* (eddig az 1975-ös első kötetben), *A szertartás* és *A kék ólomkatona* (az 1977-es második kötetben), illetve a szerzői kötetben nem megjelent *A kéz*. Amellett, hogy ezek az írások (leszámítva *A kéz* szövegét) a címadás tekintetében is elkülönülnek a „tisztá formájú” repetitív ciklustól, mind „[b]ekezdésekre bomlanak, több nézőpontot érvényesítenek” és a szövegrepetíció csak bizonyos részleteikre jellemző.²⁷¹ Ez utóbbira, azaz a technika betétszerű alkalmazhatóságára jó példa a *Pókfonál* alább idézett részlete.

Óvatosan feltöröm a tojást, talpammal kitapogatom az ágvillát, megvetem a lábam, kiiszom a tojást. Elhajítom a tojáshéjat, hátammal a fatörzshöz simulok, belenyúlok a fészekbe.
Óvatosan feltöröm a tojást, talpammal kitapogatom az ágvillát, megvetem a lábam, kiiszom a tojást. Elhajítom a tojáshéjat, hátammal a fatörzshöz simulok, belenyúlok a fészekbe.
Óvatosan feltöröm a tojást, talpammal kitapogatom az ágvillát, kiiszom a tojást. Elhajítom a tojáshéjat, hátammal a fatörzshöz simulok, belenyúlok a fészekbe, lassan visszahúzom a kezem.
Megmarkolok egy vastag faágat, óvatosan mászni kezdek lefelé.²⁷²

A *Pókfonál* egyébként egészében *nem* ismétléseken alapuló narratív szerkezetébe ékelődő mondatpár három és félszeres visszajátszása olyasféle hatást kelt, mint mikor megakad a lemezjátszó tűje, vagyis a „tisztá formát” reprezentáló darabokhoz képest az ismétlés – ennek alapján általánosságban elmondható – ebben az elrendezésben nem a folytonosság, hanem a megszakítottság eszközévé válik.²⁷³

²⁷¹ VADAI, „Ami nem...”, 164.

²⁷² HAJNÓCZY Péter, „Pókfonál”, in *A fűtő*, M..., 117–126, 119.

²⁷³ Németh Marcell szerint ez az eljárás az *M* című kötetbe (1977) került darabokban válik igazán radikálissá. „*A fűtő*höz hasonlóan Hajnóczy az *M*-be is beillesztett két repetitív-ritmikus szövegtechnikával készült szöveget, *A szertartás* és *A kék ólomkatona*át. *A szertartás* ugyanazokat az elméleti-elemző megfontolásokat adja, mint *A pókfonál* [!]: a mozgás/érzékelés egy elemeire bontott cselekvéssorban töri meg a lineáris időt az ismétlődések révén. A nyelv elbeszélő, történetmondó karakterét felváltja a variálódó képek/mondatok automatizmusa, ami a narratív logikát egy statikus; vizuális, az álom szerkezetére utaló analóg logikával váltja föl. *A kék ólomkatona* a cselekménysort *A szertartás* szerialitásánál is erősebben bontja elemeire, s az elbeszélés teljes mértékben átadja helyét egy vizuálisan, látomásokban szerveződő képsornak, melynek ritmusa a szöveg egyetlen jelentésformáló elvévé lép elő.” NÉMETH, *Hajnóczy...*, 87–88.

A szerzői kötetekbe került, repetitív írásmód nyomát őrző szövegeket tárgyaló értelmezések közös vonása, hogy többé-kevésbé mindannyian a repetitív technika reprezentáns darabjainak tartják őket, a filmes és a zenei ábrázolással asszociálható műfajiságukat²⁷⁴ – különböző közelítésekben ugyan, de összefoglalva – „filmnovellaként” határozzák meg (ld. még „filmszerűség”),²⁷⁵ valamint észlelik azokat a hangsúlyos motívumok mentén megképződő szemantikai kapcsolatokat, amelyek az életmű nem repetitív szövegeihez kötik őket, és amely összefüggéseket az előző alfejezet(ek)ben részletekbe menően, szövegből vett példákkal is igazoltam. Cserjés Katalin például a *Keringő* fentebb már említett sárga szirmú virága alapján látott kapcsolatot a *Pókfonál*, *A pipacs*, *A parancs* vagy a *Da capo al fine* szövegvilága között;²⁷⁶ Németh Marcell az *Egerekről* szólva állapította meg, hogy tematikusan olyan, mint a *Ki a macska?* és *Az unokaöcs*, hiszen az utóbbi két szövegben kidolgozott, a hatalmi viszony természetét firtató²⁷⁷ hipotetikus kérdésre válaszul „az áldozat és a gyilkos rejtett azonosságára utal”;²⁷⁸ Sipos Márton pedig *A szekér* és a *Ló a keramiton* formai-motivikus egyezését hangsúlyozta.²⁷⁹ Cserjés Katalin voltaképpen a növényvilág egész életművet átszövő motívumhálózatának egyik (lehetséges) metszetére utalt, Németh Marcell a Hajnóczy-szövegek egyik legalapvetőbb, gyakran ismételt témájára, az erőszak és a hatalom kérdéskörére mutatott rá, Sipos pedig egy „műfaji” szempontú találkozási pontot, a repetitív szövegek és a szkript-jellegű szövegek csoportjainak érintkezési pontját emelte ki, amikor a *Ló a keramiton* című forgatókönyv és *A szekér* című repetitív szövegek közé sorolható novella „filmszerűségéről” értekezett. Az eddigi vizsgálatok tehát szórványos megállapításokat tettek csupán azzal kapcsolatban, amit jelen fejezetekben részletesen is igazolni igyekszem, vagyis hogy Hajnóczy prózapoétikája az (ön)idézés és az ismétlés logikájának szinte kizárólagos (már-már autisztikus) alkalmazására épül.

A két hipotetikus szövegcsoporthoz, vagyis a repetitív prózák és a szkript-jellegű szövegek között kimutatható autotextualitást inkább a repetitív szövegek irányából közelítő

²⁷⁴ *A szertartásnak* zenei adaptációja is létezik Melis László feldolgozásában (1981). Hozzáférés: 2025.01.28, <https://www.youtube.com/watch?v=L1d1bTxzRHU>; GRABÓCZ Márta, „*A szertartás*: Zenemű egy Hajnóczy-novellára”, *Mozgó Világ* 9, 2. sz. (1983): 38–39.

²⁷⁵ A filmnovella műfaját némiképp problematikusnak tartó – de a „filmszerűség” nehezen megragadható kategóriáját különösebb reflexió nélkül alkalmazó – Sipos Mártont idézve: ekként „Hajnóczy [ezen] műve[i] az új regénynek (és az azzal kapcsolatos francia filmes irányzatnak) a diegézis megtörésére, leleplezésére való irányultságával rokonítható.” SIPOS, „Filmszerűség...”, 94.

²⁷⁶ CSERJÉS, „Forgatókönyv...”, 22.

²⁷⁷ Ezzel összefüggésben a korai Mészöly-próza olyan szövegeivel hozható kapcsolatba, mint a *Koldustánc* (1942) vagy a *Jelentés öt egérről* (1958/1967).

²⁷⁸ NÉMETH, *Hajnóczy...*, 68.

²⁷⁹ Reményi József Tamás megfigyelései alapján: SIPOS, „Filmszerűség...”, 94.

vizsgálatok állapították meg, fordítva ez nem gyakori. Ennek egyrészt az lehet az oka, hogy a repetitív szövegek kötetbe került darabjait elsődlegesen a műfaj megnevezésével, azonosításával igyekeztek megragadhatóvá tenni (például filmnovella, forgatókönyv, partitúra, munkavázlat stb.), így ennek alapján kézenfekvővé vált a kapcsolat a szerzői szándék szerint is forgatókönyvként vagy színműként megnevezett (összefoglalóan szkript-jellegű) szövegekkel, mint amilyenek például a *Ló a keramiton* (filmforgatókönyv) vagy *A herceg* (színmű/dráma). Ezeket a szövegközi kapcsolatokat pedig – mint láttuk – tematikus–motivikus elemek is alátámasztják, kiemelik. A másik ok, hogy az általam szkript-jellegűnek nevezett szövegek csoportjának lehatárolásához nem kínálkoznak olyan *nyilvánvaló* (formai) szempontok, mint amilyenek a repetitív prózák összetartozását igazolják. Az eddig keletkezett olvasatok nem alkalmaznak olyasféle csoportosítást, amely – az egyedül a kötetkompozíciók által tagolt életmű hagyományosnak mondható elgondolását felfüggesztve – bizonyos szövegek együttl olvasására ösztönöznének. Pedig a Hajnóczy-életmű efféle alternatív tagolására épp a szövegek filológiai-textológiai érvekkel is igazolható, variánsokban önismétlő, centrum nélküli (vagy inkább mellérendelésekben szerveződő) karaktere ad lehetőséget. A részleges vizsgálatok így bár a repetitív prózák esetében regisztrálják a ciklusszerű építkezést, Vadai István sokat idézett értelmezését leszámítva e felismerés implikációit kifejtetlenül hagyják, a kötetkompozíciók logikáját zárójelbe tevő csoportosításra pedig jelen vizsgálat vállalkozik elsőként az életmű viszonylatában.

Kiegészítésként elmondható, hogy szkript-jellegű szövegnek tekintek tehát minden olyan Hajnóczy-írást, amely a szerzői (műfaj)megjelölés szerint színházi vagy filmes felhasználásra készült, vagy azokat, amelyek igazolható módon követnek (vagy fordítanak ki) olyan műfaji konvenció(ka)t, amelyek akár előadásra is alkalmassá teszik/tennék őket. Jó példa erre *A parancs* (1980) című kollázsszöveg, amely – különösen Rácz Lőrinc meggyőző érvelése alapján – hangjátékként volna leginkább elképzelhető;²⁸⁰ illetve ide tartozónak találom *A herceg* (1981) és a *Dinamit* (1981) című drámákat, valamint a hagyatéki *Last train* (1992) című színdarabot, a *Ló a keramiton* (1993) filmforgatókönyvet és a *Partizánok* (2010) című filmvázlat szövegét, de a sor bizonyos megfontolásra érdemes

²⁸⁰ Rácz intermedialitással kapcsolatos felvetését egyebek mellett egy jelentős szövegközi kapcsolat is megalapozza, *A parancs* szövege ugyanis jelöletlen idézeteket tartalmaz Dylan Thomas *Under Milk Wood* című rádiójátékából. (Ön)ironikus (valamint továbbgondolásra szorul), hogy a szerzői műfajmegjelölés szerint egyébként *A parancs* „kisregény”. RÁ CZ Lőrinc, *Hajnóczy Péter prózája: A parancs című kisregény motivikus és intermedialis olvasata*, szakdolgozat (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2013) A szöveget a szerző jóvoltából ismerem, köszönet érte.

szempontok szerint akár tovább bővíthető. E kérdéskör árnyalásához azonban szükségszerűen más irányt kellene vennie a gondolatmenetnek, de az ide kapcsolódó további kérdéseket egy későbbi fejezetben fogom tisztázni. Ezen a ponton vissza kell térnünk *A fűtő* szövegváltozataihoz; ám immár egy olyan hagyatéki szöveg apropóján, amely – akárcsak a szerzői kötetbe került repetitív írásmódot alkalmazó darabok – nem egészében, hanem betétként hasznosítja a szövegrepetíciót.

Ennek megfelelően nem célom, hogy sorra vegyem akár a fentebb idézett *Pókfonál*, akár az összes többi repetitív írásmódot alkalmazó szerzői kötetbe került szöveg minden jellemzőjét,²⁸¹ helyett a következőkben inkább a fűtő-téma és a szövegrepetíciós eljárás érintkezéséről lesz szó bővebben. Egyrészt *A fűtő* ismétléses betétje kapcsán, amellyel eddig egyetlen értelmezés sem foglalkozott érdemben; másrészt az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű jóformán máig ismeretlen hagyatéki töredékkel összefüggésben, amely a Hajnóczy-féle Kohlhaas-történet egy változatának tekinthető és amely ugyancsak tartalmaz repetitív szövegnyomot. A keletkezés valószínűsíthető idejét figyelembe véve elsőként az utóbbiról szólok.

5.5.2. Az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű hagyatéki töredék

A Cserjés Katalin kiadásában *Kondor-töredék; Hőközpont* kettős címmel megjelent,²⁸² eredetileg cím nélküli (incipitje: [*A Cimborában felhajtott...*]) nyolc lap terjedelmű gépirat egy feltehetően hosszabb novellának szánt írás töredéke. A gépirat 1972. május első napjaiban keletkezett és *A fűtő* (1975) hagyatékban fennmaradt legkidolgozottabb változatának tekinthető. Voltaképpen ott szakad félbe, ahol *A fűtő* cselekménye kezdődik: kiderül, hogy a fűtőknek nem jár többé védőital, amit a főszereplő, Kondor nem tud elfogadni, ebbéli dilemmáját pedig előbb felesége, majd barátja előtt is feltárja.²⁸³ A szöveg szereplői Kondor, Csóka Jenő és Tarr István nyugdíjas, akik mindannyian a hőközpontban dolgoznak. Bár közülük kiemelkedik Kondor alakja (innen a kiadásban megjelent önkényes címváltozat), *A fűtő* főhőse ezzel szemben már *egyedül* Kolhász Mihály lesz, akinek magányossága kiélezi az értelmetlen küzdelem abszurd/drámai jellegét; neve pedig felidézi

²⁸¹ Ezekről szólva Németh Marcell (fentebb részben már idézett) olvasatait tartom irányadónak. *A szertartás* értelmezései közül pedig Milián Orsolyát emelném ki. NÉMETH, *Hajnóczy...*, különösen 65–68; és a már idézett 87–88; valamint MILIÁN, „Képtest...”

²⁸² HAJNÓCZY, „A Kondor-töredék...”

²⁸³ Az ezt a mozzanatot ábrázoló kocsmajelenet *A véradó* mészárosának közegét idézi.

Kleist szövegét, amivel egészen új dimenziót ad a fűtő-téma konfigurációjának.²⁸⁴ Az egyszereplős *A fűtő in medias res* felütéséhez képest²⁸⁵ az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű változat dramaturgiai szerkezete nem olyan feszes, a téma felvezetése lassabb tempójú, a fűtők világának bemutatása részletezőbb, a narrátor nézőpontja nem „csúszkál”. Az ábrázolásmód dominánsan realiztikus (valamint olyan valóságreferenciákkal tűzdelt, mint a rádió vietnámi háborúról szóló tudósítása), illetve nem alkalmaz „mágikus” vagy „szürreális”, „minden valóság-kohéziót szétszakító”²⁸⁶ elemeket, amíg *A fűtő* esetében épp a reális és mesés (vagy „mágikus”) értelemszint ambiguitása lesz az egyik meghatározó poétikai megoldás. Az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű töredék repetitív technikát applikáló betétje a fűtők monoton, megterhelő munkájának leírására szolgál; ami így az ezért cserébe járó fél liter tej különös jelentőségét hangsúlyozza és egyedül az alábbi szöveghelyen fordul elő.

Kondor kinyitotta az öltözőszekrényét, átöltözött. A kulcsosomót a polcra tette a karórája mellé, zsebébe csúsztatta a szekrénykulcsot. A villanyórára nézett. Öt óra ötven. A kazánházba lépett.

Felhúzta a huzatszabályozót, a lecsapható ajtó cirklijén benézett a vörösen izzó tűztérbe, ellenőrizte a vízoszlop magasságát, a feszmérőre, majd a hőmérőre pillantott. Kinyitotta az alsó ajtót, munkakabátját a kazánhoz vezető vaslépcső korlátjára hajtotta. *Egy hosszú, hegyesvégű vasrúddal a salaklepeny alá szúrt, megemelte a salaklepenyt. Odébb mozdította a vasrudat, megemelte az izzó salaklepenyt. Odébb mozdította a vasrudat, megemelte a salaklepenyt. Arcáról, melléről ömlött a víz. Odébb mozdította a vasrudat, megemelte a salaklepenyt. Kihúzta a tűztérből a vasrudat, a vaslépcső alá lökte. A lépcső alól kampós vasrudat húzott elő, óvatosan a salaklepeny alá csúsztatta. Megemelte, óvatosan maga felé rántotta a vasrudat. Izzó salaktömb zuhant a betonra. A férfi visszafojtotta lélegzetét, szétvetett lábakkal állt a kazán előtt. A salaklepeny alá lökte a kampós vasrudat. Megemelte, óvatosan maga felé rántotta a vasrudat. Izzó salaktömb zuhant a betonra. Megemelte, maga felé rántotta a vasrudat. A salaktömb izzott, füstölgött a betonon.*

²⁸⁴ BREIER Zsuzsa, „Das Feuer des rechtschaffen-ehsetzlichen Kohlhaas: Eine vergleichende Studie zu den Werken: Heinrich von Kleists Kohlhaas und Péter Hajnóczys Der Heizer”, in *Berliner Beiträge zur Hungarologie 9: Schriftenreihe des Seminars für Hungarologie an der Humboldt-Universität zu Berlin*, 205–219 (Berlin–Budapest: Humboldt-Universität, 1996); TÓTH Dávid, „Tűzmetaforika: Kleist *Kohlhaas Mihály* című kisregényének és Hajnóczy Péter *A fűtő* című elbeszélésének összehasonlítása alapján”, *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010), hozzáférés: 2024.06.20, <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi-hajnoczy-muhely-bemutakozasa/toth-david/2626/>; SZEKERES Szabolcs, „Kleist-nyomok Hajnóczy Péter: *A fűtő* című novellájának narratív struktúrájában” in *Hová lettem...*, 43–55.

²⁸⁵ A kezdőmondat egy hipotetikus műfaji keret (és olvasási mód) számbavételét is lehetővé teszi, amiről egy önálló fejezetben ejtek szót. „Kolhász Mihály, harmincegy éves kazánfűtő, aki hét éve volt az ...-i gyár dolgozója, 197... szeptember 9-én, délelőtt tíz óra előtt öt perccel, miután jól hallhatóan kopogtatott a főgépész ajtaján, az irodába lépett, hogy átvegye a fél liter tejet, a »védőitalt«.” HAJNÓCZY, „A fűtő...”, 90.

²⁸⁶ NÉMETH, *Hajnóczy...*, 57.

Kondor kinyitotta a salaktárló halványzöldre mázolt vasajtáját. A vízcsapra erősített gumitömlőhöz lépett. Megmarkolta a tömlőt, megnyitotta a csapot. Tompa robbanások; sistergő, fojtó gőz lövellt fel. A férfi köhögni kezdett, vérbe borult a szeme. Markolta a tömlőt, a salaktömbökre irányította a zuhogó vizet.

A salakozás, az volt a legkomiszabb. Ezért járt minden fűtőnek védőital, a fél liter tej. A tejért a konyhán kellett jelentkezniük; a délelőtti snack tíz órakor, a délutánosnak fél kettőkor.²⁸⁷

A védőital és a salakozás összefüggése *A fűtőben* és a már tárgyalt *Da capo al fine* című fűtő-változatban is szerepet kap, de inkább csak utalásszerűen, a tejjel ellentételezett munka részletes bemutatása és az annak embertelenségét hangsúlyozó repetitív technika ezekből teljesen elmarad. *A fűtőben* (és a *Da capo al finében*) inkább a védőital megvonásának körülményeit és következményeit bontja ki a narráció, ami tehát az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű töredékre jellemző realiztikus/szociografikus-jelleg helyett ugyancsak az abszurd (példázat-szerű)²⁸⁸ hatást erősíti.

Az ismert változatok alapján rekonstruálható (közös) alaptörténetben a voltaképpeni cselekményt elindító döntést (tejmegvonás) az indokolja, hogy a hatalom gyakorlói szerint a salakozás káros egészségügyi következményeit elégségesen kompenzálja a megfelelő szellőztetés (nem mintha a fél liter tej érdemi egészségmegőrző funkcióval rendelkezne). Ám ahogyan a fűtők munkájának bemutatása, úgy ennek az elemnek a megszövegezése is lényegileg eltérő a különböző variánsokban. Az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű töredékből hiányzik a tejadag beszüntetését megalapozó főorvosi döntés ábrázolása.

Tíz órakor közölték vele a konyhán a rendelkezést: a fűtőknek ezentúl nem jár védőital, a fél liter tej. A főgépész megerősítette a képtelen hírt, de Kondor nem hitte el. Tévedés! Tévedett valaki. Ez a fél liter tej jár neki, akár a munkabére. És ha másodikán nem fizetnék ki a bérét? – Elmosolyodott, felvonta a vállát. Délután, de holnap biztosan kiderül a tévedés.

A *Da capo al finében* a megvonást tárgyaló történetelem (és benne a salakozásra való rövid utalás) így jelenik meg (a főhős fiktív levelében):

[...] a fűtőknek az egészségre ártalmas gázok miatt mindennap jár fél liter tej mint védőital. A salakozásnál, mikor vízzel lelcsoljuk az izzó salakot, fuldoklik az ember a keletkező gázoktól. Három hónappal ezelőtt egy Főorvos úr ellenőrzést tartott a KÖJÁL-tól, és jelentést írt, hogy a

²⁸⁷ A gépirat teljes szövegét az átírásról szóló kommentárral együtt mellékletben közlöm [Melléklet (2); *ITIdata* azonosító: [Q337753](#)], és itt most minden idézetből elhagytam a szövegkritikai jegyzeteket.

²⁸⁸ Erről lásd bővebben a következő fejezetben.

mi munkánk nem ártalmas az egészségre, mert az ablakot ki lehet nyitni, amelyen kimegy a salakozásnál keletkező gáz, ezért a fél liter tej védőital a fűtőknek nem jár.²⁸⁹

Mindez *A fűtő*ben pedig így hangzik:

[h]iszen a »védőital«, a mindennap kiosztott fél liter tej éppen a »tűrhetetlen helyzetben való helytállás jelképes elismerése volt« – mi ellen védhetett a »védőital«, ha nem az embertelen munka okozta gyűlölet ellen? Látni szeretné azt az orvost, aki felelősséggel kijelenti, hogy fél liter tej elfogyasztása a »salakozásnál keletkező különféle mérges gázok roncsoló hatásától óvja az emberi szervezetet«!²⁹⁰

Ezek alapján összességében azt mondhatjuk, hogy az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű töredék repetitív technikával (is) hangsúlyossá tett, szcenikus (*showing*) ábrázolásmódjától (a különböző változatok közül egyedülként szerzői kötetbe került) *A fűtő* narrációja sokkal inkább a panorámaszerű (*telling*), szabad függő beszédben összefoglalt megjelenítés irányába módosult.²⁹¹

*A fűtő*ből vett vonatkozó szöveghely továbbá a Hajnóczy-próza egy kézjegyszerű vonását is példaszerűen demonstrálja, ez pedig az idézetszerűen megjelenített, helyesebben grammatikailag is (részlegesen) idézetként jelölt szabad függő beszéd, amely az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű töredék elbeszélésmódjához képest jóval komplexebb nézőpontoszerkezetet eredményez a narrációban. Németh Marcell szerint ez „a belső magánbeszéd és az arra reflektáló metanyelvi tudat elválasztottságára”²⁹² utaló idézettechnika a közvetlen előzménye annak a *külső* idézésekre (vendégszövegekre) alapozó poétikának, amely elsőként az *M* (1977) című írásban jutott döntő szerephez (Malcolm Lowry *Vulkán alatt* című regényének megidézésével) és amelynek – Németh által hat pontban összefoglalt – „következményei” a későbbiekben az életmű további szövegeit is meghatározzák. Az említett következményeket – mint például a szöveg polifonikussá és mozaikossá „válása”, vagy a szöveg „gyűjtőhely”-jellegének erősödése²⁹³ – leginkább az intertextualitás totális szervezőelvvé növesztésének gondolataként, és a „nyitott mű” koncepciójának hangsúlyozásaként foglalhatjuk össze. Anélkül, hogy Németh logikájának

²⁸⁹ HAJNÓCZY, „Da capo...”, 641.

²⁹⁰ HAJNÓCZY, „A fűtő...”, 96.

²⁹¹ A *showing* and *telling* terminológiájának magyar megfelelőit Szegedy-Maszák Mihály szócikke alapján használom. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Elbeszélő nézőpont”, in *Világirodalmi lexikon* 2, SZERDAHELYI István, szerk., 1030–1032 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972), 1030.

²⁹² NÉMETH, *Hajnóczy...*, 88.

²⁹³ Uo.

következetességét vitatnám, érdemes rámutatni, hogy a belső és külső idézések formáit leíró érvelése a legritkább esetben vett számításba filológiai szempontokat. Az *M* (1977) című elbeszélést főként azért tartotta fordulópontnak az életműben, mert szerinte annak szövegkezelésében valósul meg a repetitív írásmód és a „a valóságanalóg ábrázolással szemben a szöveget az identitását kereső Én folyamatos önreflexióiban belső tükörviszonyokba” állító írásmód egyesítése, „teljes produktivitásuknak egyidejű kihasználása”.²⁹⁴ Ezzel szemben úgy tűnik, hogy a Németh által szintézisként elgondolt művelet már jóval korábban – mint látjuk –, például *A fűtő* szövegében és annak hagyatéki változataiban is érvényre jutott, pontosabban e két feltételezett írásmód (a repetitív és a „tükörviszonyokban” szerveződő) nem különíthetők el ilyen élesen. Sőt, a repetitív írásmód hagyatéki cikluson kidolgozott „tisza formája”, úgy hiszem, már mindezen eljárások későbbi alkalmazásának lehetőségét magában foglalja, hiszen az ismétlés úgy is felfogható tehát, mint nagyon sokszoros (ön)idézés, valamint – mint láttuk – az ismétlődő struktúrák maguk is (ön)tükröző karakterrel rendelkeznek. Ugyanígy a *belső* és *külső* idézések alkalmazása is logikailag inkább egynemű, mint különböző, hiszen az ismétlés általános, kiterjesztő érvényű elvét követi, ekként a káosz mintázatait és a folytonos kísérletezés (gyakran esetlegesnek tűnő) szövegeredményeit hozva létre az életműben. A *belső* és *külső* idézések azért sem elválaszthatók, sőt szorosan összetartozók az életműben, mert épp az idézetek²⁹⁵ viszonylatában értelmezendő „szerzői” szövegek (ironikus) „megemelésére”, privát mitológia építésére szolgálnak. Az idézés különböző formái által megvalósult ismétlés eddig bemutatott módozatain kívül, mint amilyenek tehát az életmű „saját” motívumainak ismétlése, a vendégszövegek alkalmazása, vagy éppen az idézőjeles mondatok szerepeltetése (korábban „pszeudo-idézés”-ként hivatkoztam ezekre); érdemes további példaként megemlíteni Turi Tímea (már idézett) tanulmányának (*Hajnóczy háta*) egyik megfigyelését is. Turi ugyanis rámutatott, hogy az *M* (1977) szövege akként is apellál a

²⁹⁴ Uo., 27. Az *M* című szöveget fordulópontnak tartja például Szigeti Kovács Viktor is (lásd még a dolgozat 35. lábjegyzete). Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ha volna is ilyen fordulópont vagy szakaszhatár, az a hagyatéki fragmentumok alapján éppen 1980–81 lehetett (volna), leginkább abban a tekintetben, hogy a szerzőt érdeklő témacsoportok között ekkoriban jelent meg a történetiség, helyesebben ekkor keletkezett olyan jegyzetanyag, amely alapján valószínűsíthető, hogy bizonyos történeti figurákat akart a fikció középpontjába állítani. Ilyenek a már említett *Lajos I.* (Q470251) és *II. Lajos* (Q470839) autográf címmel ellátott kéziratos spirálfüzetek, amelyekben Kossuth és Széchenyi alakjáról, valamint az 1848-as eseményekről találni összegyűjtött jegyzeteket, illetve *A Martinovics összeesküvés* című gépiratban fennmaradt munkaterv (Q337754), amely egy történeti témájú regény körvonalait vázolja fel, ám ezek egyike sem áll a kidolgozottság olyan fokán, hogy poétikai értelemben bármi érdemit mondhatnánk róluk. A munkaterv teljes szövegét mellékletben közlöm [Melléklet (5)].

²⁹⁵ Idézet ebben az értelemben tehát az is, amikor a *Hamlet* sorait olvassuk a *Perzsiában*, de az is, amikor egy „köztudatos” nézőpontot (pl. társadalmi vélekedést vagy ideológiai szólamot) idéz (grammatikailag jelölt módon) a narráció („pszeudo-idézés”).

biografikus olvasatra, hogy Marafkó László (korábban már ugyancsak többször idézett) Hajnóczyval készült 1976-os interjújának alaphelyzetét emeli át a fikcióba a beszélgetésből kiollózott mondatok mottóvá alakításával. Ez a gesztus szintén abba az irányba mutat, amely megállapításra korábban a *Jézus menyasszonya* ekphrasisait, vagy a *Perzsia* Krisztina-leveleit adó hagyatéki reáliák ismeretében jutottunk. Vagyis, hogy a legkülönbözőbb regiszterből származó idézések azonos ontológiai státuszba kerülnek a fikcióban, egy a „teljesség”, vagy legalábbis modellszerűség illúzióját megalkotó szöveguniverzumot hozva létre ezzel.

5.5.3. *A fűtő* repetitív betétje

A szabad függő beszédhez kapcsolódó idézéstechnika egyébként *A fűtő* repetitív betétjében is meghatározó marad. *A fűtő*-ben a repetitív írásmód „tisztá formájából” származtatható szöveghely a novella *Családod van!* című alfejezetébe ékelődik be. A jelenet – megszakítva Kolhász Mihály igazságkereső útjának stációit – rögtön azután következik, hogy a kazánfűtő hazamegy és beszámol feleségének a gyárban történekről (megvonták a védőitelt), ám az asszony lebeszéli arról, hogy további panaszokat tegyen. A részletben ábrázolt eseményeket az asszony látomásaként olvastatja a narráció (fikció a fikcióban), amely egyben – megint csak – a tulajdonképpeni történet belső tükre is, hiszen a „milyen meleg van” szókapcsolat ismétlésével és az éledő természet képét ábrázoló visszatérő mondat-variánsokkal (ezeket félkövérrel szedtem) előlegezi meg a végkifejletet, azaz Kolhász téveszméjének állandósulását.²⁹⁶ A szöveg egészének narrációjától világosan elkülönülő, ismétlésekre épülő passzus (itt is, mint a fenti példában a monoton munka leírásakor) kiemelő funkciót lát el.

Az asszony a váratlan *hangra* önkéntelenül hátrakapta a fejét; „**milyen meleg van**”, hallotta a **férjét**, tűz lobbant a szobában, az asszony nézte a tüzet, de tudta, hogy sem a kisbaba, sem ő nincs a szobában, a tűzben fehér papírlapok lebegtek, mint mikor hó esik a tenger alatt, *lángnyelvek ringatták a hófehér papírlapokat*, a férje eltökélt *hangját* hallotta, lassan, nyugodtan ejtette a szavakat, mint aki elszánta magát, aztán a saját sírós, hüppögő *hangja*; a sírás visításba, aztán ordításba csapott, majd eltörött a *hang*; lassan kigombolja az ingét, **a mellét nyújtja a**

²⁹⁶ „Kolhász, amíg tartott a hideg, mindennap jóval hajnal előtt kelt, és kiskabátban, vacogva, zsebre dugott kezekkel jó két órát járkált a néptelen utcákon. Halkan motyogott sétája közben, mint aki meg akar győzni az igazáról valakit. »A testemmel melegítem föl a levegőt, ezt a meleget észreveszik a fecskék, a bokrok meg a fák, és korábban köszönt ránk a tavasz.«” HAJNÓCZY, „A fűtő...”, 115–116.

kisbabának, hiszen el kell menniük ebből az égő szobából, aztán visszajönnek majd – de ezt most nem tudja még –, meleg kendővel csavarja át a pólyát, hideg van kinn, muszáj elmenni innen, ott áll az ajtónál, keze a kilincsen, melléhez szorítja a bebugyolált kisbabát, a lángnyelveken ott táncolnak a fehér papírlapok, lenyomja a kilincset, lassan lépkedni kezd az utcán, a férfi ott megy előtte, sietősen, gyorsan kopognak a léptei, „meleg van”, hallja a hangot, a férfi inguijban lépked előtte a januári utcán, keze a zsebében, hallani, ahogy ütemesen összekoccannak a fogai, nyakát a vállai közé húzza, meggyorsítja a lépteit, nem néz hátra, de miért?, visszajön a szobába; ahogy ő is visszatér – de most muszáj elmennie, ott lépked előtte a férfi, lassít, hirtelen megáll a járdaszegélyen, az úttest fölé hajol, az úttestre fújja az orrát, aztán zsebkendőt húz elő, megtörli az orrát és az ujjait, behúzott nyakkal, szuszogva lépked tovább, kissé hátrabillenti a fejét, az asszony tudja, hogy mosolyog, a pólyát a melléhez szorítja, halkán felsikolt, mint aki látta ezt a mosolyt, ez nem az ő férje, akitől elment, és akihez vissza kell mennie majd – de ezt most semmiképp nem tudhatja –, így hát nem lehet a kisfiú apja sem; az asszony elmosolyodik, lassú léptekkel követi a néptelen járdán haladó férfit, megkönnyebbülten nézi a vállak közé húzott nyakat, minden erejéből reméli, hogy a férfi nem fog mosolyogni, mint ahogy az imént mosolygott; nem billenti oldalt a fejét, reméli, hogy soha többé nem mosolyog úgy, hiszen tudja, hogy visszajön, ha el is kell mennie most, és azt is, hogy ezt a tudást most még hét pecsét alatt kell őriznie; lépked tovább, nézi az előtte lépkedő ingujjas, vacogó férfit, „milyen meleg van”, a hang csöndes és határozott, „ha ilyen szépen melegszik, ebben az évben talán korábban köszönt ránk a tavasz”; az asszony visszafojtott lélegzettel fülel, arca megfeszül, most ismét elmosolyodott a férfi; tudja, hogy mosolygott, és nem hagyja abba a mosolygást; félrebillenti a fejét, aztán meggyorsítja a lépteit, „az nem lehet, hogy így mosolyogjon”, motyogja az asszony, magához szorítja a bebugyolált kisfiút, „tekintettel kellene lennie miránk, a feleségére és a gyerekére, elvégre mi vagyunk a családja”; a férfi most lassan, szinte kényelmesen lépked, „az nem lehet, hogy valaki csak úgy faképnél hagyja a családját”, rázza fejét az asszony, szemét a képzeletbeli mosolygó arcra szögezi, „talán bizony azon nevet, hogy én hagyom ott őt”, most ő is elmosolyodik, mint aki végre magyarázatot talált, gyöngédség fogja el, szeretne adni valamit, megsimogatni a férfit, valahogy tudomására hozni, hogy milyen gyöngé és szánandó; szeretné valahogy éreztetni a férfival a hatalmát, az erejét; a férfi ismét gyorsabban lépked, az asszony önkéntelenül, gépies léptekkel követi, mintha azon igyekezne, hogy ne növekedjék, de ne is csökkenjen a kettőjük közti távolság egyetlen lépéssel sem; szorosan a mellére öleli a bebugyolált kisfiút, „milyen meleg van” – hallja a vacogó férfit, „akár február végén kipattanhatnak az orgonarügyek”; mintha lefejezték volna, az asszony csak a reszkető vállak közé húzott meztelen nyakat látja, „az nem lehet, hogy valaki csak úgy faképnél hagyja a feleségét és kisfiát” (gondolatban gyorsan kuncogni kezd, mert a föltámadó kétely valahogy tanúságot tesz a titka mellett); motyogva, ütemesen lépked a férfi mögött, „milyen törvény van arról, hogy valaki januárban csak úgy inguijban mászkáljon az utcán, korán reggel, magában beszéljen és a taknyát kifújja a köre, mikor felesége és ártatlan kisgyermek van”, az asszony

arca kemény és elszánt; majd a törvény gondoskodik az ártatlanok védekezéséről, a bíróság majd ráítéli a gondoskodó szeretetet a családjára iránt!²⁹⁷

Az ismétlődő elemek kiemelésével világossá válik a gondolatrítmus-szerűen visszatérő szavak és szókapcsolatok mintázata, még úgy is, hogy azok viszonylag terjedelmes szövegegységen találhatók szétszórva. A címszereplő attribútumai: a mosoly(gás), a vállak közé húzott (meztelen) nyak, az ingujjban lépdelő test, a félre- vagy oldalra billent fej a látvány plaszticitását érzékeltetik, de ugyanígy hangsúlyos szerep jut a részletben az akusztikai hatásoknak és taktilis érzeteknek is, akárcsak a „tisztá formájú” repetitív szövegekben láttuk az ezekhez nagyon hasonló tartalmú, ismétlődő szó szerkezeteket (lásd 9. ábrán).

Vadai István úgy látta, hogy egy hipotetikus szelekció–kombináció–tengelyen nézve a repetitív szövegek „tisztá formájú” ciklusának darabjaiban majdnem minden a kombinációs elvnek van alárendelve, hiszen „ha a szóképlet túlságosan változatos lenne, nem érvényesülhetne a szigorú, nagyon gyakori és nagyon kiterjedt ismétlés.”²⁹⁸ Így ha ezen a tengelyen kellene elhelyezni az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű, fűtő-témát feldolgozó hagyatéki töredék repetitív betétjét és *A fűtő* vonatkozó szöveghelyét, akkor világos, hogy az előbbi inkább a „tisztá forma” kombináció–hangsúlyos karakterére emlékeztet, amíg az utóbbiban már jóval nagyobb szerep jut a szelekciónak.

Ahogy arra korábban is utaltam röviden, a repetitív írásmód hagyományozódásának vizsgálata, amellyel, hogy az életmű egészének legalapvetőbb kódjára, az *ismétlés* különböző formáira irányítja a figyelmet, egyben egy textológiai csomópont, *A fűtő* című novella hagyatéki változataihoz vezet.

5.6. *A fűtő* változatai a hagyatékban és a kiadásban megjelent korpuszban

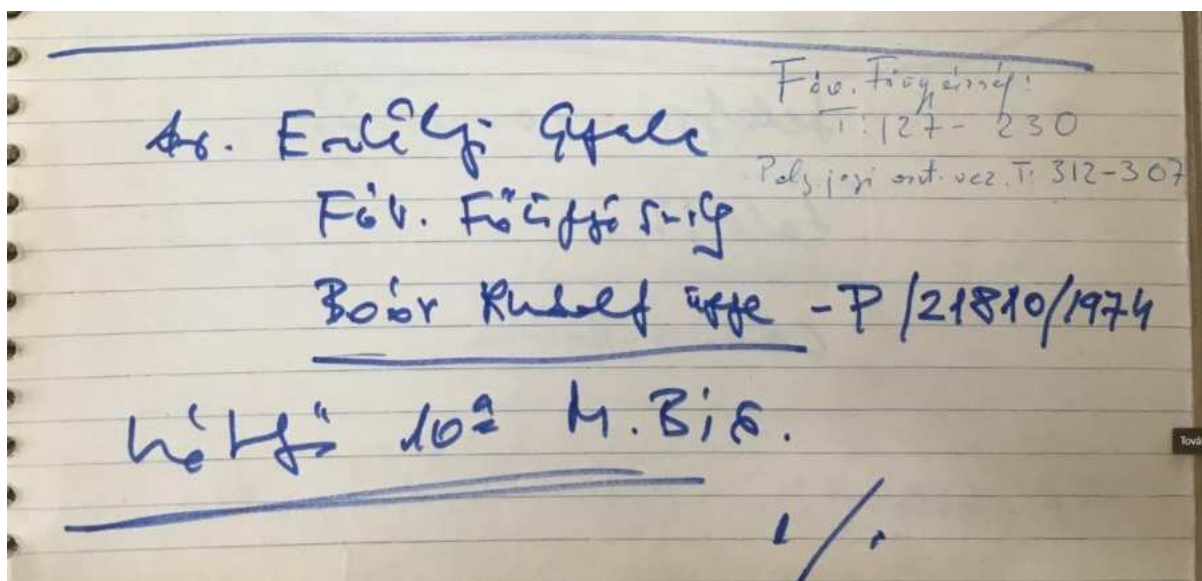
Az imént tárgyalt [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű gépiratról tudható, hogy „Az *elkülönítő* dobozából került elő,”²⁹⁹ ami nem meglepő, hiszen a szerző ugyanazon időszakban (a hetvenes évek elején) dolgozott a szociográfia szövegén és *A fűtő* (1975) című első kötet novelláin. Mint többször kiemeltem: *Az elkülönítőhöz* (1975) kapcsolódó

²⁹⁷ Uo., 98–102.

²⁹⁸ VADAI, „Ami nem...”, 175.

²⁹⁹ CSERJÉS Katalin, „A hagyatékban talált Kondor-töredékek vázlatos áttekintése – bepillantás egy tapogatózó aprómunkába *Fűtő*-ügyben – „in *'Bajnok...*, 242–248, 246.

hagyatéki dokumentumokat Nagy Tamás rendezte sajtó alá, aki a szöveghez írt kommentárjában megemlítette,³⁰⁰ hogy a dosszién, amelyből az *[A Cimborában felhajtott...]* kezdetű gépirat előkerült, az autográf „A fűtő egy változata”-felirat olvasható. Az ugyanezen dosszién olvasható másik felirat: „Elkülönítő = ...[?] DOK. REGÉNY az elkent »irodalmi«, a szalonképes változat” pedig feltehetően a dossziéba került másik gépiratra vonatkozik, amelyet 2013-ban *A nagy jogi légzés* címmel közölt Nagy Tamás.³⁰¹ Mindezek alapján világos, hogy a szerző fiktív mű(vek) lehetséges alapanyagaként tekintett *Az elkülönítő* című szociográfia témájára. *Az elkülönítő* és *A fűtő* filológiai kapcsolatát azonban egy másik forrás, a KOLHÁSZÉK ([Q351094](#)) feliratú kéziratos spirálfüzet és az abban található vázlatos feljegyzések is megerősítik. A füzet autográf címe eleve a fűtő-téma irányába mutat, az oldalakon pedig vegyesen találni *Az elkülönítő*hoz vezető jegyzetanyagot és az *[A Cimborában felhajtott...]* kezdetű fűtő-változathoz kapcsolódó bejegyzéseket. Ez utóbbiak az *[A Cimborában felhajtott]* kezdetű gépiraton olvasható széljegyzetekkel (Tarr István, KÖJÁL stb.) hozhatók összefüggésbe. A KOLHÁSZÉK című spirálfüzet egy konkrét ügyszámot is említ (P/21810/1974), Boór Rudolf ügyét.

A KOLHÁSZÉK feliratú kéziratos spirálfüzet egy részlete

Az 1974-es polgári lajstromkönyv alapján valóban Boór Rudolf ügye, egy munkaügyi per volt nyilvántartva ezen a számon. A Fővárosi Munkaügyi Bíróság 1975 és 1977 között

³⁰⁰ A *Kondor töredék; Hőközpont* címmel közölt szöveghez fűzött, Nagy Tamástól származó rövid szerkesztői jegyzet a Cserjés Katalin szerkesztette *Bajnok* című kötet 240. oldalán olvasható cím nélkül.

³⁰¹ Igaz, az *A nagy jogi légzés* címet egy teljesen másik dokumentumegységből emelte át, a gépiraton szereplő, kék filctollal és nyomtatott nagybetűkkel írt autográf címet (*Az eperszínű spirálban szálló omega hattyúk* [!] *vastüdejének páncélkútja*) alcímként közli.

keletkezett névmutatói és lajstromkönyvei alapján négy munkaügyi pere is volt Boór Rudolfnak, mindig újabb és újabb vállalatok ellen. A lajstromkönyvek szerint az iratokat mindig továbbcsatolták az újabb ügyszámhoz; végül a negyediknél nincs ilyen bejegyzés. Budapest Főváros Levéltárába egyik per anyaga sem került be. A kutatófelügyelet tájékoztatása szerint azért, mert elsősorban jogbiztosító jellegű, tehát például maradandó egészségkárosodással összefüggő ügyek kerültek az archívumba, vagyis többé-kevésé kizárható, hogy az említett ügyszám ilyen természetű pert jelentett volna – ennyiben tehát nem kapcsolódik *A fűtő* című novella központi dilemmájához (a munka egészségkárosító hatása). Az ügyészi lajstromkönyvben ugyanakkor szerepel az Igazságügyi Megfigyelő és Elmeorvosító Intézet rövidítése (IMEI). Annak igazolása, hogy Boór Rudolf elmebetegség gyanújával került volna oda kivizsgálásra, azonban további kutatást igényel. *Az elkülönítő* elmeszociális otthonok működését feltáró témája viszont egybevág Boór Rudolf ügyének lehetséges alakulásával, a sorozatos munkaügyi perek tényében pedig *A fűtő*-ben exponált (kóros) igazságkeresés motívumát, helyesebben annak referenciális vonatkozását látjuk körvonalazódni – kicsit ahhoz hasonlóan, amiként Kleist Kohlhaas-története is valós történeti események alapján keletkezett. *A fűtő* alapötlete tehát a tévképzetek és rögeszmék témaköréhez kapcsolódik. Ezt az összefüggést a következő fejezetben fogom részletezni, különös tekintettel egy másik szöveg, *A véradó* (1977) igen hasonló tárgyválasztására, és a két szöveg, *A fűtő* és *A véradó* hasonlóságaira.

Előtte azonban, a repetitív prózák csoportjának áttekintését lezárandó az alábbi táblázatban (11. ábra) foglaltam össze, hogy a hetvenes évek elején keletkezett szövegvázlatokban domináns repetitív írásmód és az életmű egyik klasszikusának, *A fűtő*-nek a szüzséje mely szövegekben és hogyan érintkezik, valamint maga a téma hogyan került át a későbbi, 1978-ban keletkezett *Perzsia* szövegébe is. A szövegek után az első kiadás dátuma olvasható és fentről lefelé haladva a megjelenés időrendjét követik; a *Perzsiát* leszámítva az összes többi táblázatba került szöveg 1975 előtti. Továbbá – részben a következő fejezetet bevezetendő – *Az elkülönítő*-vel való tematikus kapcsolatokat (pszichiátria, terhelt pszichés kondíciók) is belefoglaltam.

Szövegek (és az első kiadás dátuma)	repetitív írásmód	fűtő-téma	kapcsolat <i>Az elkülönítővel (1975)</i> pszichiátriai-téma
<i>A fűtő</i> (1975)	betétként	főtéma	a hagyatéki változatok alapján bizonyított
<i>A halál kilovagolt Perzsiából</i> (1979)	– [távoli kapcsolat]	résztéma; sűrített kivonatként jelenik meg <i>A fűtő</i> alapproblémája	– [távoli kapcsolat]
<i>Da capo al fine</i> (1982)	részben repetitív	résztéma	a pszichiátriai problémák témája révén („zárt osztály”)
<i>Karosszék, kék virággal</i> (1993; 2013)	–	A szöveg szereplője nem fűtő, de gyári munkás. A szöveg részletesen feltár egy (fiktív?) esetet, amiben az elmeógyógyintézet és a gyári konfliktusok témája egyaránt megjelenik. „A történetet egy színésztől hallottam, akit elmeógyógyintézetben kezeltek egy darabig. A színész összebarátkozott egy ápolttal, aki már évek óta az intézet lakója volt. A férfi egy fém alkatrészt gyártó üzemben dolgozott mint csoportvezető.” ³⁰² stb.	mentális egyensúlyvesztés/téveszme „A csoportvezető beperelte az üzemet a bíróságon, elveszítette a pert, A sajtóhoz, a rádióhoz fordult segítségért; nem foglalkoztak az ügyével. Teltek az évek: a csoportvezető írta a beadványokat. Írt a pápának. Mátyás királynak és Horthy Miklós kormányzónak.” ³⁰³
[„Ott lesz-e a banánszoknyás...”] (2019)	–	résztéma: a töredékben az M. nevű szereplő fűtő állásra jelentkezik → M-ciklus lásd bővebben az értekezés 7. fejezetében	–
<i>Fuga</i> (2020)	„tisztá forma”	résztéma	–
[<i>A Cimborában felhajtott...</i>] (2021)	„tisztá formájú” betétként	főtéma	–
<i>Farinha, a nagy csavargó</i> (2021)	–	a téveszme gondolati magjának ötlete: a szövegben egy öregúr arról beszél, hogy testével melegíti fel a levegőt; „Azért viselem ezt a vékony szövetből készült öltönyt, hogy a testemmel melegítsem föl az emberiséget. [Melléklet (6)]”	téveszme
KOLHÁSZÉK (kézirat spirálfüzet) hagyatékban (kiadatlan)	–	főtéma	terhelt pszichés kondíciók és Boór Rudolf ügyszám

11. ábra: A repetitív írásmód (és a két fűtő) nyomai *A fűtő*hez vezető hagyatéki szövegekben

A *Perzsia* szövegében *A fűtő*, vagy tehát sokkal inkább a fűtő-témának egy változata, az [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű töredék rezüméje jelenik meg az E/1. személyű elbeszélő visszaemlékezéseként. A *Perzsiában* a fűtő-témát megidéző részlet – ellentétben a szerzői

³⁰² HAJNÓCZY Péter, „Karosszék, kék virággal”, in *Jelentések...*, 331–335, 331.

³⁰³ Uo. 332.

kötetbe került *A fűtő* elemelt, példázatos vagy fantasztikus jellegével – kifejezetten szociografikus élt kap. Ezt hivatott érzékeltetni a munka részletes bemutatása, a fizetés értékének megfelelő „fogyasztói kosár” tartalmának tételes ismertetése és a magasabb fizetési osztályba tartozó osztályvezető bérének (és kvalitásainak) szembeállítása a melósokéval. *A fűtő*ben domináns igazságkeresés és a pszichiátriai téma (terheltség, téveszmék, depresszió stb.) egy újabb variánsban, kevésbé hangsúlyos módon jelenik meg a részletben. A salakozás leírására vonatkozó részeket szürkével emeltem ki.

Állítólag depresszióban szenvedek – kazánfűtőként nem szenvedtem depresszióban –, a szesz nyilván fokozza a depressziót is. (Azonban senkinek, önmagának sem kívánta, hogy hajnali négykor keljen, átöltözzön izzadságszagú munkaruhájába, és azt tegye, amit egy kazánfűtőnek tennie kell. De esze ágában sem volt ezt a robotot más írókhoz hasonlóan dicsőíteni és mitizálni. Mint kazánfűtő 1 [azaz egy] forintot kapott a hivatal gazdasági osztályától egy mázsa kokszt pinceablakon történő belapátolásáért. Egy héten egyszer érkezett negyven mázsa kokszt, amit egyedül lapátolt a pincébe; a jó négy óra hosszat tartó munkáért tehát negyven forintot keresett a fizetésen felül; ezért a negyven forintért vehetett majdnem hét csomag *Symphonia* cigarettát, kb. nyolc kiló lisztet, tizenegy kiló kenyeret, vagy egy kiló húst, vagy másfél liter bort a legolcsóbb fajtából. Ezzel szemben akkor egy Pest környéki faluban laktak albérletben a feleségével, nyolcszázötven forint lakbért fizettek a tulajdonosnak, és jó másfél órát kellett utaznia minden reggel, hogy időre a munkahelyére érkezzen. [Összehasonlításképp: főnöke, a gazdasági osztály vezetője, aki valamikor kiemelt káder volt, hatezer forint feletti alapfizetést kapott, és – részben az ő kazánfűtői munkája révén – negyedévenként több ezer forint prémiumot. Ennek az embernek természetesen még érettségije sem volt, és osztályvezetői tevékenysége abban merült ki, hogy a fűtőket és a gazdasági osztály többnyire nyugdíjas alkalmazottait ellenőrizze: nem ülnek-e le egy lépcsőre munkájuk közben elszívni egy cigarettát. Valamikor a hivatal párttitkára volt, de egy ünnepségen részegségében úgy viselkedett, hogy a felsőbbség kénytelen volt leváltani és megbüntetni; így lett a gazdasági osztály vezetője.]

Íróként valamivel kevesebbet keresett, mint amikor kazánfűtő volt. De nem kellett salakoznia. Egy hosszú vasrúddal az izzó salaklepleny alá nyúl, megemeli, és a kaparóvassal a betonra húzza ki az izzó salakdarabokat. Arcáról ömlik a veríték, ugyanakkor jeges huzatban áll, mert a salakozásnál keletkező mérgező gázokat ki kell szellőztetnie.)³⁰⁴

Az életmű már eddig is sokat hangsúlyozott autotextualitását ez a példa is igazolja. Az autobiografikusság kifejezetten az (ön)idézés alakzatához kapcsolódik, amit a *Perzsia* kompozíciójának egésze is hangsúlyoz, amikor széttartó feljegyzés-fragmentumokként (talált szöveg) vezeti be a voltaképpeni történetét (a betét-, és a keretelbeszélést).

³⁰⁴ HAJNÓCZY, *A halál...*, 47–48.

A táblázatba foglalt szövegek közül fentebb még nem ejtettünk szót a *Karosszék, két virággal* című elbeszélésről, valamint a *Farinha, a nagy csavargó* című és az [„*Ott lesz-e a banánszoknyás lány...*”] kezdetű töredékekről, hiszen ezek – mint jelöltem is – nem tartalmaznak repetitív szövegnyomot, ám valamilyen módon mindegyik kapcsolatba hozható *A fűtő* történetével. Az [„*Ott lesz-e a banánszoknyás lány...*”] kezdetű gépiratban fűtő állásra jelentkezik a szöveg főhőse, M., ez a szöveg ezért *A fűtő* című kötet egyéb szövegei irányába mutat (ezekre a 7. fejezetben még részletesebben is visszatérek). A másik két darab közül az egyikben Kolhász téveszméjének az előképét (az egyik szereplő a testével melegíti fel a levegőt), a másikban pedig az igazságkeresés mozzanatát (beadványok hasztalan fogalmazása képtelen címzetteknek) látjuk megszövegezve egy-egy változatban. Mindkét töredék önálló, részletes vizsgálatot érdemelne, ám itt most mindössze ebben a metszetben, *A fűtő* című kanonikus szöveg nyomait kutatva foglalkozom velük. Az értekezésnek nem része a *Perzsia* minden hagyatéki szövegváltozatának aprólékos áttekintése, de ezen a ponton megjegyzendő, hogy több másik hagyatéki darab, például a *Farinha, a nagy csavargó* (2021), a *Nóra* (1993) vagy a *Föloldozás* (2011) mellett annak a textológiai csomópontnak a darabjaiként gondolhatók el, amelynek „vízszint feletti” szövege a *Perzsia*.

Ugyanígy nem része ennek a fejezetnek, de kibontást kíván annak a kérdésnek a tisztázása is, hogy az ismétlődő mondatstruktúrára épülő ciklus darabjai hogyan, mennyiben idézik meg a mentális egyensúlyvesztés olyan viselkedésformáit mint például az obszesszív-kompulzív zavar.

6. *A fűtő* (1975) és *A véradó* (1977) lehetséges olvasatai³⁰⁵

6.1. A pszichés terheltség témája és a pszichiátria a Hajnóczy-életműben

„A körorvosom szerint »egy idegbeteg akkor lesz rosszul, amikor akar.«”³⁰⁶ Ezt a mondatot akár mottóul is választhatta volna Hajnóczy Péter, a *Valóság* 1975. októberi számában megjelent, az elmebetegeket ápoló szociális otthonok körülményeit feltáró, *Az elkülönítő* című szociográfiája élére.³⁰⁷ Annál is inkább, mert attól a Szépvölgyi Aliztól származik ez a mondat, aki maga is ápolója volt a szociográfia színhelyül szolgáló szentgotthárdi elmeszociális otthonnak és akinek története révén Hajnóczy látókörébe került a botrányt kiváltó íráshoz felhasznált tényanyag.

Ő az az »egy ember«, akinek a kálváriája Hajnóczyt *Az elkülönítő* megírására indította; Zalaapáti, Szentgotthárd és Intapuszta (később: Intaháza), a három intézet, amelyeket megjárta, elsősorban az ő szenvedésének – majd menekülésének – a díszletei a szociográfiában. Szépvölgyi Aliz korán árvaságra jutott, érzékeny idegrendszerű, ám semmiképp sem elmebeteg, érettségizett fiatal nő volt. Az Újpesti Cérnagyár dolgozója, amikor 35 évesen, 1969-ben – életének egy rossz periódusában – szociális otthoni elhelyezését kérelmezte, átmeneti időre, míg testileg-lelkileg újra megerősödik. Arra azonban nem számított, és józan ésszel nem is számíthatott, hogy vállalatának személyzeti osztálya egy, a Fővárosi Tanács (ma: Önkormányzat) által Zalaapátiban működtetett elmeszociális otthonban »talál« számára helyet; miként arra sem, hogy oda belépve szabad visszatérésre nem lesz módja, Ősz utcai lakását napokon belül másnak utalják ki, és négy évet lesz kénytelen »szörnyű rácsok« között tölteni, míg végül Szentgotthárdot »túlélve« és Intapusztáról rehabilitálva szabadulhat.³⁰⁸

³⁰⁵ A két szöveg összehasonlító elemzését, a novellák esettanulmányokkal való összevetést, valamint a szerző pszichológiai és szociografikus érdeklődésének kérdését több tanulmányban is feldolgoztam valamilyen formában, ezek mindegyikének tanulságai helyet kaptak ebben a fejezetben. A témával foglalkozó első tanulmány ötlete Farkas Zsolt szemináriumán fogalmazódott meg, aki végül a dolgozat egy korai változatát lektorálta. A szövegbe beépített kiegészítéseimért és javaslataimért köszönettel tartozom. LUDMÁN Katalin, „Hajnóczy »esettanulmányai«: *A fűtő* és *A véradó* lehetséges olvasatai”, *Irodalomtörténet* 103, 2. sz. (2022): 201–218; Katalin LUDMÁN, „The Freudian Tradition and Sociographical Context in Selected Works by Péter Hajnóczy”, *Primerjalna književnost* 47, 1. sz. (2024): 69–81.

³⁰⁶ NAGY, *Egy arkangyal...*, 204.

³⁰⁷ Már ha egyáltalán szokás lett volna mottókat választani egy társadalomtudományi dolgozat bevezetője gyanánt. A szöveg tárgyilagos kezdőmondata persze mottó nélkül is erőteljes hatást kelt: „Magyarországon 80 000 elmebeteget tartanak nyilván, a kórházak elmeosztályai kb. 8000 ágygal rendelkeznek, tehát minden tizedik beteg részesülhet *aktív* kórházi kezelésben [kiemelés az eredetiben]. HAJNÓCZY, *Az elkülönítő...*, 84.

³⁰⁸ Hajnóczy 1972-ben, a Szépvölgyi „szabadulását” követő évben kezdte meg az anyaggyűjtést *Az elkülönítő* megírásához. NAGY, *Egy arkangyal...*, 201.

A *Valóságban* megjelent, tanulmány terjedelmű szociográfiához vezető előzményszövegek és más paratextusok terjedelmes dokumentumait 2013-ban ismerhette meg a nyilvánosság, amikor a Magvető gondozásában megjelent a Nagy Tamás szerkesztette *Jelentések a süllyesztőből: Az elkülönítő és más írások* című „gyűjteményes” kötet. Nagy Tamás szándéka szerint minden, *Az elkülönítő*vel kapcsolatba hozható hagyatéki fragmentum helyet kapott ebben kötetben, amely – mint véli – egyúttal dokumentumregényként is olvasható immár.³⁰⁹ *Az elkülönítő* 2013-as, „kibővített” változatából tehát részletesen is megismerhetjük a Hajnóczy Pétert az irodalmi nyilvánosság terébe emelő szöveg keletkezésének történetét és botrányos utóéletét.

Hajnóczy Péter az egykori Balázs Béla Filmstúdiótól kapott előleg segítségével, és a filmstúdió által biztosított technikai eszközökkel kezdte meg munkáját, *Az elkülönítő* anyaggyűjtését 1972-ben. [...] Az eredetileg dokumentumfilmnek tervezett szociográfiát, a műfajból adódóan az író következetesen hitelesítette a lehetőségekhez mérten: [...] Ugyan a tervezett dokumentumfilm nem készült el, Hajnóczy Péter cikket közölt. [...] A cikk politikai botrányt vont magával, ami kihatással volt az interjúalanyokra és az említett egészségügyi intézményekre is. A kétséges közéleti belépőt követően 1981-ben Hajnóczy beadott az addig összegyűlt anyagokból egy szerkesztett, 201 oldalas gépelt kéziratot a Magvető Kiadónak. Annak ellenére, hogy az előleg kifizetésre került, a kötet kiadása nem valósult meg. (Hajnóczy halálát követően a kéziratot két és fél év küzdelem után kapta vissza a szerző özvegye.³¹⁰

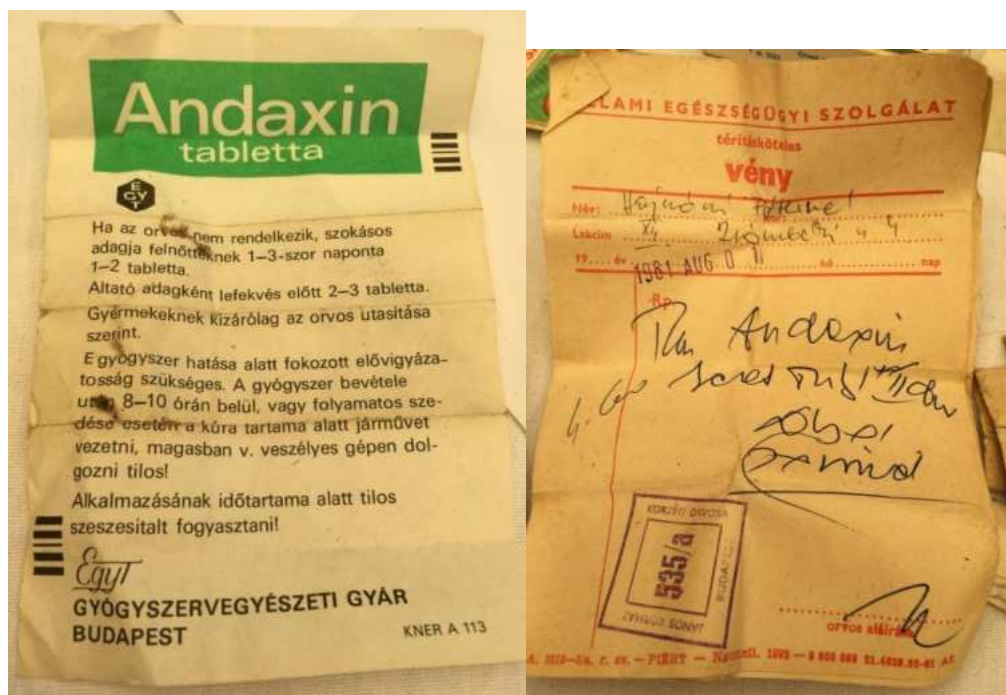
Szerencsés fordulat, hogy 2012 őszén, *Az elkülönítő* hagyatéki anyagai nyomán indult kutatás eredményeként, Hosszúné Nyári Ildikó főnövér segítségével, az Intaházi Pszichiátria és Rehabilitációs Központ padlásáról Szépvölgyi Aliz hagyatéka is Szegedre került, mintegy a Hajnóczy-hagyatéka „mellékleteként”, ahogy az anyagot feldolgozó Németh Zsófia (Nagy Tamás nyomán) fogalmazott.³¹¹ *A fűtő* és *A véradó* összevetése szempontjából azonban *Az elkülönítő* szövevényes történetének egy igen redukált tapasztalata lényeges csupán. Egyrészt az, hogy Hajnóczy Pétert élénken foglalkoztatta az elmebetegség, a pszichiátria és

³⁰⁹ Bár a kötet valóban tartalmazza fikciós szövegek részben vagy egészben kidolgozott fragmentumait, vagyis kirajzolódik *Az elkülönítő* keletkezéstörténetét és utóéletét dokumentáló narratíva, mindez nem formálódik egységes történetté. A kötetbe foglalt, deklaráltan fikciós szövegek aránya elenyésző. Ezek a – korábban már említett – *Karosszék, kék virággal*; *A nagy jógi légzés* és *A jelentés* című kisprózák.

³¹⁰ NÉMETH Zsófia, „A Szépvölgyi-hagyatéka története”, in SZÉPVÖLGYI Aliz, *A humánium nevében*, szerk. TÓBIÁS Krisztián, bev., jegyz., kísérlőtan. NÉMETH Zsófia, 12–16 (Balatonfüred: Tempevölgy Könyvek, 2021), 13.

³¹¹ Uo., 12.

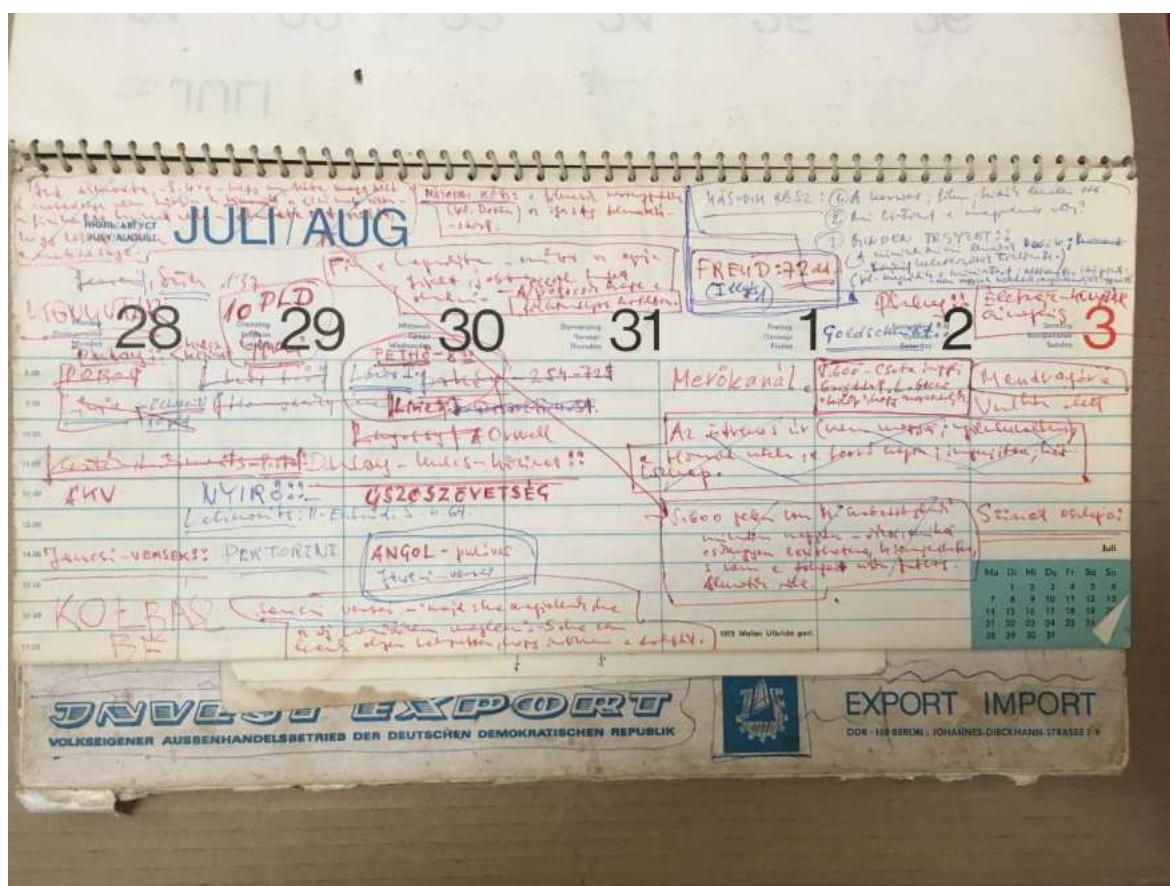
a pszichiátriai ellátás kortárs körülményei, az ellátottak mentális állapota, emberi jogi³¹² helyzete, amely témában alapos és közvetlen tapasztalatokat volt módja szerezni.

Személyes holmik a tárgyi hagyatékából Hajnóczy Péter korábbi lakhelyén (1124 Budapest, Zsámbéki utca 4.)

³¹² Talán az sem véletlen, hogy *Az elkülönítő* hagyatéki anyagának feldolgozását nem egy irodalomtörténész, hanem egy jogszociológus látta igazán érdekesnek. Nagy Tamás a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának docense volt 2018-ban bekövetkezett haláláig.

Ezt támasztja alá a személyes érintettség, vagyis egy életrajzi tény is: Hajnóczy Péter több alkalommal is kórházi kezelésre szorult saját alkoholizmusa, depressziója és szorongásos tünetei miatt. Erről bővebben Szerdahelyi Zoltán dr. Kárpáti Klárával és dr. Samu Istvánnal készített interjúja tudósít. De Mátis Livia visszaemlékezése is említésre méltó adalékot jelent e tárgyban – Hajnóczyt ő vitte el dr. Kárpáti Klára rendelésére. Szerdahelyi – Nádas Péterrel folytatott beszélgetésében – arra is utal, hogy Hajnóczy kezelőorvosa az a Pertorini Rezső volt, aki 1963 és 1980 között az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet (OPNI) osztályvezető főorvosaként dolgozott, és aki amellet, hogy elsőként alkalmazta a korszerű csoportterápiás módszereket a pszichiátriai gyógyításban, épp egy művész – Csontváry Kosztka Tivadar – alkotásaival és személyiségrajzával foglalkozott részletesen, művészet és pszichiátriai problémák összefüggéseit is vizsgálva. A Pertorinivel való kapcsolat nyomát egyébként a szerző egyik hagyatékban fennmaradt naptára is őrzi. Egy feljegyzés 1975. július 29-nél rögzíti az orvos nevét.³¹³

Naptárlap 1975-ből

³¹³ Lásd PERTORINI Rezső, *Csontváry patográfiája* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966). Az említett interjúk: SZERDAHELYI Zoltán, *Beszélgetések...*, 77–87 (beszélgetés Dr. Kárpáti Klárával és Dr. Samu Istvánnal); 111–125, különösen 116–117 (beszélgetés Nádas Péterrel); SZERDAHELYI Zoltán és MÁTIS Livia, „Beszélgetés Hajnóczy Péterrel”, *Kortárs* 53, 6. sz. (2009): 56–67.

A szociográfia hagyatékban maradt változatai, elő- és utómunkálatai mindemellett szövegszerű bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy a szerző alkotói érdeklődése hogyan fordult a dokumentumfilm, a riport és a szociográfia műfajai felől a fikciós szöveg, a szépirodalom irányába.

„Feljegyzések tanúsítják, hogy Hajnóczy *Az elkülönítőt A fűtő* kálváriájához hasonló igazságkeresés morbid tényregényének szánta” – teszi hozzá [...] Reményi [József Tamás – L. K.]. S bár *Az elkülönítő* megmaradt szociográfiának, már a Valóságban közölt dolgozat szövegein érezhető, hogy mondandója szétfeszíti a műfaj kereteit. A hagyatéki papírok között – egy 2 forint 90 fillérbe kerülő kék notesz lapjain – pedig valóban találunk bizonyítékot arra, hogy Hajnóczy *Az elkülönítő* anyagára regényszerűen is gondolt (sőt, címvariánsokat próbálgatott: *A szenvedés díszletei* és *A Hálós ágyak balladája* merültek fel további lehetőségként.) A nehezen olvasható bejegyzés egy nyilvánvalóan önéletrajzi elemeket is tartalmazó dokumentumregény koncepciójának a vázlata.³¹⁴

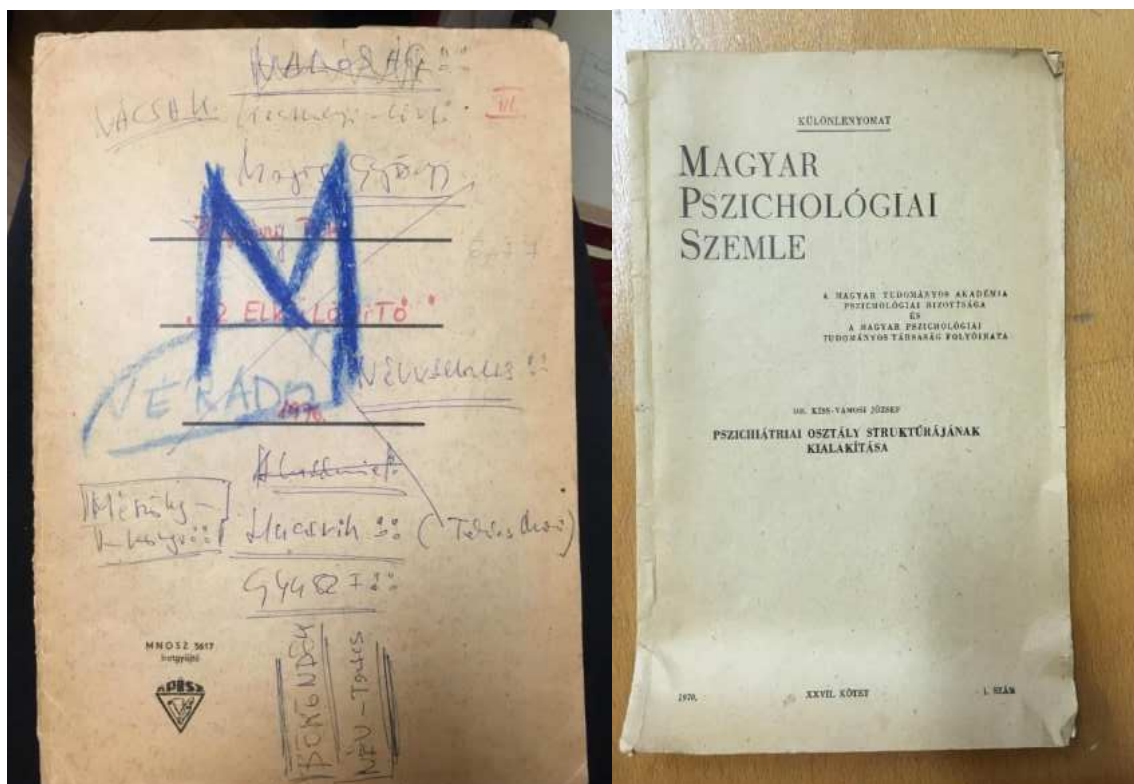
Nagy Tamás tehát e következtetések mentén írta meg az *Egy arkangyal viszontagságai: Jog, irodalom, intertextualitás Hajnóczy Péter műveiben* című monográfiáját. Interdiszciplináris, jogszociológiai szempontú megközelítése nem következmény nélküli: a hagyatékigazgató Műhely által szervezett 2020. novemberi országos Hajnóczy-konferencián elhangzott előadások tanúsága szerint a közelmúltban megképződtek további, a Nagy Tamáséval szoros kapcsolatot kereső olvasatok.³¹⁵

Ugyanakkor Nagy Tamás implicit állításával szemben, miszerint a fikciós életmű létrejöttét úgy kellene elképzelnünk, mint valamiféle lepárlási folyamatot, amelynek eredményeként a szövegek mintegy elveszítették referencialitásukat, érdemes ellenvetéssel élni. Inkább valamiféle interdiszkurzív térként érdemes elképzelnünk a különböző szövegváltozatok, jegyzetek és más munkák absztrahált vonatkoztatási rendszerét, különösen arra való tekintettel, hogy Hajnóczy munkásságának egyik legjellemzőbb tulajdonsága éppen az, hogy visszatérő témái többféle műfajú szövegben is felbukkannak. Sőt, ezek a tematikus-motivikus összekapcsolódások gyakorta a hagyományos műfaji kereteket felforgató értelmezésekre ösztönöznek, vagy e keretek érvényességére, betarthatóságára kérdeznak rá.

³¹⁴ NAGY, *Egy arkangyal...*, 200.

³¹⁵ Lásd például Fekete Balázs *A nyugati jog alapintézményei Az elkülönítőben. Egy, az önkénnyel szembezegett nyelv lehetőségei* című előadását. Elhangzott az *A téboly menyasszonya: (Elme)betegség és terápia Hajnóczy Péter életművében: Lezáratlan párbeszédben, VII. Országos Hajnóczy Péter-konferencián* 2020. november 27-én online formában.

Németh Zoltán azt írja egy helyen: Hajnóczy „[p]rózájának egyik iránya a felbomló, illetve identitását kereső személyiség és az önpusztítás deprimáló fokozataival szembesíti az olvasót.”³¹⁶ Azt kell látnunk, hogy az önpusztítás és a valamiképp determinált kudarc nem, vagy nem kifejezetten csak az alkohol-problémát tematizáló szövegek esetében (mint például a Márai-novellák vagy a *Perzsia*) váltak az életmű tárgyává, de például épp *A fűtő* és a tőle nehezen elválasztható *A véradó* című, első pályaszakaszban keletkezett,³¹⁷ kanonikus rangú szövegek esetében is érdemes fontolóra vennünk, hogy milyen módon tudósítanak a téveszmék, a neurózisok és más pszichiátriai jelenségek önfelszámoló aspektusairól, és mint ilyenek mennyiben emlékeztetnek az elmebetegség természetrajzát feltárni kívánó freudi esettanulmány hagyományaira.³¹⁸ Illetve fordítva: maguk az esetleírások mennyiben tekinthetők szépirodalmi alkotásoknak.

Dokumentumok a Hajnóczy-hagyatékból

³¹⁶ NÉMETH Zoltán, „»Péterek« nemzedéke: A posztmodern prózafordulat értelmezéséhez”, *Irodalmi Szemle* 53, 7. sz. (2010): 7–15, 7.

³¹⁷ Feltéve, ha a Hajnóczy-életmű esetében egyáltalán van értelme korszakolással élni, hiszen a szerzői életmű szövegei igen rövid időintervallumban, 1975 és 1981 között jelentek meg. Igaz, Hajnóczy úgy nyilatkozott: az írás jóval korábban, 1962–63-ban kezdődött. MARAFKÓ, *Hajnóczy...*

³¹⁸ Hasonló kérdéseket taglal: TÓTH Katinka, „»Önmaga lesz ügyének törvénye és bírása«: A Kohlhaas-szindróma Hajnóczy Péter és Christoph Hein parafrázisaiban”, in *A téboly menyasszonya: (Elme)betegség és terápia Hajnóczy Péter életművében: Elzárhatatlan párbeszédben: Interdiszciplináris Hajnóczy-tanulmányok*, szerk. CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és VARGA Réka, 117–130. Budapest: ELTE–MűGond Hermeneutikai Kör, 2023.

6.2. Párdarabok

Érdemes röviden áttekinteni a szakirodalom eddigi meglátásait a két novella kapcsolatáról, illetve szeretném alaposabban is megindokolni, hogy a két elbeszélést miért tartom különlegesen közelinek.³¹⁹ A párhuzam elsősorban stiláris, narratív és tematikus hasonlóságaik okán adódik. Összetartozásukat Németh Marcell érvelése is meggyőzően alátámasztja. Monográfiájában úgy fogalmaz: „*A véradó* példázata *A fűtő*höz hasonlóan mitikus témát konfigurál: a mészáros alakjában a vérkút toposza tér vissza. Ez a szöveg is körszerkezetű és körkörös időrendet valósít meg: három – önmagában is körszerű – elbeszélésszintből áll.”³²⁰ Ezek: a hétköznapiak köre, a mészáros alvilági aspektusai, beleértve a prostituálttal folytatott viszonyát is, és a véradással, vagyis a mitikus küldetéssel összefüggő szint. A körkörös, helyesebben le nem zárt kompozíció és a mitikus téma mellett nyelvi megalkotottságuk között is hasonlóságot lát: „*A véradó* is ugyanazt a nyelvi »világállapotot« tükrözi, mint *A fűtő*. A szöveget átírják a nyelvi automatizmusok, a kommunikáció hulladécai: valamennyi szereplő dikcióját áthatják a valóság fölé kerekedő nyelvi torzók” – írja,³²¹ feltehetően a narrációban felülreprezentált, jellemzően idézőjelbe tett szókapcsolatok alkalmazására célozva, amit Thomka Beáta így fogalmaz meg, ugyancsak a két szöveg rokonságát kiemelve:

A véradó orvosai, *A fűtő* főgépésze, főmérnöke, szakszervezeti bizalmija, ügyvéde nyelvi klisék, elhasznált sztereotípiák, hivatali közhelyek által fejezik ki magukat. A beszéd megmerevedése, a szavak kiürülése, az állandósuló szóösszetételek érzékenyen regisztrálják a társadalmi gyakorlat mechanikussá válásának fokozatait.³²²

Ács Margit visszaemlékezése szerint *A véradó* és *A fűtő* keletkezési ideje egybeesik, ami úgyszintén támogatja azt az elképzelést, hogy a két elbeszélés lényegi, meghatározó szempontok szerint hasonlít egymásra. Ahogy Szerdahelyi Zoltánnak adott interjújában felidézi: *A véradó* eredetileg az 1975-ös első kötetben kapott volna helyet, de a Szépirodalmi Kiadó lektorának tanácsára kikerült a tervezett szövegek közül, „nehogy még jobban provokálják az ideológiai felügyeletet.”³²³ Persze *A fűtő*, a megjelent kötet címadó darabja,

³¹⁹ Ismereteim szerint e két szöveg viszonylatában korábban nem keletkezett összehasonlító elemzés.

³²⁰ NÉMETH, *Hajnóczy...*, 82 [kiemelés tőlem – L. K.].

³²¹ Uo., 83.

³²² THOMKA Beáta, „Leleplező sztereotípiák (Hajnóczy Péter: *M*)”, *Híd* 42, 2. sz. (1978): 243–246.

³²³ SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*, 34 (beszélgetés Ács Margittal).

éppen *A véradóval* fennálló hasonlósága okán, szintén nem nevezhető ártalmatlannak a cenzúra szempontjából. Ugyanakkor *A fűtő* zárata lényegesen pozitívabbnak tűnik, mint *A véradóé*. Kolhász Mihály végül szinte hőssé válik, úrrá lesz pszichózisán, normalizálja házasságát és életét. Miután az elmaradt védőital miatt keletkezett panasza nem nyer orvoslást, lemond felforgató terveiről, reintegrációja a családi és a társadalmi szintén egyaránt teljesül, sőt, még téveszméje (testével melegíti fel a levegőt) is „hasznosul” mint a tavaszt, a természet revitalizációját megelőlegező–előidéző tényező. A pozitív zárlattal a hőst egyúttal megdicsőíti az elbeszélés: Kolhász Mihály ugyan megtartja fantazmáját, az nem hatalmasodik el rajta, nem teszi tönkre őt, sőt van benne valami költői és magasztos. A maga csendes és észrevétlen módján az egész világ számára akar adakozó lenni: a hideg reggeleken azért megy sétálni, hogy fűtse azt. *A véradó* mészárosának téveszméje azonban elhatalmasodik és destruktívvá, pazarlóvá válik: a véradóállomás nem tud annyi vért tárolni, mint amennyit a mészáros ad, helyesebben annyit, amennyi önkéntelenül, kontrollálhatatlanul távozik a szervezetéből. A vért centrumba helyező fantazma és a reáliából származó motiváció (vérbaj) összekapcsolódása erőteljes szimbólumként utal arra, amit a narráció csak sejtet: a mészáros valószínűsíthetően titkos viszonyt folytat a falu szélén élő, fogatlan cigánylánnyal, Féldecis Rózsival. Az elállíthatatlan vérzés motívumáról ugyanakkor az érzelmi reakciók minőségi zavarainak egyik jellegzetes esete, az „emocionális inkontinencia” is eszünkbe juthat, amely a lélektani (érzelmi) értelemben vett tartalmazás (*holding*) képességének hiányára utal és hirtelen fellépő, akaratlan érzelmi kitörésekhez vezet.³²⁴ A kazánfűtő történetének élhető zárlatához képest *A véradó* mészárosa megbukik a diegézis szerinti reáliában. Nem tudja megoldani tönkrement házasságát, feloldani ellentmondásos érzéseiből adódó frusztrációit és tisztázni érzelmi viszonyait. A kozmikus (vagy – Németh Marcell terminusával élve – „mitikus”) léptékűre növelt távlat csak még származásosabbá, abszurdabbá és nevetségesebbé teszi a főhős téveszméjét („»eleven vérkút«”) és reménytelenebbé a pszichózisát.³²⁵

Hajdu Ráfis Gábor 1977-es kritikáját olvasva azt mondhatnánk, nemcsak a cenzúra szempontjából kérdéses szövegeket sikerült elosztani az 1975-ös az 1977-es kötetek között, de az igazán színvonalasakat is. Hajdu az 1977-es *M* című kötet megjelenésekor „az egyetlen

³²⁴ A *holding* Donald Winnicott (1896–1971) pszichoanalitikus terminusa, amely a nehezen viselhető, traumatikus élmények átmeneti (vagy tartós) feldolgozhatatlanságára, vagyis a *megtartás* képességének hiányára (vagy meglétére) utal. Lásd még a témában például: Signe Holm PETERSEN, Stig POULSEN és Susanne LUNN, „Affect regulation: Holding, containing and mirroring”, *The International Journal of Psychoanalysis* 95, 1. sz. (2014): 843–864.

³²⁵ HAJNÓCZY, „A véradó...”, 50.

valóban sikerült elbeszélésének” nevezte *A véradót* a novelláskötetben. Jóllehet 1976-ban, vagyis az *M* című kötet megjelenése előtt *A véradó* már helyet kapott egy antológiában, így tűnhetett fel Dobai Péternek is, hogy valamiféleképpen *A fűtő* szövegeihez tartozó lehet. „*A véradó*. Ez az írás nincs benne a novelláskötetben. Az *Add tovább* (Kozmosz, 1976) című antológiában olvasható, de tónusa, lendülete, erkölctana, szenvedélyessége miatt mégis e novellák közé kell sorolnunk”³²⁶ – írta.

Az elkülönítő, *A fűtő* és *A véradó* szövegeinek textológiai metszéspontjaiból kirajzolódó szemantikai mező dokumentumai közé tartozik a *Magyar Nemzet* Hajnóczy Péter hagyatékában fennmaradt 1973. szeptember 20-i számának³²⁷ kék tollal bekarikázott, véradó katonák tiszteletére rendezett ünnepségről szóló híre; és a szerző pszichológiai és társadalomtudományi érdeklődéséről árulkodó egyéb dokumentumok. *Az elkülönítő* hosszan tárgyalt példáján túl a *Magyarország felfedezése* sorozatba szánt, hazai alkoholproblémáról szóló hagyatéki munkatervet, vagy a brigádmozgalomról szóló szociográfia előkészületeit lehet itt említeni, de ide sorolhatjuk azt a tényt is, hogy Hajnóczyt élenként foglalkoztatta a hazai öngyilkosságok statisztikája, társadalmi és egyéni lélektani háttere. Erről árulkodik például a *Terv és kampósszeg* ([Q337306](#)), illetve a *Balatoni nyár* ([Q337147](#)) című, hagyatékban maradt két szinopszis, ugyanarra a témára.³²⁸ Ezek a kéziratban, jellemzően munkaterv formájában fennmaradt írásművek módszertanukat tekintve inkább a társadalomtudományi munkákhoz állnak közel, és lélektani megalapozottsággal is bírnak – ahogyan a pszichológia is nehezen elválasztható más diszciplínáktól. A pszichológia univerzális, hiszen a kultúra és az élet majdnem minden jelenségének van lélektani aspektusa, így a legtöbb irodalmi szerző, alkotó is gyakorta reflektál pszichológiai tényekre, belátásokra – még akkor is, ha a műalkotások ezen aspektusa nem minden esetben, vagy nem kifejezetten van fókuszban.

Ebben az értelemben Hajnóczy szövegvilága is kevert, hibrid képet mutat. Mint láttuk, Nagy Tamás olvasata kifejezetten *Az elkülönítő*ből származtatja a kanonikus életmű egyes darabjait, már-már másodlagosnak tekintve azokat a pszichiátriai témát feldolgozó szociográfiához képest. Krasznahorkai László „vizsgálati jegyzőkönyvekhez” hasonlítja Hajnóczy szövegvilágát.³²⁹ Balassa Péter pedig úgy fogalmaz, hogy Hajnóczynak „formát,

³²⁶ DOBAI Péter, „Honvág a bátorságra, az odaadásra és az igazságra”, *Valóság* 21, 11. sz. (1977): 85–90.

³²⁷ A lapszám azonosítója az ITIdatában: [Q488224](#).

³²⁸ HAJNÓCZY Péter, „Balatoni nyár”; „Terv és kampósszeg”, kiad. CSERJÉS Katalin, *Tempevölgy* 11, 4. sz. (2019): 73–74, 74–76.

³²⁹ KRASZNAHORKAI László, „Hajnóczy Péter: *M*”, *Palócföld* 12, 4. sz. (1978): 29.

művészi formát kell találnia okos »szociológiájához«.”³³⁰ Elgondolkodtató, illetve tünetértékű, hogy ezt a megjegyzést esztétikai értelemben leminősítő ítéletnek szánta,³³¹ miközben épp arra tapint rá intuitív módon, hogy Hajnóczy poétikája (és a korszakban sokan másoké is) többféle műfaj és megszólalásmód metszéspontjában áll.³³² Az értelmezések sokféleségéből is kiderül, hogy a pszichológia, a szociológia és a jogtudomány diszciplínái egyaránt értelmezési keretétül szolgálhatnak az életmű szövegeinek, akár a tematikus (elmeszociális otthonok, elvonókúra), akár a műfaji (szociográfia, dokumentumfilm-terv), akár a stiláris összetevőkben („a bürokrácia nyelve”). A „bürokratikus nyelvhasználat” – Thomka Beátát vagy Németh Marcellt idézve már fentebb is láttuk – a recepció kedvelt, ám kissé talán félrevezető vagy pontatlan terminusa, helyette szerencsésebb lenne Schein Gábor megfogalmazását alkalmazni, aki a *Sorstalanság* narrációjával összefüggésben említi „idézszerűen színre vitt univerzalizáló diskurzusokat.”³³³ Hajnóczy gyakorta valóban idézőjeleket is használ – ezzel szemben gondolatjeles párbeszédet csak ritkán alkalmaz.

6.3. Hajnóczy „esettanulmányai”

Ahogy korábban már a repetitív írásmód mentén is egymás mellé került *A fűtő* és egy variánsa, a *Da capo al fine*, úgy az „esettanulmány” műfaji kódja is erősíti ezt a párhuzamot. Helyesebben a *Da capo el fine* diegézise támogatja *A fűtő* esettanulmányként való

³³⁰ BALASSA, „Hajnóczy...”

³³¹ A szociográfia műfajának és a (szocialista) realizmus esztétikájának ideáljai nagyon is kompatibilisek, ami Balassa számára inkább tűnt eleve művészetlennek. Mindez felveti azt a lehetőséget is, hogy Hajnóczyra ne az antiszocialista realizmus kimagasló szerzőjeként gondoljunk – különösen a retrospektív, rendszerellenességet hangsúlyozó olvasatokkal szemben. Hajnóczy novellái a szocializmus központi problémáit „tárgyalják”, figurái ezekkel küzdenek, de bukásuk vagy kicsinységük nem a szocializmusból fakad. Például ZSIGMOND Nóra, „Aki gyűlölte a rendszert – és az is őt: Emlékmozaik: Hetven éve született Hajnóczy Péter: Bélafi Antal albérlőből lett az író barátja, a Szabad Európa hozta össze őket”, *Magyar Hírlap*, 45, 208. sz. (2012): 13.

³³² Épp a fentebb már tárgyalt *Jelentések a süllyesztőből*: Az elkülönítő és más írások című kötet megjelenésekor egyébként Kelemen Zoltán szentelt figyelmet a Hajnóczy-próza műfaji sokszínűségének, stiláris-tematikai keveredéseinek. Sőt, Kelemen e tekintetben (is) párhuzamot lát Hajnóczy Péter életműve és Csáth Géza, illetve Cholnoky Viktor szövegei között. Mint írja: „Ebből a szempontból lehet érdemes párhuzamba vonni Hajnóczy munkáját Cholnoky Viktor életművével, amely teljes egészében szépirodalom és újságírás-esszé között próbál egyensúlyt, vagy sokkal inkább folyamatos átjárást teremteni. Csáth említett műve [*Egy elmebeteg nő naplója* – L. K.] főként befogadásesztétikai szempontból vonható be a vizsgálatba, amennyiben köztudottan nem szépirodalmi műnek szánta eredeti néven kiadott pszichoanalitikai művét, az utókor mégis főként művészeti szempontból közelít hozzá.” KELEMEN Zoltán, „Kritizáló kiadás: Hajnóczy Péter *Jelentések a süllyesztőből* című művéről”, *Tiszatáj* 69, 2. sz. (2015): 117.

³³³ Amelyekkel szemben, mint írja, „az irónia alakzatai a belső ellenállást és a kategorikus elutasítást erősítik meg.” SCHEIN Gábor, „Kertész Imre nevetése”, in *Identitás, nyelv, trauma: Tanulmányok Kertész Imréről*, szerk. GYÖRGY Péter, 93–121 (Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 2021), 98.

olvashatóságát, de legalábbis azt a felvetést, hogy *A fűtő* voltaképpen témája a realitással való kapcsolat megbomlása. A *Da capo al fine*-ben azonban egy tragikusan végződött esetet látunk, amely nem tartalmaz renormalizációs zárlatot, vagyis ebben a tekintetben *A véradó*val mutat rokonságot. Úgy vélem tehát, hogy ez a három szöveg a realitástól való elszakadást és a szubjektum kényszerképzetekben való feloldódását ábrázolják, más és más tárgyi környezetben.

A pszichoanalitikus megközelítésre példa Gaborják Ádám *Vércsatorna* című. Gaborják szerint *A véradó* mészárosa – csakúgy, mint szerintem Kolhász Mihály – „elsősorban saját vágyainak esik áldozatul.”³³⁴ A mészáros esetében a feleségéhez fűződő szeretetlenség házastársi kapcsolat és a fogatlan prostituálttal folytatott titkos viszony közötti érzelmi, erkölcsi és gazdasági konfliktusából ered a vérkúttá válás kényszerképzete. A megszállottságot kiváltó élmény a véradásra buzdító plakát figurája, aki mint egy szentkép, a tisztaság, a vágyott, de soha el nem érhető, büntetlen szerelem manifesztumaként reprezentálódik; de a mészáros vére itt – mint már szóba került – a figura kicsapongó szexualitására utal eufemisztikusan. A téveszme nem a feleség vagy a cigánylány figurájához, hanem a véradásról szóló plakáton szereplő fiatal lány képéhez tapad, ami a pszichoanalitikus *eltolás* fogalmával írható le leginkább, vagyis egy olyan védelmi mechanizmus, ami által a pszichológiai konfliktust kiváltó impulzus áttolódik az eredeti képlettől független tárgyra.

Ahogy Németh Marcell is rámutatott, a szöveg egy önleleplező gesztussal zárul: a mészáros álmában a narráció feltárja annak az olvasatnak a lehetőségét, hogy a vérkúttá változott férfi kényszerképzetét a cigánylánnyal folytatott viszony és az ebből fakadó büntudat vezérli, hasonlóan ahhoz, ahogyan például az *Ágnes asszony* – és más „vétekballedák”³³⁵ – cselekménye is szerveződik.

Ott feküdt az ágyában, aludt és azt álmodta, hogy ezek az események nem egyebek káprázatnál; nem vérzik itt senki, nem is vérezt és nem is fog, hiszen ez a józan észnek ellentmondó és képtelen dolog. A »komákkal« ül a »diófájuk« alatt; sörözgetnek; a tizenolchúsas távolsági busszal hazaérkezik a felesége és a kislánya; megvacsoráznak és lefeküsznek. Aztán éjszaka csöndben felkel, felhajt a konyhában két-három pohár bort, kimegy az udvarra, [...] és ballagni

³³⁴ GABORJÁK Ádám, „Vércsatorna: Hajnóczy Péter: *A véradó*”, in *Da capo al fine...*, 41–78; 68.

³³⁵ A kifejezés Kelemen Zoltántól származik, aki tizenegy Arany-balledában vizsgálta a lélek átváltozásának ábrázolását. KELEMEN Zoltán, „A halál mint a lélek átváltozása Arany János balladáiban”, *Pannon Tükör* 3, 6. sz. (1998): 16–17.

kezd az úton a cigánytelep felé. Zsebében pálinkásüveg, az »ajándék«, hogy *mint már évek óta*,
lefelejtőd a csorba fogú Féldecis Rózsival.³³⁶

Ez a zárlat egy pszichológiai esettanulmányba illő értelmezéssel tölti meg az elbeszélés fantasztikumát, abszurditását. Az álommal való keveredés végigkíséri a narrációt. A 6. rész hosszú látomásos jelenete az alábbi mondat után olvasható: „A mészáros elfordult a plakáttól, óvatos léptekkel, szinte osonva visszament a szobába, lefeküdt az ágyba a felesége mellé, és magára húzta a takarót.”³³⁷ Bár a narráció nem nevezi meg, hogy a mészáros álmot lát, úgy szcenírozza az eseményeket, mintha álomról lenne szó. A 9. rész feleségszeretkezés jelenete pedig így zárul: „[...] az asszonyba lövellt. A szíve kalapálására ébredt, [...]”³³⁸ Tehát az eddigi eseményeket feltehetően álmodta. Továbbá előfordul, hogy motivikusan is álomtevékenységgel asszociálja a fantasztikus víziókat (például: mezítláb madarakon lépdel). A zárathoz hasonlóan pszichológiai tünetértelmezésnek tekinthető az az álmokép vagy hallucináció is, amikor a cigánylány figurája kontaminálódik a plakátlánnyal: barna pulóverben, egyik kezében a vérrel teli üveg, másik kezével az üvegre mutat.

Az elbeszélés álom-jelenetekkel való játéka tehát gyakorta visszatér a történetben, ám főként azokon a helyeken keletkezik feszültség, ahol – a fentiekkel ellentétben – semmi nem utal arra, hogy a mészáros álmodik. A véradás-jelenetek (a kiteljesedett téveszme) mindegyike rendkívül kidolgozott, amely lépték ugyanakkor illeszkedik abba az értelmezésbe, hogy mindez az önfelnagyító nárcizmus fantazmája. Figyelemre méltó ebből a szempontból a 8. fejezet is, amely ugyancsak egy orvosi rendelőben játszódik, de a pszichózis fő témája (vérkút) esetlegesen jelenik meg, ehelyett a fantazma etikai megalapozását látjuk: az a kérdés kerül a középpontba, hogy kap-e pénzt a mészáros a véreért cserébe.³³⁹ Amellett, hogy kiderül, nem a pénzért csinálja, a pszichoanalitikus magyarázatok paródiájának tűnő magyarázatot is kapunk a mészáros különös állapotára nézve:

Ami a mészáros efféle zavaros kijelentéseit illeti: »a vérkutat a szerelem utáni vágy termeli, valamint a bűn, hogy ez idáig nem szeretett; szerelméért nem követel a szeretett lánytól semmit, legkevésbé azt, hogy vérét, amelyet a szűkölködő emberiség javára és hasznára ajánl fel,

³³⁶ HAJNÓCZY, A véradó..., 67–68 [kiemelés tőlem – L. K.].

³³⁷ Uo., 40.

³³⁸ Uo., 57.

³³⁹ Milián Orsolya összehasonlító tanulmánya is – egyebek mellett – épp az etikai dimenzió vizsgálatára alapoz. MILIÁN Orsolya, „»Láttam egy hirdetményt«: Örkény István és Hajnóczy Péter véradástörténeteiről”, *Irodalmi Magazin* 10, 3. sz. (2022): 53–58.

fizetőeszköznek tekintsék, holmi előlegnek a viszontszerelem megvásárlására», tehát ezek és az ezekhez hasonló kijelentések szakorvosok véleménye szerint az »egyelőre nem teljes bizonyossággal megállapítható kórisme« okozta idegrendszeri zavarok velejáróinak tekintendők.³⁴⁰

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy *A véradó*ban egy realista világot látunk, a pszichotikus tudat kiegészítéseivel. A nem-álomjelenetek a pszichózis szempontjából láthatóak, de nem minden elemükben irreálisak. Az álomjelenetek pedig segítenek annak a hasadásnak az áthidalásában, ami a pszichotikus valóság és a realitás között van, és amit a pszichotikus tudat nem képes elkülöníteni. Az álom afféle összeköttetés a *normális* világgal, ahol megszólal a valóság-elv. Egy megbízhatatlan elbeszélővel van dolgunk, aki jól látja és jól prezentálja a valóságot, a pszichotikus képzelgéssel megtűzdelve. A valószínűsíthető összefüggéseket az olvasó csak a tapasztalatai után tudja megérteni, kikövetkeztetni. Az álom-jelenetek tehát e tájékozódást segítik, hidat képezve a valóság felé. Feltárják, hogy a mégoly reális részletek is egy pszichotikus képzelgésbe illeszkednek, és irányt mutatnak „a helyes értelmezés” felé.

Kolhász Mihály téveszméjének – hogy a világot a saját testével fűti – jelentése, logikai előfeltevése, „a tünet oka”, hogy *a világ hideg*. A mészáros téveszméjének – hogy az egész világot ellátja kirobbanó vérbőséggel – pedig az, hogy *a világ vértelen*. Ez a szereplők igazsága, amit azonban nem tudnak érvényesíteni a világban. Mindkét figuránál megfigyelhető a nárcizmusba hajló regresszió, és a frusztráció a személyközi kapcsolatokban. A fikció adott világában a józan ész határain túlterjeszkedő extrém igazságigény már-már provokáció, hübrisz. Kolhász Mihály az igazságkeresés parodisztikus figurájaként is értelmezhető, akinek túlzó megnyilatkozásaival szemben semmilyen hivatali vagy személyes közeg nem lehet elég elfogadó. *A véradó* pedig a végletekig vitt büntudat, szégyen és kommunikációs kudarc abszurd tragédiája.

Az esetleírásokhoz hasonlóan, a felütésben mindkét szöveg a tér- és időkoordináták rögzítését, a főhős adatszerű személyleírását imitálja. *A fűtő*ben ezt olvashatjuk: „Kolhász Mihály, harmincegy éves kazánfűtő, aki hét éve volt az ...-i gyár dolgozója, 197... szeptember 9-én, délelőtt tíz óra előtt öt perccel, miután jól hallhatóan kopogtatott a főgépész ajtaján, az irodába lépett, hogy átvegye a fél liter tejet, a »védőitalt«.”³⁴¹ *A véradó* pedig az alábbi mondattal kezdődik: „Z. hegyvidéki község harminchét esztendő hentes- és mészáros mestere

³⁴⁰ HAJNÓCZY, „A véradó...”, 50.

³⁴¹ HAJNÓCZY, „A fűtő...”, 115.

197... XI. 19-én a »városba« utazott – a falusiak a községükhöz legközelebb eső nagyobb helységet nevezték így –, és a kisváros kórházában véradásra jelentkezett.”³⁴² Eszünkbe juthat Krasznahorkai – fentebb idézett – jegyzőkönyv-hasonlata, azonban az elmesélt történet voltaképpení tétje nem egy bűncselekmény felderítése, vagy a teremtet világban felmerülő, abszurdá növekvő rendszerhiba kivizsgálása (elmaradt védőital; valaki túl sok vért ad), hanem a központi figura állapotának „analízise”. A két szöveg egyaránt felvet társadalmi problémákat, de cselekményük nem ezen a nyomvonalon halad. A narráció a figurák személyes tapasztalatai felől beszél és bár a hivatali nyelv frázisait használja, ez az effektus sokkal inkább közelíti az olvasatot az esetleírások világához, mint más műfajokhoz. A vizsgálati jegyzőkönyvek nyelvi formuláit idéző megfogalmazás(ok) persze a főhőst körülvevő szűkebb és tágabb társadalmi szférák feltételezett álságosságának és a kommunikáció kiüresedettségének a kifigurázása is lehetne, ehhez az – egysíkú – értelmezéshez képest túlságosan is hangsúlyos, kidolgozott a fűtő és a mészáros figurájának lélektani ábrázolása és a téveszme, illetve a társadalmi valóság és normalitás közötti feszültség. Egy másik érv a kifigurázással szemben, hogy a „hivatali nyelv” merevsége vagy abszurdítása az elbeszélő nyelvében is nagyon erősen megjelenik. A „jegyzőkönyviesség” a narrátorra is jellemző, sőt, néha „hivatalosabban” fogalmaz mint a „hivatali” szereplő. A narrátori szólam stiláris átcúszásai különösen a 11. fejezetben igazán látványosak.

A fűtőben Kolhász felesége veti fel a realitásokat, szembesíti a hőst önmagával, amíg *A véradóban* – bár a feleségnek szintén van egy monológja arról, hogy a mészáros mindent elhanyagol – a faluközösségben terjedő szóbeszéd tölti be a (lehetséges) szembesítés funkcióját. Ez a szólam (köztudatos nézőpont) utal a realitásra, a mészáros titkos viszonyára: „például egy kenyérért sorba álló asszony kijelentette, hogy »mindenütt beszélnek a mészárost meg a Féldecis Rózsit«, és azt a »rossz betegséget« [tudniillik a csodás képességet, hogy a mészáros kiapadhatatlan vérkúttá vált – L. K.], amit a mészáros a cigánylánytól kapott.”³⁴³ Bár mindkét szöveg implicit felveti a kérdést, hogy a társadalom-e az, amely megbetegíti (arra fogékony) tagjait, ugyanakkor a nem jól illeszkedő kisemberre, annak individuális és egzisztenciális helyzetére fókuszál, az ő világa határolja az elbeszélés világát. Mondhatni: a pszichotikusok felől látjuk a „normálisak” világát, így inkább annak látéletét adhatja, hogy az egyén mennyiben felelős saját sorsáért. Ahogyan az esetleírások is rendelkeznek a gyógyulás célképzetével, úgy Hajnóczy főhősei is alapvetően egy olyan világ terében jelennek meg, ahol a hétköznapi – ha tetszik, a normalitásba – való visszatérés egy

³⁴² HAJNÓCZY, „A véradó...”, 27.

³⁴³ UO., 51.

átélhető, hovatovább vágyott állapot is lehet, még úgy is, hogy ez a világ valamiképp tudomást vesz – vagy legalábbis nem tagadja – a létezés abszurdal érintkező minőségeit.

Hiába, hogy a fentebb már említett *Da capo al fine* című szöveg explicit módon utal rá, hogy a Hajnóczy-univerzumban fel-feltűnő fűtő figurája,³⁴⁴ ebben a szövegváltozatban bizonyosan *beleőrül* az elmaradt védőital ügyébe (*zárt osztály*), ez a szöveg annyiban mégis különbözik, hogy nem nyújt „analízist”. Ahogy Freud az esetek leírásának folyamatában dolgozta ki magát a pszichoanalízist, úgy Hajnóczy „esetleírásai” sem kiforrott szociálpszichológiai vagy ideológiai eszmerendszert közvetítenek; inkább „tanulmányok”, kísérletek. A freudi esettanulmányok többsége ugyanakkor általában azonos logikát követ, amely – vázlatosan – ekként formalizálható: (1) előzetes információk, helyzetkép, (2) a környezet és a betegség leírása, (3) az egyéni trauma felfejtése – álmok, (4) a neurózis leírása, (5) „újabb adalékok a kezdeti időszakból” és megoldás. Az általam tárgyalt mindkét elbeszélés szolgáltat példákat a felsoroltakra, ráadásul igen hangsúlyosan, már-már szólamszerűen látjuk megjelenni a mellékszereplők érveit, értékrendjét, bizonyos értelemben a főhősök kényszerképzeteivel szembeni „reális” világ közvetítőiként, amely momentumok voltaképpen a helyzetkép és a környezet elemeinek feleltethetők meg. A felsoroltak közül itt az (5) pont idézőjeles elemére szeretném külön is felhívni a figyelmet. Az „újabb adalékok a kezdeti időszakból” kifejezés az ismert *A Farkasember* című esetleírás egyik fejezetcíme, és arra utal, hogy az analízis során olyan elemek is felszínre (tudati szintre) kerülhetnek, amelyek a „beszélgetőkúra” egy korábbi szakaszának felismeréseit más megvilágításba helyezik. Vagyis valami olyasmi történik, mint amikor egy irodalmi művet már a zárlat tapasztalataival olvasunk újra, hiszen az egész megértésének szempontjából kulcsfontosságú – vagy legalábbis a korábbi olvasatot elbizonytalanító – információhoz jutunk. Mint fentebb láttuk, ezt a logikát követi *A véradó* dramaturgiája is, a szöveg zárlatába foglalt álomjelenettel, amely jelenet egyébként a pszichoanalitikus álomfejtés rejtett, ironikus, a neoavantgárdra jellemző ellentétezeként is felfogható, hiszen a diegézis szerinti valóság az, ami megfejtésre szorul és az álom az, ami mintegy racionálisan tisztázza a helyzetet.³⁴⁵ Az álom egyúttal elbizonytalanító funkcióval is bír: csodás átváltozáson esett át a mészáros, vagy pedig a vérkút története – tehát az elbeszélés teljes cselekménye – fikció a fikcióban csupán, hiszen az elbeszélte történet világában egyedül a hűtlenségnek és a

³⁴⁴ A két szöveg *fűtője* természetesen nem kezelendő ugyanazon entitásként, ugyanakkor érdemes utalni rá, hogy a Hajnóczy-próza viszonylag szűk körből válogat, amikor szereplőkről, azok tulajdonságairól, vagy éppen az ábrázolt élethelyzetekről van szó.

³⁴⁵ A szöveg ráadásul azt az értelmezést is megengedi, hogy kettős, álom az álomban konstrukcióként olvassuk. „Ott feküdt és azt álmodta. [...] megvacsoráznak és lefeküsznek. Aztán [...]” HAJNÓCZY, „A véradó...”, 67.

diszfunkcionális kapcsolatokban való tévelygésnek van realitása. Az álmok értelmezése a pszichoanalitikus módszer számára is megkülönböztetett jelentőséggel bír, Freud saját álmainak megfejtését is teoretikus munkáinak részévé tette és megfejtésükhöz meghatározott eljárásokat ajánlott.³⁴⁶ *A fűtő* szövege ezt az effektust nem élezi ki ennyire. Az álomjelenet elmarad, az elbeszélte események rendje helyreáll, a címszereplő bocsánatot kér a gyárban és családi élete is rendeződik, „gyógyulása” ugyanakkor csak részleges, hiszen „amíg tartott a hideg, minden nap jóval hajnal előtt kelt, és kiskabátban, vacogva, zsebre dugott kezekkel jó két órát járkált a néptelen utcákon. Halkan motyogott sétája közben, mint aki meg akar győzni az igazáról valakit. »A testemmel melegítem föl a levegőt [...]«”³⁴⁷

A Hajnóczy-recepció azonban, egyáltalán nem alaptalanul, felajánl egy másik értelmezést is, egy metafizikai olvasatot, amely az elbeszélések fantasztikus (Németh Marcell szerint „mitikus”) elemeiből származtatható. A 4. fejezetben kiemeltem, hogy az életmű más szövegeiben is kimutatható a fantasztikum, de nem (feltétlenül) emelkedik a teljes kompozíciót meghatározó szövegszervező eljárások szintjére.³⁴⁸ Dobai Péter szerint a véradó mészáros története: „biológiai-szociális utópia,”³⁴⁹ amely a „realisztikus” ábrázolást önkényes víziókkal,³⁵⁰ álommal, rögeszmével megszakító³⁵¹ technikája révén hat az olvasóra. Németh Marcell pedig példázatról beszél, és kiemeli: „Az elbeszélés indítása [mindkét szöveg esetében – L. K.], a krónikus hitelesség és a tér-idő koordináták pontos kijelölése rögzíthető valóságot ígér, ami azonban fokozatosan íródik át a mítosz önmozgásának realitásába: [...]”³⁵² Az elbeszélte történet ontológiai karaktere ugyanakkor egészen a szöveg zárlatáig nem tisztázódik; voltaképpen nem tudni, hogy fantasztikus irodalmat olvasunk-e, csak az utolsó jelenet tisztázza, hogy a mészáros különleges állapota

³⁴⁶ Sigmund FREUD, *Álomfejtés*, ford. HOLLÓS István, szerk. BUDA Béla és ZIRKULI Péter (Budapest: Helikon Kiadó, 1985), különösen 78–96.

³⁴⁷ HAJNÓCZY, „A fűtő...”, 115–116.

³⁴⁸ Jó példa erre amikor az *M* (1977) című szöveg szereplője hirtelen madárszárnyként észleli saját végtagját, itt azonban a narráció egyből reflektál erre az „érzékszalódásra”, amíg *A fűtő* és *A véradó* esetében, noha mindkettő lebegtet, játszik a fantasztikus olvasatok lehetőségével, a történet végül tisztázza, hogy a csodás elemek és irreális vonatkozások a (realisztikus) diegézis részét képezik, a főszereplő pszichés tünetei, téveszméi. Az alábbi példa tehát nem egy „szuperdelíriumot” modellál, a döglött madárrá változás szimbóluma csupán felvillantja, megidézi az önpusztulás tendenciáját: „A cigarettásdoboz után nyúlt, repdeső keze – vajon csakugyan apró, gonosz madártollak nőttek volna ki az ujjaiából, melyek az utcai ablak alatt, a »No lám!« nevű kocsmá előtt álló vadgesztenyefa kopasz, síkos, fekete ágai közt – két éve! – fennakadt döglött galamb szárnyává változtak hirtelen, nagyon is rendjén való és természetes módon, egy pillanatig nem volt képes eldönteni –, földre lökte a cigarettásdobozt a hamutartóval együtt.” HAJNÓCZY, „M...”, 99.

³⁴⁹ DOBAI, „Honvagy...”, 88.

³⁵⁰ Ugyanakkor látnunk kell, e téveszmék szimbolizációja és jelentéshálója nagyon is átgondolt a két elbeszélésben.

³⁵¹ Úgy gondolom, e „rögeszmék” épp, hogy szervesen épülnek bele a valószerű történetbe.

³⁵² NÉMETH, *Hajnóczy...*, 59.

fantázia csupán. *A véradó*, akárcsak *A fűtő*, nem a „mitikus”, hanem a reális síkon, erőteljesen profanizáló kontextusban zárul.

A hatvanas évektől a példázat a korszak kedvelt irodalmi formájává, megszólalásmódjává vált a magyar nyelvű prózában. Az erről szóló terjedelmes szakirodalom ismertetése helyett itt most mindössze Márjánovics Diána a Mészöly-hagyaték és a példázatos irodalom apropóján keletkezett megfigyeléseire utalnék.³⁵³ Márjánovics kifejti, a példázatoknak van olyan fajtája, ahol nem a hagyományos példázat egyszerű megfejthetősége dominál. Szerinte a példázat sajátja az ambiguitás, vagyis hogy többféle olvasási módot kínál. Úgy hiszem, a példázat „tiszta formájával” szemben az általam vizsgált két szöveg esetében is elmondható ugyanez, vagyis *A fűtő* és *A véradó* éppen azáltal olvasható kétértelmű, rendhagyó példázatként, hogy a szöveg – a mitikust vagy a fantasztikust, a csodát az elbeszélte történet valóságában igaznak elfogadó, a dolgokat az örül(e)t nézőpontjából (is) bemutató olvasat mellett – felkínálja a reális, pszichológiai esetleírásként való olvasás lehetőségét is. Az olvasás dramaturgiájában feszültség keletkezik, hiszen a történet egy hétköznapi, realiztikus világból egy abszurd és fantasztikus világba vezet be, amely a pszichotikus szereplő nézőpontjából van ábrázolva. Ugyanez a játék bukkan fel *A fűtő*-ben is, de azt hamarabb lezárja, nem olyan kidolgozott. Mindkét szövegben megjelenik a mitikus modalitás, ugyanakkor meglehetősen kompakt a realiztikus értelmezhetőség lehetősége.

A szövegek tehát két értelmezési szint feszültségét tárják az olvasó elé: egy reális, világi, pszichológiai és egy csodás, allegorikus, metafizikai olvasatét. Ugyanezt a kettősséget látjuk Lars von Trier egy korai filmje, a *Hullámtörés* (1996) narrációjában is. A film részletes elemzésétől most eltekintek, ezt a feladatot teljesíti Farkas Zsolt a filmről írott tanulmánya.³⁵⁴

Bess története, amelyben a nő – férje megmentésének reményében téveszméjétől vezérelve – prostituálódik, majd tragikus körülmények között meghal, csak a metafizikai szinten értelmezhető áldozathozatalként, a realitás szintjén egy kényszerképzet esetrajza. A film szereplői egyébként reflektálnak erre az állapotra, a férj szerint Bess nem beteg, tudja, mit csinál, azaz számonkérhető, ahogyan *A fűtő* hivatali szereplői és *A véradó* orvosai is „normális emberekként” viszonyulnak a főhősökhöz, és józan érvekkel próbálják őket

³⁵³ MÁRJÁNOVICS Diána, *Örökölt blende: Pélázatos irodalom és a Mészöly-hagyaték* (Budapest: Kijárat Kiadó, 2021), különösen 58–72.

³⁵⁴ Farkas a kettős olvashatóság ugyanilyen kiélezését látja E. T. A. Hoffmann *A Homokember* című novellájában, ahol Nathanael metafizikai és Clara profán értelmezése csap össze, és nem dönthető el, melyik győz. FARKAS Zsolt, „A harangok és az áldozat értelmezése Lars von Trier *Hullámtörés* c. filmjében: Az ironia fel(nem) ismerése és esztétikai követelményei”, in FARKAS Zsolt, *Pozíciók és kompozíciók*, 101–127. Budapest: K.E.R.T. Kiadó, 2022.

leszerelni. Bess sógornője viszont lelkileg törékenynek, betegnek tartja a lányt, ahogyan például a mészáros felesége is betegnek tartja férjét. Paradox módon egyébként a betegséggel empatizáló figurák közelebb is állnak a neurózist kiváltó trauma életigazságához (vagy élethazugságához). A mészáros felesége nemcsak betegnek tartja férjét, de féltékeny is, átmenetet képezve a főhős pszichózisa és a „normális” környezet neurózisa között.

Farkas szerint az ironikus kettősség a főhős figurájában is megmutatkozik. Pozitív hős-e Bess? – teszi fel a kérdést. A kompozíció, mint láttuk, mindkét választ megengedi. Maguk a hősök azonban mindkét szinten reménytelenek. Bess meghal, a mészáros és Kolhász Mihály pedig időtlen stigmaként hordozzák magukon betegségük szimbolikus attribútumait. *A fűtő* végkifejlete ugyanakkor – mint fentebb láttuk – ezeknél valamivel optimistábbnak nevezhető. A mészáros további életlehetőségeiről nem értesülünk, a (magyarázó) álom szerepeltetésével viszont megjelenik a reflexió lehetősége, amely jó esetben a gyógyulás irányába jelenthet direkt kapcsolatot.

A szövegek e termékeny értelemrétegzettsége, és az ezzel szorosan összefüggő esztétikai tapasztalat olyan effektus, amely a szociográfiákkal és pszichiátriai esettanulmányokkal szemben egyedül a szépirodalom számára adott. A pszichoanalitikus figyelem és az irodalom természete között mégis számtalan hasonlóság adódik. Freud maga is sokszor történetmesélésbe kezd saját, tulajdonképpen esettanulmányai megírásakor, hogy pácienseinek körülményeit ábrázolja. Az *Egy kisgyermekkorú neurózis története* [„A Farkasember”] bevezetőjében (1918) [1914]³⁵⁵ meg is említi ezt a módszertani kihívást, a *Katharina...* című eset ismertetésekor pedig saját (fiktív?) életkörülményeibe is bepillantást enged.³⁵⁶ A *Hans, egy ötéves fiú főbiájának analízisében*³⁵⁷ pedig azt a narrációs megoldást választja, hogy a kisfiú szüleinek feljegyzéseit ismerteti, sokszor párbeszédes formában, majd ezeket a beszámolókat narrálja, elemzi. Az esetleírások azonban mindössze annyiban tekinthetők irodalmi alkotásnak, mint a történetírás.³⁵⁸ Ezen kívül: a pszichológiai értelemben vett asszociációs rendszer és az irodalmi, stiláris, műfaji, narratív stb. jelenségek,

³⁵⁵ Sigmund FREUD, „Egy kisgyermekkorú neurózis története: »A Farkasember«”, ford. BERÉNYI Gábor, in Sigmund FREUD, *A Farkasember: Klinikai esettanulmányok* II., szerk. ERŐS Ferenc és KERESZTES Mária, 75–189 (Budapest: Filum Kiadó, 1998).

³⁵⁶ „189* nyarán elhatároztam, hogy szabadságomat a Magas-Tauern hegyei között kirándulgatva töltöm, mert szerettem volna kis időre kikapcsolódni orvosi gyakorlatomból, de főképp megfelekedezni egy kicsit neurotikus betegeimről” – olvasható az esetleírás bevezetőjeként. Sigmund FREUD, „Katharina...”, ford. BART István, in *A Farkasember...*, 17–28; 17.

³⁵⁷ Sigmund FREUD, „Egy ötéves fiú főbiájának analízise: »A kis Hans«”, ford. ALPÁR Zsuzsa, in Sigmund FREUD, *A Patkányember. Klinikai esettanulmányok* I., szerk. ERŐS Ferenc és BERÉNYI Gábor, 111–212 (Budapest: Cserépfalvi Könyvkiadó, 1994).

³⁵⁸ Hayden WHITE, *A történelem terhe*, szerk. BRAUN Róbert, ford. BERÉNYI Gábor, BRAUN Róbert, HEIL Tamás és JOHN Éva (Budapest: Osiris Könyvkiadó, 1997).

toposzok szorosan összefüggenek, ahogy például a sűrítés és a metafora, illetve az eltolás és a metonímia is (Lacan). Hangsúlyozandó, hogy a pszichoanalízist is – éppen a nyelv által – irodalmi toposzok határozzák meg.

6.4. Hajnóczy-szövegek a terápiás gyakorlatban

Nem állítom, hogy Hajnóczy Péter kivételes ismerője (és művelője) lett volna a pszichoanalízisnek,³⁵⁹ de arra mindenképpen igyekszik rámutatni, hogy a pszichológiai aspektus meghatározó ezekben a novellákban, a téma fikciós feldolgozása része lehet az autonóm műalkotásnak.³⁶⁰ Abban az értelemben, hogy működni látszik bennük a művészi asszociativitás, vagyis a stilisztikai, retorikai, poétikai tudatosság összessége, ami végső soron azonosnak tűnik a pszichológiai tudatossággal, ugyanakkor nem az „ismert tudáselemek újramondását” jelenti – ahogyan Milbacher Róbert fogalmaz polemikus esszéjében az irodalom lektűrösödéséről.³⁶¹

Ahogy az a bevezetőben tárgyalt szakirodalmi áttekintés is jelzi, a Hajnóczy-értelmezés olyan, nem konvencionális irányokba is nyitott, ahol irodalmi szöveg és pszichiátria (vagy adott esetben irodalom és jog, vagy éppen irodalom és társadalomtudomány) kapcsolatát lehetséges vizsgálni. Ez történik akkor is, amikor egy pszichiátriai szaklap szerzője a társfüggőség irodalmi reprezentációjaként olvassa a

³⁵⁹ Mint például a *valódi* esettanulmányt is írt Csáth Géza (*Egy elmebeteg nő naplója*), noha Hajnóczy bizonyosan ismerte ezt az írást.

³⁶⁰ „Az egyetlen olyan pszichológiai rendszert, amely finomság, összetettség, jelentékenységi és tragikum dolgában felveheti a versenyt azokkal a lélektani felismerésekkel, melyeket az irodalom hosszú évszázadok során, kaotikus masszában, igaz, de mégiscsak fölhalmozott, Freud alkotta meg. [...] Voltaképp azonban kölcsönhatásról van itt szó: az irodalom éppúgy befolyásolta Freudot, mint Freud az irodalmat.” Lionel TRILLING, „Freud és az irodalom”, ford. ÁROKSZÁLLÁSY Zoltán, in Lionel TRILLING, *Művészet és neurózis*, szerk. SARUB Aladár és GY. HORVÁTH László, 85–111 (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1979), 85.

³⁶¹ Milbacher épp a pszichoanalízis létrejöttének és terjedésének irodalomra gyakorolt hatásával igyekszik szemléltetni azt a kedvezőtlen tendenciát, amikor a műalkotás egy nagy hatású elmélet vagy ideológia befolyása alá kerül: „[é]rdemes összevetni a freudi forradalom előtt született *Dr. Jekyll és Mr. Hyde különös esetét* (1886) és mondjuk a mindössze két évtizeddel később, de már a Freud mindent megvilágosító pszichológiai forradalma után született *Gólyakalifát* (1916). Stevenson regénye még informatív módon tudósít a maga »tudományos-fantasztikus«, misztikus eszközeivel az emberben rejlő kettősség rettenetéről, vagyis antropológiai, ismeretelméleti, erkölcsi szempontból egyaránt új jelenség feltárását végzi el – most tekintsünk el attól, hogy ez a téma nyilván nem Stevenson invenciója. Babits regénye a freudi fogalmi rendszer fojtogató közegében leszűkül ennek az új narratívának a demonstrálására, és mivel ezt maga a szerző is érzi, a regény abszurd befejezésével némi misztikus, szerintem nehezen akceptálható kontextust próbál hozzárendelni. Éppen fordított utat jár tehát be, mint Stevenson, felvállalva az egyéb tekintetben kiválóan megírt regény giccsé válásának ódiumát is. A pszichológia professzionalizálódásának hatása alól valójában a Kosztolányi-regények sem képesek szabadulni, és bár nyilvánvalóan kivételes írói teljesítmények egytől egyig, alig képesek többet mondani az emberről, mint amit a kor Freudtól már amúgy is megtanulhatott.” MILBACHER Róbert, „A magas irodalom lektűrösödéséről”, *Élet és Irodalom* 65, 27. sz. (2021): 13 [kiemelések az eredetiben].

Perzsiát,³⁶² vagy akkor, amikor egy drogrehabilitációs intézet terápiás segédszöveggént alkalmazza a kisregény passzusait – csak hogy néhány példát említsek. A Leo Amici 2002 Addiktológiai Alapítvány színházterapeutái, Miodragovits Vince és Pataki Zoltán, arra kérték a szenvedélybetegeket, hogy az irodalmi szövegek segítségével, azokat mintegy folytatva, kiegészítve, fogalmazzák meg saját élményeiket. Pataki Zoltán színházterapeuta közlése szerint a kliensek számára Karinthy és Petri szövegei mellett Hajnóczy elbeszélései bizonyultak a legátélhetőbbnek, mert bár *Az utazás a koponyám körül* érzékletesen fejezi ki az „önmagunk körüli keringést”, Petri György versei pedig nyíltan láttatják az alkoholproblémát, Hajnóczy szövegei mégiscsak „olyanok, mintha egy terápiás írta volna őket”. Vélik a terapeuták. A segédszövegek nyomán létrejött impressziókból végül amatőr színdarabot állítottak össze a terápiás otthon lakói.³⁶³ A munkafolyamat, szándékai szerint, mélyebb önismeretet eredményez, és segíti az érzelmek megélését a függőségben szenvedők számára. Bár a rehabilitációs intézet terápiásai színdarabbá transzformálják a Hajnóczy-szövegekből táplálkozó saját monológokat, a csoportot kevésbé foglalkoztatja a hagyományos értelemben vett adaptáció lehetősége. Jóllehet, művészek egy csoportja éppen ezzel kísérletezik, amikor Hajnóczy műveiből színházi előadást vagy filmet készít. Előbbire egyaránt volt példa a nyolcvanas években³⁶⁴ és a közelmúltban is.³⁶⁵ Utóbbira, sok kudarcos kísérlet után,³⁶⁶ végül csak egyetlen játékfilmet említhetünk,³⁶⁷ az is inkább elmarasztaló kritikákat kapott.³⁶⁸ A filmmel (és más performatív jellegű) műfajokkal való kapcsolat a kétezres évek közepe óta tartó recepciótörténeti korszak egyik markáns iránya lett, e másik, a Hajnóczy-szövegek utóéletének lélektani vonatkozásai pedig épp mintha mostanában válnának igazán érdekessé a kritikai figyelem számára. Nem kétséges, hogy a Hajnóczy-életmű jó néhány erős művészi hatással bíró szöveget tartalmaz, ugyanakkor úgy tűnik, ezek a szövegek akár a pszichiátriai praxisban is felhasználhatóvá válnak, ami egy újabb adalék ahhoz, hogy a pszichologizáló olvasatot vegyük komolyabban, mint eddig. Ahogyan

³⁶² MARJAI Kamilla, „Társfüggőség Hajnóczy Péter *A halál kilovagolt Perzsiából* című művében”, *Psychiatria Hungarica* 30, 2. sz. (2015): 222–231.

³⁶³ A Leo Amici 2002 Addiktológiai Alapítvány színházterápiás közösségének előadása a Pécsi Harmadik Színházban, 2012. október 18-án; hozzáférés: 2024.06.10, https://www.youtube.com/watch?v=aJ_p68SCuok.

³⁶⁴ „A kaposvári Fonómunkás Kísszínpad hústagú együttese az NSZK-beli Karlsruheba utazott szombaton vendégszereplésre. Műsorukban Slawomir Mrožek *A nyílt tengeren*, Major Nándor *A hőember* és Hajnóczy Péter *Dinamit* című művét mutatják be.” [NÉVTELENÜL], „Horizont”, *Népszava* 111, 162. sz. (1983): 6.

³⁶⁵ SZENTECZKI Zita és JUHÁSZ András [Don't Eat Group], *A halál kilovagolt Perzsiából*, hozzáférés: 2024.06.10, https://trafo.hu/programok/a_halal_kilovagolt_perzsiabol.

³⁶⁶ Példaként említhetjük Sopsits Árpád és Hajnóczy Péter soha el nem készült közös filmtervét. Lásd LUDMÁN Katalin, „»A szabadság logikáját is meg kell találni«: interjú Sopsits Árpáddal Hajnóczy Péterről”, *Literatura* 46, 4. sz. (2020): 486–494.

³⁶⁷ Dr. HORVÁTH Putyi rend., *A halál kilovagolt Perzsiából* [magyar játékfilm, 90 perc], 2004.

³⁶⁸ BÁRON György, „Tükörfordítás”, *Élet és Irodalom* 50, 18. sz. (2006): 31.

Hajnóczy prózapoétikájáról elmondható: az alkotás oldalán igen komplex és kísérletező, úgy e poétika (legtágabban értett) recepciója is igen sokszínűnek, ugyancsak „kísérletezőnek” tűnik.

7. A(z) M(árai)-ciklus és a ködlovag Hajnóczy³⁶⁹

7.1. Egy hagyománytörténeti összefüggés

„Ha volt s marad »kődlovagja« a 70–80-as években kibontakozó irodalmunknak, Hajnóczy Péter mindannyiuk közül az élen fog maradni.”³⁷⁰ Mészöly Miklós nekrológja nyomán talán még az is értesült arról, hogy Hajnóczy Péter volna a „Péterek nemzedékének” ködlovagja, aki soha egyetlen sort sem olvasott tőle. Mint minden, az idők során kultikussá vált – és ettől még inkább tartalmatlanná lett – szófordulat, úgy Mészöly állítása is nagy karriert futott be a Hajnóczy-értelmezésben. A szerzővel foglalkozó írások és beszélgetések sokasága szinte Hajnóczy nevének szinonimájaként használta a kifejezést, bármiféle reflexió nélkül. Csak néhány példa: „Kődlovagnak is nevezték, legendás figurának is, alkoholgózzban szétlobbanó személyiségnek is, és még ki tudja, hányféleképpen.” Vagyis Lantos Gabriella Reményi József Tamással készített interjújának felvezetőjében a ködlovagság voltaképpen a „legendás alkoholista” megfelelője.³⁷¹

Kis Pintér Imre Hajnóczy ködlovagságát az életműben megjelenő életrajzi elemek hangsúlyosságában és így a referenciális olvasat(ok) szükségszerű érvényességében tartotta megragadhatónak. Mint írta: „Élet és mű azonossága, teljes egymásrautaltsága Hajnóczy esetében tehát nem frázis, hanem paradigma, akár a lényegét tekintjük, akár a külsőségeit.”³⁷² Bazsányi Sándor Mészöly Miklós „Hajnóczy-metaforájá”-nak nevezte a *kődlovag* kifejezést és a mellőzöttséget, a szerzői kudarcot értette alatta.³⁷³ Dunajcsik Mátyás a 2007-es gyűjteményes kötetről írt recenziójának címében szerepeltette a szót;³⁷⁴

³⁶⁹ Ez a fejezet a 2022-es „*A rejtelem volt az írósága...*”: *A ködlovag-jelenség történeti, poétikai és biografikus vetületei a századfordulótól napjainkig* című tanulmánykötetben megjelent írásom részben átdolgozott változata. LUDMÁN Katalin, „Kődlovagok tegnap és ma: Krúdy–Márai–Hajnóczy”, in „*A rejtelem volt az írósága...*”: *A ködlovag-jelenség történeti, poétikai és biografikus vetületei a századfordulótól napjainkig*, szerk. LUDMÁN Katalin, RADNAI Dániel és KÖRÖSI Ferenc, 143–166 (Miskolc: Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2022).

³⁷⁰ MÉSZÖLY, „Hajnóczy...”, 90.

³⁷¹ LANTOS Gabriella, „Kődlovag, kopár fényben: Egy rendszer pornográfiája [interjú Reményi József Tamással]”, *168 óra* 5, 2. sz. (1993): 18–19, 18.

³⁷² KIS PINTÉR Imre, „A beilleszkedés képtelensége: Hajnóczy Péter abszurdjai”, in *A magyar irodalom története 1945–1975*, szerk. BÉLÁDY Miklós és RÓRAY László, 6 köt., 1265–1267 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), III/2:1265.

³⁷³ BAZSÁNYI Sándor, „A »klasszikus nyugalom« és az »újundok kánon«, valamint Hajnóczy Péter”, *Beszélő* 6, 3. sz. (2001): 94–101, 100.

³⁷⁴ DUNAJCSIK Mátyás, *Egy „kődlovag” hagyatéka*: Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai (könyv), hozzáférés: 2025.01.26, https://magyarnarancs.hu/zene2/egy_kodlovag_hagyateka_-_hajnoczy_peter_osszegyujtott_irasai_konyv-67817.

legújabbán pedig a Magyar Katolikus Rádió podcastja szentelt beszélgetést a szerző emlékének, *Ködlovag spiritusszal* címmel, Hajnóczy születésének nyolcvanadik évfordulója alkalmából.³⁷⁵ Mindemellett akadnak olyanok is, akik valamilyen elfogultság okán talán nem szívesen neveznék Hajnóczyt ködlovagnak, a szó esetleg kedvezőtlen, elfeledettségre, mellékességre utaló konnotációi miatt. Legalábbis ezt sejtetik az efféle distinkciók: „A »ködlovagság« fogalomhasználatát pontosítva meg kell jegyezni, azt nem mint negatív kategóriát gondolom el, mely egy irodalomtörténeti hiátus elfedőjeként működik, hanem jellegzetességként, szövegszinten megjelenő motívumkincsként.”³⁷⁶

A ködlovagság vélelmének erőteljes kultusz-potenciálja három tényező együttállásával magyarázható: a *befolyásos személy*, akitől elhangzott; a *kitüntetett pillanat*, amikor elhangzott; valamint a *szemantikai feszültség*, amely a szóösszetétel erőteljes érzelmi–hangulati képzeteket megidőző mivolta és tartalmi–fogalmi kifejtetlensége között fennáll. Az irodalomtörténeti kánonképzésben művészete és személyes ambíciói nyomán is formatív tényezőként azonosítható Mészöly Miklóst³⁷⁷ nyilvánvalóan nem teoretikus szándék vezérelte a Hajnóczy Péter halálára írt búcsúbeszéd megfogalmazáskor, igaz, nem is lett volna a legjobb apropó erre egy „tragikusan korai” haláleset, amely a kortársak közül sokakban mély megrendülést keltett. Egy egészen markáns értékelő és értelmező szándék azonban mégis kiolvasható a soraiból.

A ködlovagság kérdésében szükségszerűen kifejtetlenül maradt ítéleteket egy a kilencvenes évek elején készült Mészöly-interjú párhuzamos olvasása segít megérteni, amelyben a kérdező – Szerdahelyi Zoltán – Hajnóczy „irodalmi szerepe”, vagyis irodalomtörténeti helye és esztétikai megítélése felől érdeklődik. Eközben Mészöly Miklós irodalomszociológiai értelemben vett centrális, közvetítői pozícióját már a beszélgetés első kérdése is nyilvánvalóvá teszi.³⁷⁸ Így tehát Mészöly:

³⁷⁵ *Ködlovag spiritusszal: Hajnóczy Péter* [Hoványi Mártonnal Nagy György András beszélget], hozzáférés: 2024.06.20., <https://podcasts.apple.com/hu/podcast/k%C3%B6dlovag-spiritusszal-hajn%C3%B3czy-p%C3%A9ter/id1555648851?i=1000575626664>.

³⁷⁶ DÁNYI Ágnes, „Egy megkerülhetetlen előd: Cholnoky László vagy Cholnoky Viktor?”, *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010), 6. lábjegyzet, hozzáférés: 2024.08.26., <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/aszegedi-hajnoczy-muhely-bemutakozasa/danyi-agnes/2619/>.

³⁷⁷ Mészöly szerepéről és „újrafelfedezésről” bővebben: SZOLLÁTH, *Mészöly...*, különösen 240–284. A centrum–periféria közötti állandó mozgások tapasztalatát példázza, hogy Szolláth – Balassa Péterre hivatkozva – Ottlik és Mándy mellett Mészöly „felértékelésének” megtörténtét is olyan folyamatként írja le, mint „aminek következtében nagyjából az ezredfordulóig érvényesen *domináns* hagyomány lett az [!] »rejtőzködő«-ból.” 243 [kiemelések az eredetiben].

³⁷⁸ „Köztudott, hogy ön mindig szerette az új irodalmat, s ha tehetné, támogatta is a fiatal írókat az elismertetés felé vezető, nemegyszer rögzös úton. Különösen így volt ez akkoriban, amikor a hatalom minden módon akadályozni igyekezett egy egész nemzedék »felnőtt író«-vá válását. S ha már a hazai megjelenést végleg elodáznai nem sikerült nekik, semmiképp sem örültek annak, hogy a külföldi is felfigyelt e mindennel elégedetlen, nonkomformsita nemzedékre. Arra az 1979-es bécsi irodalmi estre gondolok, melynek Ön volt a

Azt gondolom, hogy mind a saját nemzedéke, mind az eltávoztása után felnövő fiatalabbak számára az ő jelentősége [Hajnóczyé – L. K.] nem is annyira az általa létrehozott oeuvre egyfajta teljességében, a neki megadott lehetőségek szerencsés kifutásában van, hiszen ilyenre neki sem ideje, sem módja nem volt – s lehetséges, hogy alkatilag sem ilyenfajta kifutató-megteremtő talentummal rendelkezett. [...] Olyan bázissá, mögöttes ösztönzővé vált, akihez később is vissza lehetett nyúlni: a bátorságához, a merészségéhez. Ebből a szempontból irodalomtörténetileg azokkal a nagyon szuggesztív, de teljes életművet létrehozni nem tudó ködlovagokkal vethető össze – mint Gozsdu, Csáth, a Cholnokyak –, akiknek szintén a mögöttes jelenléte a meghatározó. Jelentőségük nem abban van, hogy talentumuk egy önmagát klasszicizálni tudó teljességgé is kibontakozott volna, hanem abban, hogy alapkővé tudtak válni. Jó startlukká, ahonnan tovább lehet lépni, tovább lehet futni.³⁷⁹

Mindezek alapján a – Hajnóczy figurája nyomán aktualizált – ködlovag(ság) az alábbi, egymással szorosan összefüggő poétikai és történeti-életrajzi elemek összességeként rekonstruálható: „nem teljes”, azaz töredékes (rövid, befejezetlen?) életmű; a pálya kifutását hátráltató alkati tényezők (szenvedélybetegség, depresszió és a mindezekből következő korai halál); és a nemzedéki szereplőket inspiráló szuggesztív poétika. A Mészöly-féle megszólalás egy lehetséges irodalomtörténeti hagyományösszefüggést is feltételez, amikor a századfordulói modernség szerzőinek némelyikére utal. A ködlovag-nemzedékként értett alkotók közül persze éppen azokat említi (és nem mondjuk a hosszú életű, terjedelmes életművel rendelkező Heltai Jenőt vagy Krúdy Gyulát), akik a fenti kritériumok alapján valóban hasonlatosnak tűnnek Hajnóczy Péterhez (Gozsdu Elek, Csáth Géza, Cholnoky Viktor és Cholnoky László).

Hogy kiket szokás ködlovag-szerzőknek nevezni, arra épp a fogalom történetileg változó jelentéseiből, illetve irodalmias – és nem teoretikus – jellegéből adódóan nehéz lenne egzakt választ adni, ám a Márai Sándor előszavával megjelent *Ködlovagok* című, írói portrékat tartalmazó gyűjtemény³⁸⁰ névsorát mindenképpen megfontolandó ajánlatnak kell tekintenünk, épp a kötet erőteljes kanonozációs szándékai miatt. A *Ködlovagok*, amelynek jelentőségére a későbbiekben még visszatérek, az alábbi szerzők írásait tárgyalja: Ambrus Zoltán, Gárdonyi Géza, Cholnoky Viktor, Andor József, Lovik Károly, Zuboly (Bányai

mentora, s melynek bevezetőjél azt a máig emlékezetes, pluralista szempontú s értékközpontú előadást tartotta...” – idézi fel Szerdahelyi azt az írótalálkozót, ahol Mészöly öt kiemelt írók közül hármat, „a Pétereket”: Hajnóczyt, Esterházyt és Nádaszt mutatta be hosszabban, és amely eseményre a meghívottak közül egyedül Hajnóczy Péter nem ment el – ahogyan sok más nyilvános szerepléstől is szó nélkül távol maradt. SZERDAHELYI, *Beszélgések...*, 127 (beszélgetés Mészöly Miklóssal).

³⁷⁹ Uo., 128–129.

³⁸⁰ THURZÓ, *Ködlovagok...*

Elemér), Harsányi Kálmán, Szini Gyula, Tormay Cécile, Krúdy Gyula, Cholnoky László, Kaffka Margit, Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Csáth Géza, Karinthy Frigyes, Török Gyula. Közülük válogatott Kelemen Zoltán is, amikor *A ködlovagok tegnapjai* című tanulmánykötetében³⁸¹ néhányuk portréját megírta. Kelemen a Cholnoky-fivérekéről, Szini Gyuláról, Lovik Károlyról, Krúdy Gyuláról és Török Gyuláról írt mint ködlovagokról. A Noran Kiadó *Ködlovagok*-sorozatában 1998 és 2002 között megjelent kiadványok alapján pedig tovább bővíthető a sor Nagy Endrével, Zsolt Bélával és Hunyadi Sándorral.³⁸²

Ennek a fejezetnek nem célja, hogy összeállítsa a ködlovagként azonosítható szerzők teljes, megbonthatatlan névsorát; vagy épp ellenkezőleg: a vállalkozás lehetetlenségét demonstrálja; esetleg e fiktív hagyomány érvényességét firtassa. Az érdekel, hogy amennyiben a Mészöly által értelemszerűen nem megnevezett forrásból hivatkozott és nem is különösebben definiált ködlovag-hagyományt *létezőnek* fogadjuk el, akkor termékeny lehet-e arra a kérdésre keresnünk a választ, hogy a Hajnóczy-életmű milyen kapcsolatban áll ezzel a hagyománnyal. A vizsgálódás kétféle haszonnal kecsegtet: gyarapítja a Hajnóczy-olvasás szempontjait és pontosítja a ködlovagokhoz kapcsolható hatástörténeti elképzeléseket.

7.2. Hajnóczy és a századfordulói modernség

Hajnóczy kortárs fogadtatása viszonylag kevés figyelmet szentelt a szövegek magyar irodalmi hagyományban gyökerező előzményeinek felderítésére. A kivételek között kell említenünk Szkárosi Endre figyelmes Hajnóczy-olvasatait, amelyek közül itt csak egyet idézek, azt, amikor elsőként hasonlította Hajnóczy prózáját Csáth Gézáéhoz, nem ismerve a két évvel később megjelent *Perzsiában* olvasható, később még idézendő „önleleplező” irodalmi névsort (ebben Csáth is szerepel). Főként narrációs-poétikai (és nem életrajzi) szempontokat alapul véve azt írta: „Hajnóczy lélektaniségra, objektivitásra és tökéletes írói kívülállásra törő módszere nyilvánvaló tudatossággal Csáth Gézához vezet vissza.

³⁸¹ KELEMEN Zoltán, *A ködlovagok tegnapjai* (Szeged: Design Kiadó, 2012).

³⁸² CHOLNOKY László, *Szokatlan vendégség: novellák*, összeáll., utószó NEMESKÉRI Erika, *Ködlovagok* (Budapest: Noran Kiadó, 1998); NAGY Endre, *A kockás város: Novellák* (Budapest: Noran Kiadó, 1998); LOVIK Károly, *Egy elkésett lovag: Regény* (Budapest: Noran Kiadó, 1999); CHOLNOKY László, *Piroska: hat regény*, összeáll., utószó NEMESKÉRI Erika, *Ködlovagok* (Budapest: Noran Kiadó, 2000); ZSOLT Béla, *Az igazi szerelem: Válogatott novellák* (Budapest: Noran Kiadó, 2000); HUNYADY Sándor, *Családi album: önéletrajz, 1934* (Budapest: Noran Kiadó, 2010); LOVIK Károly, *A kertelő agár* (Budapest: Noran Kiadó, 2002).

Hajnóczyt elsősorban a beilleszkedés mint mozzanat, a tudati igazodás pillanata érdekli, különösen a Márai-novellákban.”³⁸³ Illetve Balogh Tibor egy írását is a kivételek között kell említeni, amelyben Hajnóczy addigi pályájának szintéziseként írt a *Perzsiáról*:

Kitűnően forr itt egybe Hajnóczy kétféle novellatípusa: a 19. századi satirikus groteszk elemeit a mikszáthi témadúsító, játékos ötletességgel és Márai Sándor szóarchitektúrájának örökségével ötvöző hagyományos elbeszélés, valamint a tudatfeltáró, szimultaneista, asszociációs mezők találkozási pontjait cselekvéssorok tényeinek leírásából kivetítő, eredendően 20. századi ihletésű próza.³⁸⁴

Az előző fejezetekben már többféle megközelítésben is taglalt recepciótörténetet ebből a szempontból úgy foglalhatnánk össze, hogy a Hajnóczy-életmű irodalomtörténeti pozíciójának és a magyar irodalmi hagyományba ágyazottságának alaposabb tisztázása elsőként a kortárs olvasatok egyidejűségének, ideológiai meghatározottságának és alkalmosságának, majd a különböző posztstrukturalista módszertanok elméleti hegemoniájának esett áldozatul. A legutóbbi időkben olyan kérdések foglalkoztatták a szekunder irodalom szerzőit mint „az elhallgatás és az elrejtés alakzatai”-nak vizsgálata,³⁸⁵ a bibliai párhuzamok kimutathatósága,³⁸⁶ az olvasás-allegóriák keresése,³⁸⁷ vagy a testoétika horizontja³⁸⁸ a Hajnóczy-szövegekben. De a más szövegekkel és életművekkel való érintkezés példái is inkább a világirodalmi kánonból és nem a magyar irodalom előzményeiből kerültek ki. Számtalan értelmező felfigyelt például a Hajnóczy-próza kleisti³⁸⁹ és karkai³⁹⁰ párhuzamaira, de olvashatunk értelmezéseket a Szádek Hedáját³⁹¹ vagy Malcolm Lowry³⁹² szövegeivel való rokonság lehetőségeiről is. A kapcsolatokra való

³⁸³ SZKÁROSI Endre, „Szemléleti változatok fiatal prózairodalmunkban”, *Új Írás* 17, 5. sz. (1977): 106–109, 107.

³⁸⁴ BALOGH Tibor, „Egy jakobinus utód a 20. század végén? Hajnóczy Péter prózájáról”, *Napjaink* 18, 12. sz. (1979): 25–26, 26.

³⁸⁵ MÉRY Erzsébet, „Á.-Hit, remény, szeretet: Az elhallgatás és az elrejtés alakzatai a Perzsiában”, *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010), hozzáférés: 2024.06.20, <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi-hajnoczy-muhely-bemutakozasa/mer-y-erzsebet/2664/>.

³⁸⁶ HOVÁNYI Márton, „Hajnóczy Péter Szent-újrírása: A Hajnóczy-életmű kapcsolata a Bibliával”, *Vigilia* 79, 11. sz. (2014): 821–826.

³⁸⁷ MILIÁN Orsolya, „Testet betűk: A latin betűk olvasás-allegóriája”, in *Énekelt...*, 34–42.

³⁸⁸ NEMES Z. Márió, „»Valamit...«”

³⁸⁹ Például SZEKERES, „Kleist-nyomok...; vagy TÓTH, „Tűzmetaforika...”

³⁹⁰ A kleisti és karkai párhuzamot talán Nagy Tamás fejt ki a legrészletesebben, 2018-as monográfiájában. NAGY, *Egy arkangyal...*

³⁹¹ Elsőként Szörényi László utal a párhuzamra. SZÖRÉNYI László, „Előképek és víziók”, *Mozgó Világ* 6, 12. sz. (1980): 103–105. Továbbá említhető például FARKAS Anita, „Az intertextualitás megjelenése Hajnóczy kisregényében (A halál Rej városából Perzsiába lovagol)”, *Tiszatáj* 63, 9. sz. (2009): 90–93.

³⁹² Például CSERJÉS Katalin, „A »hypertextusok hypertextusa«: a Hajnóczy-korpusz Lowry felől láttatva: Malcolm Lowry Vulkán alattja (és egyéb művei) mint a Hajnóczy-korpusz vezér hypotextusai”, *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010), hozzáférés: 2024.06.20, <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi->

ráismerést gyakran az egyik leggyakrabban idézett Hajnóczy-szöveghely (is) támogatta, ahol az elbeszélő nyíltan megnevezi a(z egyik) főhős irodalmi mintáit, prózahagyományait; különös tekintettel a felsorolt szerzői nevekhez tartozó életrajzok közös vonására, az esztétikai érték létrehozásának képességét egyúttal a „részegesség” tulajdonságához rendelve.³⁹³

Elvégre az iszákosság az ő esetében munkaártalom: minden valamirevaló író részeges volt, és ha éppen nem írt, ivott, mint a gödény, csak kapásból, s példa az önigazolás végett felemlített néhány nevet: Vörösmarty, Ady, Krúdy, a morfinista Csáth Géza és legkedvesebb magyar írója: Cholnoky László. Aztán Edgar Allan Poe, E. T. A. Hoffmann, Ambrose Bierce, Malcolm Lowry, Dylan Thomas, Faulkner, F. S. Fitzgerald, O'Neill, Jack London (*A sárga sátán* szerzője), Ken Kesey és *A vak bagoly* perzsa írója: Szadek Hedaját; mindkettő kábítószeres, és folytathatná a sort, folytathatná a szomorú névsort, de mi értelme volna...³⁹⁴

Témánk szempontjából nem szükséges teljességgel számba venni, hogy a kiragadott szövegrészletben megemlített szerzők és életművek pontosan hányszor és milyen összefüggésben váltak tárgyává a különböző Hajnóczy-olvasatoknak, de annyi bizonyos, hogy a Hajnóczy-próza előzményeit kevesen keresték a 20. század első felének magyar irodalmában. Az értelmezői figyelem szabadságán túl, mindennek oka lehet az is, hogy a fenti névsorban több „egzotikus”, viszonylag kevés magyar szerző által megidézett név is található, illetve az a kimondott/kimondatlan kanonizációs szándék, amely a világirodalmi intertextusok felmutatásától várja a tárgyalt szerző vélt vagy valós világirodalmi rangjának biztosítását.

hajnoczy-muhely-bemutakozasa/cserjes-katalin/2618/; vagy DIÓSZEGI Olga, „Közös vonások Malcolm Lowry és Hajnóczy Péter műveiben”, *Életünk* 31, 3–4. sz. (1993): 229–234.

³⁹³ A Hajnóczy-életművet sokak szerint leíró „alkohol-poétika” diskurzusát e lábjegyzetben csak megemlíteni van módom, kifejtteni nem. Azt viszont szeretném hangsúlyozni, hogy a kisregény alább idézendő passzusa mintha részben épp a Hajnóczy Péter figurájára értett, általa vagy inkább rajta keresztül aktualizált ködlovag-fogalmat illusztráló névsort közölne – persze anélkül, hogy e szerzőket *expressis verbis* ködlovagoknak nevezné. Hajnóczy Péter „ködlovagsága” és az egyébként az írást, az írói identitás kérdését középpontba állító Hajnóczy-szövegben sorolt szerzők „ködlovagsága” tehát kölcsönösen összekapcsolódik, ezáltal megsokszorozva az e fogalomhoz tapadó asszociációkat és jelentéseket. Hovatovább épp e kiterjesztés révén, történeti dimenzióban nézve megalkot, vagy inkább újraalkot, meghosszabbít egy elképzelt irodalmi hagyományt, amely a szerzői-poétikai identifikáció *lényegét* a (próza)hagyományba, egészen pontosan *egy bizonyos* (romantikus?) (próza)hagyományba-ágyazottságban látja. Megjegyzendő, hogy a fogalom „korai”, Krúdy Gyulától származtatható használata kettős természetű volt (szintátlépést konfigurált), hiszen a *ködlovag* egyszerre jelentette a fikciós művekben megjelenő valós történeti alakokat, illetve írói önmeghatározást (Krúdy önmagára is használta a szót), amely önmeghatározás tehát egy létező személyt, egy szerzőt „regényesített” (az elképzelthez, a fiktívhez hasonlított) a ködlovagként való megnevezéssel.

³⁹⁴ HAJNÓCZY, *A halál...*, 125.

Nem sok olyan érvelést találni tehát, amely a „kődlovag-irodalom” és a Hajnóczy-próza között keresett volna kapcsolatot.³⁹⁵ Helyesebben, ha akad is ilyen, az nem a „Hajnóczy-filológia” eredménye. Wirágh András Cholnoky László írásgyakorlatait vizsgálva utalt Hajnóczyra, mint a Cholnokyéval rokon, „posztmodern” „poétikára”.

Hajnóczy nem csupán írta, hanem szerkesztette is szövegét, amely legalább olyan mértékben tekinthető önálló, eredeti írásműnek, mint kompilációnak. Az ezredforduló digitális forradalmát megelőző időszakban ez a szerkesztésmód (a mai szövegszerkesztő programok vágólapfunkciója) még csak analóg formában működött, de Hajnóczyénál jóval korábbi »prototípusai« is ismeretesek. Az egyik ilyen korai analóg módszernek számított az ollózás vagy kiollózás, amelyet a tömegsajtó 19. századi megjelenésével egyre több szerkesztő alkalmazott. Ennek során a hírlapíró vagy a szerkesztő nemes egyszerűséggel kivágta az újból felhasználni kívánt cikket egy lapból, majd újból kiszedette, azaz bemásoltatta saját lapjába.³⁹⁶

Hajnóczy Péter kiterjedt műveltséggel rendelkezett, ám javarészt önművelő módon szerzett tudásanyaga igen diffúz képet mutat. Ezt alátámasztandó több visszaemlékezést is idézhetnék, témánkhoz illeszkedve azonban egy olyan interjúrészlettel szeretném szemléltetni Hajnóczy Péter kultúrához való viszonyát, ahol az adatközlő történetesen két ködlovag-szerző olvasását idézte fel.

Visszamenőleg is úgy látom, hogy Hajnóczy nem arra használta a kultúrát, mint mások, hanem szó szerint beleszótta az életbe az »autodidakta« módon megszerzett műveltséganyagot. Akit ő felfedezett magának, azzal abszolút eggyé is vált. Egyfolytában Cholnokyt olvastuk például, a

³⁹⁵ Igaz, például a hagyatékat ismerők körébe tartozó, nem is olyan régen még a szegedi Műhely tagjaként tevékenykedő Dányi Ágnes mintegy evidenciaként hivatkozott arra, hogy Hajnóczy Péter kedvenc magyar írója a ködlovagok közé sorolt Cholnoky László volna, amiből akár arra is következtethetnénk, hogy mindezt olyannyira nyilvánvalónak kellene tekintenünk, hogy a feltételezett összefüggés szóra sem érdemes, nem kíván kritikai reflexiót vagy bizonyító érveket. Jóllehet, éppen Dányi az, aki másutt – voltaképpen egyedüliként – egy egész tanulmányt szentelt a Hajnóczy-próza Cholnokyakkal való kapcsolatának. DÁNYI Ágnes, „A szakÁCS mennyei útja”, in *Hajnóczy a könyvtárban...*, 143–144, 143; DÁNYI, „Egy megkerülhetetlen...” Egy másik értelmező, Szigeti Kovács Viktor egyébként *A fűtő* című kötet (1975) Márai-novelláinak szubjektumábrázolásával kapcsolatban említi „későmodern” jelleget, amely szerinte – mint valamiféle korszerűtlen eljárás – a második kötet *M* című elbeszélésével (1976) kikopik az életműből, hogy végleg átadja helyét a posztmodern újszerű összetettségének. Mint fogalmaz: „ez az 1976-ban keletkezett elbeszélés [tehát az *M* – L. K.] a Hajnóczy-életmű fordulópontjának is tekinthető azáltal, hogy megszünteti a Márai novellák későmodern felfogású, egységes szubjektumát és radikális módon fogalmazza meg – az életművön belül először – a későbbi „kis elbeszélések” már posztmodern szemléletű szubjektum-pozícióját. [...] az *M* ugyanis pontosan a műalkotás „egységére” vonatkozó tapasztalatokat változtatja meg. [...] csak az értelmezésben képes az „egység” létrejönni, vagyis az olvasó nem készen kapja azt, hanem nagyon is aktív részvételére van ahhoz szükség, hogy egészzé olvassa a szöveget.” SZIGETI KOVÁCS, „A nyitottság...”, 101, 102.

³⁹⁶ WIRÁGH András, „Cholnoky László és a vágólapozás”, *Literatura* 47, 2. sz. (2021): 158–169, 158.

Prikk mennyei útja-t. Emlékszem, hogy feküdtünk egy hétig az ágyban, ezt olvastuk, borozgattunk. Utána meg kihoztuk a Lovik Károlyt, és akkor azt olvastuk.³⁹⁷

A szerző mentális térképének, irodalmi tájékozódásának kaotikus mintázatait hitelesen szemlélteti a hagyatékban található könyvtárgyak és más, jellemzően újságkivágatokból származó szövegtörmelékek halmaza, illetve a hetvenes évek közepéről fennmaradt naptárakban következetesen vasárnapokra feljegyzett heti olvasnivalók listája (11.5.). A felsorolásban, a felvilágosodás néhány műve, a Hajnóczyval kortárs vagy tőle számított közelmúltbeli fikciós szövegek, és más, például természettudományos vagy történeti munkák mellett, a századforduló ködlovagként azonosított szerzői közül többekkel is találkozhatunk. Közülük Krúdy Gyula neve kerül elő a leggyakrabban, de szerepel Csáth Géza és Sipulusz, azaz Rákosi Viktor is, utóbbi egy 1957-es válogatáskötettel, a *Guttman, a csörgőkígyóval*. Krúdytól *A vörös postakocsi* (1913), az *Álmoskönyv* (1920) és az *Ady Endre éjszakái* (1925)³⁹⁸ címeket lehet egyből felismerni a naptárakban vezetett olvasnivalók között.

A „Hajnóczy-könyvtár” néhány tucat, ma is kézbe vehető kötetén kívül, egy könyvjegyzék is fennmaradt, amely lapok minden bizonnyal nem Hajnóczy Péter kézírását őrzik, ugyanakkor listáját adják a hagyatékban fellelhető könyvtárgyaknak és irodalmi szövegeknek. Az itt szereplő tételek többsége – körülbelül a kétharmada – nem elérhető már, így a *Nyugat* 1919/11-es száma sem, amelyben Cholnoky László *Reménytelen öregemberek álma*³⁹⁹ című elbeszélése megjelent. A jegyzék egyébként egyedül ezt a szöveget nevezi meg tételiesen is a lapszámból. A fennmaradt kötetek ugyanakkor hiánytalanul szerepelnek a listán, így jó okunk van azt feltételezni, hogy a Babits szerkesztette lapszám valaha valóban Hajnóczy Péter tulajdonában volt, sőt bizonyára épp a Cholnoky-szöveg miatt találhatta érdekesnek – ha hihetünk a lista kiemeléseinek. Kitépott lapok formájában birtokolta egyébként *A felvidéki utas* (1914) című – Cholnoky László novellájához hasonló témát feldolgozó – Krúdy-elbeszélést is, amelyben a Lomnicz nevű idősödő erdőmestert végül minden szeretője faképnél hagyja. A kitépott lapok minden bizonnyal a Magvető

³⁹⁷ SZERDAHELYI Zoltán, „Beszélgetések Hajnóczy Péterről Kovács Ágnessel”, *Holmi* 24, 8. sz. (2012): 1004–1013, 1012. Kovács Ágnes Dobai Péter élettársaként ismerkedett meg Hajnóczy Péterrel, akihez rapszodikus viszony fűzte a hetvenes évek közepén-végén.

³⁹⁸ Csak utalnék rá, hogy Krúdy Gyula – mások mellett – Ady Endrét (vagyis egy létező személyt) is előszeretettel tette fikatív történetek szereplőjévé. Ennek a párhuzamnak a későbbiek alapján még lehet jelentősége. BEZECZKY Gábor, „Ady és Krúdy éjszakái”, in „*Lennék valakié*”: *Az Ady-kultusz és kisajátítási kísérletei 1906–2018*, szerk. KAPPANYOS András, munkatárs MAJOR Ágnes, 61–86 (Budapest: Reciti Kiadó, 2021).

³⁹⁹ CHOLNOKY László, „A reménytelen öregemberek álma: Elbeszélés”, *Nyugat* 12, 11. sz. (1919): 740–752.

Könyvkiadó 1961-ben megjelent *Éji zene* című gyűjteményes Krúdy-kiadásából származnak,⁴⁰⁰ és (a 2018-as állapot szerint) a fedlapon a *Hotel Hobbs* ([Q469794](#)) szerzői címet viselő spirálfüzetbe voltak behajtva, több másik dokumentummal együtt.⁴⁰¹

A valaha volt „könyvtárban” akad még néhány, 19. század végi ismertebb mű,⁴⁰² amelyek persze nem csak Hajnóczyra, de egyben a modern századforduló táján értett magyar írói nemzedékére is hatással lehettek; ám ezek részletes ismertetése helyett inkább két olyan hagyatékban maradt munkáról ejtek még szót, amelyek a fenti felsorolás tételeihez képest poétikai-esztétikai szempontból valamivel lényegesebbet, a nyilvános életmű ismert szövegeihez képest pedig valamivel többet mutatnak meg a századelő novellistáinak, de különösen a Krúdy-életmű szövegeinek Hajnóczy írásművészetére gyakorolt hatásából.

Laza kapcsolatnak tekinthető csupán *A Martinovics összeesküvés* [11.2.5. Melléklet (5)] című hagyatéki munkaterv, amely szemléleti azonosságokat mutat Krúdy Gyula *A magyar jakobinusok* című művével;⁴⁰³ ám ennél figyelemre méltóbb a *Perzsia* egyik előzményének tartott, szinopszist adó közcímekkel tagolt elbeszélés, amely szöveg többféle változatát legalább négy hagyatéki szövegforrás (két gépirat és két kézirat) őrzi ([Q327050](#); [Q326777](#); [Q326777](#) és [Q326897](#)). Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy e források alapján Reményi József Tamás 2007-ben két alkalommal, az *Élet és Irodalom* hasábjain és egy gyűjteményes kötetben is közreadott egy-egy változatot *A szakács* címmel, azonban ezek egyike sem teljesen azonos egyik hagyatéki változattal sem.⁴⁰⁴ *A szakács* körüli szövegkritikai

⁴⁰⁰ KRÚDY Gyula, „A felvidéki utas”, in KRÚDY Gyula, *Éji zene*, szerk. KRISTÓ NAGY István és HAAS György, 163–167 (Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1961).

⁴⁰¹ A teljesség igénye nélkül: található ebben a „csomagban” éttermi számla Tihanyból, balatonfüredi vonatjegy 1978 októberéből, *Ceausescu beszéde az írók bukaresti értekezletén* címet viselő újságcikk ismeretlen forrásból vagy a Tolcsvay-trió *Boldogtalan vándor* című dalának kottája.

⁴⁰² Az egyik Mihail Petorivcs Arcübasev *A démon* című írása, az Athenaeum 1918-as kiadásában, a másik pedig Knut Hamsun 1890-es, nagy hatású *Éhség* című regénye, amelynek első magyar kiadása 1919-ben jelent meg Ritoók Emma fordításában, a Magyarországi Szocialista Párt Könyvkiadóhivatalának gondozásában. Ennek a kiadásnak egy példánya valahogyan Hajnóczy Péterhez is eljutott, de szerepel a listán Strindberg Ágost (August Strindberg), önéletrajzi regénysorozatának első, *A cseléd fia* (1886) című része is (Dick Manó Kiadása, 1928). A továbbiakat lásd a dolgozat 11.3., 11.4. és 11.5. pontjaiban.

⁴⁰³ A szöveg 1948-as kiadását ugyancsak ismerhette Hajnóczy, aki így ír saját, soha el nem készült Martinovics-regényének súlypontjáról: „Könyvem a kivégzésre összpontosulna, a nézőkre, az elítéltekre, egy »fiktív« szerelmi történetre, ami lehet, hogy megtörtént, lehet, hogy a megkínzott elmék képzelgése végtére is, előre, s pontosan nem tudhatom. Hangsúlyozni szeretném; az ismert tények felsorolása helyett hőseim öntörvényű, megállíthatatlan belső monológjaira figyelek; a külső történetek vázlatosak, »kényszerű«, keretei csupán az általam egyedül fontosnak tartott általános emberi mondandóra törekvő regényben.” HAJNÓCZY Péter, *A Martinovics összeesküvés* [Melléklet (5)]; *ITIdata* azonosítója: [Q337754](#).

⁴⁰⁴ Reményi az *Élet és Irodalom*-beli közléskor „terjedelmes töredéknek” nevezte a szöveget és egy rövid bevezetésben közölte interpretációját annak keletkezéséről. Ezt a bevezetést az ugyanezen évben megjelent gyűjteményes kötet jegyzeti közé is átemelte, onnan idézem. „Az író legnagyobb sikerű munkájának, *A halál kilovagolt Perzsiából* című kisregénynek úgyszólván az első próbálkozásokig visszanyúló előélete van. [...] a legközvetlenebb előzmény pedig előbb *Csütörtök*, majd *A szakács* címmel 1976 ősze és 1977 ősze között született. A kéziratot Hajnóczy – kiadásra előkészítendő – legépeltette, ekkor (1977. november 22. és december 1. között) a mű egy betétnovellával (*Az úr a Honvéd utcában*) együtt 18 fejezetből állt. Decemberben még

problémák tisztázása, az elbeszélés mindeddig elmaradt alaposabb értelmezése és a nyilvános életmű szövegeivel való kapcsolatának tisztázása messzire vezető kérdéseket nyit meg.⁴⁰⁵ Annyi azonban bizonyos, hogy a különböző szövegváltozatok között nehéz eligazodni (és eleve, egyik esetben sem kritikai igényű kiadás készült), mintha az elbeszélés struktúrája is inherens módon hordozna valamit a felcserélhetőség, az epizódok szinte korlátlan kombinálhatóságának lehetőségéből. Az ironikus színezetű, rövid közcímekkel – mint amilyen például *A szakács és a lázas fagyaltosnő*; *A szakács föllapozza a noteszát*; *A szakács visszaemlékezik hajóútjára* vagy *A szakács mint állatbarát* stb. – tagolt szöveg szerkezete rokonítható a Krúdy-féle, epikai ciklust alkotó narratív-konstrukcióval, amely bár a Krúdy-életmű egészét alapvetően jellemzi, legismertebb példája a szerzőnél talán mégis a Szindbád-történetek alkotta elbeszélésciklus.⁴⁰⁶ Az általam jelenleg elérhető és ismert szövegváltozatok alapján legalább öt, legfeljebb 18 epizódban meghatározható *A szakács* szövege egyetlen, tulajdonnév nélküli hős (a szakács) kalandjait beszéli el nők, kocsmák és lerészegedések forgatagában, de a tematikus egyezéseken és a szerkezeti sajátosságokon túl a szöveg paratextusai is felidéznek Krúdy *Szindbád*-ját. Az 1976 szeptembere és 1977 januárja között egy *It's empty* ([Q327951](#)) szerzői felirattal ellátott A/4-es spirálfüzetbe lejegyzett szövegváltozatok egyikében Hajnóczy az alábbi, Krúdytól vett mottóval látja el *A szakács másnap reggel* című epizódot, amely (töredékes) epizód létezéséről egyébként egyik létező kiadás sem tudósít.

– Ó, a „magánháztartások” – sóhajtott fel Szindbád, amint a gyönyörű múlt időre terelődött figyelme, és eszébe jutottak az esztendő, amikor boldogan kanalizált kisházikókban zöldborsólevest, spárgalevest, kaporlevest, karalábélevest, sóskalevest, karfiollevest, idei burgonyalevest (majorannával) és birkagulyást, amellyel a „magánháztartások” a május jöttét rendszerint megünneplik. Igen, minden jó volt, különösen a zöldséges csirkebecsinált.

(Krúdy Gyula: *Szindbád*)

Hajnóczy belekezdett ugyan az újabb fejezetbe, amely átvált a gyermekkori berúgások felidezésére, ám ezt december 13-án félbehagyta, hiszen az elkészült utolsó fejezet, *A szakács írni próbál* megadta a végső forma ötletét: az írás mint napi munka és megváltáskeresés. 1977. december 17-én leírja *A halál kilovagolt Perzsiából* első sorát: »Íme, a rettenetes üres, fehér papír, amire írnom kell...« *A szakács* néhány részletét az író változatlan fogalmazásban *A halál kilovagolt Perzsiából* mellett elsősorban a *Nóra* és az *Alkalmi munka* című elbeszélésekbe »mentette át.« Reményi megállapításai némi pontosítást igényelnének, ám e kiegészítéseknek egy másik írásban van a helye. REMÉNYI József Tamás, „Jegyzetek...”; HAJNÓCZY Péter, „A szakács”, Uo., 567–609; *Élet és irodalom* 51, 19. sz. (2007): 20–22.

⁴⁰⁵ Ezekről röviden szót ejtek itt: LUDMÁN, „Textológiai...”

⁴⁰⁶ Az említett műfajkonstrukcióról (és Krúdy írásművészetén túlmutató aspektusairól) bővebben: HAJDU Péter, „Az elbeszélésciklusok elmélete”, *Literatura* 29, 2. sz. (2003): 163–184.

Az utóbb kihúzott mottók emlékét egyébként több szövegforrás is őrzi. A mottókból eredetileg minden fejezet kapott egyet – vagy ahogyan a javításokból látszik, bizonyos fejezetek esetében akár több változatot is fontolóra vett a szerző.⁴⁰⁷

A mottók önmagukban is reprezentálják a fentebb már ábrázolt véltelenszerűnek tűnő irodalmi tájékozódás tényét. Paratextusok származnak például Kiplingtől (*Mesék*, 1954), Flannery O’Connortól (*Szüntelen borzongás*, 1968), Sylvia Plathtól (*Üvegbura*, 1971), Ken Kesey-től (*Száll a kakukk fészkére*, 1972), Franz Kafkától (*A törvény kapujában*, 1973) és a századforduló két novellistájától: Cholnoky Lászlótól (*Prikk mennyei útja*, 1917)⁴⁰⁸ és mint említettem, Krúdy Gyulától is. Mindez némiképp talán gyengíti a ködlovag-szerzőkre vonatkozó és különösen a Krúdy-prózára irányuló párhuzam hangsúlyossága mellett felhozott érveket, ugyanakkor emlékeztetnék: a fejezetnek nem az a célja, hogy a ködlovag-hagyománnyal való folytonosság *kizárólagosságát* mutassa fel, csupán nem elhanyagolhatónak tűnő adalékokkal igyekszik kiegészíteni a Hajnóczy-életmű apropóján tárgyalható szövegek közötti kapcsolatok szerteágazó rendszerét. Ez a rendszer (vagy hálózat) egyébként az irodalmi hagyományelemek (idézetek) többszöri és többféle felhasználását, elrendezését vagy inkább „szétszórását” mutatja az életmű egészében, amely eljárásra a mottóknál maradván is találunk példát. Ahogyan az egyik, Sylvia Plath-tól származó mottót tárgyaló elemzésben olvashatjuk: „az, ami *A szakács*-nál idézett mottó formájában utalt az intertextusra, később átalakul a *Nórában* egy olvasási aktus szimbólumává, tehát ez egy tendenciózus intertextus-»rejtési« mód Hajnóczynál. (Hoványi Márton kiegészítése).”⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ A Reményi József Tamás által közreadott 2007-es kiadások semmiféle módon nem utalnak a mottók nyomaira, létezésükről a Műhely kutatásai adtak hírt elsőként és eddig egyedülként. 2015-ös Hajnóczy-tanulmánykötetük külön blokkot szentelt a mottókkal foglalkozó rövid kommentároknak, ugyanakkor *A szakács* még e részleges (mottókra vonatkozó) filológiai feltárása is hiányos maradt. Így például egyáltalán nem említik a Krúdytól vett fenti citátumot, ahogyan egy másik *A szakács álma* (más változatban: *Az álom*) című epizód egyébként szintén Krúdytól származtatott mottójának („Az élet álom”) alternatíváját sem, amely a következő: „»A külső vagy belső szervi ingereket az álom ugyanúgy használja fel, mint az előző napi élményeket vagy régebbi emlékeket. Mindezeket az álom sajátos módon dolgozza fel, amelyre a tudat ellenőrzésének hiánya jellemző. Ezért az álmoképek sokszor fantasztikusak, irreálisak, a valóság törvényeinek ellentmondanak. Azok a primitív törekvések, amelyek az álból jósolni akarnak tudománytalanok és értelmetlenek.« (Pszichológia a gimnáziumok IV. osztálya részére)” [nincs jelzet]. Az említett kommentárok: BAGI Anita, „A szakács mottóinak feldolgozásáról” in *Hajnóczy a könyvtárban...*, 129–132; CSERJÉS Katalin, „Eltávolított mottók emlékei”, in Uo., 133–138; RÁKOSNÉ HORVÁT Erzsébet, „A szakács mottói”, in Uo., 132–143; HOVÁNYI Márton, „A szakács, Daphnisz és Khloé”, in Uo., 145–146; „Imádságos részegség”, in Uo., 147–148; PÓTÁRINÉ HOJCSI Zsuzsa, „»Zsonglörködni, drágám, ha dől az ég.« Sylvia Plath: *Gyertyafényél*”, in Uo., 149–150; DÁNYI Ágnes, „A szakács...”.

⁴⁰⁸ A felsorolásban a műcímeznél feltüntetett évszám a magyar nyelvű első megjelenés dátuma. A Cholnoky-szöveg, a szerző több másikkal együtt, egy 1958-as gyűjteményes kiadásban jelent meg, amely kötet így *A Prikk mennyi útja* címet kapta. Első megjelenés: CHOLNOKY László, „Prikk mennyi útja”, *Nyugat* 10, 17. sz. (1917): 334–368.

⁴⁰⁹ PÓTÁRINÉ, „Zsonglörködni...”, 149.

Ez a fajta hálózatoság, vagyis a szövegek közötti érintkezések (látszólagos?) eklektikája ugyanakkor nem csak az inter-, de az autotextualitás révén is megnyilvánul, ezzel az életmű szövegei között kimutatható szemantikai kapcsolatok igen gazdag és változékony rendszerét állítva elének. Úgy tűnik, a kompozíció jellegadó el-(nem)-rendezettsége, amit *A szakács* példáján keresztül igyekeztem bemutatni – és ami, mint láttuk, akár a szöveg „meghatározására” tett kísérletek eredményességét is hátráltat(hat)ja –, az életmű egészére nézve is érvényesnek mondható.⁴¹⁰ A „belső” intertextusok gyakorisága, vagyis az életmű szövegei között megképződő szemantikai kapcsolatok gazdagsága és változékonysága olyan effektus, amelyről már mások is megemlékeztek valamilyen formában.⁴¹¹ Ugyanakkor a szövegszervező logika működésének kiterjedtségét és lényeges kompozicionális szerepét talán nem tartották annyira jelentősnek a korpusz egészére nézve – ahogyan annak teljes és részletes leírására sem törekedtek eddig.⁴¹² Talán ebből adódhat az is, hogy a szeriális kompozíciók szerkesztettségének különös érdekességét és irodalmi mintáinak felkutatását a korábbi olvasatok nagyrészt figyelmen kívül hagyták. Vagy például a(z) egyébként másokon, egyebek mellett Krúdyn vagy Mészölyön is gyakorta számonkért) „nagyregény” megírására tett kísérlet nyomaiként értékelték.⁴¹³ Mindezen kérdések érvényességét főként a kiadatlan szövegek egyre alaposabb feltárásának eredményeként észlelhetjük és ismerhetjük el igazán, hiszen épp a nyilvánosság számára elérhetetlen maradt, részleteiben igen kidolgozott, de nem készre formált töredékek és szövegek kísérletek szemléltetik leginkább a szerző alkotásmódszertani eljárásait, a szövegek keletkezésének főbb tendenciáit. Nem állítom, hogy a Hajnóczy-életmű látványos formai-kompozicionális variabilitását egy az egyben a Krúdyra jellemző prózapoétika (és a fentebb már megemlített, Cholnoky László-féle szerkesztésmód) közvetlen átvételének kellene tekintenünk, de azt talán sikerült érzékeltetnem, hogy az *oeuvre* egésze, akár intuitív, akár intencionált módon mégis mutat

⁴¹⁰ Bővebb kifejtést igényelne, de a Hajnóczy-filológia alaposabb tanulmányozásán keresztül szerzett tapasztalatok voltaképpen ahhoz az alapvető kérdéshez vezetnek, hogy mit is nevezünk *életmű*-nek.

⁴¹¹ Németh Marcell korábban már említett elemzése például észleli mindezt, Hoványi Márton pedig a *Jézus menyasszonya* (1981) című kötet kisprózáiról szólva említi, hogy „a szövegek nemcsak felidéznek, de értelmezik is egymást”. HOVÁNYI Márton, „A nexustól a textusig: Hajnóczy Péter *Temetés* című novellájának értelmezése”, *Iskolakultúra* 21, 4–5. sz. (2011): 90–98, 90. Szkárosi Endre „stiláris-formai eklektikáról beszél és – ugyancsak az utolsó pályaszakasz műveire vonatkoztatva – úgy fogalmaz, hogy „a költői logika épül be a narratív struktúrákba.” SZKÁROSI Endre, „Nem-e...”, 85.

⁴¹² Kivételt jelenthet Cserjés Katalin nagyszabású vállalkozása, amelyben felsorakoztatja a Hajnóczy-próza eklektikusságának egynémely összetevőit, különös tekintettel az intertextusok, paratextusok és vendég-szövegek stb. vizsgálatára. CSERJÉS, *Applikációk...*

⁴¹³ Lásd BAGI Anita, HERCZEG Sára és SZILÁGYI Éva, „Jegyzetek egy Hajnóczy »nagyregény« (?) margójára: *A szakács–Nóra–A halál kilovagolt Perzsiából!*”, *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010), hozzáférés: 2025.01.28, <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi-hajnoczy-muhely-bemutakozasa/-strong-bagi-strong-anita-strong-herczeg-strong-sara-strong-szilagyi-strong-eva/2617/>.

olyan jegyeket – és *elsősorban* olyan jegyeket mutat –, amelyek a századfordulói modernség novellistáinak és különösen Krúdy Gyula életművének, illetve a *Szindbád ifjúságának* (1911) irodalmi innovációjaként ismer a modernséget tárgyaló magyar irodalomtörténet-írás.⁴¹⁴

7.3. „Másként kell élni.» Márai a Hajnóczy-életműben

A nyilvános életművet vizsgáló olvasatok leginkább az első két kötet, *A fűtő* (1975) és az *M* (1977) esetében figyeltek fel a szövegek csoportosíthatóságába rejtett poétikai kódokra, elsősorban azért, mert *A fűtő* „bevezető” novelláit (*Az alkoholista; Mosószappan; Finomfőzelék feltéttel; Foghúzás; Freedom; Kommuna*) világosan összekapcsolja a Márai nevű szereplő. Ezeket a szövegeket elsőként egy 1976-os kritika nevezte „Márai-novellák”-nak,⁴¹⁵ hősüket mint Oblomovot, az elbeszélések „»individualistája«”-ként értékelték,⁴¹⁶ témájukat pedig röviden és kissé talán egysíkúan összegezte a legtöbb leírás: „jelenetek egy alkoholista életéből.”⁴¹⁷ Németh Marcell később a „triádok” kifejezést használta a ciklus kisebb egységeire, és a hőst totálisan kiszolgáltatott, „marginális egzisztenciá”-nak, afféle ködlovagnak írta le – ha nem is épp ezt a szót használta.⁴¹⁸ Az, hogy az írások közötti összefüggés ennyire nyilvánvaló, látszólag mintha elhalványulna a kötet további novelláira tekintve, pedig a kapcsolatot, talán kevésbé evidens módon, de fennmarad. Sőt, a rákövetkező, 1977-es *M* című kötet szövegeiben is kimutatható, jöllehet, a Márai névvel itt egyáltalán nem találkozni (lásd az 12. ábrát). Szkárosi Endre a két kötetet összevonva „(M)árai-novellákról” beszél,⁴¹⁹ amely összevonhatóság, mint írja, „nagyepikai irányultságot” jelez.⁴²⁰ Az *M* című kötet címadó darabjának főszereplője egyébként a Malom nevet viseli, ami sokak szerint az

⁴¹⁴ Főként Bezecsky Gábor Krúdy-kutatásaira hivatkozva állítom ezt, akinek írásait olvasva minduntalan úgy találok, megfigyelései nem csak Krúdy poétikájával kapcsolatban fogalmaznak meg félreértéseket tisztázó észrevételeket, de egyúttal megragadnak valamit a Hajnóczy-életmű építkezésének talán leglényegesebb vonásaiból is. Egy szemléletes példa: „Jellemző Krúdyra [ahogyan Hajnóczyra is – L. K.], hogy ugyanazt a helyzetet, ugyanazt az alakot kisebb-nagyobb változtatásokkal többször is megírta, mintha követte volna a véletlenek kínálta összes lehetséges elágazást. Ilyen esetekben egy-egy elbeszélést a többi hasonlóval együtt kell értelmezni.” BEZECZKY, *Krúdy...*, 33.

⁴¹⁵ MÁTYÁS István, „Hajnóczy Péter: A fűtő”, *Kritika* 5, 6. sz. (1976): 24–25.

⁴¹⁶ DOBAI Péter, „Honvagy...”

⁴¹⁷ SZÁSZ Imre, „A fűtőről”, *Magyar Hírlap* 8, 236. sz. (1975): 10.

⁴¹⁸ NÉMETH, *Hajnóczy...*, különösen 28–57, 29.

⁴¹⁹ SZKÁROSI Endre, „Hajnóczy Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából*”, *Kritika* 8, 12. sz. (1979): 27–28, 28.

⁴²⁰ SZKÁROSI Endre, „A nagyepika felé: Újabb törekvések a prózairodalomban”, *Kritika* 7, 11. sz. (1978): 14–15. Ez a megközelítés egyébként ugyancsak informatív az elbeszélésciklus és a (nagy)regény eltérő megítélésének hosszadalmas kritikai múltra visszatekintő kérdésében.

író Malcolm Lowry nevére utal. A szereplők és alteregók ekként megképződő tükörijátékáról többek értekeztek már, némelyek akár egészen merész képzettársításokig jutva. Mint Hajdú Róbert írta:

[a] Hajnóczy-szemináriumok alkalmával nem vetettük el az a gondolatot, mely szerint Hajnóczy érdeklődött, sőt fel is használta volna a keresztény szimbólumokat, s ebből kiindulva, ennek a gondolatnak a megerősítéseképpen tartom elképzelhetőnek, hogy a kabinos [szintén az *M* című írásban – L. K.], akit talán az előző írásokban megismert Máraival lehetne azonosítani (az *M* betű miatt is), Malom és Malcolm (Lowry) hármasságát az Atya–Fiú–Szentlélek hármasságaként is értelmezni lehetne.⁴²¹

Diószegi Olga szerint „Márai neve M-mé zsugorodik,”⁴²² így fűzve össze a Márai-ciklust az *M* kötet szövegeivel. Bán Zoltán András pedig még tovább bővítette a sort, hiszen *A fűtő* című elbeszélés Kolhász Mihályát (e szereplőnek kivételesen van neve és Kleist azonos című szövegére utal egyben) és az *M* című kötet egy másik ismert novellájának, *A véradónak* a főhősét is hasonmásnak tartotta, elszakadva az *M* betű „szimbolikájától” és pláne elszakadva a ciklus alapját eredetileg jelentő Márai nevű szereplőtől. Egyúttal persze mégis egyetlen közös láncba kapcsolva mindezeket a műveket, amelyek közül a „Márai-kalandokat” „autobiografikus szuveníreknek” nevezett.⁴²³ Mindezek alapján a Márai név és alakváltozatainak előfordulása a kanonikus életmű első köteteiben és a hagyatéki korpuszban az alábbi módon foglalható össze (12. ábra).

⁴²¹ HAJDÚ Róbert, „»Kint ragadt a kölyök«: Hajnóczy Péter *M* című elbeszélésnek lehetséges olvasatai”, *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010), hozzáférés: 2024.06.20, <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi-hajnoczy-muhely-bemutakozasa/hajdu-robert/2621/>.

⁴²² DIÓSZEGI Olga, „*M*”, 2000 3, 2. sz. (1991): 49–55, 50.

⁴²³ BÁN Zoltán András, „Babérból töviskoszorú”, *Holmi* 5, 3. sz. (1993): 434–437, 435, 436, 437.

<i>A fűtő</i> (1975) 2x3 vagy 2x3+1 vagy 2x3+1+4 vagy 2x3+1+4 db + <i>Mesék</i> (7 db)	<i>M</i> (1977) 0 vagy 2 vagy 2+1 vagy 2+1+1+1 db	Hagyatékban 1 vagy 1+2 db
<i>Az alkoholista</i> (Márai)	<i>Hány óra?</i> (M.)	<i>A bajnok</i> (Márai) kiad. 2019
<i>Mosószippan</i> (Márai)	<i>A fuvaros</i> (M.)	[„Ott lesz-e a banánszoknyás lány...”] (M.)
<i>Finomfőzelék feltéttel</i> (Márai)	<i>A véradó</i> (hasonmás)	[<i>M-ék 17 éves lánya...</i>] (M.)
<i>Foghúzás</i> (Márai)	(M, mint) <i>Mandragóra</i>	
<i>Freedom</i> (Márai)	<i>M</i> (Malom)	
<i>Kommuna</i> (Márai)		
<i>Szolgálati járat</i> ⁴²⁴ (dr. Magda)		
<i>Az unokaöcs</i> (hasonmás)		
<i>A fűtő</i> (hasonmás)		
<i>Tulipánhagymák</i> ⁴²⁵ (hasonmás)		
(M, mint) <i>Mesék</i>		

12. ábra: Lehetséges ciklusok a Hajnóczy-életmű első szakaszában

A táblázatban azokat a szövegeket emeltem ki, amelyek esetében a bevezető Márai-ciklust (2x3 db) alapul véve, azt tovább variálva, felvethető valamilyen szempontú rokonság, zárójelben jelezve annak ágensét vagy jellegét. A képet a szövegek alaposabb elemzése tenné teljessé, de itt csak annyit szerettem volna hangsúlyozni, hogy a legkevesebb hat elbeszélésből álló Márai-ciklus, az első két kötetre nézve akár 16, ha a hagyatékban maradt szövegeket is beleszámoljuk, 19 novellára is bővíthető, és akkor még nem említettük a – szintén M-betűs – *Mesék* további hét darabját. A *Ki a macska?* című, a kötet szövegei közül legkorábban, 1962-ben keletkezett elbeszélés egyszerre mutat a mesék irányába (lévén a mesék egy része példázatos állatmese, szereplőjük egyebek mellett a macska),⁴²⁶ de az életmű olyan irányába is, amelyek a zsidó identitás kérdését foglalják történetbe valamilyen módon.⁴²⁷ A kanonikus életműből a *Perzsia* női főhősének hangsúlyosan ábrázolt családi

⁴²⁴ „A *Szolgálati járat* szintén »M« betűs elbeszélés, de a kulcsfigura nem Márai, a marginális egzisztencia, hanem Magda dr., középkáder, egy külkereskedelmi vállalat dolgozója.” NÉMETH, *Hajnóczy...*, 47.

⁴²⁵ Németh Marcell úgy véli, ez a szöveg – bár „névleges” összefüggés nincs – „továbbfejleszti a Márai-novellák önreflexív idézettechnikáját”. Uo., 45.

⁴²⁶ A macska egyébként számos Hajnóczy-szövegben visszatérő motívum. A meséken kívül macskákkal találkozunk például a *Mangragorában* (1977), a *Jézus menyasszonyában* (1981), a *Ló a keramiton* (1993) című forgatókönyvben és a *Nórában* (1993) is – hogy az ismertebbeket említsem. A *szakács* egyik eltávolított mottója alapján feltehetően Kipling *A magányosan sétáló macska* című meséje lehetett nagy hatással a szerzőre a macskákkal kapcsolatban (lásd még ugyanezt a dolgozat egy korábbi, 11. számú ábráján).

⁴²⁷ A *Ki a macska?* gyerekszereplői egy akasztott macskán töltik ki haragjukat, amikor egyikük így kiált: „– Vesszenek a fa... Elharapta a szót: hirtelen kétely fogta el, faszistának vagy fasisztának ejtik-e, amit mondani akart. Elvörösödött, s mint akinek a legutolsó pillanatban jut eszébe az, amiről biztosan tudja, hogyan mondják ki fennhangon, felordított: – Ki a macska? A rohadt zsidók! Vesszenek a zsidók! Belevágta a nyílvezzőt a macskába, s úgy nézett körül, mint aki biztosan tudja, csakugyan olyan szót használt, amiért nem nevetgetik ki.” HAJNÓCZY Péter, „Ki a macska?” in, *A fűtő...*, 68–71, 69. A témához lásd még: REICHERT Gábor, „Származás és felejtés *A halál kilovagolt Perzsiából* című kisregényben”, *Irodalmi Magazin* 10, 3. sz. (2022): 30–35; SCHEIN Gábor, „Hajnóczy...”

múltja említhető itt, a kiadatlan szövegek közül pedig *A zsidó* című kézirat.⁴²⁸ *A Pókfonál*, *A szekér*, *A szertartás* és *A kék ólomkatona* sem „önmagában áll”, ezek összessége egy másik, sajátlagos belső logika szerint működő szövegcsoporthoz rajzol ki – mint láttuk az 5. fejezetben – repetitív prózakísérletekkel, szikár leírásokkal és metaleptikus szerkezetekkel. A ciklusokat tehát tagolják, de nem zárják le a kötetkompozíciók; továbbá a ciklusok, ahogyan az itt felvillantott két ciklus, a tágan értelmezett Márai-ciklus és a szkript-jellegű szövegek csoportja többféle, például tematikus, motivikus, szemléleti stb. módon is érintkeznek egymással.

„De lehet-e köze Hajnóczy frekventált hős-nevének az író Márai Sándorhoz?”⁴²⁹ Teszi fel a nagyon is helyénvaló kérdést Cserjés Katalin, aki bár nem ad határozott választ saját felvetésére, legalább számot vet a lehetőséggel. Az alább idézett bekezdés a kevés helyek egyike a Hajnóczy Péterrel foglalkozó írások között, ahol egy átfogó jellegű olvasat regisztrálja a Márai név szerepeltetéséből kinövő kérdésirányokat.

Óriási, jobbadán kiadatlan és ismeretlen életműve [Márai Sándoré – L. K.], tragikus sorsa, elszakadottsága, magyar és világpolgár volta, polgár-léte s a sorsában rejlő keserű politikum mind foglalkoztathatta Hajnóczyt. Az Öreg, a nevelőapa [a *Temetés* (1978) című írásban a halott apát nevezi az elbeszélő Öregnek, Hajnóczy Péter pedig valóban nevelőszülők gyermekeként nőtt fel, ám a fikcióba ezt aényt nem emeli át – L. K.] bizonyos szempontból Máraihoz hasonló karakternovasokat visel. Nem ismerünk azonban olyan írásos vallomást, jegyzetet, mely filológiaiag igazolná, hogy Hajnóczy név-választása mögött az író Márai rejlene. Egy szíves szóbeli közlés itt sokat segítene.⁴³⁰

Másféle percepciót rögzít Hoványi Márton disszertációja, aki „szakirodalmi konszenzust” említ azzal kapcsolatban, hogy Márai „az értelmiségi számkivetettség, a rendszeridegen polgári életforma és a szabad írói munka emblematikus alakjaként” válhatott a novellák hősévé. Azzal érvel, hogy Márainak nagyobb kultusza volt Magyarországon a hatvanas–hetvenes években, mint más emigrációban élő magyar szerzőknek, például Wass Albertnek. Mint írta: „A Hajnóczy-hős nevére az író Márai Sándorra asszociáló olvasatok kézenfekvőnek tőnnek, amit a kortárs kritika és a Hajnóczy kutatások is rendszeresen megerősítenek, joggal.” Ám mindössze egyetlen, e vélekedést megerősítő momentumot említ, Mekis D. János egy 2015-ben elhangzott előadását. Mekis gondolatmenetének rövid

⁴²⁸ A spirálfüzetek azonosítói: [Q351043](#); [Q351051](#); [Q351050](#); [Q350236](#); [Q351034](#); [Q351035](#); [Q351037](#); [Q351046](#); [Q351053](#).

⁴²⁹ CSERJÉS, *Applikációk...*, 27, 69. lábjegyzet.

⁴³⁰ Uo.

összefoglalója valóban ígéretesnek tűnik, de úgy tudom, ez az előadás nyomtatásban eddig nem jelent meg.⁴³¹

A névválasztást tehát nehezen lehet hétköznapiinak, esetlegesnek tekinteni. Különösen úgy, hogy egy olyan életműben szerepel, amelynek szerzője sportot űz a rejtett és nem rejtett utalások (voltaképpen ismétlődő idézések ezek) variálásából. Illetve, mint láttuk, a Márai névre keresztelt szereplő hangsúlyos helyen, a pályakezdő kötet legelső írásaiban tűnik fel, bevezetve a szerialitás eleinte mintaszerű formáját. Márai Sándor személyének és életművének árnyaltabb megközelítése csak a rendszerváltás után válhatott számottevővé a hazai szakmai-kritikai nyilvánosságban, vagyis épp e történeti tények összefüggésében, a kuriozitásra hajlamos Hajnóczynál mindenképpen provokatív gesztusnak kell tekintenünk a Márai név használatát. Kiváltképpen úgy, hogy hőstét nyomorúságos körülmények közé helyezve, izolált térben, az elvonókúrára kerülés pillanatában „ismerhetjük meg”, ahol a létezés csupán igen-igen korlátozott lehetőségeit van módja megtapasztalni. Ízlelgessük egy kicsit az első szerzői kötet legelső mondatait, annak tudatában, hogy Hajnóczy fiktív Máraija valamiképp rezonálhat az író Márai történeti alakjával: „– Várjon itt – mondta az ápoló Márainak. Fehér köpenye zsebéből nehéz kulcsomót emelt ki, kiválasztott egy kulcsot, és a három közül a középső ajtó zárjába csúsztotta. Ügyeletes Orvos, Kezelő, Férfi WC. Az ápoló a Kezelőbe ment.”⁴³²

Az író Márainak történetesen a ködlovag-narratíva megkonstruálásának és átörökítésének irodalomtörténeti jelentőségű mozzanatában is tevőleges szerepe volt, kétféleképpen is.

⁴³¹ Az absztrakt teljes szövege: „Hajnóczy »Márai« antihős, akinek beszűkült tudatát az alkohol és a létezett szocializmus környezeti feltételei határozzák meg. Az önalkotó személyiség egyszeri eseményekkel érzékeltetett, de folyamatszerű bukásának történeti dimenzióját a generációk közötti hasadás teszi érzékelhetővé. »Márai« és alakjának folytatói, mint a következő kötetben felbukkanó »M.«, és *A halál kilovagolt Perzsiából* főszereplője, a szűkös realitás mellett egy homályos emlékezeti-imaginárius térben is mozognak. Ennek fő motívumai a részint elrabolt, részint elherdált múltat-örökséget jelző, bizonytalan »történelmi név«, a már hiányzó apával; az egykori műveltség és társadalmi státusz elvesztett tárgyi attribútumainak árnyéka; s a párhuzamos, »nyugati« civilizáció vágyképe, az óhajtott polgári biztonsággal, s mellesleg némi guevarista romantikával. »Márai« – Hajnóczy zavarba ejtő, áthallásos-genealogikus írói névadása, az azonosság és különbség feszültségével, maga is része a polgári műveltség és alkotáskultúra enyészete megrendítő és banális fejleményeinek, s egyúttal a *Perzsiában* kibontakozó materiális-szellemtörténet hívószava. MEKIS D. János, *Hajnóczy és Márai*, hozzáférés: 2024.06.20, <https://litera.hu/hirek/a-kekbol-kell-kiindulni-hajnoczy-konferencia-szegeden.html>. Hoványi Márton érvelésében persze nem véletlenül kap szerepet a Márai-párhuzam említése. Szerinte a Márai név használata a két életmű „szövegközi vizsgálatát” is indokoltá teheti, de e felvetés alaposabb kibontásától eltekint, saját gondolatmenete szempontjából a *Béka Ithakában* (1952) egy szöveghelyét emeli ki Hajnóczy poétikájával összefüggésben, amely szerinte „az alkohol és az antimon közötti kultúrtörténeti kapcsolat erősségére mutat rá”, és amelyben „a történetiség poétikai felülírásának egyik példáját” látja. HOVÁNYI, *Hajnóczy...*, 44–46.

⁴³² HAJNÓCZY Péter, „Az alkoholista” in *A fűtő...*, 7–14, 7. A történet szerint Márai a kórházat elhagyva a társadalomban is igyekszik helytállni, persze eredménytelenül. Ennek ironikus lehetetlensége, úgy tűnik – mint ahogyan azt a *Kommuna* vagy a *Foghúzás* című novellák példázzák –, nem csupán a főhős önpusztító hajlamaival magyarázandó.

Egyrészt – ahogyan arra már a bevezetőben is utaltam – ő írta az 1941-es *Ködlovagok*-kötet előszavát, amelyben – részben személyes elfogultsága okán⁴³³ – a századfordulói „ködlovag-nemzedék” központi figurájává avatta Krúdy Gyulát. Másrészt megírta a *Szindbád hazamegy* (1940) című regényt, ami nagyszabású stílusbravúr formájában tiszteleg Krúdy Gyula figurája és életműve előtt.⁴³⁴ Márai minden bizonnyal Krúdy Gyuláról mintázta *hommage*-regényének Szindbád nevű alakját, de – épp a stílusbravúr hatását erősítendő – nem nevezte meg a szerzőt, akinek személye alapján hősét megformázta. Ezzel szemben Hajnóczy – mint láttuk – egyedül *megnevezi* Márait. Úgy hiszem, a Hajnóczy-próza, különösen az első pályaszakasz művein keresztül, átformálva ugyan, de egyszerre adaptálja a modern novellaciklust aprólékosan kimunkáló Krúdy Gyula szövegvilágát, és az őt művészi-irodalmi és teoretikus eszközökkel is interpretáló Márai figuráját; a név fikcióba emelésével egyúttal Márai Sándor életművét és személyének történeti emlékezetét is a Hajnóczy-életmű szemantikai erőterébe vonva. Az e belátások alapján tájékozódó Hajnóczy-olvasatok számára itt van két további összefüggés. Az egyik a Cserjés Katalin által is felvetett apa-figura gondosan megrajzolt képe a *Temetés* című elbeszélésben, a másik pedig egy Márai-szöveg, a *Férfi, esőköpenyben* sötét tónusú önleírása.⁴³⁵

A Márai-novella az emigráció előtt egyik utolsóként Magyarországon megjelent *Medvetánc* (1946) című novelláskötetében olvasható, azaz akár Hajnóczy számára is hozzáférhető volt. Az autobiografikus személyleírás – Fried István szóhasználatával élve – „az önreflexió ironikus alakzatát hívja elő” és az irodalmi alteregó-játék egy változatának tekinthető.⁴³⁶ Az E/3. (és 1.) személyű szöveg a kanonikus Márai-képpel ellentétes, zilált

⁴³³ „Márai számára Krúdy jelkép volt. Annak a lehetőségét mutatta, hogy az író híven megőrizheti magában azt a világot, amelyből származott, s amelyet aztán eltemetett az idő múlása.” RÓNAY László, *Márai Sándor*, Klasszikusaink (Budapest: Korona Kiadó, 1998), 120. Márai Krúdy-képéről lásd továbbá: KELEMEN Zoltán, „A Krúdy-portré változásai Márai Sándor írásművészetében” in KELEMEN Zoltán, *Emlék a kertről (tanulmányok, esszék)*, 267–282 (Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2017).

⁴³⁴ Bezeczký Gábor így ír a Krúdy-kultuszra jelentős hatást gyakorolt két alkotásról, amelyek közül az egyik Márai regénye: „Hajdanában, a tízes években Krúdy párbajai és életének más eseményei miatt nem volt feltétlenül szükséges Krúdyt olvasni ahhoz, hogy beszélni lehessen róla. A negyvenes évektől Márai Sándor regénye, a hetvenes évektől pedig Huszárik Zoltán filmje töltött be hasonló szerepet.” BEZECZKY Gábor, „Kultusz és szakirodalom (Krúdy fogadtatása)”, *Jelenkor* 55, 12. sz. (2012): 1207–1216, 1215. Hogy Hajnóczy ismerte-e a sikerlistákon egyébként jól szerepelt regényt, arról kevés tudásunk van, de Huszárik Zoltán filmjével találkoznia kellett. Hajnóczy filmes kapcsolatai, forgatókönyvírói ambíciói viszonylag ismert tények. Huszárik egy másik filmjének, a *Csontváry*nak 1980. szeptember 29-i, Hunnia Filmszínházban tartott vetítésére pedig – a hagyatéki anyag tanúság szerint – meghívót is kapott ([Q480800](#)).

⁴³⁵ A lehetséges párhuzamra Kőrösi Imre hívta fel a figyelmemet.

⁴³⁶ Fried Kosztolányi hatását látja megnyilvánulni ebben az effektusban. „Az önéletrajzi jellegű írás egyes szám első és harmadik személye az önarcképet a tükörből festő piktor eljárása szerint készült, miközben az önjellemzés az önreflexió ironikus alakzatát hívja elő. A háttérben Esti Kornél személyisége derenghet föl; a megfigyelő, azaz a kommentáló és a megfigyelt személyiség mintegy együtt elgondolva alkotnak (korántsem egészet, hanem) individuális szubjektumot, akinek alig meghatározhatósága az én eleve többféleségét,

figura alakját rajzolja meg. Márai Sándort soha, senki nem nevezte ködlovagnak, az alábbi sorok azonban valamiképp a ködlovagsághoz társítható képzeteket idéznek az önvallomást imitáló szövegben.

Időnként légszomjat érez, hirtelen halálérzetek kínozzák, a megsemmisülés ájulása kísérti meg; másnap negyvenöt percen át úszik a folyóban, s utána gyalog megy fel a Svábhegyre. Étvágya kielégítő, nem eszik sokat. Alkoholista. Pálinkát és pezsgőt nem iszik soha, csak bort, este, munka és vacsora után, egyegéskéttized litert, soha többet. Rengeteget dohányzik. Három hónaponként nikotinmérgezése van, arcszíne ilyenkor sárga, megizzad, homlokán hideg verejték üt ki, érlökése kihagyásos, százhuszat ver percenként.⁴³⁷

Akár a *Perzsia* elvonásos periódusokat leíró passzusai is eszünkbe juthatnak a fenti sorok olvasásakor, de a Márai-szöveg abban is hasonlatos a kisregényhez, hogy (az életrajzi szerzővel azonosítható) főhőse egyedül az írást tartja lényegszerű, kizárólagos identitásképző tevékenységnek.

Már csak egy dolog érdekli igazán: a munka, mely független a sikertől és a bukástól, a munka, önmagában. Ez a munka az írás. A férfi, esőköpenyben, ír.

[...]

Ez a férfi, esőköpenyben, én vagyok.⁴³⁸

Ha a Márai név jelentette irodalmi „nyomra” az író Márai alakján keresztül megnyilvánuló, általa jelképpé vált polgári világ ethoszaként tekintünk, akkor valóban a Cserjés Katalin által is említett Öreg nevet viselő apa-figura juthat eszünkbe. A Hajnóczy-szövegek teremtett világában egyedül a halott apa relikviáin keresztül manifesztálódik valami a hajdani polgári világ képéből. Az elbeszélő (a fiú) számára ez a világ szükségszerűen csak elképzelt lehet, s épp e fikció által idealizált is egyben, ugyanakkor teljességgel idegen, hozzáférhetetlen és folytathatatlan. A narráció ágens nélküli, de legalábbis nehezen azonosítható beszélőjű, rend szerint kurzívval szedett, idézőjeles mondatai pedig a cselekmény jelen idejének kondícióival szembesítik a fiktív múltat.

alakváltozatait, »szerepeit« feltételezi.” FRIED István, „Folyamatosság és megszakítottság: Márai Sándor Kosztolányi-képéről”, *Kalligram* 14, 11–12. sz. (2005): 128–138, 136.

⁴³⁷ MÁRAI Sándor, „Férfi, esőköpenyben” in MÁRAI Sándor, *Medvetánc*, 108–111 (Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1946), 109.

⁴³⁸ Uo., 110.

Szomorúság tört rá – nem az immár valószínűleg elmaradó Oxford és Abesszínia miatt, inkább egy elsüllyedt, kíváncsnak tűnő életmód végleges elvesztéséért, amibe talán nem lett volna utolsó dolog belekóstolni. Legfőként azt sajnálta, hogy le kellett mondania azokról a nőkről, akiket egy szmokingba öltözött fiatalember inthetett volna magához egy finom dohány- és parfümillatú bálteremben egy exkluzív bordélyházban; fiatal lányokat és érett, telt keblű asszonyokat: le kellett mondania az estélyekről, a teniszről, a lovaglásról őszi hajnalokon, a kártyáról, a herendi porcelánnal megterített asztalokról, amelyeken gyertya ég, s a pincér aperitifként száraz Martinit szolgál fel jégkockával és olajbogyóval... Úgy hitte, az apja így élt valamikor; ezt látszott bizonyítani a szekrényben védővászon alatt lógó zsakett, a frakk, az egyik polcon keménypapír dobozban a sárga selyembe csomagolt cylinder, az arany kezelőgombok s az előszobában a tizenhét bambusz sétabot, amelyek egy kopottas, bordó fémhengerben – esernyőtartóban – nyertek elhelyezést...

»De: konzumnőkben nincs hiány, és van sósorszesz.«⁴³⁹

A narráció egymásra felelgető passzusai afféle pszeudo-dialógust is színre visznek a halott apa (világa) és a fiú (világa) között, tovább variálva a párbeszéd lehetetlenségének jelentésárnyalatait.

»Az Öreg irigyelte volna az ő életmódját?«

A fiú nem tudott válaszolni a kérdésre. Apja talán azért kérdezősködött, mert mindenáron valami rendkívüli és nem mindennapi „tehetséget” akart fölfedezni a fiában, aki egyéb kötelességeit rendre elmulasztotta teljesíteni? A tisztelethez hasonló érzést váltott volna ki az apjában, hogy ő valami hétpróbás szoknyapecér?⁴⁴⁰

7.4. Krúdy–Márai–Hajnóczy

A ködlovag-narratíva mint jellegzetes hagyománytörténeti konstrukció és annak kritikai vizsgálata látszólag kevésbé evidens érintkezések keresésére is lehetőséget ad, időben egymástól viszonylag távol eső életművek között. És fordítva: ezen életművek összehasonlító vizsgálata – legyen szó szövegimmanens, referenciális vagy befogadástörténeti szempontokról – a jelenséggel kapcsolatos fogalomtörténeti kérdésekhez szolgálat adalékokat. A ködlovag-narratíva megképződésében és fenntartásában mindig szerepe lesz annak, hogy – az irodalomtörténet-írás természetéből adódóan – a recepció sosem választható el teljesen a kultusz mintázataitól, ahogyan a szövegek sem elválaszthatók

⁴³⁹ HAJNÓCZY Péter, „Temetés”, in *Jézus...*, 5–19, 11 [kiemelések az eredetiben].

⁴⁴⁰ Uo., 12 [kiemelések az eredetiben].

a szerző figurájától, életrajzától, keletkezésük elsődleges kontextusától. Az alábbi táblázatban (13. ábra) az e fejezetben főszerepet betöltő három szerzői név (és életmű) összefüggéseinek elemeit foglaltam össze vázlatosan, az ismert tények és az itt kifejtett gondolatmenet alapján.

Hajnóczy–Márai		Márai–Krúdy		Krúdy–Hajnóczy	
hasonlóságok	különbségek	hasonlóságok	különbségek	hasonlóságok	különbségek
Krúdy mint előzmény a polgári világ ethosza (Márai figurája mint jelkép, Hajnóczynál a <i>Temetés</i> című apa-novellában)	társadalmi helyzet és műveltség stiláris-tematikus elemek világpolgár (nemzetközi) vs. vasfüggöny (lokális), de az emigráció izolációt is jelent klasszikus modernség vs. „posztmodern” (Hajnóczy „posztmodernsége” eleve fölülbírálatra szorul) ködlovagság (Márai Sándort senki sem nevezi ködlovagnak)	megbecsültség, de kitaszítottság is (politikai okok, emigráció) központi téma: az írói identitás „vállalt magány”	„írónia-komponens” (Márai nem ezt erősíti a Krúdy-hatástörténetben) elszegényedés, egzisztenciális lecsúszás (Krúdy) monarchia (lokális) vs. világpolgár (nemzetközi) ködlovagság (Márai Sándort senki sem nevezte ködlovagnak)	epikai ciklusok, (ön)referencialitás a „nagyregény” mint hiány a kultusz tematizálja a recepciót filológiai „káosz”: a Krúdy-életmű egésze máig ismeretlen, Hajnóczy-hagyaték szerepe a befogadásban ködlovagság Krúdynál önmeghatározás, de a kritika is használja; Hajnóczynál csak az utóbbi (transzformált hagyomány)	a teljes életmű terjedelme és az azzal szorosan összefüggő életrajzi tények (korai halál vs. hosszabb pályafutás)

13. ábra: hasonlóságok (vagy érintkezések) és különbségek a tárgyalt életművekben

8. A szkript-jellegű szövegek csoportja⁴⁴¹

8.1. Hajnóczy és a film

A közelmúltban keletkezett, Hajnóczyval foglalkozó másodlagos szöveganyag egyik legmarkánsabb törekvése a Hajnóczy-próza filmes párhuzamainak részletes elemzése lett. Ez a törekvés pedig nem hagyta érintetlenül a szerző filmhez való viszonyának feltárását sem: „Tehát tény, hogy P. tényleg vonzódott a FILM-hez (a filmesekhez nem annyira), ugyanakkor paradox módon szívből utálta a Filmet mint művészeti kifejezőt, hordozót, médiumot. Ezt többször is kifejtette előttünk, éspedig heves haraggal”⁴⁴² – írja a *Partizánok* című hagyatéki szöveg apropóján tett visszaemlékezésében az egyik barát és kortárs értelmező, Dobai Péter. Egyúttal válasz nélkül hagyva az olvasót a miérteket illetően.

Az említett ellentmondásos viszony felismeréséhez egyébként elegendő szemügyre venni olyan szövegeket, mint az 1980-as *Jézus menyasszonya* című hosszú elbeszélés, vagy a *Dinamit* és *A herceg* című drámák. E két utóbbi másképpen ugyan, mint a leíró próza bizonyos eljárásai, de mégis a performativitás és medialitás kérdéseit feszegetik. Amíg a *Jézus menyasszonyában* inkább témaként kerül elő a film, helyesebben a mozi, addig a két dráma, mintegy versengve a mozgókép nyújtotta vizualitás lehetőségeivel – a késői Hajnóczy-prózára jellemző narratív megoldással élve – például kollázsokkal dúsítja fel, egészíti ki a textust. Hajnóczy hetvenes években megjelent prózaszövegeiben repetitív sorok és szikár képleírások biztosítják a „filmszerűséget”, az említett drámák pedig inkább műnembeli és elbeszéléstechnikai kísérletezéssel igyekeznek feltérképezni a szövegszerűség határhelyzeteit. Ha tetszik, a pályaszakasz bizonyos művei épp a film némely eljárásait igyekeznek – egyébként eredményesen – adaptálni (vágás, szűkebb vagy tágabb beállítás stb.), akár anélkül is, hogy bármilyen filmes kapcsolatot szövegszerűen tematizálnának. Mások viszont, alcímbe vagy műfajmegjelöléssel deklarálják a filmmel való lehetséges vagy szükségszerű kapcsolatot, majd adaptálhatatlanságukkal nyilvánítják ki a szöveg hegemoniáját. Mintha e hiányaival is teljes életmű minden felvonását uralni látszana a film és a szöveg műfaja között megképződő feszültség. Bár, ahogy láttuk, ebből a feszültségből

⁴⁴¹ A témát összefoglalóan tárgyalja: LUDMÁN Katalin, „»Egyetlen méter filmet nem tudtam csinálni arról, hogy boldog vagy«: Filmes vonatkozások Hajnóczy Péter, Esterházy Péter és Gothár Péter műveiben”, *Literatura* 46, 4. sz. (2020): 475–485.

⁴⁴² DOBAI Péter, „Kommentárok a *Partizánok* című hagyatéki szöveghez”, in *Énekelt...*, 91–93.

a filmművészet nem, egyedül az irodalmi életmű profitált azzal, hogy a film narratív megoldásait átfordította, vagy inkább átvezette saját kísérletező prózavilágába. A sor e tárgykörben, a hetvenes évek derekán kiadott *A fűtő* és az *M* című kötetek sokat elemzett „filmes” novelláival kezdődik és kiadástörténeti sorrendben nézve olyan hagyatéki szövegekkel zárul, mint a *Ló a keramiton* című forgatókönyv, a *Partizánok* című filmvázlat, vagy *A bajnok* című, hagyatékból közreadott „filmnovella” (Cserjés Katalin terminusa). Ebben eredetileg egy színdarab ötletével áll elő a főhős, ám a történet végül egy forgatáshoz szolgáltat majd ideális muníciót a cselekmény szerint. A film(szerűség), illetve azzal szoros összefüggésben a színház, a „színpadiság” tehát egyszerre téma, (pseudo)műfajmegjelölés és szerkesztésbeli (narratív) eljárás Hajnóczy számára. Mikor melyik aspektusból citálja e közegeket, már-már kínosan ügyelve arra, hogy közben a próza mindezeket szintetizálni képes koordinátarendszerében maradjon. Drámaként megnevezett szövegkísérletei is inkább prózaként olvasható nagymonológok, avantgárd gondolatfutamok. Film(szerűség) és szöveg(szerűség) összekapcsolódásáról a Hajnóczy-szövegvilágban Cserjés Katalin tett észrevételt *A kéz* című kispróza jellemzésekor: „[...] rövid, tömör, koherens és abszolút filmre kívánczik, miközben benne van az írott szöveg mély líraisága is. A »szerzői utasítások« is az olvasói élmény részévé válnak, akár Beckett drámáiban.”⁴⁴³ Ez az effektus azonban nem csupán a nyelvet példátlan módon uralni látszó írózseni akarattalan megnyilvánulása, hanem olyasvalami, amiben a Dobai által elbeszélte ellentmondásos viszony poétikai értelemben is kifejeződik. Csak e néhány példát látva könnyű lenne további érveket találni amellet, hogy az *oeuvre* inkább a hagyományos prózai műfajok irányába elkötelezett a filmmel szemben. Hogy megértsük ennek a választásnak a természetét, érdemes más kísérletekkel összevetnünk a már említett szövegek némelyikét.

Néhány kísérlettől eltekintve tehát Hajnóczy Péter drámáit ritkán játsszák a magyar színházak, deklaráltan filmes szövegeiből (*Partizánok*, *A bajnok*) és egyetlen forgatókönyvéből (*Ló a keramiton*), pedig sosem lett kész filmalkotás.⁴⁴⁴ Nem úgy, mint Esterházy Péter esetében, akinek nyelvi közleményei konkrét képi közleménnyé transzformálódtak, például az *Idő van* című 1986-os alkotás vagy a szintén Gothár Péter rendezte, 1987-es *Tiszta Amerika* című film képkockáin. E kísérleteket látva úgy tűnik, film és szöveg közötti át-, vagy át-nem-fordíthatóság Esterházyt is foglalkoztatta. De írásaiból – Hajnóczyval ellentétben – konvencionális(abb) adaptációk is születtek. Jóllehet, azokat

⁴⁴³ CSERJÉS, „Forgatókönyv...”, 14.

⁴⁴⁴ A *Perzsia* viszont filmes és színpadi adaptációkat is megért. Jóllehet, ilyen intenciót nehéz lenne kitapintani az elbeszélésben.

feltehetően nem, vagy nem mindenképpen filmre szánta.⁴⁴⁵ Esterházy szövegvilágát tehát, a Hajnóczyra is különösen jellemző kísérletezés és a filmmel való érintkezés teszi elemzésünk tárgyává.

Az *Idő van* keletkezéstörténete egyébként szorosabb együttműködést feltételez Esterházy és Gothár szerzőpárosa között, mint amilyen közös munkában Hajnóczy valaha részt vett volna egy rendezővel. Legalábbis a Hajnóczy-recepció nem tudósít hasonló esetről. A párhuzamok és ellentétek megértéséhez érdemes figyelmet fordítani a *Tiszta Amerika* és különösen az *Idő van* két „létmódjára”: a filmre és a szövegre.

8.2. Filmes kapcsolatok Hajnóczy Péter és Esterházy Péter műveiben

„Az élet elmúlik anélkül, hogy történetté kerekedne”⁴⁴⁶ – hangzik az *Idő van*, az 1986-ban készült, egyúttal kánonon kívül rekedt (legalábbis Gothár Péter mindmáig keveset méltatott filmjei közé tartozó) budapesti pikareszk önleleplező tételmondata. A sommás igazságot a filmben sokat keresett, végül a semmiből felbukkanó Edelborn professzor fogalmazza meg a végkifejlethez közeledve. Jóllehet, bármiféle tetőpont bekövetkeztére a cselekményt követve aligha számíthat a néző, inkább csak a filmidő elteltéből következtethetünk arra, hogy lassan a lezárás jön. Ez a mondat mégis egyszerre irányítja a figyelmet egy a korszakra jellemző, általánosabb értelemben vett társadalmi közérzet alapélményére és a film saját dramaturgiájára.

Halassi Mihály nyaralni viszi a családját a Balatonra. Ám az időközben beszerzett műhímtaghoz nem hoznak megfelelő elemet, a felesége arcára pedig hirtelen makacs szőrszál nő. Mivel ezt többszöri próbálkozásra sem sikerült eltávolítani, a főhős Trabantba pattan és kórházba viszi a kétségbeesett Ilonát. Az autót önmagában figyelemre méltó metszete a műegésznek, hiszen az itt zajló beszélgetés egyrészt a házaspár kapcsolatának érzelmi és szexuális értelemben vett kudarcáról tudósít érzékenyen, másrészt amikor Mihály arra kéri az asszonyt, táblázatban összegezze, mi volt jó és mi rossz az életben, a felindult nő csodálkozva azonosítja a két minőséget, mondván, milyen érdekes, hogy „sokszor

⁴⁴⁵ *Anna filmje* [magyar játékfilm, 79 perc], 1995, rend. MOLNÁR György; *Érzékek iskolája* [magyar filmdráma, 86 perc], 1996, rend. SÓLYOM András.

⁴⁴⁶ ESTERHÁZY Péter, „Idő van”, in ESTERHÁZY Péter, *Bevezetés a szépirodalomba*, 543–557 (Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1986), 556.

ugyanaz jó, ami rossz”⁴⁴⁷ is. Nagy a csábítás, hogy mindezt egyúttal *ars poeticaként*, vagy az esztétikai állításokra is érvényes referenciapontként értsük. (Nem is beszélve az etikai horizontról.) De Halassi Mihály igazi „kalandjai” még csak ezután kezdődnek.

Amíg felesége kórházi kezelésre szorul, Halassi a szado-mazo kultúra elemeit sem nélkülöző, futó viszonyt létesít egy színesbőrű jegyellenőrrel a BKV Örs vezér téri létesítményében, de ugyanezzel a lendülettel bejárja gyerekkora helyszíneit is. Felkeresi az öccsét és az anyját, akivel stílszerűen a játszótéren történik meg végre a találkozás, ahol a sakkozó öregemberektől kezdve az éneklő hajléktalanokon át a homokozó gyerekekig mindenkinek szentel egy kis figyelmet a kamera. Testvérével pedig egy gyufásdobozból előbújó revüénekesnő rögtönzött magánszámát figyelik, lakonikus nyugalommal. Az apa alakja nem jelenik meg. Az anyával folytatott párbeszéd azon a ponton szakad meg, ahol az apa figurájáról bármit is megtudhatnánk. A felsorolt jelenetek persze nehezen értelmezhetőek anélkül, hogy tudnánk azokról a *filmközi* kapcsolatokról, melyeket Gelencsér Gábor figyelmesen rekonstruált a *Filmkultúra* hasábjain.

Az *Idő van* című, eleve intertextuális játékokkal teletűzdelt film látványos hommage-okkal hívja fel a figyelmet ezekre a kapcsolatokra, méghozzá igen koncentráltan, két, egymáshoz kapcsolódó jelenetben. A parkbéli klosár-pár azon civódik, ki és mikor nevezte a másikat Párizsban »Kizs Valentinónak«, a sakkozókhöz pedig kuruc lovasok léptetnek, az *Álombrigád* ’üzemlátogató’ hun harcosait idézve. A Jeles-idézetek után közvetlenül egy Bódy-utalás következik: a főhős útja a *Kutya éji dala* üldözésszerű zárószekvenciájának egyik helyszínén, a Felszabadulás téri aluljáróban folytatódik, ahol egy menekülő férfival fut össze. De már korábban, a rémkastélyszerű üdülő távlati képe láttán eszünkbe juthatott a *Psychéből* Zedlitz báró birodalma (mindkét film díszlettervezője Bachman Gábor volt).⁴⁴⁸

Ez a néhány példa is remekül illusztrálja, hogy a film számtalan jelentésszinten kínál újabb és újabb olvasatokat nézőjének. A hagyományos értelemben vett, lineáris történet lehetőségét viszont minden kétséget kizáróan elutasítja. A záró képsorok apa-fia jelenete is csak az anyával történt beszédhelyzet „apahiánya” alapján olvasva kap drámai színezetet, illetve csak így értékelődhet fel a főhős saját fiával való kapcsolata. De kijelenteni, hogy a film tétje éppen abban áll, hogy ennek a viszornak a fontosságát ábrázolja, talán túlzás

⁴⁴⁷ „sokszor ugyanaz jó, ami rossz, például veled vagy a fejtett bableves”; Esterházy szövegében ez a gondolategység kurzívval szedett. Ebből is arra következtethetünk, hogy jelentésszerű szöveghelyről van szó. Uo., 543–557, 553.

⁴⁴⁸ GELENCSÉR Gábor, *Kor és szellem: filmtörténeti környezet*, hozzáférés: 2025.01.28, <https://filmkultura.hu/regi/2006/articles/essays/gothar.hu.html>.

lenne. Hiszen ez a szál is csak egy a sok közül. A figurák életéről, cselekedeteik logikai rendjéről, személyiségéről, törekvéseiről és azok eredményességéről múló impresszióink lehetnek csupán, nem megkerülhetetlen állításaink; „»[...] az élet elmúlik anélkül, hogy történetté kerekedne.«”⁴⁴⁹

Az elbeszélhetetlenség kérlelhetetlen (és egyetlen érvényes) valósága mellett ugyanakkor egy biztos: *Idő van*. Amit „komolyan kéne venni” – énekli a filmben Cserhádi Zsuzsa a Gothár Péter által írt dalszöveget. A szereplőket mintha mégis hidegen hagyná a felszólítás. Helyesebben az idő múlása helyett, mintha a folytonos jelen időt (időtleniséget?) látnánk, ahol a fiktív idősíkok felcserélődnek, és ezzel csakúgy, mint a különböző filmes zsánerek megidézésével, szabad átjárást engednek a karaktereknek múlt és jövő vagy éppen a western, a romantikus dráma, a zenés vagy a családi film és a pornográfia műfaji keretei között. A figurák ironikus kiszólásai és a film saját eljárásait minduntalan megnevezni igyekvő *hoaxok* sorozata mégis leginkább a satíra irányába tolja az *Idő van* megszólalásmódját. De implicit módon erre erősít rá az Evelyn Waughtól kölcsönzött mottó is: „Én nem én vagyok: / te sem vagy ő / ők nem ezek.”⁴⁵⁰ A személyes névmásokkal űzött játék a szubjektum saját magára adott reflexióinak lehetőségeit, tágabb értelemben az önazonosság, az autonómia, és a másokhoz, a társadalomhoz való viszony milyenségét állítja a műalkotás középpontjába. Az *idő van* frázis ugyanakkor nem pusztán az örökös jelenidejűség allúzióit hordozza, de sürgető felszólítást is jelent(het). Mire akarja rábírni nézőit Gothár? Mi olyan sürgető a film univerzumában? A nyolcvanas évek Magyarországnak univerzumában? Talán éppen az identitáskeresés örökérvényű kihívása foglalkoztatja? Gelencsér Gábor azt írja: „[...] a társadalmi-történelmi körülmények közé szorított, folyamatos és kilátástalan szabadság/szerelem-közelharcot vívó emberekről és élethelyzetekről mesél, amely a szereplők oldaláról groteszkül megejtő, míg a körülmények szempontjából hideglelősen abszurd képet fest a »megállt időőrök«”.⁴⁵¹ Noha Gelencsér egy másik film, a *Megáll az idő* apropóján jut erre a megállapításra, az *Idő van* esetében mindez legalább ennyire érvényes. Ahol a megállt idő, vagy éppen a jelen idő (ami *van*) egyúttal a film történeti idejét, a korszakot (is) jelentheti, összekapcsolva ezzel a hatvanas évek nagy ívű tablóját és az egy évtizeddel későbbi fridzsider-szocializmus kisszerű mindennapjait, ahol a nyugati kultúra legfeljebb egy használhatatlan műpénisz alakjában jelenhet meg.

⁴⁴⁹ESTERHÁZY, „Idő van...”, 556.

⁴⁵⁰ Uo., 543.

⁴⁵¹ GELENCSÉR, *Kor és szellem...*

A két cím tehát rokonítja a két filmet. Megszólalásmódjuk azonban egymás ellentéteivé is teszi e párdarabokat. Amíg a *Megáll az idő* elbeszélésmódja konvencionálisabb, sőt, műfaji mintákat is követ, addig a két évre rá, 1986-ban megjelent *Idő van* – mint láttuk – felbontja a hagyományos narráció linearitását és kauzalitását. A műfajok közti átjárhatóság, behelyettesíthetőség, illetve írás és film kölcsönhatása foglalkoztatja. Az avantgárd dráma teljes megvalósíthatatlansága és a dada kaotikus mintázatai sejlenek fel a cselekmény esetlegességében. De hogy néz ki mindez Esterházy „forgatókönyvében”? Mihez ad instrukciót a szerző, illetve – Hajnóczyhoz hasonlóan – ad-e egyáltalán megvalósíthatatlan utasításokat?

8.3. Adaptáció és interpretáció

A forgatókönyv előtt szereplő „irodalmi” jelző önmagában arra enged következtetni, hogy amit olvasunk, sokkal közelebb áll a próza hagyományaihoz, mint a film létrejöttéhez mankóként szolgáló *script* alkalmazott művészeti műfajához. Mintha a film látszólag széttartó narratíváit is egyedül annak a kivételes nyelvi gépezetnek a működése tenné befogadhatóvá, amelyet Esterházy dialógusai megidéznek. A fentebb már citált autótűz jelenetét is a kivételes szöveggönyv teszi felejthetetlenné. A már emlegetett önleleplező gesztusok is csak a nyelvi megnyilatkozások által teremtenek termékeny feszültséget a film megformáltsága és gondolatisága között. Képzeljük el, milyen lenne ez a film enélkül. Talán nem lenne hiábavaló elidőzni annál a kérdésnél, hogy a számtalan emlékezetes beállítás és filmtörténeti utalás önmagában, Esterházy párbeszédei nélkül is megállna-e kerek egészként.

Film és forgatókönyv közti egymást feltételező, kényszerű kapcsolat persze evidencia, de mintha a szöveg dominanciája különös hangsúlyt kapna az *Idő van* filmes adaptációjában. Hiszen például a *Megáll az idő*vel való nyilvánvaló kapcsolatot épp a szöveggönyv, az irodalmi forgatókönyv és a cím teremti meg a legközvetlenebb módon. De a film fentebb már tárgyalt önértelmező gesztusait is épp a textus hordozza leginkább. Jóllehet, a *Bevezetés a szépirodalomba* című kötet részeként, vagyis irodalmi műként olvasni az *Idő van* szintén hagy(hat) némi hiányérzetet maga után. Különösen az első szakasz, amely pusztán leíró jellegű módon, a film technikai megoldásait sorolja fel. Mintha egy minimalista képleírást olvasnánk, központosítás nélkül: „kettős makro közeli szór kikockázva nő”⁴⁵² vagy „tág

⁴⁵² ESTERHÁZY, „Idő van...”, 545.

second second fárt lassú fárt előre kettős second”.⁴⁵³ Leginkább talán egy rendhagyó drámához hasonlít így a szöveg, amelyben mintha a darab egészére vonatkozó minden instrukció (csak ebben az esetben a kamerának adott instrukciók) valamiért a műegész élére került volna, hogy utána a második, *Függelék* „alcímet” viselő szakaszban számozott pontokba szedve táruljon fel a színészeknek szánt néhány mondat (a cselekmény?). És valóban csak néhány, mindössze ötven pontba szedve. Az egész estés mozifilm minden nyelvi megnyilatkozását (ideértve a helyenként feliratként megjelenő reklámokat is) alig néhány oldalra redukálta a szerző, ami még így is több, mint a kamerának szánt instrukciók. Ráadásul ez a helyenként megdöbbenően szikár („31. PORTÁSORSZÁG”⁴⁵⁴), másutt pedig indokolatlanul részletező írásmű (a 30. pontban az autóúton elhangzó teljes párbeszéd) minduntalan saját, a címében is deklarált *irodalmisságát* tolja előtérbe. Egyúttal kimondva-kimondatlanul versengve is a film(nyelv) eszközeivel. Az alábbi részletet olvasva könnyű belátni, hogy nehezen versenyezhetne bármilyen képkihágás a „szövegirodalom” gazdag fogalmiságával:

7. Jellemzés:

- a) 35 éves
- b) 18 éves kora táján volt egy félév, amikor mi is szépnek tartottuk volna. Most még csak nem is csúnya. Mégis olykor eszünkbe jut az a félév...
- c) ő az ártatlanság, a tiszta ellenpont végig; arca az a sziget, ahol otthon érezhetnénk magunkat; ő a remény, hogy másképpen is lehetne
- d) Lolita-szerű boszorkány, flegmája mintha azt a jövőt jelentené, amely az ártatlanságra vár; de még nincs elveszve, illetve tudhatjuk: minden rajta múlik – csak ő tudja, mennyire nincs ez így.⁴⁵⁵

Aligha lenne mód egy szereplő ilyen nagyvonalú, mégis pontos leírására máshogy, mint nyelvi eszközökkel. Talán ugyanezt a lényegi különbséget ismerte fel a film és más művészetek (esetünkben az irodalom) összefüggésében Erdély Miklós is, amikor a hatvanas években keletkezett *Montázs-éhség* című teoretikus szövegében így írt:

[e]gyrésről tehát az összes művészet a film hatalmas jelenlétének hatására mintha omladozni kezdene, szétesne alkotóelemeire, hogy részt vehessen az új filmművészet együttesében.

⁴⁵³ Uo., 543.

⁴⁵⁴ Uo., 553.

⁴⁵⁵ Uo., 547.

Másrészről a legjobb film után is marad olyan érzésünk, hogy a hagyományos műfajok még ebben a bomlott állapotukban is több művészi esszenciát hordoznak.⁴⁵⁶

Anélkül, hogy igazságot kellene tennünk ebben a kérdésben, az *Idő van* „kettős létmódja” is, mintha Erdély megállapításait erősítené. De erre példa a fentebb már megemlített *Tiszta Amerika* című alkotás egyik korabeli kritikája is. Ehhez a filmhez is kapcsolódik egy Esterházy-szöveg,⁴⁵⁷ azzal a különbséggel, hogy a műfaja nem irodalmi forgatókönyv, hanem – ahogyan a *Jelenkor* online archívuma is jelzi – esszé. A filmmel való kapcsolatra viszont a szöveg címe tesz egyértelmű utalást: *Egy filmforgatókönyv életéből*. Ahogyan erre a cím is érzékenyen utal, mintha nagyobb tér keletkezne szöveg és film között, mint az *Idő van* esetében. Az említett recenziót jegyző Aradi Zoltán szerint itt már nem pusztán arról van szó, hogy Esterházy mondatai megemelik, támogatják az önmagukban talán gyenge lábakon álló, vagy nehezen hozzáférhető képsorokat, hanem arról, hogy ami a szövegben esztétikai értékkel bír, az egyedül saját közegében autentikus:

A bonmot-k szövedéke ugyanis az egész film rosszul szervülő stílusrétegévé duzzad, különféle szellemességek halmaza marad anélkül, hogy bármi kirajzolódna belőle. Ellenpéldaként éppen Esterházy prózáját hozhatjuk fel, amelynek aforisztikus vonásai és hulladék-szövegelemei a szöveg egészében személyessé válnak, így maguk is a trivialitáson való túlemelkedés eszközeivé lényegülnek. A filmben azonban »jó beköpek« módjára, darabosan csikorognak-súrlódnak az amúgy szép mondatok is, mint valami poén-kiárúsításon; kapcsolódásuk azzal, amit látunk, sokszor lehangolóan mesterkél⁴⁵⁸

– foglalta össze.

8.4. Hadüzenet vagy status quo

Az *Idő van* atmoszférája, színterei, karakterei és a depoetizáltság látszatát keltő önfelszámoló-önleplező eljárásai mindenképpen rokonítják a filmet és az írásművet is Hajnóczy Péter szövegvilágával, ahol ugyancsak olyan pseudo-műfajokról beszélhetünk tehát, amelyek szintén nem, vagy csak nehezen olvashatók saját műfajuk, nevezetesen a

⁴⁵⁶ ERDÉLY Miklós, „Montázs-éhség” in ERDÉLY Miklós, *A Filmről*, 95–112 (Budapest: Balassi Kiadó, 1995), 97.

⁴⁵⁷ ESTERHÁZY Péter, „Egy filmforgatókönyv életéből”, *Jelenkor* 31, 3. sz. (1988): 197–215.

⁴⁵⁸ ARADI Zoltán, „Oda azért még elmegyek: *Tiszta Amerika*”, *Filmvilág* 31, 2. sz. (1988): 8–9.

forgatókönyv, a filmvázlat vagy a színmű (dráma) horizontja felől. Azzal a különbséggel, hogy az *Idő van* irodalmi forgatókönyve mégis fenntart valamiféle egymásra utaltságot film és szöveg között. Hajnóczy egyébként az *Idő van* magába foglaló kötet, a *Bevezetés a szépirodalomba* „hivatkozási listáján” is szerepel. Kérdés, hogy Esterházy ezt a gesztust főhajtásnak szánta, vagy esetleg – a filmmel összeforrt művei alapján tekintve – inkább polemizál Hajnóczy film iránt tanúsított attitűdjével.

Előbbit annak a tiszteletnek a hangján lehet elképzelni, amelyen a Hajnóczy születésének 70. évfordulójára írt Esterházy-visszaemlékezés is szól.⁴⁵⁹ Utóbbira pedig abból következtethetünk, hogy amíg az irodalmi forgatókönyvet író Esterházynál a film is inkább egy felület arra, hogy a szöveg esztétikai erejét vagy – Erdéllyel szólva – művészi esszenciáját megtapasztaljuk, addig Hajnóczy esetében nyilvánvaló, hogy megfilmesítésről vagy színpadra állításról szó sem lehet. Mintha azzal, hogy Esterházy inkább *homage*-ként kezeli a művet (és a művészetet általában), több teret adna a film és az irodalom közötti szabad mozgásnak is, mint Hajnóczy kísérletei, ahol a szöveg eleve ellenáll bármilyen adaptációnak. Legalábbis könnyű belátni, hogy aligha végrehajtható az olyan és ahhoz hasonló szerzői instrukció, amely hagyományosan, kurzívval és a párbeszédes részekről külön szedve ugyan, de arról tudósít, hogy hallani, amint a nézőtérben valaki perccet ropogat a hirtelen beállt csendben.⁴⁶⁰ Vagy egy másik példa, a *Ló a keramiton* szövegéből, ahol szintén nehezen tudott határt szabni „költői bőbeszédűségének” a forgatókönyvet író Hajnóczy: „A lány olyan, mintha a csöndes, hűvös, kék szeptemberi szél álmodta volna meg, mint aki önmaga totális és ordító hiánya révén van ezen a világon, mint minden, ami létezik.”⁴⁶¹ Talán nehéz lenne olyan rendezőt találni, aki mindezt szöveghű módon ábrázolja színpadi környezetben vagy filmes eszközökkel.

Milyen értelmezői stratégiák segíthetik mégis az olvasót, amikor ilyenféle kísérletekkel találkozunk? Hajnóczy esetében ezek a művek részint hordozzák az életmű megszokott témáit, kérdésselvetéseit, tipikus karaktereit vagy motívumait, de szituáltságukat tekintve minden referenciális vonatkozástól megfosztva, önmagukban állnak. Különösen *A herceg* és a *Dinamit* esetében azt mondhatjuk, hogy a mindent lebontani kívánó prózapoétikai törekvésekben Hajnóczy még az *Idő van* fragmentáltságánál, hiányosságánál és

⁴⁵⁹ ESTERHÁZY Péter, „Ha, akkor”, *Élet és Irodalom* 56, 32. sz. (2012): 3.

⁴⁶⁰ „A herceg kimeredő szemmel nézi, feje kócos és nyirkos. Nézi az orgonagyökeret. Csönd van a színen, a nézőtérben valaki sósperecet ropogat.” Egyedül a kurzív szedés emlékeztet arra, hogy egy hagyományos értelemben vett drámai instrukcióval van dolgunk. HAJNÓCZY Péter, „A herceg”, in HAJNÓCZY, *Összegyűjtött...*, 372–383, 383.

⁴⁶¹ HAJNÓCZY Péter, „Ló a keramiton”, in Uo., 399–426, 412.

roncsoltságánál is messzebbre ment. És ellentétben az Esterházy-próza filmes érintkezéseivel, ezek a szövegek igazán *magukban állnak*, abban az értelemben, hogy senki nem forgat(hat)ott hozzájuk vagy belőlük filmet, amely az értelmezést támogatná, kiegészítené, ahogyan ezt az egymást feltételező attitűdöt a *Tiszta Amerika* és még inkább az *Idő van* esetében láttuk. Valakiben esetleg az is felmerülhet, hogy az életrajz felől olvasva e nehezen hozzáférhető, kései szövegek valamiféle mentális zavar eredményei, ám inkább amellet érvelnék, hogy e kísérletek létrejöttének sokkal inkább lehettek tudatos elbeszéléstechnikai motivációi. Az már most is kitapintható, hogy amíg az 1980-ban keletkezett drámák (*Dinamit*; *A herceg*) és a *Last train* című forgatókönyv-törredék (aprólékos kidolgozottságukban is) inkább kakofón zeneműre hasonlítanak, addig a filmes szempontú megközelítésben szintén tárgyalható *A bajnok* című hagyatéki szöveg sokkal inkább mutat konvencionális műfaji jegyeket. A film inkább témaként, metanarratívaként merül fel, miközben az elbeszélés nyilvánvaló játékot űz a műfajiság kérdésével. Az elbeszélő pedig leplezetlenül élcelődik a filmgyártás közegén, célkitűzésein és a megvalósíthatóság lehetőségein.

A fűtő novelláinak Márai névre keresztelt főhőse ráadásul egy „neves amatőr színjátszócsoporthoz vezetőjeként” jelenik meg *A bajnok*-ban, ami egyrészt arra enged következtetni, hogy valóban az első, 1975-ös novelláskötet szövegeivel egyidőben keletkezhetett, másrészt arra, hogy színház és film között implicit módon behelyettesíthetőséget, de legalábbis rokonságot feltételez az elbeszélés, amikor az amatőr színjátszók némi rákésülés után, filmforgatásba kezdenek. Ebben a fénytörésben különösen ironikusnak hat a szöveg utolsó (de talán nem utolsónak szánt⁴⁶²) „párbeszéde”, amelyben a két főhős, a rendező Márai és a színész S. (eredetileg a cselekmény szerint filmre vitt történet írója) vitatkoznak a forgatás sikertelensége miatt, és amelyben világos, hogy a kényszerű módon színésszé avanszált író felemás érzéseket táplál az adaptáció bármilyen lehetőségével és létjogosultságával szemben:

»Egyetlen méter filmet nem tudtam csinálni arról, hogy boldog vagy.«

– Szarok a boldogságra – mondta S. Nevetségesnek tartja az ilyen szavakat, tette hozzá, és csak azon csodálkozik, hogyan jutott Márai eszébe egy filmet csinálni, amelyet soha, sehol nem fognak bemutatni a közönségnek.

Márai azzal érvelt, hogyha megcsinálják a filmet, »végre is minden megtörténhet.«⁴⁶³

⁴⁶² Cserjés Katalin kísérőtanulmányában befejezetlennek tartja *A bajnok*-ot. A zárlat ugyanakkor csattanószerű, ez a tény pedig érvényes munícióval láthatja el azokat, akik a befejezettség mellett érvelnének.

⁴⁶³ HAJNÓCZY, „A bajnok...”, 79.

Amíg a hetvenes évek elején-közepén keletkezett művek tehát főként témaként vetik fel a film kétes státuszát az irodalommal szemben, addig az évtized végére már inkább az adaptáció *ad absurdum* lehetetlenségében nyilvánul meg Hajnóczy poétikájának film felé tett hadüzenete. E konzekvensen végigvitt törekvés így éppen amellet segít érvelni, hogy az utolsó pályaszakasz gyakorta széttartónak nevezett dokumentumait, saját célkitűzéseinek megfelelően, poétikai értelemben sikeresnek lássuk. Még akkor is, ha az olvashatóság szempontja sokszor sérül e szövegkísérletekben. Kérdés, hogy ezzel szemben Esterházy leginkább talán integratívnak nevezhető attitűdje mennyiben törekszik a film és szöveg között meglévő képzeletbeli *status quo* fenntartására. Vagy talán kevésbé ideologikusan, mint Hajnóczy poétikája, de Esterházy is elfogult a szövegirodalommal szemben. Esterházy szövegének szerkesztésmódja és nyitott kulturális univerzuma mintha épp annyi rugalmasságot biztosítana művészetének, hogy saját határait át nem lépve, mégis (vagy éppen ezért) a nyelvi megnyilatkozások előbbrevalóságát, de legalábbis azok megkerülhetetlen státuszát legyen képes deklarálni a filmmel szemben. Elfogadva Hajnóczy figurájának ironikus *credóját*: „hogya megcsinálják a filmet, »végre is minden megtörténhet«”⁴⁶⁴. Hajnóczy következetessége azonban, ahogy láttuk, *boldogtalan*, már-már önfelszámoló eredményekkel járt.

⁴⁶⁴ Uo., 79.

9. Egy „dilettáns” életútja és műveltsége

9.1.Életrajz helyett: Hajnóczy Béla, Ödön, László, Péter

A *Magyar Életrajzi Lexikon*ban az alábbi szócikket olvashatjuk Hajnóczy Péterről:

Hajnóczy Péter (Porcsalma, 1942. aug. 10.–Bp., 1981. aug. 8.): író. A m. jakobinus mozgalomban kivégzett Hajnóczy József leszármazottja. Esti tagozaton végezte el a gimn.-ot 1962-ben, majd alkalmi munkákból élt, volt ládázó, kabinos, szentképügynök, modell, kazánfűtő, kőművessegéd, betűszedőinas, szénlehordó. 1975-ben jelent meg első elbeszéléskötete (*A fűtő*), ezután írásából élt. A *Mozgó Világ* körül csoportosuló írók közé tartozott. A 70-es évek m. irodalmának legkarakteresebb fiatal íróegyénisége, aki új elbeszélő technikát honosított meg, visszatérő, fejlődő motívumainak rendszerével elbeszéléseiből szuverén, összefüggő írói világot alkotott. Rövid életútja ellenére teljesnek ható életművet hozott létre.⁴⁶⁵

A rövid leírás tényként kezel két olyan önreprezentációs vagy inkább önidentifikációs gesztust is, amelyeket egyedül a szerző saját állításai látszanak igazolni. Egyrészt a foglalkozásokra vonatkozó felsorolás *A fűtő* (1975) fülszövegéből származó jelöletlen idézet⁴⁶⁶ és az említettek közül nem minden tevékenység nyer visszaigazolást a hagyatékban fennmaradt munkakönyvek alapján. Másrészt, bár a *Perzsia* „önéletrajzi ihletésű” elbeszélője a jakobinusok szellemi örökösenek tartja magát, a szerző Hajnóczy Péter *nem* volt a magyar jakobinus mozgalomban kivégzett Hajnóczy József leszármazottja. A Hajnóczy Péter szerzői néven ismertté vált író valójában Hasznos/Herczog [?] Ödön László néven született. Egy éves kora után nevelőszülőkhöz került, így kapta – a Hajner néven született, később Hajnóczy Bélává keresztelkedett nevelőapja után – a Hajnóczy Béla Ödön László nevet.⁴⁶⁷

A nevelőszülők családtörténetét, illetve az örökbefogadás és később a Péterre való átkeresztelkedést a Műhely korai éveiben műhelytagként tevékeny Tóth F. Péter tárta fel.⁴⁶⁸ Dolgozata mottóul közli Reményi József Tamás egy Tóth F. Péternek szóló levelének

⁴⁶⁵ KENYERES Ágnes főszerk., *Magyar életrajzi lexikon (1978–1991)* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994), 345 [kiemelések az eredetiben].

⁴⁶⁶ „[...] voltam ládázó, kabinos, szentképügynök, modell, kazánfűtő, dolgoztam kőművesek mellett, voltam betűszedő inas, szénlehordó, dolgoztam dinamittal, nyersanyagkutatósnál stb.” HAJNÓCZY, *A fűtő*..., fülszöveg.

⁴⁶⁷ Hajnóczy Péter keresztnevelei az ITIdatában: [Q488079](#).

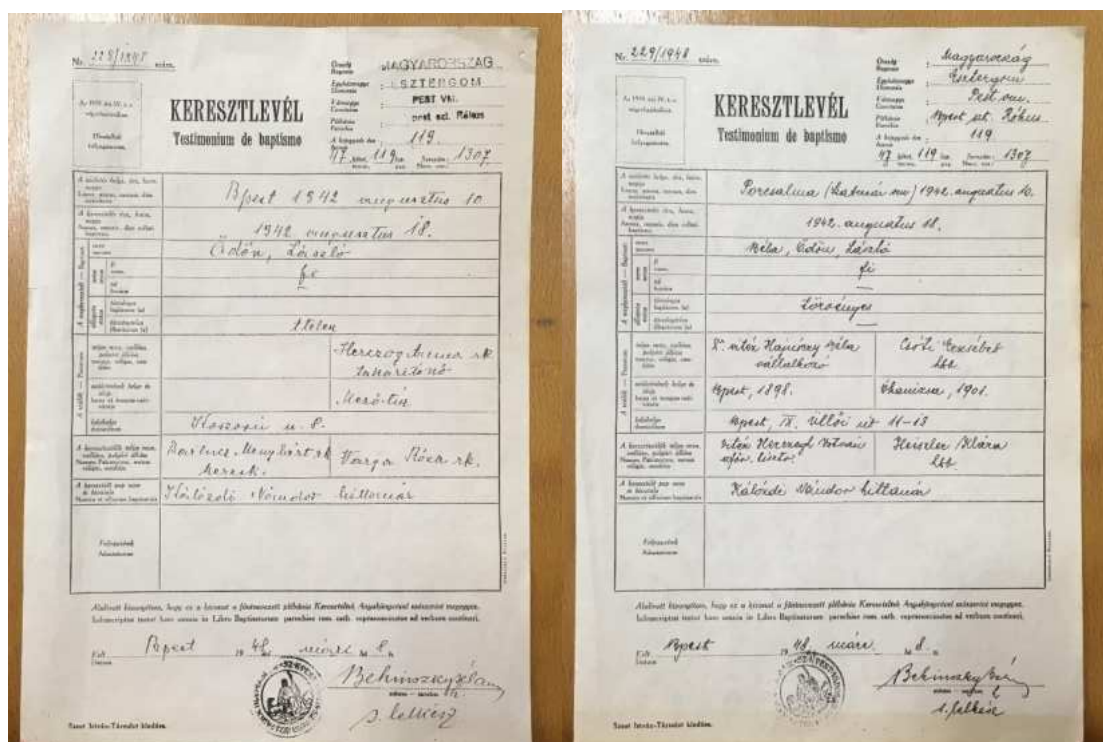
⁴⁶⁸ TÓTH F. Péter, „Béláim azúrban – párhuzamos életrajzok–”, in *Hajnóczy a könyvtárban*..., 72–87.

részletét, ami csak azért kívánczik ide, mert Reményi kiemeli benne a Hajnóczy Józseffel való feltételezett kapcsolat hamisságát; igaz, arra nem reflektál, hogy ezt a „legendát” épp a Hajnóczy-szövegek beszélője kezdte megszövegezni és terjeszteni: „[...] *gondolj csak arra, mekkora irodalma volt annak tévhitnek, hogy a jakobinusok utódával van dolgunk, aki persze »szabadságharcát vívja a kommunisták ellen.« Rémes. És szép.*”⁴⁶⁹

Az életrajzírás Hajnóczyval kapcsolatos kihívásairól sokat elárul egyébként a tanulmány logikája, hiszen két külön fejezetben tárgyalja a két perszónát: a segédmunkás Béla Ödön Lászlót és a szépírói ambíciókkal rendelkező, életében pillanatnyi (akár látványos) sikereket is elért Hajnóczy Pétert. A megkülönböztetés arra is utal, hogy a két figura, vagy még inkább a két életstratégia a szerző életében szinte mindvégig párhuzamosan, egymás mellett futott, ez a kettősség pedig egyszerre támogatta és hátráltatta, hogy valamelyik irányba – lehetőleg az intézményes irodalmi élet irányába – mozduljon el a pályája. Támogatta abban az értelemben, hogy tehát már az 1975-ös első kötet fülszövegén olvasható bemutatkozás is *outsider*ként, „élő ködlovagként” (ez itt valamiféle regényes figurát jelent leginkább), az irodalomba kívülről érkezőként pozícionálta személyét, ami afféle bulvár összetevőként tette/tehette érdekessé alakját; másrészt viszont hátráltathatta, hiszen mindez a „munkásíró” imidzsét idézi/idézte, ami viszont szemléletileg sokkal inkább tűnik a korszak ideológiai elvárásaihoz illeszkedőnek, mint attól eltérőnek, ami önmagában is cáfolja a Reményi által fentebb idézett olvasatok („»szabadságharcát vívja a kommunisták ellen«”) érvényességét. Összehasonlításként érdemes Esterházy Péter nem sokkal későbbi (1986), híressé vált önértelmező fülszövegére gondolni (*Bevezetés a szépirodalomba*), amelyben posztmodernként azonosítja saját szövegét és amely mozzanat – sok egyéb más tényező mellett – jóval szerencsésebb identitásképző elemnek bizonyult az irodalmi „intézményesülés” szempontjából, mint Hajnóczy (félíg-meddig talán tudattalanul megválasztott) belépője.⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ Uo., 72 [kiemelés az eredetiben].

⁴⁷⁰ A korábban már idézett Takáts-tanulmány is kiemeli, hogy akármennyire is komolyanvehetetlennek tűnik egy fülszövegből levezetni bizonyos életművek vagy szövegek karakterét, a jellemzően épp ilyen „félreeső” helyen olvasható szerzői önmeghatározások utóbb mégis fontos szerephez ju(hat)nak. TAKÁTS, „Az inga...”, 338.

Hajnóczy Péter keresztlevelei

9.2.A professzionalizálódás lehetőségei

Szilágyi Zsófia *A dilettáns író alakja Kosztolányi Dezső kortársi környezetében és egyes műveiben* című tanulmányában⁴⁷¹ emlékeztetett, hogy minden pályakezdő egyben dilettánsként is felfogható, hiszen még nem bizonyított, és – részben éppen ezért – még „kívül van a hálózaton”, a „céhes befogadásra” vár. Egyetértve vele abban, hogy a *dilettáns* kifejezéshez nem pusztán a kívülállóság, de az esztétikai szempontú értékcsökkentség mellékjelentése is elválaszthatatlanul hozzátartozik (különösen, ha – mint Szilágyi is rámutatott – valaki már elfogatott szerzőként írt sikerületlen szöveget), mégis úgy hiszem, hogy Hajnóczy Péter figurájára több okból is igaz ez a meghatározás – akár poétikai-esztétikai értelemben is.

Korai halála és rövid ideig tartó irodalmi jelenléte miatt a gyorsan megjelent négy szerzői kötet ellenére sem tudott igazán túllépni a „pályakezdők” körülményeit nehezítő kihívásokon, mint amilyenek az állandó egzisztenciális bizonytalanság vagy a szociális

⁴⁷¹ SZILÁGYI Zsófia, „A dilettáns író alakja Kosztolányi Dezső kortársi környezetében és egyes műveiben”, in *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolatháló, írócsoportosulások 2.*, szerk. BIRÓ Annamária és BOKA László, 191–203 (Budapest–Nagyvárad: Partium Kiadó–Reciti Kiadó, 2016).

korlátozottság. Bár a pályakezdés fogalma maga is elméleti konstrukció⁴⁷² és egyéni megvalósulásai igen eltérőek lehetnek (Déry Tiboré például 30 évig tartott a szerző önbevallása szerint,⁴⁷³ ami csupán kilenc évvel kevesebb, mint Hajnóczy *teljes* életideje), annyi bizonyos, hogy Hajnóczy valóban képtelen volt adaptálódni az irodalmi nyilvánosságban és bár eredményei sosem rendeződtek perspektivikus életpályává, szakmai értelemben mégis módszeresebb, helyesebben inkább megszállottabb munkát végzett mint a professzionisták, amiben egyébként a legtöbb kortárs visszaemlékezés is egyetért. Szilágyi szerint a dilettantizmus egyik ismérve, hogy önfelszámoláshoz vezet, csakúgy, mint a(z) általa Osvát példáján bemutatott) tökéletesség vágya, vagyis értelmezésében a személyiségre gyakorolt hatás tekintetében a két szélső érték: a teljesítmény minimuma és maximuma érintkezik, ez a szélsőségeség pedig Hajnóczy lelki alkatától, írásrutinjától sem volt idegen. Úgy is mondhatnánk, hogy eredményei a dilettáns és a tökéletességre törekvő monomániás karaktere között ingadoznak. Jó példa erre a hagyatékban fennmaradt Orwell-fordítás két kéziratos spirálfüzete is. Az *Állatfarm* fordításának úgy kezdett neki, hogy nem beszélt nyelveket, angolul is alig tudott, ezt kompenzálандó azonban – ha hihetünk az asztali naptárak feljegyzéseinek – folyamatosan tanulta a nyelvet, minden bizonnyal autodidakta módon.

Ha elfogadjuk a megközelítést,⁴⁷⁴ hogy dilettáns az, aki 1) állandóan alkot, 2) nem érdekli a pénz és 3) folyton keresi a témát, akkor Hajnóczy minden fragmentumot (személyes levelezés, újsághírek, reklámok, kottalapok, receptek, bármilyen szimpatikus szöveghely a saját és mások műveiből stb.) integrálni kívánó „prózapoétikája” mintha azt a tételt látszana igazolni, hogy a szerző mentális térképére (és a szövegeibe is) valóban *bármilyen* fel- vagy bekerült, ami megragadta a képzeletét, vagyis a folytonos, vagy még inkább kényszeres „keresés” állapotában működött. Ahogy Németh Marcell fogalmazott, „[a] Hajnóczy-próza legelemibb tapasztalata: az Én szóródása az egymás mellé helyezett szövegek véletlen találkozásában.”⁴⁷⁵ Hogy nem érdekelte volna a megélhetés, az persze nehezen lenne igazolható, de mint említettem, az állandó anyagi nehézségek mellett sem igazán sikerült ésszerűen koncentrálnia alkotó energiáit. Az Orwell-fordítás példájából is látszik, hogy

⁴⁷² SZILÁGYI Zsófia, „A pályakezdés: mítosz vagy konstrukció? (Változó feltételek, változó mintázatok a 20. századi magyar irodalomban)”, in *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*, szerk. BIRÓ Annamária és BOKA László, 305–316 (Budapest–Nagyvárad: Partium Kiadó–Reciti Kiadó, 2014).

⁴⁷³ REICHERT Gábor, „»A két hang hasonlított egymásra, de valahogyan mégis különbözött egymástól«: Déry Tibor »legelső« pályakezdése (1917–1920)”, *Irodalomismeret* 22, 4. sz. (2011): 67–79.

⁴⁷⁴ Lásd Szilágyi tanulmánya Karinthy Frigyes és Lengyel Menyhért dialógus alapján. SZILÁGYI, „A dilettáns...”, különösen 195–196.

⁴⁷⁵ NÉMETH, *Hajnóczy...*, 159.

sokszor pusztán intellektuális érdeklődésből, személyes meggyőződésből investált jelentős energiát (az első hat fejezetig jutott) egy olyan munkába, amelynek eredményes teljesítésére nemcsak, hogy képességei nem tették alkalmassá, de aligha remélhette, hogy a szövegnek kiadót talál és fordításával jövedelemhez jut.⁴⁷⁶

Itt említhető párhuzamként Kelemen Zoltán Lovik-portréja, amelyben Kelemen szintén a dilettáns kategóriája mentén kívánta megragadni a bemutatott szerzőt. Mint írta, Lovik számára a sportélet, egész konkrétan a lóverseny kínált megfelelő megélhetést ahhoz, hogy az irodalmat mintegy kedvtelésből, a maga gyönyörűségére (ol. *dilettare* 'gyönyörködött') művelje.

Személyiségének a(z irodalmi) nyilvánosságot kerülő vonásai és talán a hátrahagyott kötetek viszonylag kis száma miatt eltérő, sőt esetleg ellentmondásos kritikai vélemények formálódhattak művészetéről. A tény, hogy művei kapcsán elmarasztaló értelemben és szélesebb értelmezői szírványkört nyitva egyaránt fölmerülhet a dilettantizmus meghatározása, nem annyira Lovik prózájának esztétikai értékeit csökkentheti, inkább a dilettantizmus jelentéskörét gazdagíthatja a szépirodalom klasszikus reprezentációjának irányába.⁴⁷⁷

Hajnóczy – mondjuk így – irodalmi passzióira ilyen értelemben nem volt fedezet. Kamaszkorának látványos sporteredményei miatt úszókarriert jósoltak neki, ám épp ennek a lehetőségnek az elengedése után kezdett az irodalom felé fordulni. 1959-től folyamatos munkaviszonnyal rendelkezett mindenféle – az irodalom intézményeitől tehát teljesen független – állásokban, kivéve az 1973 és 1974 közötti időszakot, ekkor feltehetően már „csak” írni próbált, 1975-ben pedig a törökbálinti, folyóvíz nélküli albérletben fogalmazta önéletrajzeit, hogy üzemi újságíróvá szeretne válni, ám e törekvése halálig sikertelen maradt. Éppen ebből az időszakból (1974–75-ből) fennmaradt egyébként egy A/4-es kéziratos spirálfüzet ([Q469995](#)), amelynek telejegyzetelt lapjain lehetséges novellák szüzséit, ötleteit vázolta fel és amelyben egy helyen olyan „életcélokat” említ a szöveg, mint „repülni tanulni”, „megnősülni”, „szerelmesnek lenni”. E jegyzetek társaságában szerepel a „dilettáns novellák” kifejezés is, ami – talán nem túlzás állítani – akár önmeghatározásként, akár lehetséges írói témaként is foglalkoztathatta, a két lehetőség pedig – mint láttuk – nem esik egymástól olyan távol a Hajnóczy-szövegekben.

⁴⁷⁶ A regény első tényleges fordítása a rendszerváltás évében jelent meg az Európa Könyvkiadónál.

⁴⁷⁷ KELEMEN Zoltán, „A dilettantizmus dicsérete”, in *A ködlovagok tegnapjai...*, 98–124, 124.

Mars hízel enél, de e
nos not nem illik kiírni.

ÉRTCELOK

napilni tamen, 500 év múlva

tellu. Gyelondide e ceneapest,
e kopaszon telt it6, hogy 300
év múlva egy sós utódat
különböztet.

megyénin, hogy 16 év múlva
e kényel.

Cselekedet lenni. e cselekedet

tartan! 16 év múlva kényel, hold-
sós, kényel, sós, sós, sós, sós,
kényel it6.

DILETTÁNS NOVELLÁK

KIÁLTVÁNY

Tartatati be e kényel.

1/0

„Dilettáns novellák”: Hajnóczy-kézirat 1974–75-ből

1975-ben első köteteért nívódíjat kapott, 1976-ban pedig Móricz-ösztöndíjas lett, a megélhetés azonban élete végéig komoly kihívást jelentett neki, amiről számtalan előlegkérő levél és más hagyatéki dokumentum tanúskodik. Írásait – mint az első fejezetben is említettem – sokszor elragadtatással fogadták, ugyanakkor gyakran mellőzték, parkoltatták

is. Személyisége, főleg szenvedélybetegsége és ehhez társuló depressziója⁴⁷⁸ miatt megosztó volt, az irodalmi rendezvényeket utolsó pillanatban lemondta, vagy szó nélkül eltűnt. Két ilyen emlékezetes esetet is őriz a kollektív emlékezet: az egyik egy Petri Györggyel közös felolvasás az egyetemi színpadon,⁴⁷⁹ a másik a bécsi írótalálkozó 1979-ben, ahová Mészöly Miklós hívta el.

Az irodalmi életben kötött személyes viszonyaira a kínos aszimmetria a legtalálhatóbb kifejezés. Göncz Árpádot például becsülte mint fordítót, de ahogy Göncz diplomatikusan megfogalmazta egy helyen: „nem volt jellemző, hogy irodalmi kérdésekről hosszabban beszélgettünk volna. [...] Kapcsolatunk súlypontja rajta nyugodott.”⁴⁸⁰ De idézhetném akár Ottlik Géza egy a Hajnóczy-hagyatékban fennmaradt kedves, ám eléggé személytelen és kissé értetlenkedő levelét is 1978 januárjából, amelyben megköszönte az 1977-es *M* című kötet egy példányát, amit Hajnóczy karácsony közeledtével küldött el neki, jóformán teljesen ismeretlenül.

Bp. 1978. január 12.

Igen tisztelt Kedves Barátom!

Már régen meg kellett volna köszönnöm a küldött szép novelláskötetét, de karácsony előtt is, után is, sőt még most is, sok minden magánügyem foglalt el, – pedig az első novellát, „Hány óra?” és a címadó *M*-et rögtön elolvastam és mind a kettő tetszett, akárcsak nagyjából a kötet többi írása is. Az „*M*” (noha bevallom, nagyon homályos számomra) talán csakugyan a legnyomatékosabb, legtudatosabban szerkesztett, (és írói felelősségtől áthatott) írás, tele éles, erőteljes szép képekkel.

Gratulálok és sokszor üdvözlöm:

Ottlik Géza

Egy 1979 júliusában kelt levél tanúsága szerint pedig egy-egy (újabb) visszautasítás miatt a korábban kialakult együttműködések is képes lett volna felrúgni, bár a kéziratos levél megléte arról árulkodik, hogy a Juhász Ferencnek címzett, már-már osztályharcos öntudattól fűtött, elitellenes kirohanását végül az asztalfiókban hagyta. Módos Péter

⁴⁷⁸ A mentális zavarokkal kapcsolatos személyes érintettség okán ([Q487964](#)) akár a műkedvelő „dilettantizmus” azon jelentésáramlatát is fontolóra vehetjük, amelyben a személyiség önmegértésére irányuló, folyamatos önképző írásgyakorlat mintegy terápiás célt tölt be.

⁴⁷⁹ „12-én kedden 19 órakor Alkotóműhely, beszélgetések új művekről, Hajnóczy Péter–Petri György–Kósa Gábor.” [NÉVTELENÜL], „Az egyetemi színpad programja”, *Egyetemi Lapok: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem lapja* 19, 5 sz. (1977): 5.

⁴⁸⁰ SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*, 99, 100 (beszélgetés Göncz Árpáddal).

visszaemlékezéséből⁴⁸¹ tudható, hogy a levél apropója az volt, hogy Juhász az *Új Írás* főszerkesztőjeként nem akarta közölni a *Jézus menyasszonya* című kisregényt, jóllehet korábban éppen itt, az *Új Írásban* jelent meg először (két részletben) Hajnóczy előző kisregénye, a *Perzsia*, ami jóformán máig az egyetlen ismert műve maradt.

1979. július 7.

Kedves Juhász Ferenc,

közlöm Veled; nem óhajtok tulajdon egérfogómban eljátszani a szalonna – ráadásul avas szalonna – szerepét. Tenéked tele gatyád, ne feledkezz meg legalább a kölnivízzről! Egyetlen nap öt ember – köztük Te is – minősítették új regényemet zseniálisnak. Igaz: Te zsenialitással kevert közölhetetlenséget emlegettél, és elmenekültél a főszerkesztői értekezletre, ahol – meglehet – az irodalom torkára fonódó hosszú, ápolt körmű, fehér és hegyes ujjakról tartottál előadást alkalmazottaidnak.

Tudom, eme üdvösséges sugallat honnan, kiktől született. Illetve: megszületni, hál’ Istennek megszületett az már jó harminc esztendővel ezelőtt, de néhány szűk éven át hibernálódott.

Lehet, néked ez jó, vagy avval biztatod Magad: lehetne még rosszabb.

Kénytelen vagyok állítólagos pápáitokra, Marxra, Leninre hivatkozni, akik – jól tudod – egyesek megítélése szerint nem voltak elég használható marxisták és leninisták. Így történt hát, hogy műveiket csonkán, meghúzva – ez alatt azt értem, egész köteteiket kihagyva – jelentették meg. (Ámbár ne feledjük el, hogy kb. tízmillió magyar mégsem hülye.)

Elvették a kajánkat, a borunkat, és már úgy látszik: olvasni sem lehet.

Figyelmeztetek: a paraszt vagy a vasbetonszerelő egyáltalán nem hülye.

Figyelmeztetek: az ötvenes évek funkcionáriusainak nem lesz módjuk kiosztani nekünk azokat a lapokat amelyeket kiosztottak az ötvenes években.

Figyelmeztetek: ha írásomat zseniálisnak tartod, és éppen ezért közölni nem mered, éppen saját írásaidról mondasz szentenciákat.

Figyelmeztetek Lenin szavaira, amelyeket – ő maga elsősorban – de Ti csakugyan „zseniálisan” csüörtök és csavartok. Egy hulla és mindenféleképpen értelmezhető könyvei Titeket sem a pokolba, sem a Paradicsomba bevezetni nem fognak. Az a 20%, amely hazánkban 80% kurvát és stricit tart el: gondolkodik, és levonja a levonandó következtetéseket.

Figyelmeztetek: a napi öt étkezésekért, luxuslakásokért, luxusfeleségekért, luxuskurváitokért, luxusnyaralóitokért nem megyek pergőtűzbe, ellenkezőleg: dolgozom és kivárom az én időmet, hasonlóan a vasbetonszerelőhöz.

⁴⁸¹ „Juhász a visszaadásokat úgy intézte, hogy halogatta, meg azt mondta, hogy most nem, meg majd később, és elvárta, hogy a beosztottjai, azok adják vissza. Előfordulhat, hogy Juhász akkor Gállnak [Gáll István – L. K.] mondott valamit, és tőle tudta meg Hajnóczy. De Gáll keményen küzdött Hajnóczyért, megütközött akár Juhással is. Mert szerkesztőként Juhász akár egy egyházi kiadvány szerkesztőjének is beillett volna. Ilyen szavaktól, mint például „szar”, „picsa” meg hasonlóktól föl volt háborodva: »Mit képzelsz ez a szarjancsi, hogy leírja, hogy »picsa«, attól olyan nagy művész lesz?! Hát nem!« Üvöltözött, de rendszerint olyankor, amikor a szerző nem volt ott.” SZERDAHELYI Zoltán: „Beszélgetések Hajnóczy Péterről Módos Péterrel”, *Forrás* 45, 4. sz. (2013): 96–106, 101.

Nincs kajánk, borunk, lakásunk, de – hidd meg – majd lesz. Ti tanítottatok meg reá, hogyan kell mindezt elvenni Töletek, akik hasznos munkát csak ennyit végeztek. Köszönet érte. Szépen és könnyen tűntök majd el, akár egy sündisznófig.

Hajnóczy Péter

Az egyébként igen megosztónak bizonyult és Hajnóczy 1981-es halála miatt rendhagyó fogadtatásban részesült *Jézus menyasszonyát* végül a *Mozgó Világ* közölte, ezután adta ki az azonos című kötetben a Szépirodalmi Kiadó. A szöveg szerkesztője, Ács Margit úgy látta, Hajnóczy éppen akkor veszített ösztönös tehetségének érvényéből, amikor az 1979-es *Perzsia* sikere után a *Jézus menyasszonya* szövegeivel a professzionalizálódás útjára próbált lépni, mintegy esztétikai igazodás révén kérve a „céhes befogadást”.

Én legalábbis úgy láttam, hogy külsődleges elemeket is használni kezdett. Például *A parancs*ban nem pusztán önmagából építkezett, hanem rájátszott egy posztavantgárd formai lehetőségre, s ettől kicsit spekulatívvá vált az írásmódja. [...] Habár merészebbnek, vadabbnak mondták őket – mármint ezeket a neo-vagy transzavantgárd kisprózákat és hangjátékként olvasható kollázsszöveget, *A parancs*ot –, valójában beilleszkedőbb írások ezek: egyfajta társadalmilag magasra értékelt és az idő tájt favorizált hangnemekhez igazodtak. Én érzékeltem [...], hogy Hajnóczy mint író másképp kezd el működni, mint amit a zsenialitása érvényesítése diktálna, ugyanakkor maguk a művek nyilván intaktabbak voltak továbbra is [...] ⁴⁸²

A hagyatéki reáliák ismeretében azonban sokszorosan is cáfolható az a vélekedés, hogy épp *A parancs* (vagy más ekkoriban keletkezett kollázsok például *A herceg* vagy a *Dinamit* című „drámák”) esetében ne „pusztán önmagából” építkezett volna.

Ezek alapján egy olyasfajta határhelyzeti pozíció körvonalazódik, amelyben Hajnóczy mintha a kívülálló, egytémájú, *ready-made* poétikát fetisizáló ösztönös zseni képét csak addig, vagy akként volna képes megőrizni, amíg a korszak dilettánsaként tekintünk rá, azaz olyan személyként, akit intuíció-vezérelt legjobb eredményei jóval többnek, esztétikailag értékesebbnek és érdekesebbnek mutatnak annál, mint amire művészi-irodalmi szocializációja vagy személyes kondíciói predesztinálnák. ⁴⁸³ Ha azonban azon életművek jelentette elváráshorizont alapján tekintünk rá, amelyek professzionalitását és esztétikai értékét mindenkori (de legalábbis tartós és többségi) konszenzus övez, akkor sokkal inkább

⁴⁸² SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*, 33–34 (beszélgetés Ács Margittal).

⁴⁸³ Hogy Hajnóczy dilettáns volna, azt egyébként Cserjés Katalin is felvetette egy félmondatban, de a lehetőséget egyből el is hárította a szerző tekintélyét minden körülmények között megőrizni igyekvő retorikával. „Horror, dráma és hasvakargatás: mintha szerzőnk időről időre *eljátszana* a gondolattal, hogy *eljátssza* a dilettáns író.” CSERJÉS, „A Hajnóczy-hagyatékából: Szeljegyzetek...”, 80 [kiemelések az eredetiben].

tűnik a Kádár-kor értelmiségi pályára törekvő, szükségszerűen kudarcos, de látványosan tehetséges félegzisztenciájának, akinek életműve – ha nem számítjuk a hagyatékként időtlennek tetsző bűvkörében élő pár tucat irodalomközeli olvasót – a szélesebb nyilvánosság számára nem más, mint a hetvenes évek nyomasztó és/vagy nosztalgikus auráját árasztó *one-hit wonder*. A zeneiparból vett kifejezés persze csak részben lefokozó, sőt. Mindehhez érdemes hozzátenni Szkárosi Endre megfigyelését, aki éppen abban látta a Hajnóczy-próza népszerűségét, hogy más életművek szövegeihez képest „felhasználói oldalról” nézve – különösen az 1979-es *Perzsia* megjelenéséig keletkezett novellák és maga a kisregény is – jóval könnyebben hozzáférhetők, olvasásszociológiai szempontból demokratikusabbak, vagy a zenei analógiánál maradva slágeresebbek voltak. (Ironikus, hogy a Hajnóczy-szövegek narrációja számos helyen integrálja a kor rádióslágereit.)

Szembetűnő és figyelemre méltó volt, hogy az értelmiségi tudatformákon kívül, vagy azok perifériáján mozgó, és így a manipulatív tendenciáktól viszonylag nem érintett fiatalok milyen kíváncsian keresték munkáit. Egy nem értelmiségi pályán futó, de szellemileg kereső és nyitott érzékenységgű ember ugyanis feltétlenül megérzi fölkavaró hatását.⁴⁸⁴

Ez a hatás pedig, úgy hiszem, legalábbis az életmű klasszikusainak számító szövegek tekintetében máig nem veszített erejéből.

Műveiben (különösen eleinte) a szocializmus korszakának valóságát ábrázolta, javarészt kisrealista formában; a realizmusra vonatkozó kíváncsiságát sajátjának érezte, amit erős szociografikus érdeklődése is megtámogatott. Hiába, hogy a korban a szociográfia lenézett műfajnak számított; több kidolgozott tématerv jelzi, hogy Hajnóczy komolyan vette mindezeket, már csak lehetséges megélhetési okokból is, helyesebben sokkal inkább remélt az értelmiségi létmód felé vezető egzisztenciális stabilizálódást saját szociografikus érdeklődésének értékesítésétől, mint egy irodalmi lap szerkesztőségében való elhelyezkedéstől vagy épp a filmművészet felé való nyitástól. Tématervet írt a szocialista brigádmozgalmat tárgyaló társadalomtudományi munkáról, a pályakezdő gyári munkások helyzetével ([Q470495](#)), az alkoholproblémával ([Q338256](#)) vagy éppen a hazai öngyilkosságokkal foglalkozó lehetséges szociográfiákról ([Q337147](#)); de a korszak ideológiájának némely szemléleti formát adó elemével fikciós szövegeiben is élt, helyesebben nem eldönthető, hogy az elbeszélő azoktól milyen távol helyezkedik el. Mindez pedig nem, vagy nem feltétlenül csak a kitekintés gesztusát, hanem a benneállás (és egyben

⁴⁸⁴ Uo., 145.

talán a megrekedtség) pozícióját is jelzi. Poétikájában tehát (a fantasztikum bevonása mellett is) javarészt a szocializmus valóságát ábrázolta; nem felülnézetből, hanem sokkal inkább szemléletileg azonos módon, ami abból is látszik, hogy az irodalmi nyilvánosságban igyekezett „balról előzni”, azaz sokkal inkább volt elitellenes, mint rendszerellenes. Igaz, mindez főként habitusából, mindennel ellenkező természetéből fakadt, amire Domokos Mátyás úgy emlékezett, hogy „valamilyen általános módon taszította” a politikát és „[m]indig konfliktusban állt a világnak az úgynevezett hivatalos részével.”⁴⁸⁵

9.3.A szellemi tájékozódás irányai

Hajnóczy témaérzékenységét és ízlésítéleteit legfőképp szerencsés intuíciói határozták meg. Műveltsége szükségszerűen elmaradt a korszak olyan szerzőitől, mint Szentkuthy Miklós vagy Ottlik Géza és az életkorban hozzá közelebb álló Esterházy Péter; de még a náluk alacsonyabb társadalmi státuszú Mészöly is elvégezte a jogi egyetemet, vagy az ugyancsak „kődlovagként” emlegetett,⁴⁸⁶ azóta különösképp kánonszélre szorult Bólya Péter is orvosi diplomát szerzett. Hajnóczy legmagasabb iskolai végzettsége a gimnáziumi érettségi volt, amit különböző intézményekben elvégzett osztályok után, 20 éves korában tett le. Az 1962. július 6-ai dátummal kiállított, levelező tagozaton szerzett bizonyítványa szerint magyar nyelv és irodalomból érte el a legjobb eredményt (közepes), történelemből, matematikából és fizikából elégségest kapott. Hajnóczy Péter műveltséganyagára, szellemi tájékozódásának sarokpontjaira a művek gazdag intertextusain kívül egyedül a hagyatékban fennmaradt könyvtárgyakból és a naptárak vagy más jegyzetfüzetek lapjaira feljegyzett olvasmányokból következtethetünk. Az ezek alapján rekonstruálható tudatvilág összetevőinek jegyzékét a dolgozat végén, a 11.3-as, a 11.4-es és a 11.5. számú pontokban közlöm.

Azoknak a kiadásoknak egy jelentős része, amelyeket Hajnóczy bizonyosan forgatott és a mediális váltás előtt is könnyedén elért, főként abban az átmeneti időszakban keletkezett – a hatvanas és nyolcvanas évek között –, amely évtizedekben a könyv- és olvasáskultúrában végbemenő fordulat eredményeként „a társadalom értékrendje »átkapcsolt« a közösségi, értékörző »üzemmódból« a haszonelvű, felhalmozó individualitásba”,⁴⁸⁷ ő azonban még

⁴⁸⁵ Uo., 10–11.

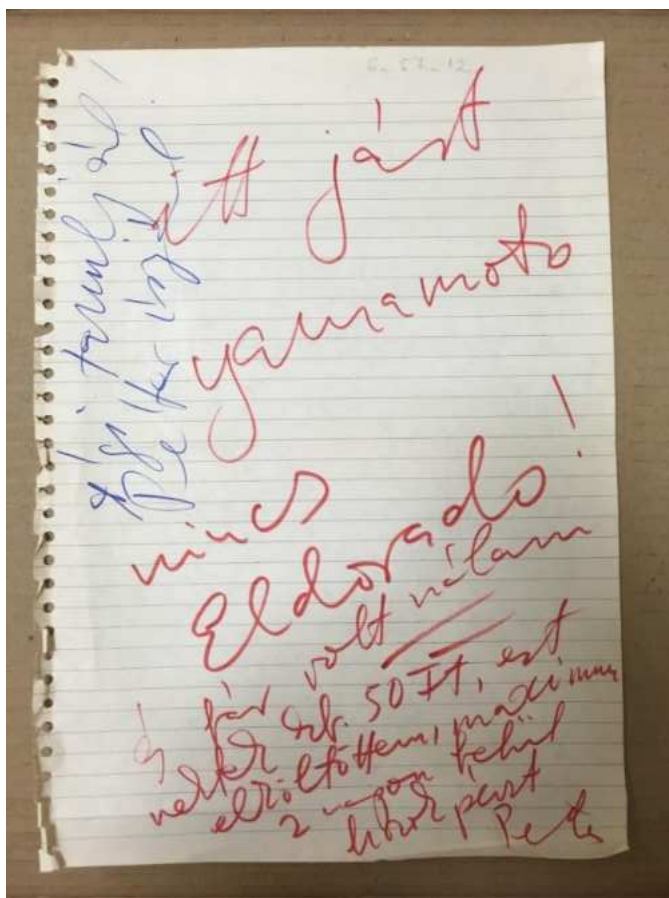
⁴⁸⁶ DÉRCZY Péter, *Utolsó ködlovag: Esszé Bólya Péterről*, hozzáférés: 2024.06.20, <https://kortaronline.hu/aktual/bolya-peter.html>.

⁴⁸⁷ GEREBEN Ferenc, „Mit tud az olvasásszociológia a magyar olvasókultúráról?”, *Magyar Művészet* 5, 1. sz. (2017): 64–71, 67–68. Valamint akár a *Kommuna* című Hajnóczy-szöveg is eszünkbe juthat ugyanerről.

látványosan kevés könyvet birtokolt, miközben a nyilvánosság legkülönbözőbb színterein (közkönyvtár, szerkesztőségi szobák, amelyekbe be-bejárt és mások könyvespolcai) sokféle olvasmányélményre tett szert.

[...] bár – a szörnyű múltja miatt – iskolázatlan ember volt, rendkívüli intelligenciával bírt és nagyon sokat olvasott. Mindig megtalálta azt, amire éppen szüksége volt a munkájához, az élményszerzéshez – és nemcsak a szépirodalmat: temérdek filozófiai, történelmi, földrajzi, állattani művet olvasott, bújt a lexikonokat.⁴⁸⁸

Hagyatéki feljegyzései többé-kevésbé igazolják a fenti meglátást, miközben hozzá kell tenni: olvasmányélményeiben a korszak kultúrpolitikájának kívánalmait látjuk érvényre jutni, ami főként a nemzeti klasszikusok és kortárs világirodalom ismeretét jelentette. Így lehetséges az is, hogy műveiben – a magyar irodalmi modernség első hullámának novellistáin kívül – olyan szerzők szövegeivel keresett kapcsolatot, mint a japán Akutagava Rjúnosuke, a perzsa Szadek Hedaját vagy az angol Malcolm Lowry, akiknek a könyvei Hajnóczy életidejében kurrens és némiképp extravagáns daraboknak számítottak, a nyolcvanas évek óta azonban egyiküknek sem készült új kiadása.

Kézírtas üzenet a Hajnóczy-hagyatékából

⁴⁸⁸ SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*, 145 (beszélgetés Szkárosi Endrével).

10. Összegzés, következtetések

Dolgozatom a filológia, az irodalomtörténet és az interpretáció hármasságában mozog és e három irány vagy terület módszertanát és belátásait együttesen kívánja alkalmazni a Hajnóczy-életmű vizsgálatában. Az egyes szövegváltozatokat átszövő motívumhálók és más narrato-poétikai megoldások genezisének leírása nyomán világos, hogy a hagyaték ismeretében rekonstruálni lehet egy életmű teljes szerkezetét; a felszínen lévő szöveg(változatokat) összekötő ideák, gondolati kapcsolatok a hagyatékban összeérnek. E nem túl terjedelmes, mégis viszonylag sok darabból álló kultikus életműben alig találni olyan szöveghelyet, amely egy jól azonosítható, textológiai kapcsolatokból kirajzolódó szemantikai hálózat elemei mentén ne lenne kapcsolatba hozható egy (vagy több) másik szöveghellyel. Az életmű darabjai műfaj és elbeszélésmód tekintetében (látszólag) sokfélék, motívumaikban, témáikban és világképüket tekintve viszont homogénnek, már-már sematikusnak mondhatók, ez a sajátosság pedig a hagyatékban maradt változatok alapján még nyilvánvalóbb. A korpusz markánsan önismétlő, önreferenciális jellege nem csak makroszinten, a darabok közt megképződő szövegszerű és szemantikai kapcsolatok révén mutatható ki, de az egyes szövegek szoros olvasáskor is, amelyre a repetitív prózát tárgyaló fejezetben részletesen is hozok példákat. A Hajnóczy-próza narrációs alapegysége az ismétlés, legjellemzőbb (jóformán egyetlen) poétikai kódja pedig az idézés, a nagyon, nagyon sokszoros (ön)idézés. Ennek az eljárásnak programszerű formáit adják a repetitív prózacsoport szövegei, ez az írásmód pedig a kanonikus életműrész szövegeibe is beépült, hol „tisztá formában”, hol kevésbé nyilvánvaló módon.

A Hajnóczy-életmű a történeti-poétikai, az irodalomszociológiai, valamint a filológiai-textológiai vizsgálat szempontjából nézve is határhelyzeti pozícióban van. Mivel Hajnóczy Péter írói pályája a szerző 1981-ben történt halálával lezárult, az életmű az egyik utolsó a tárgyalt korszakban keletkezettek közül, amelyek hagyatékra egészében és kizárólag kézirat formában létezik. De ilyen például Hajas Tiboré vagy Csalog Zsolté⁴⁸⁹ is, ellentétben például Kertész Imre vagy Esterházy Péter hagyatékával, amelyek – épp az említett szerzők hosszabb életideje miatt – digitális elemekkel is kiegészültek a hatvanas–hetvenes években létrejött korai művek kéziratai mellett; illetve nem mellékes, hogy a

⁴⁸⁹ Az alábbi kötet függelékében megtalálható a Csalog-hagyaték teljes jegyzéke: SOLTÉSZ, *Csalog...*

szerzők (és örökösök) tudatos irodalompolitikai választásaik eredményeként országhatáron kívül kerültek.

A nyolcvanas–kilencvenes években végbement globális digitális váltás azonban csak az egyik nyilvánvaló jele a korszakhoz kapcsolható társadalmi-politikai, gazdasági és szemléleti átalakulásoknak, amelyek Magyarország-specifikus történeti referenciája az 1989-es rendszerváltás, poétikai-irodalomtörténeti (és -elméleti) paradigmaváltó-konstrukciója pedig a posztmodern „prózaforradalom”.⁴⁹⁰ Csábító lenne azt állítani, hogy a Hajnóczy-életmű alkalmas arra, hogy benne/általa megragadható legyen valami esszenciális, ami erre a fordulatra (vagy inkább átmenetre) lényegileg és nélkülözhetetlenül igaz volna, ám mindez nem ilyen egyszerű. Ezt a személetet ugyanazért utasítom el, amiért nem tartom érvényesnek azt az elképzelést sem, hogy a Hajnóczy-életműre (vagy bármely másik életműre) a poétikai (belső) „fejlődést” szolgáló, azt reprezentáló mérföldkövek összességeként tekintsünk.⁴⁹¹ Ezt támasztja alá az is, hogy az elmúlt évtizedek során a Hajnóczy-szövegekre nézve ki-kik megnevezte a fordulópontokat a legkülönbözőbb, és többé-kevésbé egyaránt érvényes, ám filológiai nézőpontot aligha érvényesítő értelmezési szempontok szerint. Szkárosi Endre például valamiféle végpontban kicsúcsosodó „szisztematikus építkezésről” beszélt,⁴⁹² Szigeti Kovács Viktor és Németh Marcell az *M* című szöveget emelte ki ebben az összefüggésben,⁴⁹³ megint mások a *Jézus menyasszonya* kisprózait⁴⁹⁴ tekintették felforgatónak a korábbiakhoz képest. Én azt állítom, hogy filológiai

⁴⁹⁰ A témát összefoglalóan járja körül például: GYÖRFFY Miklós, KELEMEN Pál és PALKÓ Gábor szerk., *Prózaforradalom* (Budapest: Kijarat Kiadó, 2007), valamint a témával kapcsolatos (talán maig legnagyobb hatású) összefoglaló igényű irodalomtörténeti munka: KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991* (Budapest: Argumentum Kiadó, 1993).

⁴⁹¹ A Hajnóczyétól időben távol eső életmű vizsgálata nyomán, de ugyanez körvonalazódik Debreczeni Attila kutatásai alapján is, amelyben elkülöníti a szövegforrást, a szövegállapotot és a szövegidentitást fogalmait. DEBRECZENI Attila, *Csokonai költői életművének kronológiai rendje*, Csokonai Vitéz Mihály összes művei: Pótkötet (Budapest–Debrecen: Akadémiai Kiadó–Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012), 13–34.

⁴⁹² Mint említi: „[...] egyik műve úgy következik a másikból, hogy egyúttal egy radikális fordulattal túl is lép azon. [...] soha nem ragadt meg egyetlen modorban, egyetlen stílusban, egyetlen módszerben. Mindig tudott, a harmóniát megőrizve, disszonánsan váltani.” SZERDAHELYI, *Beszélgések...*, 140–141 (beszélgetés Szkárosi Endrével).

⁴⁹³ „Az elbeszélésnek nemcsak az életművön belül van hangsúlyos szerepe, hanem a legújabb magyar irodalomtörténetek szempontjából is tulajdoníthatunk neki némi jelentőséget. Fontossága abban áll, hogy keletkezésének ideje (1976) már a posztmodernitással jelölhető társadalmi/kulturális állapotban van, de ezt az állapotot a hazai irodalomértés még nem tükrözi teljes mértékben. [...] Az *M*-ben a posztmodern kérdésfelvetések két olyan sokat hivatkozott eleme problematizálódik, mint a textualitás és a szubjektum kérdése. E gesztus révén az *M* a keletkező posztmodern (szöveg)irodalom egyik nem lebecsülendő állomásának tekinthető.” SZIGETI KOVÁCS Viktor, „A nyitottság poétikája: Hajnóczy Péter: *M*”, in *Hová lettem: A párbeszéd helyzetébe kerülni*, szerk. CSERJÉS Katalin és GYURIS Gergely, társszerk. VADAI István és URBANIK Tímea, Hajnóczy-tanulmányok, 101–107 (Szeged: Lectum Kiadó, 2006); NÉMETH Marcell, *Hajnóczy Péter*, Tegnapi és Ma (Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1999).

⁴⁹⁴ Hoványi Márton 2017-es, Hajnóczy Péter poétikáját tárgyaló doktori disszertációjában például főként ennek a kötetnek a szövegeit helyezi a fókuszba, de Ács Margit is fordulópontként értékelte azokat Szerdahelyi

érvek alapján, a szöveggenezis szempontját választva sorvezetőül, a repetitív ciklus tűnik igazán érdekesnek, mert az életmű alapvető poétikai kódját/kódjait reprezentálja (ismétlés, ciklus-szerkezet, szerialitás, idézés).

Ha az értelmezések statisztikai adatait nézzük (melyik szöveggel foglalkoztak a legtöbbet és melyiket méltatták a legtöbben), akkor az életmű klasszikusa egyértelműen a *Perzsia*, ám a szöveg rangja nem, vagy nem feltétlenül csak esztétikai érvek mentén áll(t) elő. Legalább ennyire tükröz egy olvasói elvárást is, ami abból az elképzelésből táplálkozik, hogy az epikai műfajok képzeletbeli hierarchiájában a regény műfaja az egyeduralkodó. Jóllehet Hajnóczy más műfajban (is) tudott alkotni. Akárcsak a századfordulóról például Krúdy Gyula, Cholnoky László és általában a korszak „kismesterekként”⁴⁹⁵ hivatkozott novellistái; a Hajnóczyval kortárs közegekből pedig például Tar Sándor, a már említett Csalog Zsolt vagy az inkább képzőművészként ismert Hajas Tibor. A regény kitüntetett pozíciója pedig maga is történetileg és kulturálisan meghatározott jelenség. Mindez nem éppen azt jelenti-e, hogy valójában értelmetlen az a kérdés, hogy van-e az életműnek (egy életműnek) centruma, és ha igen, mely alkotás nevezhető annak? Mindez a Hajnóczy-életmű esetében különösen kiélezett, hiszen az *elsődleges* korpusz mindössze három rövid novelláskötet anyagát és egy kisregényt foglal magába, alkotó éveinek összessége alig több mint egy évtizedet fog át, a textológiai vizsgálat alapján pedig e nem túl terjedelmes korpusz is markánsan *policentrikusnak* nevezhető.

Lehetséges egy olyan olvasat, mely szerint nem a „posztmodern” szövegszervező eljárások fokozatos érvényre jutásának illusztrációjaként tekintünk Hajnóczy Péter életművére, sokkal inkább ennek az irodalomtörténeti (és -elméleti) fogalomnak a felülvizsgálatára törekszünk általa. Ha úgy tesszük fel a kérdést: posztmodern-e a Hajnóczy-próza, amellet érvelnék, hogy a válasz: nem. (De nem azért, mert ne lenne rá jellemző a posztmodernnek nevezett szövegszervező eljárások akár mindegyike,⁴⁹⁶ hanem mert azok

Zoltánnak adott interjújában. HOVÁNYI Márton, *Hajnóczy Péter poétikája*, doktori disszertáció (Budapest: ELTE BTK IDI, 2017); SZERDAHELYI, *Beszélgetések...*, 27–35, 34 (beszélgetés Ács Margittal).

⁴⁹⁵ MÁRAI Sándor, „A tegnapok ködlovagjai”, in *Ködlovagok: Írói arcképek*, szerk. THURZÓ Gábor, 5–8 (Budapest: Szent István Társulat, [1941]).

⁴⁹⁶ Itt van például Szabó Gábor Hazai-tanulmányának egyik tisztázó közbevetése, amely magától értetődőnek kezeli a posztmodern jegyek kérdést. Mint írja: „Úgy idézi meg [mármint Hazai – L. K.] a posztmodern poétika ismert elemeit – intertextualitás, allúziók halmozása, a szerzői pozíció problematizálása, az integráns »én« szubjektumelméleti vonatkozásainak játékbahozása, az író szöveg metareflexív, belső tükrök segítségével történő modellálása stb. – hogy ezek új kontextusba helyezésével egyrészt ugyan a túllépés lehetőségét imitálja, ám ironikus, banalizáló szétírásukon keresztül egyúttal éppen saját »apagyilkos« ambícióinak (terápiás jellegű) eltörlését végzi el.” SZABÓ Gábor, „Összeraknám a testem (Hazai Attila: *Feri: Cukor kékség*)”, *Alföld* 67, 12. sz. (2016): 56–67, 58.

jellemzők voltak például a 19. századi – vagy akár korábbi – irodalom termékeire is.)⁴⁹⁷ Ha viszont úgy tennénk fel a kérdést, hogy *hogyan modern* a Hajnóczy-próza;⁴⁹⁸ vagy még inkább úgy: jelenkori értésünk szerint mihez áll közelebb (és miért) a Hajnóczy-próza, például Cholnoky László szövegeihez vagy Hazai Attila prózavilágához, jóval izgalmasabb válaszokat kapnánk. Talán ebből is látszik, hogy a Hajnóczy-életmű általam említett történeti/poétikai értelemben vett határhelyzeti mivolta is előfeltevés. Abban az értelemben azonban védhető, hogy a Hajnóczy-szövegek keletkezésének ideje valóban azokra az évekre esik, amikor a hazai posztmodern „indulásának” időszakát is datálni szokták. A dolgozatnak nem célja, hogy a prózafordulat elméletíróinak elképzeléseit re- és dekonstruálja, mindössze a genetikus kritika módszertanát is az értelmezés terébe kívánja vonni az – egyébként azzal párhuzamosan fejlődött – intertextualitás-elmélet(ek) már korábban alkalmazott cél-, eszközrendszere mellett.⁴⁹⁹ Bár világos, hogy a kiadásban megjelent és a hagyatékban maradt szövegeket elválasztó különbségtétel hierarchiát sejtet a különböző változatok között, az életmű darabjainak együtt-láttatása azonban inkább egymással többé-kevésbé egyenrangú „műveleti mezőként” írja le a szövegeket, szövegcsoportokat, amely elképzelésre Hajnóczy Péter írásgyakorlata bőven elegendő okot szolgáltat. Írásstratégiája – amellet, hogy mint láttuk, a szövegek keletkezésének módját és hagyományozódásának történetét sokszor irodalmon kívüli tényezők alakították – jól illeszkedik a neoavantgárd poétikák eljárásaihoz (ekként kétségtelenül érintkezik, érintkezhet akár a posztmodernnel is) és Roland Barthes a *művet a szöveggel* szembeállító elméletéhez.

Az életrajzi szerző figurájának társadalmi-irodalomszociológiai helye is kettős, ellentmondásos. Gyakorta hangoztatott (vagy sokak által elismert) autonómiája a kívülállóság, a professzionalizálódásra való képtelenség és a mellőzöttség tényezőiből fakad; a hagyatéki dokumentumok alapján rekonstruálható műveltségében pedig – nem lévén magasan iskolázott értelmiségi – a szocialista kultúrpolitika kívánalmait reprezentálnak (nemzeti klasszikusok, magyarul hozzáférhető világirodalom, esztétikai értelemben inkább konzervatív). Igaz, mindemellett kivételesen jó ízléssel és intuitív formaérzéssel válogatott magának mintákat.

⁴⁹⁷ EISEMANN György, *A folytatódó romantika* ([Budapest]: Orpheusz Kiadó, 1999).

⁴⁹⁸ A Hajnóczy-életműre tekintve mintha arra is nyílna perspektíva, mely alapján nem is tűnik olyan távolinak egymástól a „kétféle” (esztétizáló és avantgárd) modernség.

⁴⁹⁹ Pierre-Marc de BIASI, „Az intertextualitástól az exogenezisig”, ford. BERECKZI Péter Levente, *Helikon* 67, 1. sz. (2021): 29–53.

Függetlenül attól, hogy a „Péterek nemzedékének”⁵⁰⁰ tagjaként ismerjük-e el vagy sem, a Hajnóczy-életmű, úgy hiszem, ma is méltó a figyelemre, különösen a genetikus kritika számára.

A disszertáció egyébiránt egy nagyobb ívű koncepció alapjait kívánja megteremteni annyiban, hogy az életmű szövegkritikai tudatossággal való olvasását és a hagyaték informatizált feldolgozását tekinti a korpuszsal való munka kiindulópontjának, ekként az adatfeltáró munka, amelyre következtetéseit alapozza a Hajnóczy-filológia több évtizedes hiányait is képes valamelyest ellentételezni.

⁵⁰⁰ A sokak szerint szintén a „Péterek nemzedékébe” tartozó Balassa Péternek tévesen tulajdonított és a hetvenes évek óta irodalomtörténeti közhelyként végérvényesen megcsontosodott „Péterek” kifejezés eredetileg Gáll Istvántól származik. A köznap irodalmi diskurzusban olyasmit szokás érteni „Péterek nemzedéke” alatt, hogy „a posztmodern szerzői”, akik közül történetesen mindenki (az a három, akiket ilyenkor felsorolnak) Péter. Vagyis Nádas Péter, Esterházy Péter és Hajnóczy Péter. Gáll ugyanakkor nem használja a *posztmodern* kifejezést (lényegileg más elméleti keretben áll, szinkron-olvasat, a „posztmodern” terminológia inkább retrospektív) és modalitása inkább közelít a meghökkentő személyességhez, a maliciózus (részben mímelt) értetlenséghez (és féltékenységhez?!), mintsem az elismeréshez. Gáll István írásának elemzése önálló tanulmányt érdemelne, de ennek a jegyzetnek mindössze annyi a célja, hogy rögzítse: a névsor *eredetileg* az alábbiakból állt: Esterházy Péter (*Termelési regény*), Nádas Péter (*Egy családregény vége*), Hajnóczy Péter (*A halál kilovagolt Perzsiából*), Lengyel Péter (*Cseréptörés*), Bólya Péter (*A felelős*), „Bereményi Pé- (bocsánat:) Géza *Legendárium* vagy Ördögh Szilveszter (bosszant, hogy nem jön össze ez a prekon- bocsánat: péter-konceptió) *Bizony nem haltok meg.*” GÁLL István, „Péter, küzdjünk meg? (Jegyzetek a mai prózánkról)”, *Valóság* 23, 5. sz. (1980): 43–56.

11. Mellékletek

11.1. Az értekezésben felhasznált irodalom

- A *Kertész Intézet bemutatkozása*. Hozzáférés: 2025.01.26.
<https://www.kerteszintezet.hu/bemutatkozas>.
- ALEXA Károly. „Az Irodalom és az Idő”. *Jelenkor* 24, 12. sz. (1981): 1102–1106.
- . „(Re)konstruált (olvasó)napló”. *Mozgó Világ* 6, 12. sz. (1980): 110–112.
- ARADI Zoltán. „Oda azért még elmegyek: *Tiszta Amerika*”. *Filmvilág* 31, 2. sz. (1988): 8–9.
- Á. SZABÓ János. „A halál kilovagolt Hajnóczyval”. *Fejér Megyei Hírlap* 37, 189. sz. (1981): 5.
- BAGI Anita. „A szakács mottóinak feldolgozásáról”. In *Hajnóczy a könyvtárban...a kékből kell kiindulni...: – vége/láthatatlan párbeszédben* –, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 129–132. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép–Szöveg Testvérület, 2016.
- BAGI Anita, HERCZEG Sára és SZILÁGYI Éva. „Jegyzetek egy Hajnóczy »nagyregény« (?) margójára: *A szakács–Nóra–A halál kilovagolt Perzsiából*”. *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010). Hozzáférés: 2025.01.26. <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi-hajnoczy-muhely-bemutatkozasa/-strong-bagi-strong-anita-strong-herczeg-strong-sara-strong-szilagyi-strong-eva/2617/>.
- BALASSA Péter. „Hajnóczy Péter: *A fűtő*”. *Jelenkor* 18, 2. sz. (1976): 190–192.
- BALOGH Tibor. „Egy jakobinus utód a 20. század végén? Hajnóczy Péter prózájáról”. *Napjaink* 18, 12. sz. (1979): 25–26.
- BAZSÁNYI Sándor. „A »klasszikus nyugalom« és az »újundok kánon«, valamint Hajnóczy Péter”. *Beszélő* 6, 3. sz. (2001): 94–101.
- BÁN Zoltán András. „Babérból töviskoszorú”. *Holmi* 5, 3. sz. (1993): 434–437.
- BÁRON György. „Tükörfordítás”. *Élet és Irodalom* 50, 18. sz. (2006): 31.
- BERKES Erzsébet. „A látnok ápolónő esete: avagy az ítézs dilemmája”. *Élet és Irodalom* 25, 37. sz. (1981): 4.
- . „Polémia, egyenlőtlen esélyekkel: Hajnóczy Péter: *Jézus menyasszonya*”. *Élet és Irodalom* 25, 35. sz. (1981): 11.
- BEZECZKY Gábor. „Ady és Krúdy éjszakái”. In *„Lennék valakié”: Az Ady-kultusz és kisajátítási kísérletei 1906–2018*, szerkesztette KAPPANYOS András és MAJOR Ágnes, 61–86. Budapest: Reciti Kiadó, 2021.
- . „Az elbeszélésciklus poétikája”. In BEZECZKY Gábor, *Véres aranykor, hosszú zsákutca*, 71–91. Budapest: Balassi Kiadó, 2005.
- . „Kultusz és szakirodalom (Krúdy fogadtatása)”. *Jelenkor* 55, 12. sz. (2012): 1207–1216.
- . *Krúdy Gyula: Szindbád*. Talentum műelemzések. Budapest: Akkord Kiadó, 2003.
- BIASI, Pierre-Marc de. „Az intertextualitástól az exogenezisig”. Ford. BEREZCKI Péter Levente. *Helikon* 67, 1. sz. (2021): 29–53.
- BOBÁK Barbara és GÁBORI KOVÁCS József. „Kézírásfelismerés Arany János levelein”. In *Networkshop 2019*, szerkesztette TICK József, KOKAS Károly és HOLL András, 38–44. Budapest: Hungarnet Egyesület, 2019.
- BOZÓ Vivien. „Repetitív sajátosságok Hajnóczy Péter *Keringő* című kisszövegében”. *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010). Hozzáférés: 2025.01.26. <http://www.spanyolnatha.hu/print.php?id=2632&menu=archivum>.
- BREIER Zsuzsa. „Das Feuer des rechtschaffen-ehsetzlichen Kohlhaas: Eine vergleichende Studie zu den Werken: Heinrich von Kleists *Kohlhaas* und Péter Hajnóczy's *Der Heizer*”. In *Berliner Beiträge zur Hungarologie 9: Schriftenreihe des Seminars für*

- Hungarologie an der Humboldt-Universität zu Berlin*, 205–219. Berlin–Budapest: Humboldt-Universität, 1996.
- CHOLNOKY László. „A reménytelen öregemberek álma: Elbeszélés”. *Nyugat* 12, 11. sz. (1919): 740–752.
- . *Piroska: hat regény*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta NEMESKÉRI Erika. Ködlovagok. Budapest: Noran Kiadó, 2000.
- . „Prikk mennyi útja”. *Nyugat* 10, 17. sz. (1917): 334–368.
- . *Szokatlan vendégség: Novellák*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta NEMESKÉRI Erika. Ködlovagok. Budapest: Noran Kiadó, 1998.
- CSERJÉS Katalin. „A Hajnóczy-hagyatékból: Szélgjegyzetek az *Ott lesz-e a bánszoknyás lány a megállóban?*, illetve a *Balatoni nyár/Terv és kampósszeg* című szövegekhez: a Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely 11. és 12. publikációja; két (három) hagyatéki töredék (variáns, kísérlet, szövegvázlat, kezdemény...) bemutatása kommentárokkal”. *Tempevölgy* 11, 4. sz. (2019): 67–80.
- . „A hagyatékban talált Kondor-töredékek vázlatos áttekintése: bepillantás egy tapogatózó aprómunkába Fűtő-ügyben”. In *'Bajnok: „A megnyílt elzárja roppant távolság...”: a hagyaték mint az előhívás és szembesülés tere: szövegek a Hajnóczy Péter-hagyatékból kommentárokkal, 2009–2020*, szerkesztette CSERJÉS Katalin és KANCSÓ János, 242–248. Tótkomlós: [magánkiadás], 2021.
- . „A »hypertextusok hypertextusa«: a Hajnóczy-korpusz Lowry felől láttatva: Malcolm Lowry *Vulkán alattja* (és egyéb művei) mint a Hajnóczy-korpusz vezér hypotextusai”. *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010). Hozzáférés: 2025.01.26. <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi-hajnoczy-muhely-bemutakozasa/cserjes-katalin/2618/>.
- . *Applikációk a Hajnóczy-korpusz szövetén: A hagyományos szövegformálás elhagyásának módzatai Hajnóczy Péter életművében (Egy Hajnóczy-kalauz első fejezetei)*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem BTK Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola, 2007. Doktori értekezés, kézirat. Hozzáférés: 2025.01.26. https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1264/4/Cserjes_dolgozat.pdf.
- . „Eltávolított mottók emlékei”. In *Hajnóczy a könyvtárban...a kékből kell kiindulni...: – vége/láthatatlan párbeszédben –*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 133–138. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép-Szöveg Testvérület, 2016.
- . „Forgatókönyv vagy partitúra? Hajnóczy Péter: *A szertartás*; szövegelemzés kontra Samuel Beckett: *Film*”. In *Hoválettem: a párbeszéd helyzetébe kerülni...*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, GYURIS Gergely, VADAI István és URBANIK Tímea, 9–41. Hajnóczy-tanulmányok 1. Szeged: Lectum Kiadó, 2006.
- . „Hajnóczy Péter: *A bajnok* (filmvázlat): Feltárási kísérlet a műfaj és a szerkezet felől és további etüdök az autotextualitás és a kísérletező eklektika irányából”. *Acta historiae litterarum hungaricarum* 33, (2017): 85–107.
- CSERJÉS Katalin, GYURIS Gergely, VADAI István és URBANIK Tímea, szerk. *Hoválettem: a párbeszéd helyzetébe kerülni...*. Hajnóczy-tanulmányok 1. Szeged: Lectum Kiadó, 2006.
- CSERJÉS Katalin, GYURIS Gergely, VADAI István és URBANIK Tímea, szerk. *Da capo al fine: folytatódó párbeszédben...*. Hajnóczy-tanulmányok 2. Szeged, Lectum Kiadó 2008.
- CSERJÉS Katalin, URBANIK Tímea, TURI Tímea és KOVÁCS Kriszta, szerk. *Tudom. De: tudom-e? A párbeszéd kiterjesztése: az újraolvasás lehetőségei*. Hajnóczy-tanulmányok 3. Szeged: Lectum Kiadó, 2009.

- CSERJÉS Katalin, NAGY Tamás, BAGI Anita és HERCZEG Sára, szerk. *Énekelt, és táncolt, mint egy szatír: Nem szűnő párbeszédben*. Hajnóczy-tanulmányok 4. Szeged: Lectum Kiadó, 2012.
- CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, szerk. *Hajnóczy a könyvtárban ...a kékből kell kiindulni... – vége/láthatatlan párbeszédben –*. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép–Szöveg Testvérület, 2016.
- CSERJÉS Katalin és KANCSÓ János, szerk. *'Bajnok: „A megnyílt elzárja roppant távolság...”: a hagyatéka mint az előhívás és szembesülés tere: szövegek a Hajnóczy Péter-hagyatékból kommentárokkal, 2009–2020*. Tótkomlós: [magánkiadás], 2021.
- DÁNYI Ágnes. „A szakÁCS mennyei útja”. In *Hajnóczy a könyvtárban...a kékből kell kiindulni...: – vége/láthatatlan párbeszédben –*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 143–144. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép–Szöveg Testvérület, 2016.
- . „Egy megkerülhetetlen előd: Cholnoky László vagy Cholnoky Viktor?”. *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010). Hozzáférés: 2025.01.26. <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi-hajnoczy-muhely-bemutakozasa/danyi-agnes/2619/>.
- DÁVIDHÁZI Péter. „Egy irodalmi kultusz megközelítése”. In *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve: Tanulmánygyűjtemény*, szerkesztette TAKÁTS József, 107–135. Budapest, Kijarat Kiadó, 2003.
- DEBRECZENI Attila. *Csokonai költői életművének kronológiai rendje*. Csokonai Vitéz Mihály összes művei: Pótkötet. Budapest–Debrecen: Akadémiai Kiadó–Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.
- DECZKI Sarolta. *Tar Sándor*. Osiris Irodalomtörténet Monográfiák. Budapest: Osiris Kiadó, 2022.
- DÉRCZY Péter. „Az elbeszélő magányossága”. *Élet és Irodalom* 54, 15. sz. (2010): 18.
- . „Irány és groteszk, Hajnóczy Péter: *A fűtő; M'*”. *Új Írás* 17, 9. sz. (1977): 116–118.
- . „A forma keresése: Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai”. *Élet és Irodalom* 51, 24. sz. (2007): 24.
- . *Utolsó ködlovag: esszé Bolya Péterről*. Hozzáférés: 2025.01.26. <https://kortaronline.hu/aktual/bolya-peter.html>.
- DigiPhil: *A magyar irodalomtudomány filológiai portálja*. Hozzáférés: 2025.01.26. <http://digiphil.hu/>.
- DIÓSZEGI Olga. „Közös vonások Malcolm Lowry és Hajnóczy Péter műveiben”. *Életünk* 31, 3–4. sz. (1993): 229–234.
- . „*M'*”. 2000 3, 2. sz. (1991): 49–55.
- D. L. [CÍM NÉLKÜL]. *Szegedi Napló* 1, 43. sz. (1995): 5.
- DOBAI Péter. „Honvágy a bátorságra, az odaadásra és az igazságra”. *Valóság* 20, 11. sz. (1977): 85–90.
- . „Kommentárok a *Partizánok* című hagyatéki szöveghez”. In *Énekelt, és táncolt mint egy szatír: Nem szűnő párbeszédben*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, NAGY Tamás, BAGI Anita és HERCZEG Sára, 91–93. Hajnóczy-tanulmányok 4. Szeged: Lectum Kiadó, 2012.
- DUNAJCSIK Mátyás. *Egy „ködlovag” hagyatéka: Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai (könyv)*. Hozzáférés: 2025.01.26. https://magyarnarancs.hu/zene2/egy_kodlovag_hagyateka_-_hajnoczy_peter_osszegyujtott_irasai_konyv-67817.
- EISEMANN György. *A folytatódó romantika*. [Budapest]: Orpheusz Kiadó, 1999.
- ERDÉLY Miklós. „Montázs-éhség”. In ERDÉLY Miklós, *A Filmről*, 95–112. Budapest: Balassi Könyvkiadó, 1995.

- ESTERHÁZY Péter. „Egy filmforgatókönyv életéből”. *Jelenkor* 31, 3. sz. (1988): 197–215.
- . „Ha, akkor”. *Élet és Irodalom* 56, 32. sz. (2012): 3.
- . „Idő van”. In ESTERHÁZY Péter, *Bevezetés a szépirodalomba*, 543–557. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1986.
- FARAGÓ Kornélia. „Ismétlésalakzatok Hajnóczy Péter prózájában”. *Új Symposion* 14, 156. sz. (1978): 170–172.
- FARKAS Anita. „Az intertextualitás megjelenése Hajnóczy kisregényében (A halál Rej városából Perzsiába lovagol)”. *Tiszatáj* 63, 9. sz. (2009): 90–93.
- FARKAS Zsolt. „A harangok és az áldozat értelmezése Lars von Trier *Hullámtörés* c. filmjében: Az ironia fel(nem) ismerése és esztétikai követelményei”. In FARKAS Zsolt, *Pozíciók és kompozíciók*, 101–127. Budapest: K.E.R.T. Kiadó, 2022.
- Fast Stone Image Viewer*. Hozzáférés: 2025.01.26. <https://www.faststone.org/>.
- FELLEGI Zsófia és PALKÓ Gábor. „Arany-kéziratok és kritikai kiadások közzététele az Arany János Emlékévkben”. *Helikon* 66, 1. sz. (2020): 82–98.
- FREUD, Sigmund. „Egy kisgyermekkori neurózis története: »A Farkasember«”. In Sigmund FREUD, *A Farkasember: Klinikai esettanulmányok* 2., szerkesztette ERŐS Ferenc és KERESZTES Mária, fordította BERÉNYI Gábor, 75–189. Budapest: Filum Kiadó, 1998.
- . „Egy ötéves fiú főbiájának analízise: »A kis Hans«”. In Sigmund FREUD, *A Patkányember: Klinikai esettanulmányok* 1., szerkesztette ERŐS Ferenc és BERÉNYI Gábor, fordította ALPÁR Zsuzsa, 111–212. Budapest: Cserépfalvi Könyvkiadó, 1994.
- FRIED István. „Folyamatosság és megszakítottság: Márai Sándor Kosztolányi-képéről”. *Kalligram* 14, 11–12. sz. (2005): 128–138.
- GABORJÁK Ádám. „Vércsatorna: Hajnóczy Péter: *A véradó*”. In *Da capo al fine: folytatódó párbeszédben*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, GYURIS Gergely, VADAI István és URBANIK Tímea, 41–78. Hajnóczy-tanulmányok 2. Szeged, Lectum Kiadó 2008.
- GÁLL István. „Péter, küzdjünk meg? (Jegyzetek a mai prózáinkról)”. *Valóság* 23, 5. sz. (1980): 43–56.
- GELENCSÉR Gábor. *Kor és szellem: Filmtörténeti környezet*. Hozzáférés: 2025.01.26. <https://filmkultura.hu/regi/2006/articles/essays/gothar.hu.html>.
- Gephi*. Hozzáférés: 2025.01.26. <https://gephi.org/>.
- GEREBEN Ferenc. „Mit tud az olvasásszociológia a magyar olvasókultúráról?”. *Magyar Művészet* 5, 1. sz. (2017): 64–71.
- GRABÓCZ Márta. „*A szertartás*: Zenemű egy Hajnóczy-novellára”. *Mozgó Világ* 9, 2. sz. (1983): 38–39.
- GYÖRFFY Miklós, KELEMEN Pál és PALKÓ Gábor, szerk. *Prózafordulat*. Budapest: Kijárat Kiadó, 2007.
- GYURIS Gergely. „A magára hagyott olvasó”. *Árgus* 15, 11. sz. (2004): 66–77.
- HAJDU Péter. „Az elbeszélésciklusok elmélete”. *Literatura* 29, 2. sz. (2003): 163–184.
- HAJDÚ Róbert. „»Kint ragadt a kölyök«: Hajnóczy Péter *M* című elbeszélésnek lehetséges olvasata”. *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010). Hozzáférés: 2025.01.26. <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi-hajnoczy-muhely-bemutatkozasa/hajdu-robert/2621/>.
- HÁY János. *A vérfarkas: Hajnóczy Péter*. In HÁY János, *Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom: Újraélesztő könyv*, 639–658. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2019.
- HERCZEG Sára és HOVÁNYI Márton. „Folyamatban: Az életmű datálásáról”. In *Énekelt, és táncolt, mint egy szatír: Nem szűnő párbeszédben*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, NAGY Tamás, BAGI Anita és HERCZEG Sára, 195–207. Hajnóczy-tanulmányok 4. Szeged: Lectum Kiadó, 2012.
- Dr. HORVÁTH Putyi, rend. *A halál kilovagolt Perzsiából*. magyar játékfilm, 90 perc, 2004.

- HOVÁNYI Márton. „A nexustól a textusig: Hajnóczy Péter *Temetés* című novellájának értelmezése”. *Iskolakultúra* 21, 4–5. sz. (2011): 90–98.
- . „A szakács, Daphnisz és Khloé”. In *Hajnóczy a könyvtárban...a kékből kell kiindulni...: – vége/láthatatlan párbeszédben* –, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 145–146. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép–Szöveg Testvérület, 2016.
- . Fictio legenda: „Hajnóczy Péter *A latin betűk* című novellájának értelmezéséhez”. In *Énekelt, és táncolt mint egy szatír: Nem szűnő párbeszédben*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, NAGY Tamás, BAGI Anita és HERCZEG Sára, 43–57. Hajnóczy-tanulmányok 4. Szeged: Lectum Kiadó, 2012.
- . *Hajnóczy Péter poétikája*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2017. Doktori értekezés, kézirat. Hozzáférés: 2025.01.26. https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/33368/DISS_Z_HOVANYI_MARTON_IRODALOMTUD.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- . „Imádságos részegség”. In *Hajnóczy a könyvtárban...a kékből kell kiindulni...: – vége/láthatatlan párbeszédben* –, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 147–148. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép–Szöveg Testvérület, 2016.
- . „Hajnóczy Péter Szent/újrairása: A Hajnóczy-életmű kapcsolata a Bibliával”. *Vigilia* 79, 11. sz. (2014): 821–826.
- HUNYADY Sándor. *Családi album: Önéletrajz, 1934*. Ködlovagok. Budapest: Noran Kiadó, 2010.
- JÓZSEF Attila. „Anyám”. In JÓZSEF Attila. *Minden verse és versfordítása*. Szerkesztette STOLL Béla, 294. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.
- KABAI Csaba. „»A siker: bűn« – A Hajnóczy-recepció néhány kérdése”. *Új Forrás* 39, 1. sz. (2007): 101–104.
- KABAI Csaba. „»De miért dobnának Brasch Izidor cipőkanalára hidrogénbombát?« Idegenség és heroizmus Hajnóczy Péter műveiben”. *Hévíz* 24, 3. sz. (2016): 269–274.
- KABDEBŐ Lóránt. „Mándy strandjai és uszodái”. *Kortárs* 27, 12. sz. (1983): 2007–2008.
- KAPPANYOS András. „Mi is az, hogy »összes«? T. S. Eliot verseinek kritikai kiadásáról”. *Literatura* 47, 1. sz. (2021): 111–120.
- KÁLMÁN C. György. *Evvel a dalban*. Hozzáférés: 2025.01.26. <http://real.mtak.hu/13755/1/metalepszis-kalman.pdf>.
- . „Hült hely”. *Beszélő* 4, 10. sz. (1993): 43–44.
- KECSKEMÉTI GÁBOR. „Kritikai kiadások a magyarországi irodalomtudományban és az Irodalomtudományi Intézetben: A magyarországi kritikai kiadások tudomány- és intézménytörténete”. *Literatura* 47, 1. sz. (2021): 5–25.
- KELECSÉNYI László. „Előszó”. In BUZA Péter, *Fürdőző Budapest: Kétezer éve nyakig a vízben...sőt!*, szerkesztette KELECSÉNYI László, 5–6. Mesél A Város. Budapest: Holnap Kiadó, 2006.
- KELEMEN Zoltán. „A dilettantizmus dicsérete”. In KELEMEN Zoltán, *A ködlovagok tegnapjai*, 98–124. Szeged: Design Kiadó, 2012.
- . „A halál mint a lélek átváltozása Arany János balladáiban”. *Pannon Tükör* 3, 6. sz. (1998): 16–17.
- . *A ködlovagok tegnapjai*. Szeged: Design Kiadó, 2012.
- . „A Krúdy-portré változásai Márai Sándor írásművészetében”. In KELEMEN Zoltán, *Emlék a kertről (tanulmányok, esszék)*, 267–282. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2017.

- . „Kritizáló kiadás: Hajnóczy Péter *Jelentések a sülyesztőből* című művéről”. *Tiszatáj* 69, 2. sz. (2015): 117.
- KENYERES Ágnes, főszerk. *Magyar életrajzi lexikon (1978–1991)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994.
- KIS PINTÉR Imre. „A beilleszkedés képtelensége: Hajnóczy Péter abszurdjai”. In *A magyar irodalom története 1945–1975*, szerkesztette BÉLÁDY Miklós és RÓNAY László, 1265–1267, III/2:1265. 6. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.
- KOPPÁNY Zsolt. „»Gyönyörű pillantása volt...«: Szerdahelyi Zoltán: *Beszélgetések Hajnóczy Péterről*”. *Élet és Irodalom* 39, 30. sz. (1995): 12.
- Ködlovag spiritusszal: Hajnóczy Péter* [Hoványi Mártonnal Nagy György András beszélget]. Hozzáférés: 2025.01.26. <https://podcasts.apple.com/hu/podcast/k%C3%B6dlovag-spiritusszal-hajn%C3%B3czy-p%C3%A9ter/id1555648851?i=1000575626664>.
- KRASZNAHORKAI László. „Hajnóczy Péter: *M*”. *Palócföld* 12, 4. sz. (1978): 29.
- KRÚDY Gyula. „A felvidéki utas”. In KRÚDY Gyula, *Éji zene*, szerkesztette KRISTÓ NAGY István és HAAS György, 163–167. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1961.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő. *A magyar irodalom története 1945–1991*. Budapest: Argumentum Kiadó, 1993.
- LANTOS Gabriella. „Ködlovag, kopár fényben: egy rendszer pornográfiája [interjú Reményi József Tamással]”. *168 óra* 5, 2. sz. (1993): 18–19.
- Leo Amici 2002 Addiktológiai Alapítvány színházterápiás közösségének előadása a Pécsi Harmadik Színházban*. Hozzáférés: 2025.01.26. https://www.youtube.com/watch?v=aJ_p68SCuok.
- LOVAS Lajos. „Hajnóczy ma is eredeti”. *Új Magyarország* 5, 129. sz. (1995): 8.
- LOVIK Károly. *A kertelő agár. Ködlovagok*. Budapest: Noran Kiadó, 2002.
- . *Egy elkésett lovag: Regény. Ködlovagok*. Budapest: Noran Kiadó, 1999.
- LŐRINCZ Csongor. „Folytonosság vagy ismétlés: Bodor Ádám: *Az érsek látogatása*”. *Alföld* 51, 7. sz. (2000): 97–106.
- LUDMÁN Katalin. „A fürdőhely mint toposz Hajnóczy Péter prózájában”. *Irodalmi Magazin* 10, 3. sz. (2022): 79–84.
- . „A Hajnóczy-hagyaték digitális feldolgozása”. *Új Forrás* 55, 4. sz. (2023): 56–69.
- . „A hagyaték szerepe Hajnóczy Péter életművének befogadástörténetében”. In *Pályakezdés, karrierút, irodalomtörténet: Tanulmányok*, szerkesztette RADNAI Dániel Szabolcs, RÉTFALVI P. Zsófia és SZOLNOKI Anna, 205–225. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, 2021.
- . „»A szabadság logikáját is meg kell találni«: interjú Sopsits Árpáddal Hajnóczy Péterről”. *Literatura* 46, 4. sz. (2020): 486–494.
- . „»Egyetlen méter filmet nem tudtam csinálni arról, hogy boldog vagy«: Filmes vonatkozások Hajnóczy Péter, Esterházy Péter és Gothár Péter műveiben”. *Literatura* 46, 4. sz. (2020): 475–485.
- . *Hajnóczy-bibliográfia* [adatbázis]. Hozzáférés: 2025.01.28. <https://itidata.abtk.hu/wiki/Hajn%C3%B3czy-bibliogr%C3%A1fia>.
- . „Hajnóczy »esettanulmányai«: A fűtő és A véradó lehetséges olvasatai”. *Irodalomtörténet* 103, 2. sz. (2022): 201–218.
- . *Hajnóczy-hagyaték* [adatbázis]. Hozzáférés: 2025.01.28. <https://itidata.abtk.hu/wiki/Hajn%C3%B3czy-hagyat%C3%A9k>.
- . „Hajnóczy Péter *Play-boy* című szövegéről”. *Forrás* 53, 9. sz. (2021): 58–92.

- . „Hajnóczy Péter poétikája és a hagyaték: A kritikai kiadás elkészítésének lehetőségei”. *Tiszatáj* 73, 10. sz. (2019): 97–101.
- . „Hajnóczy Péter repetitív prózáinak datálásáról és kiadástörténetéről”. In *Doktoranduszok Fóruma 2022. és 2023.: A Bölcsészettudományi Kar Szekciókiadványa*, szerkesztette LUDMÁN Katalin és SZARKA Szilvia, 27–40. Miskolc: Miskolci Egyetem Rektori Hivatal, [megjelenés előtt].
- . „Ködlovagok tegnap és ma: Krúdy–Márai–Hajnóczy”. In *„A rejtelem volt az írósa...”: A ködlovag-jelenség történeti, poétikai és biografikus vetületei a századfordulótól napjainkig*, szerkesztette LUDMÁN Katalin, RADNAI Dániel Szabolcs és KÖRÖSI Ferenc, 143–166. Miskolc: Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2022.
- . „Szövegcsomópontok és materialitás: Hálózatok a Hajnóczy-életműben: műhelytanulmány”. In *Doktoranduszok Fóruma 2021.: A Bölcsészettudományi Kar Szekciókiadványa*, szerkesztett LUDMÁN Katalin, 41–57. Miskolc: Miskolci Egyetem Rektori Hivatal, 2022.
- . „Textológiai kérdések Hajnóczy Péter *A szakács* című hagyatéki szövegének változatai körül”, *Dűlő*, 39. sz. (2024): 34–45. Hozzáférés: 2025.01.26. https://drive.google.com/file/d/15_OmJx1SiE41U0gcDAN3AqcJ65c4HxW/view.
- LUDMÁN, Katalin. „The Freudian Tradition and Sociographical Context in Selected Works by Péter Hajnóczy”. *Primerjalna književnost* 47, 1. sz. (2024): 69–81.
- MADÁCSI-LAUBE Katalin. „A Kertész Imre-hagyaték sors(talanság)a: Kőbányai János interjúja”. *Múlt és Jövő* 33, 3. sz. (2022): 16–26.
- MARAFKÓ László. „Hajnóczy, a lapátos ember”. *Magyar Ifjúság* 20, 18. sz. (1976): 26.
- MARGÓCSY István. „In memoriam?”. *Élet és Irodalom* 47, 48. sz. (2003): 25.
- MÁRAI Sándor. „A tegnapok ködlovagjai”. In *Ködlovagok: Írói arcképek*, szerkesztette THURZÓ Gábor, 5–8. Budapest: Szent István Társulat, [1941].
- MÁRAI Sándor. „Férfi, esőköpenyben”. In MÁRAI Sándor, *Medvetánc*, 108–111. Révai Könyvtár. Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1946.
- MÁRJÁNOVICS Diána. *Örökölt blende: Példázatos irodalom és a Mészöly-hagyaték*. Budapest: Kijárat Kiadó, 2021.
- MÁTYÁS István. „Hajnóczy Péter: *A fűtő*”. *Kritika* 5, 6. sz. (1976): 24–25.
- MEKIS D. János. *Hajnóczy és Márai* [egy konferencia-előadás címe]. Hozzáférés: 2025.01.26. <https://litera.hu/hirek/a-kekbol-kell-kiindulni-hajnoczy-konferencia-szegeden.html>.
- MÉRY Erzsébet. „Á.–Hit, remény, szeretet: az elhallgatás és az elrejtés alakzatai a *Perzsiában*”. *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010). Hozzáférés: 2025.01.26. <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi-hajnoczy-muhely-bemutakozasa/mery-erzsebet/2664/>.
- MÉSZÖLY Miklós. „Hajnóczy Péter 1942–1981 [nekrológ]”. *Mozgó Világ* 7, 9. sz. (1981): 90–91.
- MILBACHER Róbert. „A magas irodalom lektűrösödéséről”. *Élet és Irodalom* 65, 27. sz. (2021): 13.
- MILIÁN Orsolya. „Képtest–testkép: Mediális (v)iszonyok *A szertartásban*”. *Tiszatáj* 63, 9. sz. (2009): 78–85.
- . „»Láttam egy hirdetményt«: Örkény István és Hajnóczy Péter véradástörténeteiről”. *Irodalmi Magazin* 10, 3. sz. (2022): 53–58.
- . „Testet betűk: *A latin betűk* olvasás-allegóriája”. In *Énekelt, és táncolt, mint egy szatír: Nem szűnő párbeszédben*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, NAGY Tamás, BAGI Anita és HERCZEG Sára, 34–42. Hajnóczy-tanulmányok 4. Szeged: Lectum Kiadó, 2012.

- MOLNÁR György, rend. *Anna filmje*. magyar játékfilm, 79 perc, 1995.
- MÓDOS Péter. „Elment egy teherhordó: Hajnóczy Péter halálára”. *Élet és Irodalom* 25, 33. sz. (1981): 7.
- NAGY Endre. *A kockás város: Novellák*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta FRÁTER Zoltán. Ködlovagok. Budapest: Noran Kiadó, 1998.
- NAGY Tamás. *Egy arkangyal viszontagságai: Jog, irodalom, intertextualitás Hajnóczy Péter műveiben*. Recta Ratio. Budapest: Gondolat Kiadó, 2018.
- . „Mintha ki lehetne szellőztetni Dániát”. In HAJNÓCZY Péter, *Jelentések a süllyesztőből: Az elkülönítő és más írások*, szerkesztette DARVASI Ferenc és NAGY Tamás, a kísérőtanulmányt írta NAGY Tamás, 7–29. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 2013.
- NEMES Z. Márió. „Valamit, ami élő, organikus, ábrázolni képtelenség: Hajnóczy Péter nem higiénikus művészete”. *Holmi* 24, 8. sz. (2012): 1013–1021.
- NÉMETH Gábor. „A józanság révülete”. In *Hajnóczy a könyvtárban ...a kékből kell kiindulni... – vége/láthatatlan párbeszédben* –, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 153–163. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép–Szöveg Testvérület, 2016.
- NÉMETH Marcell. *Hajnóczy Péter*. Tegnap és Ma. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1999.
- NÉMETH Zoltán. „»Péterek« nemzedéke: A posztmodern prózaforradalom értelmezéséhez”. *Irodalmi Szemle* 53, 7. sz. (2010): 7–15.
- NÉMETH Zsófia. „A Szépvölgyi-hagyaték története”. In SZÉPVÖLGYI Aliz, *A humánus nevében*, szerkesztette TÓBIÁS Krisztián, a kísérőtanulmányt írta NÉMETH Zsófia, 12–16. Balatonfüred: Tempevölgy Könyvek, 2021.
- [NÉVTELENÜL]. „Az egyetemi színpad programja”. *Egyetemi Lapok: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem lapja* 19, 5 sz. (1977): 5.
- [NÉVTELENÜL]. „Horizont”. *Népszava* 111, 162. sz. (1983): 6.
- ODORICS Ferenc. „Emlékv: Hajnóczy sáman-költészete”. *Életünk* 50, 2–3. sz. (2012): 94–99.
- ORBÁN Ottó. „Hornyánszky Gyula”. *Valóság* 8, 3. sz. (1965): 93–95.
- PALKÓ Gábor, FELLEGI Zsófia és DOBÁS Kata, szerk. *ITIdata*. Budapest: Irodalomtudományi Intézet–DigiPhil, 2023. Hozzáférés: 2025.01.26. doi: 10.5281/zenodo.8106084.
- PERTORINI Rezső. *Csontváry patográfiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966.
- PETERSEN, Signe Holm, POULSEN, Stig és LUNN, Susanne. „Affect regulation: Holding, containing and mirroring”. *The International Journal of Psychoanalysis* 95, 1. sz. (2014): 843–864.
- PETRI György. „In memoriam Hajnóczy Péter”. *Alföld* 39, 5. sz. (1988): 5–6.
- PÓTÁRINÉ HOJCSI Zsuzsa. „»Zsonglörködni, drágám, ha dől az ég.« Sylvia Plath: Gyertyafényél”. In *Hajnóczy a könyvtárban...a kékből kell kiindulni...: – vége/láthatatlan párbeszédben* –, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 149–150. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép–Szöveg Testvérület, 2016.
- RADNAI Dániel Szabolcs. „A fürdőlevél poétikája és szociológiája a 18–19. századi magyar irodalomban.” *Replika*, 126. sz. (2022): 89–107.
- RADNÓTI Miklós. „Jegyzet József Attila hátrahagyott verseihez”. In RADNÓTI Miklós, *Összegyűjtött prózai írásai*, szerkesztette FERENCZ Győző, 373–377. Osiris Klasszikusok. Budapest: Osiris Könyvkiadó, 2007.
- RÁCZ Lőrinc. *Hajnóczy Péter prózája: A parancs című kisregény motivikus és intermediális olvasata*. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2013. Szakdolgozat, kézirat. [A szöveget a szerző jóvoltából ismerem.]

- RÁKOSNÉ HORVÁT Erzsébet. „*A szakács mottói*”. In *Hajnóczy a könyvtárban...a kékből kell kiindulni...: – vége/láthatatlan párbeszédben* –, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 132–143. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép–Szöveg Testvérület, 2016.
- REICHERT Gábor. „»A két hang hasonlított egymásra, de valahogyan mégis különbözőt egymástól«: Déry Tibor »legelső« pályakezdése (1917–1920)”. *Irodalomismeret* 22, 4. sz. (2011): 67–79.
- REICHERT Gábor. „Származás és felejtés *A halál kilovagolt Perzsiából* című kisregényben”, *Irodalmi Magazin* 10, 3. sz. (2022): 30–35.
- REMÉNYI József Tamás, szerk. *A véradó: Hajnóczy Péter emlékezete*. Emlékezet. Budapest: Nap Kiadó, 2003.
- . „Egy szerep keres egy szerzőt: Hajnóczy Péter portréjához”. *Alföld* 44, 5. sz. (1993): 47–53.
- . „Egy szerep keres egy szerzőt”. In HAJNÓCZY Péter, *Összegyűjtött munkái*, szerkesztette MÁTIS Livia és REMÉNYI József Tamás, 333–354. Budapest: Századvég Kiadó, 1993.
- . „Jegyzetek”. In HAJNÓCZY Péter, *Összegyűjtött írásai*, szerkesztette REMÉNYI József Tamás, 617–618. Osiris Klasszikusok. Budapest: Osiris Kiadó, 2007.
- RÓNAY László. *Márai Sándor*. Klasszikusaink. Budapest: Korona Kiadó, 1998.
- SCHEIN Gábor. „Hajnóczy Péter”. In *Magyar irodalom*, szerk. GINTLI Tibor, 949–951. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010.
- . „Kertész Imre nevetése”. In *Identitás, nyelv, trauma: Tanulmányok Kertész Imréről*, szerkesztette GYÖRGY Péter, 93–121. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 2021.
- SIPOS Márton. „Filmszerűség Hajnóczy Péter *A szekér* című szövegében”. In *Hajnóczy a könyvtárban ...a kékből kell kiindulni... – vége/láthatatlan párbeszédben*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 88–94. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép–Szöveg Testvérület, 2016.
- Spanyolnátha online folyóirat* 2010/3. szám. Hozzáférés: 2025.01.26. <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-oszl/>.
- SOLTÉSZ Márton. *Csalog Zsolt*. Budapest: Argumentum Kiadó, 2015.
- SPIRÓ György. „Kertész és kora”. *Magyar Lettre Internationale* 15, 3. sz. (2005): 64–65.
- . „Non habent sua fata: *A Sorstalanság* – újraolvasva”. *Élet és Irodalom* 27, 30. sz. (1983): 5.
- SÓLYOM András, rend. *Érzékek iskolája*. magyar filmdráma, 86 perc, 1996.
- SÜKÖSD Mihály. „Hornyánszky Gyula és (avagy) a szabadság birodalma”. *Élet és Irodalom* 39, 3. sz. (1995): 5.
- . „Vita Hajnóczyról: Mi tartozik az olvasóra?”. *Élet és Irodalom* 25, 37. sz. (1981): 4.
- SZABÓ Gábor. „Összeraknám a testem (Hazai Attila: *Feri: Cukor kékség*)”. *Alföld* 67, 12. sz. (2016): 56–67.
- SZÁSZ Imre. „*A fűtőről*”. *Magyar Hírlap* 8, 236. sz. (1975): 10.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály. „Az ismétlődés mint a művészi anyag formává szerveződésének elve”. In SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Világkép és stílus: Történeti-poétikai tanulmányok*, 367–465. Elvek és utak. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1980.
- . „Elbeszélő nézőpont”. In *Világirodalmi lexikon* 2., szerkesztette SZERDAHELYI István, 1030–1032. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972.
- SZEKERES Szabolcs. „Hajnóczy Péter *A fűtő* című kötete a korabeli kritikák tükrében”. *Tiszatáj* 63, 9. sz. (2009): 21–25.

- . „Kleist-nyomok Hajnóczy Péter: *A fűtő* című novellájának narratív struktúrájában”. In *Hoválettem: a párbeszéd helyzetébe kerülni...*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, GYURIS Gergely, VADAI István és URBANIK Tímea, 43–55. Hajnóczy-tanulmányok 1. Szeged: Lectum Kiadó, 2006.
- SZERDAHELYI István. „A Hajnóczy-legenda”. *Népszabadság* 41, 18. sz. (1983): 15.
- SZERDAHELYI Zoltán. *Beszélgetések Hajnóczy Péterről*. Emberhalász Könyvek. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.
- . „Beszélgetések Hajnóczy Péterről Kovács Ágnessel”. *Holmi* 24, 8. sz. (2012): 1004–1013.
- . „Beszélgetések Hajnóczy Péterről Módos Péterrel”. *Forrás* 45, 4. sz. (2013): 96–106.
- . „Interjú Vászolyi Erikkel Hajnóczy Péterről”. *Beszélő* 3, 1. sz. (2009): 67–71, 67.
- . *Hajnóczy Péter: Műértelmezés és fejlődésrajz*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem BTK Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola, 1988. Doktori értekezés, kézirat.
- . „»Született egy virág – megöljük a gyerekünket...«: Gyermekhősök Hajnóczy Péter műveiben”. *Tiszatáj* 46, 7. sz. (1992): 59–70.
- SZERDAHELYI Zoltán és MÁTIS Livia. „Beszélgetés Hajnóczy Péterről”. *Kortárs* 53, 6. sz. (2009): 56–67.
- SZIGETI KOVÁCS Viktor. „A nyitottság poétikája: Hajnóczy Péter: *M*”. In *Hoválettem: A párbeszéd helyzetébe kerülni*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, GYURIS Gergely, VADAI István és URBANIK Tímea, 101–107. Hajnóczy-tanulmányok 1. Szeged: Lectum Kiadó, 2006.
- SZILÁGYI Ákos. „Beszélgetés Kertész Imrével”. *2000* 14, 11 sz. (2002): 5–11.
- SZILÁGYI Emőke Rita. „Egy kora újkori jéghegy: Bepillantás egy kritikai kiadás munkálataiba”. *Literatura* 47, 1. sz. (2021): 96–110.
- SZILÁGYI Zsófia. „A dilettáns író alakja Kosztolányi Dezső kortársi környezetében és egyes műveiben”. In *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások 2.*, szerkesztette BIRÓ Annamária és BOKA László, 191–203. Budapest–Nagyvárad: Partium Kiadó–Reciti Kiadó, 2016.
- . „A pályakezdés: mítosz vagy konstrukció? (Változó feltételek, változó mintázatok a 20. századi magyar irodalomban)”. In *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*, szerkesztette BIRÓ Annamária és BOKA László, 305–316. Budapest–Nagyvárad: Partium Kiadó–Reciti Kiadó, 2014.
- SZIRÁK Péter. *Folytonosság és változás a nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózájában*. Alföld Könyvek. Debrecen: Csokonai Kiadó, 1998.
- SZKÁROSI Endre. „Hajnóczy Péter: *A halál kilovagolt Perzsiából*”. *Kritika* 8, 12. sz. (1979): 27–28.
- . „A nagyepika felé: Újabb törekvések a prózairodalomban”. *Kritika* 7, 11. sz. (1978): 14–15.
- . „Nem-e van-e nem posztmodern sem (is)?”. *Alföld* 54, 2. sz. (2003): 81–88.
- . „Szemléleti változatok fiatal prózairodalmunkban”. *Új Írás* 17, 5. sz. (1977): 106–109.
- . „Szkárosi Rögregszív: *Beszélgetések Hajnóczy Péterről*”. *Élet és Irodalom* 39, 36. sz. (1995): 10.
- SZOLLÁTH Dávid. *Mészöly Miklós: Monográfia*. Budapest: Jelenkor Kiadó, 2020.
- SZÖRÉNYI László. „Előképek és víziók”. *Mozgó Világ* 6, 12. sz. (1980): 103–105.
- SZENTECZKI Zita és JUHÁSZ András [Don't Eat Group]. *A halál kilovagolt Perzsiából*. Hozzáférés: 2025.01.26. https://trafo.hu/programok/a_halal_kilovagolt_perzsiabol.
- TAKÁTS József. „Az inga visszaleng: Elbeszélő próza a kétezres években”. *Helikon* 64, 3. sz. (2018): 336–347.
- TARJÁN Tamás. „Alfa és ómega”. In TARJÁN Tamás, *Egy tiszta tárgy találgatása*, 133–146. Budapest: Orpheusz Kiadó, 1994.

- THOMKA Beáta. „Leleplező sztereotípiák (Hajnóczy Péter: *M*)”. *Híd* 42, 2. sz. (1978): 243–246.
- THOMKA Beáta, BENE Adrián és JABLONCZAY Tímea, szerk. *Narratív beágyazás és reflexivitás*. Narratívák 6. Budapest: Kijárat Kiadó, 2007.
- THURZÓ Gábor, szerk. *Ködlovagok: Írói arcképek*. Budapest: Szent István Társulat, [1941].
- TÓTH Dávid. „Tűzmetaforika: Kleist *Kohlhaas Mihály* című kisregényének és Hajnóczy Péter *A fűtő* című elbeszélésének összehasonlítása alapján”. *Spanyolnátha* 7, 3. sz. (2010). Hozzáférés: 2025.01.26. <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi-hajnoczy-muhely-bemutakozasa/toth-david/2626/>.
- TÓTH F. Péter. „Amandez ijesztő gyöngesége (Hajnóczy Péter: *Partizánok*)”. In *Énekelt, és táncolt, mint egy szatír: nem szűnő párbeszédben*, szerkesztette CSERJÉS Katalin és NAGY Tamás, 88–90. Hajnóczy-tanulmányok 4. Szeged: Lectum Kiadó, 2012.
- . „Béláim azúrban – párhuzamos életrajzok”. In *Hajnóczy a könyvtárban... a kékből kell kiindulni...: – vége/láthatatlan párbeszédben –*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 72–87. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép–Szöveg Testvérület, 2016.
- Transkribus. Hozzáférés: 2025.01.26. <https://transkribus.eu/Transkribus/>.
- TÓTH Katinka. „»Önmaga lesz ügyének törvénye és bírása«: A Kohlhaas-szindróma Hajnóczy Péter és Christoph Hein parafrázisaiban”. In *A téboly menyasszonya: (Elme)betegség és terápia Hajnóczy Péter életművében: Elzárhatatlan párbeszédben: Interdiszciplináris Hajnóczy-tanulmányok*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és VARGA Réka, 117–130. Budapest: ELTE–MűGond Hermeneutikai Kör, 2023.
- TURI Tímea. „Hajnóczy háta”. In *Da capo al fine: folytatódó párbeszédben...*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, GYURIS Gergely, VADAI István és URBANIK Tímea, 11–29. Hajnóczy-tanulmányok 2. Szeged, Lectum Kiadó 2008.
- TRILLING, Lionel. „Freud és az irodalom”. In Lionel TRILLING *Művészet és neurózis*, szerkesztette SARUB Aladár és GY. HORVÁTH László, fordította ÁROKSZÁLLÁSY Zoltán, 85–111. Modern Könyvtár. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1979.
- T. SZ. „Hajnóczy Péter emlékezete és hagyatéka: *A véradó*”. *Heti Válasz* 3, 26. sz. (2003): 49.
- URFI Péter. „Kérdések a levegőben”. *Élet és Irodalom* 52, 48. sz. (2008): 14.
- VADAI István. „Ami nem ismételhető meg”. In *Hová lettem... A párbeszéd helyzetébe kerülni*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, GYURIS Gergely, VADAI István és URBANIK Tímea, 163–182. Hajnóczy-tanulmányok 1. Szeged: Lectum Kiadó, 2006.
- . „Szövegkritikai kérdések Hajnóczy Péter életművében”. *Tiszatáj* 65, 9. sz. (2009): 12–14.
- VÁRI György. „A Kertész-életmű recepciótörténete”. *BUKSZ* 15, 1. sz. (2003): 30–53.
- VÁRNAI Judit Szilvia. „Fekete István és *Az erdő fohásza*: Egy átköltés tanulságai”. *Fordítástudomány* 17, 1. sz. (2015): 70–77.
- WHITE, Hayden. *A történelem terhe*. Szerkesztette BRAUN Róbert, fordította BERÉNYI Gábor, BRAUN Róbert, HEIL Tamás és JOHN Éva. Horror Metaphysicae. Budapest: Osiris Könyvkiadó, 1997.
- WIRÁGH András. „A debütáló regény mint kompiláció: Cholnoky László: *Piroska*”. *Irodalmi Szemle* 60, 2. sz. (2017): 48–56.
- . *A háló és az olló: Cholnoky László írásstratégiái és publikálási gyakorlata (1900–1929)*. Budapest: Kijárat Kiadó, 2022.
- . „A sokadik bőr lehúzása: Megjegyzések Cholnoky László »regénypoétikájához«”. *Irodalmi Szemle* 63, 11. sz. (2020): 17–33.
- . „Cholnoky László és a vágólapozás”. *Literatura* 47, 2. sz. (2021): 158–169.
- ZWEIG, Stefan. *Sakknovella*. Fordította FÓNAGY Iván. Illusztrálta CSERNUS Tibor. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1959.

- ZSIGMOND Nóra. „Aki gyűlölte a rendszert: az is őt. Emlékmozaik: Hetven éve született Hajnóczy Péter: Bélafi Antal albérlőből lett az író barátja, a Szabad Európa hozta össze őket”, *Magyar Hírlap* 45, 208. sz. (2012): 13.
- ZSOLT Béla. *Az igazi szerelem: Válogatott novellák*. Szerkesztette KÖRÖSSI P. József. Ködlovagok. Budapest: Noran Kiadó, 2000.

11.2. Szövegek a Hajnóczy-hagyatékából

11.2.1. Melléklet (1): *[Az ablak... ott térdel...]*

[AZ ABLAK... OTT TÉRDEL...] ⁵⁰¹

az ablak... ott térdel ⁵⁰² a mellén... ⁵⁰³ fölemeli a követ... ⁵⁰⁴ gyors kopogó léptek... ⁵⁰⁵ a járdán a mozdulatlan test... ⁵⁰⁶ a kiságy... előtt... ⁵⁰⁷ nézem a halványkék kötött ruhácskában... a lábacsákat... a kezecskéket... a gömbölyű arcocskát... a szemét... két csillogó gömböcske... lassan fölé hajolok... megcsókolom az arcát... kedden délelőtt tízkor le kell adnom [a] ⁵⁰⁸ kéziratot... ha ⁵⁰⁹ messzebről nézném... ahogy a festő... hátralép az állványtól... nézi a képet... állok a kiságy előtt... lassan a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... ha közelebről nézném... ahogy az órás... az óraszerkezetet... állok a kiságy előtt... lassan a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... ha felülről nézném... ahogy a kéményseprő... a háztetőt... ⁵¹⁰ állok a kiságy előtt... lassan a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... és ha alulról ⁵¹¹ nézném... ahogy a fűtők... a pinceablakból... állok a kiságy előtt... lassan a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... ha a támadó szemével néznék... állok a kiságy előtt... lassan ⁵¹² a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... ha az áldozat szemével ⁵¹³ néznék... állok a kiságy előtt... lassan a gyerek fölé hajolok... megcsókolom az arcát... kedden délelőtt tízkor le kell adnom az átírt kéziratot... állok a kiságy előtt... lassan a gyerek fölé hajolok... nem látom a kiságyat... a halványkék kötött ruhácskában... a lábacsákat... a kezecskéket... a gömbölyű arcocskát... csak a szemét... két csillogó gömböcske... ha a kisfiam ⁵¹⁴ szemével néznék... nézem a szemét... megcsókolom az arcát... nézem az írógépbe csavart fehér papírt... lassan a papír fölé hajolok... hátradőlök ⁵¹⁵ a széken... nézem a papírt... a papír fölé hajolok... a két résnyire húzott villogó szem... a csapzott seszínű haj... az ék alakú

⁵⁰¹ G <Fúga> VL Fúga B Fúga; az ablak... ott térdel

⁵⁰² G térdel< > B [ez a kiadás a szöveg e szóig tartó részét címként kezeli, a szöveg az alábbiakkal kezdődik: ...gyors kopogó léptek...]

⁵⁰³ a mellén...: B [hiányzik]

⁵⁰⁴ fölemeli a követ: G <kövel <[.] verte> <veri> az arcát> B [hiányzik]

⁵⁰⁵ gyors kopogó léptek...: G gyors kopogó <léptek...> <a lépések...> <test...> léptek...

⁵⁰⁶ az ablak... [...] test...: G <bottal ver<e>te... megyek... az utca üres... a test <ott> az úttesten...

mozdulatlan... megírom... a fiam... állok> VL az ablak... ott térdel ... gyors kopogó léptek... a járdán a mozdulatlan test...

⁵⁰⁷ a kiságy... előtt...: G a kiságy előtt...

⁵⁰⁸ G <az> VL, B [a névelőt nem pótolják]

⁵⁰⁹ G <és> ha

⁵¹⁰ a kéményseprő... a háztetőt...: G a <madarak> kéményseprő... a<z [...> háztetőt... VL, B a (madarak) kéményseprő... háztetőt...

⁵¹¹ G <pincéből> VL, B (pincéből) alulról

⁵¹² VL lassan

⁵¹³ G <szerepét>

⁵¹⁴ G <fiam> VL, B (fiam) kisfiam

⁵¹⁵ hajolok... hátradőlök: G hajolok... <nézem a papírt>... hátradőlök

homlok... az ornyereg fölött az elvakart pattanás... a keskeny ajkak⁵¹⁶ a sárga lapátfogak fölött... sanda vigyorban vonaglik az arcom...

A szövegátírásról

A közlés alapját adó forrás egy kék tollal írt autográf javításokat tartalmazó gépirat. A szöveg más forrásban nem maradt fenn. A főszöveget a javított gépirat alapján határoztuk meg, a gépiratos első változat eltérései G szíglán olvashatók. A szöveg eredetileg a *Fuga* címet viselte, aminek rövid u betűjét a szerző is javította (az ékezet hiánya az írógép sajátosságaiból adódik), ám végül áthúzta, így az *ultima manus* elve alapján a szöveget cím nélküli variánsnak kell tekintenünk. Incipitje „az ablak... ott térdel [...]” szavak. Az első sor kék tollal írt „fölemeli a követ...” szintagmája után – de még a három pont előtt – egy ugyancsak kék tollal írt autográf kérdőjel van beszúrva. A rövid magánhangzókat minden indokolt szöveghelyen, külön jelzés nélkül, következetesen javítottuk.

A Szegedi Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely fennállásának idején, azaz 2010 és 2024 között két alkalommal jelent meg kiadásban a töredék: a *Vásárhelyi Látóhatár* című lapban (szíglája VL) 2020 januárjában,⁵¹⁷ és a *Bajnok* című 2021-es tanulmánykötetben (szíglája B).⁵¹⁸ Ahogyan más fennmaradt, azonos írógéppel készült gépirat esetében is pótoltam a szóközöket a mondatzáró pontok után, úgy itt is szóközök következnek az ellipszisek után. A két másik kiadás ebben a tekintetben, valamint az ékezetek pótlásával kapcsolatban is következetlenül járt el, az ezekből adódó eltéréseket ezért külön nem jelöltem.

Az oldalak számozása kétféle: a gépiratos számozás a szerzőtől, amíg a grafitceruzával írt számozás a Szegedi Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhelytől származik, utóbbi – a gépirat logikájával ellentétesen – az oldalak versóját látta el a páratlan számokkal. Az általuk adott jelzet – ugyancsak grafitceruzával – az 1/27-es.

A gépirat a hetvenes évek elején keletkezett jellegzetes, repetitív szövegtechnikát alkalmazó szövegcsoporthoz egyik darabja lehet, ám témái között megjelenik a fűtő állás, ami ekként *A fűtő* (1975) című elbeszélés előtanulmányai közé rendeli a szöveget. Ugyanerre utal az is, hogy az oldalak versóján a *Da capo al fine*-felirat olvasható nyomtatott nagybetűkkel, ugyancsak írógéppel írva. A kifejezés egy 1982-ben posztumusz megjelent⁵¹⁹ hagyatéki szövegnek a címe, amely szöveg ugyancsak *A fűtő* című novella alaptémáját variálja tovább (hangsúlyos elem a gyerek figurája, akárcsak ebben a töredékben); egyúttal kapcsolatba hozható a gépiratban olvasható töredék törölt címével is. Amíg a *fuga* egy „torlódó” struktúrájú zenei műfaj, addig a *da capo al fine* egy olyan zenei instrukció, amely a (zene)mű elejétől való újbóli ismétlésére szólít fel. Ekként mindkét kifejezés a szövegtöredék jellegzetes szerkezetére is utal.

⁵¹⁶ G <vértelen> ajkak

⁵¹⁷ HAJNÓCZY, „Fuga...”

⁵¹⁸ HAJNÓCZY, „Fuga; az ablak...”

⁵¹⁹ HAJNÓCZY, „Da capo...”

1/22

DA CAPO AL FINE

1

nézem a szemét...megcsókolom az arcát...nézem az írógépbe csavart
fehér papírt...lassan a papír fölé hajlok...~~nézem a papírt...~~
hátradőlök a széken...nézem a papírt...a papír fölé hajlok...
a két résnyire huzott villogó szem...a csapzott seszinű haj...
az ék alakú homlok...az ornyereg fölött ⁹²⁾élvakart pattanás...
a keskeny ~~vértelen~~ ajkak a sárga lapátfogak fölött...sanda
vigyorban vonaglik az arcom...

4

DA CAPO AL FINE

11.2.2. Melléklet (2): *[A Cimborában felhajtott...]*

[A CIMBORÁBAN FELHAJTOTT...] ⁵²⁰

A Cimborában felhajtott fél deci ⁵²¹ cseresznyepálinkát, az utcára lépett, megnézte az óráját. Negyed hat múlt három perccel. A Cimborától a hetes számú portáig és a hetes számú portától a toronyépületig nyolc-tíz perc az út, sétálva. Kondor János kazánfűtő szolgálata ezen a héten hat óra nulla perckor kezdődött. Ami annyit jelentett, hogy bátran késheett volna öt-tíz percet, vagy esetleg egy teljes félórát, a Kovácsné kívül egyik portás sem jelenti a késést. Az irodisták, a főgépész fél kilencre jártak.

Három fűtő dolgozott a „toronyban”. Kondor, Csóka Jenő és Tarr István nyugdíjas. Éjszakai szolgálat nem volt. Tarr Csókát és Kondort helyettesítette a szabadnapjaikon. Hármuk közül egyedül Csóka késheett, rendszeresen, félórát. Néha lapos üveget húzott ki a zsebéből, odakínálta a portásnak. Gyors, majomarcú[,] élelmes ember volt. Addig mosolygott, sündörgött, míg ⁵²² valaki meg nem hívta a Cimborába. Reggel cseresznye, azután sör. A bort nem szerette. Apró ügyeket intézett ⁵²³ ennek-annak. Igyekezett megszolgálni a féldecit, a söröket. A főgépész kegyence volt. Az irodisták is szerették.

Kondor cigarettára gyújtott. Lassan lépkedett a betoncsíkon a hetes porta felé. Hajnalban esett; a ⁵²⁴ betoncsík szelíden, meghitten csillogott. Kondor nézte a szögesdrót mögött az akácfák meg-megrezzenő leveleit, a fátyolfelhős, ⁵²⁵ halványkék májusi eget. Mélyen beszívta az esőszagú ⁵²⁶ levegőt. Megforgatta ujjai között a cigarettát, a földre verte a hamut. Sétált, nézelődött. Hat óra nulla percgig azt csinált, amit akart. ⁵²⁷

Háromnegyed hatkor belépett a hetes portán, köszönt a portásnak, s gyors, ⁵²⁸ határozott léptekkel ment a „torony” felé. Belépett ⁵²⁹ a toronyépület portáján, köszönt a portásnak, aláírta a jelenléti ívet, átvette a kazánház kulcsait, felkattintotta az alagsori villanykapcsolót. Hunyorgott a felvillanó neonfényben, tenyerét a vaskorláton csúsztatva ⁵³⁰ ütemes, kopogó léptekkel sietett lefelé. A lépcső ⁵³¹ alján a kétfelé ágazó folyosón balra fordult, aztán megállt a halványzöldre mázolt vasajtó előtt. Megrázta a drótkarikára fűzött kulcsokat; az ujjával tapogatta ki, aztán a zárba csúsztatta a megfelelő kulcsot.

Az ajtóra nylonnal bevont kartonlapot ⁵³² ragasztott a hat hónappal ezelőtt kinevezett párttitkár-helyettes és főgépész. A vonalzóval rajzolt, gonddal satírozott fekete betűk kurta szöösszetételt alkottak. HÖKÖZPONT. A főgépész négy délelőtt ⁵³³ dolgozott a feliraton

⁵²⁰ B A Kondor-töredék; Hőközpont

⁵²¹ B féldecit

⁵²² B amíg

⁵²³ ügyeket intézett: G <szívességeket tett>

⁵²⁴ Javítva ebből: G a a

⁵²⁵ B fátyolfelhős

⁵²⁶ az esőszagú: G a <nedves,> esőszagú

⁵²⁷ azt csinált, amit akart: G <szabad ember volt>

⁵²⁸ hatkor belépett [...] gyors: hatkor <aláírta> a hetes portán <a jelenléti ívet, átvette a portástól a kazánház kulcsait.> <Látásból esetlen, de valójában> gyors,

⁵²⁹ G <Le> Belépett

⁵³⁰ Javítva ebből: G <s>csúsztatva

⁵³¹ A lépcső: G <Balra ford> A lépcső

⁵³² Javítva ebből: G kartonlapott

⁵³³ G <napig> délelőtt

tussal és vonalzóval.⁵³⁴ Végül egy⁵³⁵ uzsonnászacsiskóból⁵³⁶ ügyesen védőborítót szabott. Örült a borító-ötletnek. A nylon nem csak⁵³⁷ védi a kartont, de a feliratnak is nagyobb nyomatékot ad.

Kondor kinyitotta a vasajtót. Áthaladt a négyzet alakú⁵³⁸ helyiségen, és kinyitott egy másik, az előbbinél jóval⁵³⁹ kisebb, de szintén halványzöldre mázolt vasajtót, amely a kazánházba nyílt. Erre az ajtóra Csóka Jenő ragasztott egy sűrűn gépelt papírlapot, a Tűzrendészeti Utasítást; Csóka a HŐKÖZPONT tűzrendészeti felelőse volt. Ez a papírlap nem volt nylonnal borítva. Négy sarkán kurta celluxcsík rögzítette; Csóka Lakatos főgépésztől kérte a celluxot.

Kondor az⁵⁴⁰ előírás szerint az öltözőszekrényébe zárta a kulcsosomót, nehogy illetéktelen kezekbe kerüljön. Fél kilenckor majd átadja a kulcsokat a főgépésznek. A négyzet alakú,⁵⁴¹ köpadozatú helyiségben álltak az öltözőszekrények, innét nyílt a zuhanyozó. A zuhanyozó halványzöldre mázolt vasajtóját nem volt kötelező kulccsal bezárni. Egyedül Csóka zárta ezt az ajtót is. Ezen az ajtón nem volt felirat.

Asztal, három szék állt az ablak alatt. A falon villanyóra függött és hangszóró. Az ablakot 20x20 cm tejüvegnégyzetek alkották. Az ablakot nyitni-zárni nem lehetett. Egyszer valahogy kitört az egyik tejüvegnégyzet kb. az ablak közepén; ha⁵⁴² az ember az ablakhoz nyomta az arcát, láthatott egy csaknem félméteres csíkot a toronyépületet szegélyező gyepszőnyegből,⁵⁴³ és láthatta a⁵⁴⁴ fehérköpenyes irodistanók lábát fél kilenc után.

Kondor kinyitotta az öltözőszekrényét, átöltözött. A kulcsosomót a polcra tette a karórája⁵⁴⁵ mellé, zsebébe csúsztatta a szekrénykulcsot. A villanyórára⁵⁴⁶ nézett. Öt óra ötvenöt. A kazánházba lépett.

Felhúzta a huzatszabályozót, a lecsapható ajtó cirklijén^a benézett a vörösen izzó tűztérbe, ellenőrizte a vízoszlop magasságát, a feshőmérőre, majd⁵⁴⁷ a hőmérőre pillantott. Kinyitotta az alsó ajtót, munkakabátját a kazánokhoz vezető vaslépcső korlátjára hajtotta.⁵⁴⁸ Egy hosszú, hegyesvégű⁵⁴⁹ vasrúddal a salaklepeny alá szúrta, megemelte a salaklepenyt. Odébb mozdította⁵⁵⁰ a vasrudat, ⁵⁵¹ megemelte az izzó salaklepenyt. Odébb mozdította⁵⁵² a vasrudat, megemelte a salaklepenyt.⁵⁵³ Arcáról, melléről⁵⁵⁴ ömlött a víz. Odébb mozdította⁵⁵⁵ a

⁵³⁴ a feliraton tussal és vonalzóval: G <[.....]> <a kartontáblán:> <míg csak minden szempontból megfelelőnek nem találta a feliratot.>

⁵³⁵ Végül egy: G <Aztán egy> <Egy>

⁵³⁶ Javítva ebből: G uzzsonnászacsiskóból

⁵³⁷ Javítva ebből: G nemcsak

⁵³⁸ Javítva ebből: G négyzetalakú B négyzetalakú

⁵³⁹ G <s> jóval

⁵⁴⁰ G <a> az

⁵⁴¹ Javítva ebből: négyzetalakú, B négyzetalakú,

⁵⁴² G <E> ha

⁵⁴³ Javítva ebből: G gyepszőszegből,

⁵⁴⁴ G a<z>

⁵⁴⁵ G <szappantartó> karórája

⁵⁴⁶ A villanyórára: G <Belépett> A villanyórára

^a „cirkli: *lat*→*ném, rég, biz* 1. körző (rajzeszköz) 2. kémlelőnyílás (börtöncella ajtaján)”, BAKOS Ferenc, szerk., *Idegen szavak és kifejezések szótára* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973), 138.

⁵⁴⁷ G <aztán> majd

⁵⁴⁸ G hajto<ga>tta

⁵⁴⁹ B hegyes végű

⁵⁵⁰ Javítva ebből: G Odébbmozdította

⁵⁵¹ G a vasrudat <a salaklepeny alatt,>

⁵⁵² Javítva ebből: G Obébbmozdította

⁵⁵³ G [Tévesen újra legépelve az előző mondat:] <Odébbmozdította a vasrudat, megemelte a salaklepenyt.>

⁵⁵⁴ G <felsőtestéről> melléről

⁵⁵⁵ Javítva ebből: G Odébbmozdította

vasrudat,⁵⁵⁶ megemelte a salaklepenyt. Kihúzta a tűztérből a vasrudat, a vaslépcső alá lökte. A lépcső alól kampós vasrudat húzott elő, óvatosan a salaklepeny alá csúsztotta.⁵⁵⁷ Megemelte,⁵⁵⁸ óvatosan⁵⁵⁹ maga felé rántotta a vasrudat. Izzó salaktömb zuhant a betonra.⁵⁶⁰ A férfi visszafojtotta lélegzetét, szétvetett lábakkal⁵⁶¹ állt a kazán előtt. A salaklepeny alá lökte a kampós vasrudat. Megemelte,⁵⁶² óvatosan maga felé rántotta a vasrudat. Izzó salaktömb zuhant a betonra.⁵⁶³ Megemelte, maga felé rántotta a vasrudat. A salaktömb izzott, füstölgött a betonon.⁵⁶⁴

Kondor kinyitotta a salaktárló halványzöldre mázolt vasajtáját. A vízcsapra erősített gumitömlőhöz lépett. Megmarkolta a tömlőt, megnyitotta a csapot. Tompa robbanások; sistergő,⁵⁶⁵ fojtó gőz lövellt fel. A férfi köhögni kezdett, vérbe borult a szeme. Markolta a tömlőt, a salaktömbökre irányította a zuhogó vizet.

A salakozás, az⁵⁶⁶ volt a legkomiszabb. Ezért járt minden fűtőnek védőital, a fél liter tej. A tejért a konyhán kellett jelentkezniük; a délelőtti tíz órakor, a délutánosnak fél kettőkör. Kondor nem evett⁵⁶⁷ semmit szolgálatban, gyakran⁵⁶⁸ a fél liter tejét is odaadta Csókának vagy Tarr Istvánnak. Vacsorázni szeretett, otthon.⁵⁶⁹

Elzárta a vízcsapot,⁵⁷⁰ vállára dobta a munkakabátját, bement a salaktárlóba, a⁵⁷¹ szellőzőablak alá állt. Aztán még⁵⁷² három kazánt salakozott ki. A feketére égett salakot, a kikotort hamut vastalicskába lapátolta, a talicskát kiürítette a salaktárlóban. Aztán felment⁵⁷³ a vaslépcsőn, kinyitotta tüzelőnyílásokat, a szénrel megrakott csillét a tüzelőnyílás fölé igazgatta, megrántotta a csillekart, a szén a tűztérbe zuhogott. Az üres csilléket a széntárlóba tolt, megrakta a csilléket, a teli csilléket a lezárt tüzelőnyílások mellé húzta. Lement a vaslépcsőn, összesöpörte [a] betonon maradt hamut, salakdarabokat. A tömlőhöz lépett[,] meglocsolta a tisztára sepegtetett betont. A seprűt,⁵⁷⁴ lapátot a salaktárlóban a szellőzőablak alatt a falnak támasztotta. Derékig megmosdott a csapnál, kezét a nadrágjába törölte, cigarettára gyújtott. Az egyes kazánhoz lépett. Ellenőrizte a vízoszlop magasságát; a feszmérőre,⁵⁷⁵ majd a hőmérőre pillantott.

A főgépész, mint mindig[,] néhány perccel fél kilenc előtt⁵⁷⁶ érkezett. Kondor kinyitotta öltözőszekrényét, átadta a kulcsokat a főgépésznek.

– Pihenjen csak – mondta a főgépész – Szívjon el egy cigarettát. – Bekapcsolta a hangszórót. Operettkeringők.

Kondor leült az asztalhoz, szippantott a cigarettából, a gyepcsíkot nézte a kitört ablakon.

⁵⁵⁶ G <salak>vasrudat,

⁵⁵⁷ G csúsztotta. <a vasrudat.>

⁵⁵⁸ G <Kissé m>egemelte,

⁵⁵⁹ G <a vasrudat> óvatosan

⁵⁶⁰ G <kőre.> betonra.

⁵⁶¹ G <lábbal> lábakkal

⁵⁶² G <Kissé m>egemelte,

⁵⁶³ G <kőre.> betonra.

⁵⁶⁴ A salaktömb [...] a betonon: G <Izzó, füstölgő salaktömb zuhant a <kőre.> betonra.>

⁵⁶⁵ G <sűrű,>

⁵⁶⁶ G <s>z

⁵⁶⁷ G <is> evett

⁵⁶⁸ G <sok> gyakran

⁵⁶⁹ Vacsorázni szeretett, otthon: G <Este szeretett jóllakni.>

⁵⁷⁰ Elzárta a vízcsapot: G <Míg el nem oszlott> <Mikor már nem <robbant, nem> sistergett a salak,>

⁵⁷¹ G <és> a

⁵⁷² Aztán még: G <Aztán m>ég <Még>

⁵⁷³ G <a> felment

⁵⁷⁴ G sepr<ő>t,

⁵⁷⁵ a feszmérőre: <összehúzott szemmel> a feszmérőre,

⁵⁷⁶ G <..> előtt

– A⁵⁷⁷ nők! Kondor!⁵⁷⁸ Alsónadrágban állt az öltözőszekrénye előtt. A fűtőre kacsintott, elnevette magát. – Kondor! Maga megéri a pénzét!⁵⁷⁹

A férfi szívta⁵⁸⁰ a cigarettáját, nézte a kurtára nyírt, halványzöld gyepcsíkot. Eddig a kertész lábát látta,⁵⁸¹ meg egy dagadt, visszeres⁵⁸² lábat, az egyik takarítónőét.

A főgépész gondosan a vállára igazgatta az ingét, a zakóját. – Valami probléma? Kondor! Vízhőfok? Fesz mérők? Vízállásmutató? Csiptetőbe szorította a nadrágját. – Ha pihent, Kondor, ha elszívta a cigarettát, átfesthetné az ajtókat. Zöld festéket tőlem kap az irodában. Mielőtt nekifog,⁵⁸³ hideg vízzel lemossa az ajtókat. – Felhúzta a munkanadrágját. – Portalanítás. Pihenjen,⁵⁸⁴ Kondor. Hagyjon a festékből a délutánosnak is. – Elnevette magát, a fűtőhöz lépett, a vállára tette a kezét.

A férfi egyetlen mozdulatot tett, mint aki csakugyan fel akar állni. A főgépész bezárta az öltözőszekrényét, az asztalhoz lépett, leült az egyik székre, mutatóujjával a hangszóróra bökött.

– Reggel, a hírek, Kondor! Borotválkozom, és a rádió bemondja a híreket. Vietnám. Bepülések.⁵⁸⁵ Napalm, vegyszerek. Öregek, gyerekek pusztulnak. Éhség, járványok.⁵⁸⁶ Az a kis nép, Kondor!

Hunyorogva⁵⁸⁷ kinézett a kitört ablakszemen. Mielőtt⁵⁸⁸ portalanítaná az ajtókat, szóljon nekem. Míg festünk, le kell vennem a feliratokat.

– Rakok a tűzre – mondta a férfi.⁵⁸⁹

Tíz órakor közölték vele a konyhán a⁵⁹⁰ rendelkezést: a fűtőknek ezentúl nem jár védőital, a fél liter tej.

A főgépész megerősítette a képtelen hírt, de Kondor nem⁵⁹¹ hitte el. Tévedés! Tévedett valaki.⁵⁹² Ez a fél liter tej jár neki, akár a munkabére.⁵⁹³ És ha másodikán⁵⁹⁴ nem fizetnék ki a bérét?⁵⁹⁵ – Elmosolyodott,⁵⁹⁶ felvonta a vállát. Délután, de⁵⁹⁷ holnap biztosan kiderül a tévedés.⁵⁹⁸

Tizenegykor kisalakoztá⁵⁹⁹ a négy kazánt. A salaktárlóba talicskázta a hamut, a salakot. Szenet rakott a tűzre, megrakta, a tüzelőnyílások mellé tolta a teli csilléket. Összeseper a kazánok előtt, meglocsolta a betont. Ellenőrizte a vízoszlop magasságát, a fesz mérőre, majd a hőmérőre pillantott.

⁵⁷⁷ G <Micsoda>

⁵⁷⁸ G <a> Kondor!

⁵⁷⁹ Maga megéri a pénzét: G Mag<uk> megéri<k> a pénz<üket>!

⁵⁸⁰ A férfi szívta: G A férfi nem <szólt semmit> <vála>. Szívta B A férfi nem szólt semmit. Szívta

⁵⁸¹ G lát<hat>ta,

⁵⁸² Javítva ebből: G viszeres

⁵⁸³ G nekifog<na>, <festeni,>

⁵⁸⁴ G Pihenjen, <csak,>

⁵⁸⁵ G <Franciák, amerikaiak.>

⁵⁸⁶ Éhség, járványok: G <Nincs mit enni.>

⁵⁸⁷ G <Ki> Hunyorogva

⁵⁸⁸ G <– Kondor!> Mielőtt

⁵⁸⁹ a férfi: G <Kondor>

⁵⁹⁰ G a<z új>

⁵⁹¹ G <mégsem>

⁵⁹² B Valaki tévedett.

⁵⁹³ neki, [...] munkabére: G neki, <így állapotok meg. Akár a fizetése.>

⁵⁹⁴ Javítva ebből: G másodikán

⁵⁹⁵ G <munka>bérét?

⁵⁹⁶ G <Csendesen e>Imosolyodott,

⁵⁹⁷ G <vagy>

⁵⁹⁸ kiderül a tévedés: G kiderül <, hogy valaki tévedett.>

⁵⁹⁹ G <ismét> kisalakoztá

Azon a héten Csóka Jenő volt a délutános. Nem volt részeg, de gyorsan, hadarva beszélt, csillogott a szeme. Kettesben voltak Kondorral. A főgépész ebédelni ment az étkezdébe.

– Ember! Magának a tej!?⁶⁰⁰ Az irodisták nem?⁶⁰¹ A kampósorruák? Magának a fél liter tej?

Csóka magyarázni kezdte, hogy fent, az irodákban nem csinálnak semmit, de a súlyos pénzeket⁶⁰² azt zsebrevágják. A dolgozók vérén, verítékén flancolnak, és lenézik őket. Lakatos főgépész!⁶⁰³ A párttitkár-helyettes! Esztendeje sincs, hogy az asztalosok után söpörte a forgácsot. Párttag.⁶⁰⁴ Ilyen bizalmi, olyan bizalmi. Tanfolyamra küldték. Főgépész! A csavarhúzó nem tudja megfogni a balfácán!

Ez nem rá tartozik,⁶⁰⁵ mondta csöndesen Kondor.⁶⁰⁶ Elvégzi a munkáját. Fizetést kap és fél liter tejet, a védőitalt.

Ez viszont jár neki. Otthagytá⁶⁰⁷ Csókát, a széntárlóba ment, hulladékdeszkából⁶⁰⁸ aprófát hasogatott Tarr Istvánnak. Az öreg mindig megtömte a táskáját aprófával, de gyöngé volt –⁶⁰⁹

Kondor nedves szivaccsal portalanította a feliratuktól megfosztott vasajtókat. Háromnegyed⁶¹⁰ kettőkor zuhanyozni ment, két óra három perckor aláírta a jelenléti ívet a toronyépület portáján, aztán indult kifelé, a hetes számú porta felé.

Feleségének nem⁶¹¹ szólt a tej-ügyről, de kissé csodálkozott, hogy a tej-ügy⁶¹² az eszébe jutott. Nem elég neki a főzés-mosás,⁶¹³ a két gyerek.⁶¹⁴ És egyáltalán: várhat-e az asszonytól megértést? Rövid habozás⁶¹⁵ után, úgy döntött:⁶¹⁶ nyilván; igen. Az asszony⁶¹⁷ hűvösebb, tárgyilagos. Ő könnyen lángot vet,⁶¹⁸ és elragadtatja magát! Az asszony ellenben alapos mérlegelés után tervez és végrehajtja a tervét. Látszólag érzélem, indulat nélkül, hosszú távra tervez. A férfi most is csak fellobbanó tekintetéből sejthette, hogy az asszony tudja, amit ő elhallgatott, s azt is[,] amit nem ő tud, az iszonyú összefüggéseket, s a terve is készen áll, hogy elhárítsa a csapást.⁶¹⁹

⁶⁰⁰ a tej: G <pont> a tej!

⁶⁰¹ az irodisták nem: G irodisták <?> B irodisták, nem?

⁶⁰² B pénzeket,

⁶⁰³ G főgépész <is!>

⁶⁰⁴ B párttag.

⁶⁰⁵ B tartozik –

⁶⁰⁶ [Törölt mondat:] G <Ő megállapodott velük.> B [Ő megállapodott velük.]

⁶⁰⁷ B – Otthagytá

⁶⁰⁸ B hulladék-deszkából

⁶⁰⁹ aprófával, [...] volt: G aprófával<.> A Hajózási Társas<as>ágtól ment nyugdíjba<n>, kotróhajókon dolgozott.> B aprófával, de egymaga volt –

⁶¹⁰ Javítva ebből: G Háromnegyed

⁶¹¹ G <semmit> nem B [semmit] nem

⁶¹² a tej-ügy: G <ilyen> <jelentéktelen apróság> <ez> a a tej-ügy

⁶¹³ Nem [...] főzés-mosás: G <És> <miért> <bosszantaná a feleségét:> elég neki a <házt> főzés-mosás, B [Miért bosszantaná a feleségét?]

⁶¹⁴ B gyerek?

⁶¹⁵ Rövid habozás: G <H>abozás

⁶¹⁶ Javítva ebből: G döntött;

⁶¹⁷ Javítva ebből: G asszony

⁶¹⁸ Ő könnyen lángot vet: G Ő <gyorsan> <fellángol>,

⁶¹⁹ A férfi [...] a csapást: G A férfi most is csak <egy-egy> fellobbanó tekintetéből sejthette, <azt az> <em[b]erförlötti> <indulatot> hogy az asszony <előre tudta a csapásokat>, <már tudta a csapást> s hideg, szenvtelen következetességgel végrehajtotta az ellencsapást.> <.> tudja, <minden> amit ő elhallgatott, s azt is amit nem ő tud<ott>, az iszonyú összefüggéseket, <és következményeket>. <.....> <.> <mint aki mindent <előre> sejtett, tudott.> s a terve is készen áll, hogy elhárítsa a csapást. B A férfi most is csak fellobbanó tekintetéből sejthette, hogy az asszony tudja, amit ő elhallgatott; s azt is, amit nem ő tud, az iszonyú össze(?), s a terve is készen áll, hogy elhárítsa a csapást.

Kondor aznap délután egy maszek kőművesnél dolgozott. Aztán megvacsorázott otthon, és elment a Kék Hordóba inni⁶²⁰ egy korsó sört.

Rexasztalnak használt söröshordók, és a kerthelyiségben kopott, erős faasztalok a diófa alatt.⁶²¹

A kováccsal ült a törzsasztaluk mellett a diófa alatt, mint minden este; csak⁶²² télen vonultak a söntésbe. Söröztek.

Úgy⁶²³ mellékesen, megemlítette a kovácsnak a tej-ügyet, s a felesége furcsa,⁶²⁴ fellobbanó szemét. Kortyolt a sörből,⁶²⁵ kínosan feszengett a széken, cigarettára gyújtott, a torkát köszörülte. Tudja,⁶²⁶ gyerekes dolog, fecsegés, megbánta, hogy beszélt róla, de képtelen volt magában tartani a szót. A fél liter tej! Apró, jelentéktelen semmiség. De miért érezte akkor, hogy el kell hallgatnia a felesége előtt ezt a semmiséget, hogy el kellett volna mondania. Az asszony pedig tud az ügyről, mivel ezen kívül sem jelentéktelenebb, sem pedig súlyosabb ügy nincs, amiről bármilyen⁶²⁷ módon, tudomást szerezhetett volna.⁶²⁸

Megkéri a kovácsot, ne siessen az ítélettel. Sőt, ha lehet[,] ne ítélkezzék egyáltalán. De kivel közölhetné a⁶²⁹ gondolatait, ha nem azzal az emberrel, akivel harminc esztendeje barátok?⁶³⁰ A kovácson kívüli ki nem tartaná részegnek, vagy örültnek? Odébb mozdította⁶³¹ az asztalon a söröskorsót. Mozdulatlan, ragyogó szemmel nézte a kovácsot. Eszébe sem jutott, mondta a kovács, hogy ítélkezhetne, vagy tanácsokat osztogathatna⁶³² a barátság jogán. De ha mégis a véleményét kéri: a rossz álmok és a baljós előérzetek egyetlen biztos gyógyszere a frissen csapolt, habos sör és a jól megvetett ág. Ő is átélt már effélét, számtalanszor, és eszébe sem jut könnyedén vagy tréfásan elütni a dolgot. Nyugalom kell, alapos⁶³³ pihenés. Legalább különmunkát ne vállaljon egy ideig. És ami a tejet meg a fellobbanó pillantást⁶³⁴ illeti! Talán az asszony megtudta valahogyan az új rendelkezést,⁶³⁵ hogy a fűtők ezentúl nem kapják a védőitalt, s úgy érzi, az ő zsebéből húzták ki a napi fél liter tej árát. Persze hogy lobog a szeme! Fellobban az egy eltűnt gyufásdoboz miatt is!

Pihennie kell. Tévedés. Majd meglátja holnap. A gyerekek, az asszony miatt ne aggódjon. Amíg él, segít rajtuk, ahogy tud.

⁶²⁰ G <me>inni

⁶²¹ Rexasztalnak [...] alatt: G <A> <r>Rex<asztal>, <a> <sörö> <az> asztalnak használt söröshordók, <az> <olajos hajópadlón>, és a kerthelyiségben <a> kopott, <ig>y>azi>, erős faasztalok a diófa alatt. B Rex, asztalnak használt söröshordók és a kerthelyiségben kopott, erős faasztalok a diófa alatt.

⁶²² este; csak: G este<.> <C>sak

⁶²³ G <Csak> <ú>gy

⁶²⁴ G <sötét>,

⁶²⁵ G sör<é>ből,

⁶²⁶ B – Tudja,

⁶²⁷ G amiről <tudhatna> bármilyen

⁶²⁸ szerezhetett volna: G <szerezhetne>

⁶²⁹ G <aggo> a

⁶³⁰ B barátok.

⁶³¹ Javítva ebből: G Odébbmozdította B – Odébb mozdította

⁶³² ítélkezhetne [...] osztogathatna: G <bármiről is> ítélkezhetne, vagy tanácsokat <osztogasson> [B új bekezdésben közli ezt a mondatot:] B [bármiről is] ítélkezhetne, vagy tanácsokat osztogathatna

⁶³³ G <ilyenkor> alapos

⁶³⁴ És [...] pillantást: G És ami <azi> a tejet <illeti> meg a fellobbanó pillantást

⁶³⁵ Talán [...] rendelkezést: G <Az könnyen lehetséges> <hogy> az asszony valahogyan megtudta az új rendelkezést,

A szövegátírásról

A közlés alapjául szolgáló szövegforrás egy nyolc lap terjedelmű, kétféle kék tollal írt, autográf javításokkal ellátott gépirat, amelyen az oldalak számozása és minden dátum a szerzőtől származik. A főszöveget a gépirat javított változata jelenti, a megfogalmazás korábbi állapotát lábjegyzetben közöljük G szíglán. Az írógép sajátosságaiból adódóan az ékezet több magánhangzóról is hiányzik, ezeket külön jelzés nélkül, minden esetben pótoltuk, a helyesírási és nyelvhelyességi hibákat javítottuk (ld. „Javítva ebből”). Az írógépen pontosvessző sem volt; a szöveg pontosvesszői kétféle írásmód eredményei: vagy egy kettőspont és egy vessző egymásra ütésével keletkeztek, vagy az írógép kettőspontját az író egy kézvonással egészített ki pontosvesszővé. Az utolsó bekezdés és annak igen rövid, vázlatos öt mondata kék tollal írt kéziratos hozzátoldás, ezek mindegyikében külön jelzés nélkül nagybetűre javítottuk a mondatkezdő karaktereket.

A gépiratban kék tollal írt autográf kérdőjeleket helyezett el a szerző az alábbi szöveghelyeken:

- a harmadik oldal első bekezdésének végén a 'nők' szó után;
- a harmadik oldal harmadik bekezdésének harmadik sorában az 'alsó' szó után;
- az ötödik oldal első bekezdésében az 'átadta' és a 'főgépésznek' szavak után;
- valamint az ötödik oldal alján, az utolsó két sorban az 'öregek' és a 'pusztulnak' szavak után.

A hatodik oldal bal margójának felső részében kék tollal írt kéziratos bejegyzésben olvasható a Tarr István név, duplán aláhúzva.

A hagyaték 2018-as fotózása és adatolása alkalmával jelen gépirat egy fénymásolata is elérhető volt, de csak hiányos formában, a két utolsó oldal (7–8.) hiányzik.

A szöveg egyetlen posztumusz közlése Cserjés Katalin kiadásában, Nagy Tamás átiratában ismert,⁶³⁶ ez a változat a B szíglát kapta. A kiadás az alábbi szöveghelyeket kurzívval kiemelve közli:

- *aláírta jelenléti ívet, átvette a kazánház kulcsait,*
- *fehérvári irodistanők*
- *Vacsorázni szeretett, otthon.*
- *Elzárta a vízcsapot,*
- *vállára dobta a munkakabátját,*
- *a fessmérőre, majd a hőmérőre pillantott.*
- *Operettkeringők.*
- *Az a kis nép, Kondor!*
- *–Pihennie kell. Tévedés. Majd meglátja holnap. A gyerekek, az asszony miatt ne aggódjon. Amíg él, segít rajtuk, ahogy tud.*

Ezek mindegyike kéziratos beszúrás a gépiratban, ám a beszúrás tekintetében B következetlen, azt más helyeken szögletes zárójellel vagy éppen sehogyan sem jelöli.

A gépirat 1972. május első napjaiban keletkezett, az első oldalon az 1972. V. 2., az ötödik oldalon a V. 4., a hetedik oldalon pedig az V. 5. szerepel dátumként. A hetedik oldalon a dátum alatt ugyanazzal a kék tollal, amellyel a dátumot is odaírták az alábbi bejegyzés szerepel: „ejtsen valamit a földre a férfi”. A jegyzet nyilvánvalóan egy később még betoldani kívánt lehetséges cselekményelemre utal, és egy nyíllal az alábbi szöveghelyre mutat: „Látszólag érzem, indulat nélkül hosszú távra tervez.”

A Szegedi Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely nem látta el önálló jelzettel a gépiratot, de – amint azt a Műhely vezetője, Cserjés Katalin is kiemeli az általa Kondor-töredékként hivatkozott szöveghez fűzött kommentárjában – az némi orientációt jelenthet a

⁶³⁶ HAJNÓCZY, „A Kondor-töredék...”

textológiai vizsgálatok számára, hogy a szöveg „*Az elkülönítő* dobozából került elő”.⁶³⁷ Ezt leginkább talán az indokolhatja, hogy a szerző ugyanazon időszakban dolgozott a szociográfia szövegén és *A fűtő* (1975) című első kötet novelláin, ez a gépirat pedig minden bizonnyal az említett kötet címadó szövegének egyik korai változata. Voltaképpen ott ér véget, ahol *A fűtő* cselekménye kezdődik (megvonják a védőitalt). *Az elkülönítő*hoz kapcsolódó hagyatéki dokumentumokat sajtó alá rendező Nagy Tamás kommentárja szerint a két szöveg közötti kapcsolatra bizonyíték az is, hogy a gépiratot eredetileg tartalmazó dosszién az „A fűtő egy változata”-felirat olvasható. Az ugyanezen dosszién olvasható másik felirat: „Elkülönítő = ...[?] DOK. REGÉNY az elkent »irodalmi«, a szalonképes változat” pedig feltehetően a dossziéba került másik gépiratra vonatkozik, amelyet 2013-ban *A nagy jógi légzés* címmel közölt Nagy Tamás. Igaz, a címet egy teljesen másik dokumentumegységből emelte át, a gépiraton szereplő kék filctollal és nyomtatott nagybetűkkel írt autográf címet (*Az eperszínű spirálban szálló omega hattyuk [!] vastüdejének páncélkútja*) alcímként közli.⁶³⁸

A szociográfia és *A fűtő* (közös) változatának tekinthető, 2021-ben tehát *A Kondor-töredék; Hőközpont* címmel közreadott, de valójában cím nélküli, [*A Cimborában felhajtott...*] kezdetű töredék textuális és tematikus-motivikus kapcsolatainak további vizsgálata indokolt. A gépiraton olvasható kéziratos széljegyzetek (Tarr István, KÖJÁL stb.) referenciális utalások, a vonatkozó jegyzetanyag a KOLHÁSZÉK feliratú kéziratos spirálfüzetben található, amely egyaránt szemantikai kapcsolatot mutat *Az elkülönítő*vel és *A fűtő* más szövegváltozataival is. Ahogyan arra Cserjés Katalin is utal, *A fűtő* hagyatéki előzményszövegeiként érdemes számba venni továbbá a *Farinha, a nagy csavargó* című gépiratban fennmaradt töredéket, az [„*Ott lesz-e a banánszoknyás lány...*”] kezdetű novellakezdeményt és az 1982 óta ismert és ugyancsak posztumusz megjelent a *Da capo al finet* is.

⁶³⁷ CSERJÉS, „A hagyatékban talált...”, 246.

⁶³⁸ „A nagy jógi légzés feliratot viselő füzet nem az itt [tehát a 2013-as *Jelentések a süllyesztőből*: Az elkülönítő és más írások című kötetben – L. K.] közölt elbeszélés szövegét foglalja magában, hanem egy olyan újságkivágatokból, használati utasításokból stb. álló szövegkollázst, amelyet – Reményivel egyetértésben [Reményi József Tamás, a hagyaték kizárólagos kezelője 1981 és 2010 között] – tekinthetünk akár *A parancshoz vezető szövegkísérletek* egyikének.” Hajnóczy, *Jelentések...*, 375–376.

1971. V. 2.

A Cimborában felhajtott fél deci cseresznyepálinkát, az utcára lépett, megnézte az óráját. Negyed hat múlt három perccel. A Cimborától a hetes számú portáig és a hetes számú portától a toronyépületig nyolc-tíz ^{perc} az ut, sétálva. Kondor János kazánfűtő szolgálata ezen a héten hat óra nulla perckor kezdődött. Ami annyit jelentett, hogy bátran késztett volna öt-tíz perccel, vagy esetleg egy teljes félórát, a Kovácsnéen kívül egyik portás sem jelenti a késést. Az irodisták, a főgépész fél kilencre járták.

Három fűtő dolgozott a "toronyban". Kondor, Csóka Jenő és Tarr István nyugdíjas. Éjszakai szolgálat nem volt. Tarr Csókát és Kondort helyettesítette a szabadnapjaikon. Hármasuk közül egyedül Csóka készt, rendszeresen, félórát. Néha lapos üveget húzott ki a zsebéből, odakínálta a portásnak. Gyors, majomarcu élelmes ember volt. Addig mosolygott, sündörgött, míg valaki meg nem hívta a Cimborába. Reggel cseresznye, azután sör. A bort nem szerette. Apró ^{ügyeket} ~~szivasságokat~~ intézett ~~ennekannak~~. Igyekezett megszolgálni a féldecit, a söröket. A főgépész kegyence volt. Az irodisták is szerették.

Kondor cigarettára gyújtott. Lassan lépkedett a betoncsíkon a hetes porta felé. Hajnalban esett; a betoncsík szelíden, meghittén csillogott. Kondor ^{nézte} a szögcsdrót mögött az akácfák meg-megrezzenő leveleit, a fátolyfelhős, halványkék májusi eget. Mélyen beszívta az ~~port~~ ~~vesz~~ ~~esős~~ ~~szagu~~ levegőt. Megforgatta ujjai között a cigarettát, a földre ~~verte~~ a hamut. Sétált, nézelődött. Hat óra nulla perccig ~~szabad ember~~ ~~volt~~ azt csiudat, amit akart.

Háromnegyed hatkor ^{belépett} ~~belépett~~ a hetes portán, ~~jelentéti~~ ^{jelentéti} ~~ívet, at~~ ~~ette~~ a portástól a kazánház külsőit, ~~látással~~ ^{látással} ~~esetlén, de valója~~ ~~ban~~ gyors, határozott léptekkel ment a "torony" felé. ~~Be~~ ^{Belépett} a toronyépület portáján, köszönt a portásnak, ~~felkattintotta~~ ^{felkattintotta} az alagsori villanykapcsolót.

sori villanykapcsolót. Hunyorgott a felvillanó neonfényben, tenyerét a vaskorláton csusztatva ütemes, kopogó léptekkel sietett lefelé. ~~Elérte~~ ~~azt~~ A lépcső alján a kétfelé ágazó folyosón balra fordult, aztán megállt a halványzöldre mázolt vasajtó előtt. Megrázta a drótkarikára fűzött kulcsokat; az ujjaival tapogatta ki, aztán a zárba csusztatta a megfelelő kulcsot.

Az ajtóra nyilonnal bevont kartonlapott ragasztott a hat hónappal ezelőtti kinevezett párttitkár-helyettes és főgépész. A vonalzóval rajzolt, gonddal satirozott fekete betűk kurta szóösszetételt alkottak. HÖKÖZPONT. A főgépész négy ^{delelő} ~~papírt~~ dolgozott ~~magán~~ a feliraton kívül 3 másikkal. ~~A kartontáblán, és csak minden szempontból megfelelőnek nem találta a feliratot, aztán egy (uzzsonnászacsokból ügyesen védőborítót szabott. Örült a borító-ötletnek. A nylon nemcsak védi a kartont, de a feliratnak is nagyobb nyomatékot ad.~~

Kondor kinyitotta a vasajtót. Áthaladt a négyzet alakú helyiségen, és kinyitott egy másik, az előbbinél ~~x~~ jóval kisebb, de szintén halványzöldre mázolt vasajtót, amely a kazánházba nyílt. Erre az ajtóra Csóka Jenő ragasztott egy sűrűn gépelt papírlapot, a Tűzrendészeti Utasítást; Csóka a HÖKÖZPONT tűzrendészeti felelőse volt. Ez a papírlap nem volt nyilonnal borítva. Négy sarkán kurta celluloxik rögzítette; Csóka Lakatos ^{az} főgépésztől kérte a celluloxot.

Kondor ~~x~~ az előírás szerint ^{az} öltözőszekrényébe zárta a kulcsomót, nehogy illetéktelen kezekbe kerüljön. Fél kilenckor majd átadja a kulcsokat a főgépésznek. A négyzet alakú, kőpadozatu helyiségben álltak az öltözőszekrények, innét nyílt a zuhanyozó. A zuhanyozó halványzöldre mázolt vasajtóját nem volt kötelező kulccsal bezárni. Egyedül Csóka zárta ezt az ajtót is. Ezen az ajtón nem volt felirat.

Asztal, három szék állt az ablak alatt. A falon villanyóra függött és hangszóró. Az ablakot 20x20 cm tejüvegnégyzetek alkották. Az ablakot nyitni-zárni nem lehetett. Egyszer valahogy kitört az egyik tejüvegnégyzet kb. az ablak közepén, ha az ember az ablakhoz nyomta az arcát, láthatott egy csaknem félméteres csikot a toronyépületet szegélyező gypszöszezből, és láthatta a ^{felülvilágítás} irodista-nők lábát fél kilenc után.

Kondor kinyitotta az öltözőszekrényét, átöltözött. A kulcsomót a polcra tette a ^{kanonja} ~~szappantartó~~ mellé, zsebébe csusztatta a szekrénykulcsot. ~~Belelépett~~ A villanyóra nézett. Öt óra ötvenöt. A kazánházba lépett.

Felhuzta a huzatszabályozót, a lecsapható ajtó cirklijén benézett a vörösen izzó tüztérbe, ellenőrizte a vizoszlop magasságát, a feszmérőre, ^{maid} ~~hatán~~ a hőmérőre pillantott. Kinyitotta az alsó ajtót, munkakabátját a kazánokhoz vezető vaslépcső korlátjára hajtott. Egy hosszú, hegyesvégű vasruddal a salaklepeny alá szurt, megemelte a salaklepenyt. Odébbmozdította a vasrudat, ~~a salaklepeny alatt,~~ ^{szűz} megemelte az izzó lepenyt. Odébbmozdította a vasrudat, megemelte a salaklepenyt. ~~Odébbmozdította a vasrudat, megemelte a salaklepenyt.~~ ^{szűz} Arcáról, ~~felsőtestéről~~ ^{szűz} ömlött a víz. Odébbmozdította a ~~salaklepenyt,~~ ^{szűz} vasrudat, megemelte a salaklepenyt. Kihuzta a tüztérből a vasrudat, a vaslépcső alá lökte. A lépcső alól kampós vasrudat húzott elő, óvatosan a salaklepeny alá csusztatta. ~~x vasrudat~~ ^{Kiss} Megemelte, ~~x vasrudat~~ ^{Kiss} óvatosan maga felé rántotta a vasrudat. Izzó salaktömb zuhant a ~~kőre~~ ^{bebruna.} A férfi visszafojtotta a lélegzetét, szét-

csakkal
vetett ~~lábba~~ állt a kazán előtt. A salaklepeny alá lökte a kampós
vasrudat. ~~Kissé~~ Megemelte, óvatosan maga felé rántotta a v_a rudat.
Izzó salaktömb zuhant a ~~közé~~ *közé*. Megemelte, maga felé rántotta a vas-
rudat. ~~A salaktömb (22-9) kitért a kazánból.~~
~~Az ő, füstölő salaktömb zuhant a közé.~~

Kondor kinyitotta a s_a laktárló halványzöldre mázolt vas-
ajtáját. A vizcsapra erősített gumitömlőhöz lépett. Megmarkolta a
tömlőt, megnyitotta a csapot. Tompa robbanások; ~~szikrák~~ *szikrák*, ~~szikrázó~~ *szikrázó* gőz lövellt
fel. A férfi köhögni kezdett, vérbe borult a szeme. Markolta a töm-
lőt, a salaktömbökre irányította a zuhogó vizet.

A s_a lakozás, ~~az~~ *az* volt a legkomiszabb. Ezért járt minden fű -
tőnek védőital, a fél liter tej. A tejért a konyhán kellett jelent-
kezniük; a délelőttiösnök tíz órakor, a délutánosnak fél kettőkor.
Kondor nem ~~is~~ evett semmit szolgálatban, ~~szk~~ *szk* gyakran a fél liter
tejét is odaadta Csókának vagy Tarr Istvánnak. ~~Este szeretett jól~~
~~lakt.~~ *Va csókának csak, őt nem.*

~~Előtte a vizcsapot,~~
~~Mix el nem eszlett, mikor már nem felelt, nem sísírt, mert a~~
~~salak bement a salaktárlóba, a szellőzőablak alá állt. ~~potán~~~~
~~Az ő három kazánt salakozott ki. A feketére égett salakot, a ki-~~
~~kotort hamut vastalicskába lapátolta, a talicskát kiürítette a~~
~~salaktárlóban. Aztán a felment a vaslépcsőn, kinyitotta a tüzelő-~~
~~nyílásokat, a szénnel megrakott csillét a tüzelőnyílás fölé igaz-~~
~~gatta, megrántotta csillekart, a szén a tüztérbe zuhogott. Az üres~~
~~csilléket a széntárlóba tolta, megrakta a csilléket, a teli csil-~~
~~léket a lezárt tüzelőnyílások mellé huzta. Lement a vaslépcsőn,~~
~~összesöpörte betonon maradt hamut, salakdarabokat. A tömlőhöz lé-~~
~~pett meglocsolta a tisztára seprő betont. A seprőt, lapátot a s_a -~~
~~laktárlóban a szellőzőablak alatt a falnak támasztotta. Derékig~~
~~megmosdott a csapnál, kezét a nadrágjába törölte, cigarettára gyúj-~~
~~tott. Az egyes kazánhoz lépett. Ellenőrizte a vizoszlop magasságát;~~
~~ellenőrizte a kazánok, majd a tüzelő~~
~~ellenőrizte.~~

A főgépész, mint mindig, néhány perccel fél kilenc ~~mi~~ előtt érkezett. Kondor kinyitotta öltözőszekrényét, átadta² a kulcsokat a főgépésznek.²

- Pihenjen csak - mondta a főgépész - Szívjon el egy cigaretta²t. - Bekapcsolta a hangszórót. ~~Open # hangszórók.~~

Kondor leült az asztalhoz, szippantott a cigaretta²ból, a gyepcsikot nézte a kitört ablakon.

- ~~Micsoda~~^A nő²k²! Kondor! Alsónadrágban állt az öltözőszekrénye előtt. A fűtő²re kacsintott, elnevette magát. - Kondor! Maga² megéri² a pénz²~~ért~~^{et}

A férfi nem ~~szélt~~^{vata} semmit. Szívta a cigaretta²ját, nézte a kurtára nyírt, halványzöld gyepcsikot. Eddig a kertész lábát lát~~ta~~^a, meg egy dagadt, viszeres lábat, az egyik takarítónőét.

A főgépész gondos^an (vállára igazgatta az ingét, a zakóját. - Valami probléma? Kondor! Víz hőfok? Fesz mérők? Víz állás-mutató? Csip tetőbe szorította a nadrágját. - Ha pihent, Kondor, ha elszívta a cig^arettát, átfesthetné az ajtókat. Zöld festéket tőlem kap az irodában. Mielőtt nekifog^{na}, ~~fasten~~² hideg vízzel lemossa az ajtókat. - Felhuzta a munkanadrágját. - Port^alanítás. Pi - henjen ~~csak~~² Kondor. Hagyjon a festékből a délutánosnak is. - Elnevette magát, a fűtőhöz lépett, a vállára tette a kezét.

A férfi esetlen mozdulatot tett, mint aki cs. kugyan fel akar állni. A főgépész bezárta az öltözőszekrényét, az asztalhoz lépett, leült az egyik székre, mut^atóujjával a hangszóróra bökött.

- Reggel, a hírek. Kondor! Borotválkozzon, és a rádió bemondja a híreket. Vietnám. ~~Fr. bombák, amerikaiak~~^{Bemondják}. Napalm, vegyszerek. Öregek,² gyerekek pusztulnak. ~~Nincs mit enni~~². A 2. a ki lép, Kondor!

Tanulmány

Ki Hunyorogva kinézett a kitört ablakszemen. ~~Kondor~~ Mielőtt portalanítaná az ajtókat, szóljon nekem. Mig festünk, le kell vennem a feliratokat.

~~Rakok a tüzre - mondta Kondor~~

Tíz órakor közölték vele a konyhán az új rendelkezést: a fűtőknek ezentul nem jár védőital, a fél liter tej.

A főgépész megerősítette a képtelen hirt, de Kondor ~~meg~~ ^{nem} hitte el. Tévedés. Tévedett valaki. Ez a fél liter tej jár neki, ~~de~~ ^{ahor' e munkahelyre} ~~állapodtak meg. Akár a fizetése.~~ Es ha másidikán nem fizetnék ki a munkabéret? - ~~Pendesen~~ ^{de} ~~Elmosolyodott, felvonta a vállát. Délután,~~ ^{sz} ~~holnap biztosan kiderül, hogy valaki tévedett.~~ ^{e tévedés}

Tizenegykor ~~sem~~ ^{is} kisalakozta a négy kazánt. A szaktárlóba talicskázta a hamut, a szlakot. Szenet rakott a tüzre, megrakta, a tüzelőnyílások mellé tolta a teli csilléket. Összesepert a kazánok előtt, meglocsolta a betont. Ellenőrizte a vizoszlop magasságát, a fesszmérőre, majd a hőmérőre pillantott.

Azon a héten Csóka Jenő volt a délutános. Nem volt részeg, de gyorsan, hadarva beszélt, csillogott a szeme. ~~Kettesben volt~~ ^{nem?} Kondorral. A főgépész ebédelni ment az étkezdébe.

- Ember! Magának ~~pent~~ ^{fél} a tej? Az irodisták? ^A ~~kampósor-~~ ruak? Magának a ~~fél~~ ^{fél} liter tej?

Csóka magyarázni kezdte, hogy fent, az irodákban nem csinálnak semmit, de a súlyos pénzeket azt zsebrevágják. A dolgozók vérén, veritékén flancolnak, és lenézik őket. Lakatos főgépész. ~~És~~ ^{És} ~~A~~ ^A párttitkár-helyettes! Esztendeje sincs, hogy az osztalosok után söpörte a forgácsot. Párttag. Ilyen bizalmi, olyan bizalmi. Tanfolyamra küldték. Főgépész! A csavarhúzót nem tudja megfogni a balfácán!

Ez nem rá tartozik, mondta csödesen Kondor. ~~megállapodott~~ ^{de} ~~velük~~ ^{de} Elvégzi a munkáját. Fizetést kap és fél liter tejet, a védőitalt.

11.2.3. Melléklet (3): *Partizánok*

PARTIZÁNOK

Olyan volt a ruházatuk, mint akik valamilyen maguk előtt se tisztázott okból szégyellik, hogy frissen vasalt nadrágot és zakót⁶³⁹ viseljenek, pedig elég tehetős családok gyermekei voltak ahhoz, hogy különösnek tetsző, háborgó, zűrzavaros gondolataikat⁶⁴⁰ tekintettel a közeledő télre például hóprémmeel burkolt koponyák mögé rejtsek.

Toprongyosan és dideregve ültek Amandez, a festőnövendék kocsijában, – mind a hárman eléggé a pohár fenekére néztek, de egyelőre nem látszott rajtuk az ital hatása, és tartalékban két bontatlan⁶⁴¹ üveg konyakjuk is volt, – a kocsi csaknem zajtalanul gördült a város egyik legdivatosabb és legfényesebb utcáján, s mire az egyik tartalék üveg is kiürült, a fények is megkoptak, elvesztek, a sötétséget nem enyhítette, hanem hangsúlyozta egy-egy a múlt századból ittfelejtett gázlámpa pislákoló fénye. Amandez megállította a kocsit, és hátranézett a másik kettőre.

– Öltözzünk – mondta.

– Nem olyan sürgős – rázta a fejét Koszorú – Van még pia, és elszívhatunk egy cigarettát.

– Te leszel a százados? – vigyorgott rá Amandez.

Jézus, a harmadik, akit szelíd, jószág után könyörgő arcáért neveztek így, meghúzta a konyakosüveget és cigarettával kínálta barátait.

– Ha nem gondoltad meg, Amandez: a legfontosabb a jelszó! Apa cuka funda luka, funda kávé kamanduka, ap cuk funda luk, funda kávé kamanduk!

– Tudom – legyintett Amandez – Egy kicsit hosszú, de úgyse lesz szükségem rá.

– Azt soha nem tudhatod – rázta a fejét Jézus – Jobb ha fennhangon elmondod néhányszor, és ha *mégis* meggondoltad volna, elég csak elkezdni: apa cuka... Minek mondanád végig az egészet?

– Vagy csak annyit mondasz, hogy „kamanduk” – ajánlotta Koszorú – Azt, amit akarsz.

– Semmit se fogok mondani.

Sürgetően nézett rájuk.

– Ti csak húzzátok az időt, én mindenesetre átöltözöm.

Kiszállt a kocsiból, kinyitotta a csomagtartót⁶⁴² és összegöngyölt ruhadarabokat és különféle tárgyakat dobált a földre: SS egyenruhát, fagéppisztolyt, szakadt, piros festékkel bevérzett ingeket, zubbonyokat, rohamkést és egy törött nyelű, molyrágta lyukakkal borított vörös zászlót. Ezeket a holmikat Koszorú lopta a Filmgyár Központi Kelléktárából, ahol mint segédmunkás dolgozott.

Amandez egy vérfoltos inget választott, de a vörös olajfesték, amellyel Koszorú kente be, még csak félig száradt meg, és az ing minduntalan Amandez meztelen melléhez és hasához ragadt.

– Nadrágot persze nem hoztál – nézett rá szemrehányóan – Farmernadrágban legyen partizán?

– Sietnem kellett – védekezett Koszorú – Nem gondolhattam mindenre: bármelyik pillanatban⁶⁴³ meglephettek a raktárban...

⁶³⁹ G zakót<viseljenek>

⁶⁴⁰ G gondolata<.>ikat

⁶⁴¹ két bontatlan: G két <üveg b> bontatlan

⁶⁴² T, HPT5, B csomagtartót,

⁶⁴³ bármelyik pillanatban: G <minden pillanatban>

– Mindent amire szükségünk van, fel kellett⁶⁴⁴ volna írni egy darab papírra – mondta komoly, megfontolt hangon Jézus. – Kissé hátrébb lépett, és összecsippentett szemmel végigmérte Amandezt.

– Ebben a kitérdelt nadrágban nyugodtan lehetsz partizán.

Amandez a zsebébe nyúlt: kulcsokat, piszkos zsebkendőt, százforintos bankjegyeket és aprópénzt halászott ki. A kulcsokat és a zsebkendőt visszatette a zsebébe, a pénzt pedig odanyújtotta Jézusnak, aki már a fejébe nyomta az SS tiszti sapkát⁶⁴⁵ és mint egy láthatatlan tükör előtt illegve, összehúzott szemmel ellenőrizte a hatást.

– Szegény akarok lenni – vonta meg a vállát zavartan Amandez – és azt hiszem, ebédelnem se kellett volna: egy csöppet se vagyok éhes mint *ők*...⁶⁴⁶

– De biztosan fázol legalább – vigasztalta Koszorú – Erre⁶⁴⁷ igazán nem gondolhattunk: de ha akarod, a vállatásnál még egy cigarettát se kapsz.

Amandez szeme fölcsillant, mint akit súlyos gondoktól szabadított meg egy utolsó percben jött jótanács.

– Igazad van: ne adjatok cigarettát, még akkor se, ha könyörögnék érte. – Kis szünet után hozzátette: – Addig se gyújtok rá, amíg elkezdjük.

Tíz perc múlva ott álltak beöltözve: a partizán, az⁶⁴⁸ SS hadnagy Jézus, és Koszorú.

– Nem bántad meg? – kérdezte Jézus a keményre fagyott sárgöröngyökön topogó partizánt. – Bizonytalan, rábeszélő hangon mondta: – Hagyjuk⁶⁴⁹ a fenébe, Amandez. Senki se hiszi, hogy gyáva voltál...

– Kisorsoltuk – hangzott a válasz – Nem mi döntöttünk, hanem a véletlen. Hirtelen Jézushoz ugrott⁶⁵⁰ és az⁶⁵¹ arcába köpött. – Talán *te* nem merted volna végigcsinálni! Gyáva, szemét fasiszta gyilkosok!

De csak egyszer üthette meg a hadnagyot: a százados kimért, pontos mozdulattal az arcába csapott a géppisztolytussal. Amandez oldalt a földre bukott, homlokán vékony, piros ránc jelent meg, mint egy gondolat, és a szeme felé szökött.

– Kommunista disznó, kik a társaid?

Koszorú belerúgott a magasra húzott térdekkel kucorgó testbe.⁶⁵² Aztán szeme keményen Jézusra villant, az görcsösen lehunyta a magáét, lába rúgásra lendült, és hogy ne hallja annyira a nyögéseket és a rúgások tompa puffanásait, együtt ordított Koszorúval:

– Kik a társaid, disznó? Neveket mondj! Kik a társaid?

Amandez, az elfogott partizán alig érzett fájdalmat. Hálásan gondolt a hegyek között meghúzódó társaira, akik a veszélyes küldetés előtt kényeztető gyengédséggel vették körül: dupla porció babfőzeléket kapott⁶⁵³ és a zsákmányolt konyakból is megittatták. Tudta, hogy nem érdemes árulónak lennie: mindenképpen megölik. Ha elárulja a neveket, akkor is. Legfeljebb kevesebbet szenved. Amandez fiatal volt ugyan, de komoly és megfontolt harcos, akit tapasztalt férfiak szemeltek ki egy ilyen fontos feladat végrehajtására. A feladatot nem teljesítheti, ez talán nem is az ő hibája, bár ha meggondoljuk, lehetett volna óvatosabb, körültekintőbb. Mindegy már: ezen nem érdemes rágódni. Egyetlen kötelessége maradt:

⁶⁴⁴ G <kell>

⁶⁴⁵ T, HPT5, B sapkát,

⁶⁴⁶ [T, HPT5 és B nem emelik ki ezt a szót]

⁶⁴⁷ G <Mindenre>

⁶⁴⁸ G <azS>

⁶⁴⁹ G <H>hagyjuk

⁶⁵⁰ T, HPT5, B ugrott,

⁶⁵¹ és az: G és <.....> az

⁶⁵² G testbe, <a gyerekek szoktak így aludni.> T HPT5 B [a kiadások e szöveghelyhez fűzött lábjegyzete: „Az eredeti gépiratban itt vessző áll, utána x-ek által törölt szavak, melynek feloldása: »a gyerekek szoktak így aludni« (bizonytalan olvasat).”]

⁶⁵³ T, HPT5 kapott,

hallgatni, nem árulni el a benne bízó társakat. Jobb lett volna fegyverrel a kezében harc közben meghalni, mint így, mikor a fonákjára fordult logika szerint egyetlen lehetősége a cselekvésre nem cselekedni: tűrni, hallgatni, mindent eltűrni és mindenáron hallgatni. Vagy ez a passzív magatartás csak látszólagos, és aktívabb élete⁶⁵⁴ minden cselekedeténél? Ha nem hallgat, megölik a társait is, megölik a szabadságot. Amandez, az elfogott partizán, míg kínjában a megfagyott földön hempergett, a kínál is világosabb és fénylőbb bizonyossággal érezte – a fájdalom, a halál⁶⁵⁵ és a saját árulásától való félelem csak segítette ebben a felismerésben –[.] hogy életének csupán ez az egyetlen cselekedete ad látható, tapintható értelmet: titkon mindig lehetőséget, esélyt könyörgött a sorstól, egy mindent eldöntő pillanatot várt; nem mutatkozhat gyöngének és méltatlannak, mikor érkezett. Eddig hiába élt. Sem a nők, sem a kényeztető szülői kezek nem adhattak neki semmit, amelyet igazán fontosnak érzett volna. De ezek a félszeg szerelmekben és munka nélkül eltöltött évek megpuhították, megtörtek benne minden ellenállást; azokat a férfiakat se tudta megtéveszteni ott a hegyek között, mindezt látták összevénzett, rémült arcán, kerekre tágult szemein, mikor egy hideg novemberi hajnalon valósággal a lábuk elé esett, – a tulajdon merészsége miatt érzett büszkeségét és a társakat előre lenéző gögöt, hisz ők nem egy meleg, kényelmes otthont hagytak el, valószínűleg soha nem éltek másként a világban, mint egyik napról a másikra, mindig üldözötten, ezt a szánandó büszkeséget és gögöt egyszeriben megtörte, nevetségessé tette csupán a hozzájuk vezető út és a hideg. Néhány testébe akaszkodó bokortüske elég volt ahhoz, hogy alázatossá váljék, mint a tűztől elrúgott kutya. Lassan, nagyon lassan bíztak meg benne, gyanakodva méregették a közjük csöppent idegent, aki mindig jobban fázott és mindig éhesebb volt, mint ők, akiknek ez volt a megszokott. Végül is elfogadták olyannak, amilyen volt; ez⁶⁵⁶ mindig inkább pusztán idő kérdése, mint a józan fontolgatás. Velük harcolt fegyverrel a kezében a gyűlölt hódítók ellen, és nem viselkedett gyáva férfi módjára. Amennyire rettegett egykor a tüskétől is, később⁶⁵⁷ mint aki berúgott a nyakába szakadt szabadságtól, a halálra is vállat vont és legyintett. Talán nem tudták, de világosan érezték, hogy Amandez partizán ereje ijesztő gyöngeségében rejlik, életmegvetésében, amely sajátos, forró, önfeláldozó emberszeretethez kapcsolódott – bátorsága, halálmegvetése így a helyére került szemükben, és ha mint egy szabad és boldog életért tudatosan cselekvő ember nem is volt közjük való, de önmarcangoló⁶⁵⁸ hűségének felismerése meghatározta végre igazi helyét és szerepét.⁶⁵⁹

Amandez, az elfogott partizán összepréselte a száját, és megvetéssel hárította⁶⁶⁰ el a verésben elfáradt hóhérok odakínált cigarettatárcáját. Nem árulta el társait, kitartott az utolsó pillanatig. Kínjainak és győzelme csontjáig átérzett mámorának a hadnagy rohamkése vetett véget.

A két SS tiszt lihegve állt egymás mellett, lábuk előtt a halott.

– Szemét – lihegett a százados – Láttam: beszélt volna. Túl könnyű volt neki. Gyorsan csináltuk.

Jézus elhajította a véres kést, és lassan a kocsihoz ment. Koszorú köpött egyet, rágyújtott, aztán követte. Pénzdarabot vett ki a zsebéből. Földobta a pénzt, és Jézus felkiáltott:

⁶⁵⁴ aktívabb élete: G aktívabb <...> élete

⁶⁵⁵ G halál<t>

⁶⁵⁶ volt; [...] ez: volt; <hog> <az> <embert> <befogadják-e, az> <többyire> <idő> <és> <kitartás> <kérdése> <nem> <valami> <józan> <megfontolás> <alapján, hanem mert> ez T HPt5 B [a kiadások e szöveghelyhez fűzött lábjegyzete: „Itt ismét x-ek által törölt rész látható; feloldása: »hog> az embert befogadják-e, az többyire idő és kitartás kérdése: nem valami józan megfontolás alapján, hanem mert« (bizonytalan olvasat)"]

⁶⁵⁷ T HPt5 B később,

⁶⁵⁸ G <önfeláldo>

⁶⁵⁹ G szerepét. <közöttük>

⁶⁶⁰ G <utasította>

– Írás!

Lehajoltak, megnézték.

– Válassz – mondta Koszorú.⁶⁶¹

– Én öltem meg... – mondta Jézus – Maradok én a tiszt...

– Minek magyarázkodsz? – nézett rá Koszorú – Iszol egy kortyot?

Meghúzták a konyakosüveget, aztán Koszorú lehajigálva⁶⁶² magáról az egyenruhát festékfoltos zubbonyt húzott fel helyette. Majd lassú, ünnepélyes mozdulattal fölemelte a törött nyelű vörös zászlót, a halotthoz lépett, és szakadozott vásznával letakarta az arcát.

– És a ruhák? – kérdezte Jézus – A kocsi?

– Igazad van – bólintott Koszorú.

Benzinnel öntötték le a földre dobált ruhadarabokat, fagéppisztolyt, a kocsi üléseit, a fölnyitott motorházat, a kerekeket. Gyufa lobbant, és a vörösén felcsapó láng megvilágította az arcukat, mint egy bizonytalanul megsejtett igazság. Aztán Jézus feszes, katonás, Koszorú nesztelen, lopakodó léptekkel elindult vissza, a város felé.

A szövegátírásról

A *Partizánok* szerzői címmel ellátott szöveg mindössze egyetlen, kék tollal írt autográf, valamint gépiratos javításokkal ellátott gépiratpéldányban maradt fenn. A feltehetően készre formált változatot őrző, hét lap terjedelmű, számozott oldalakból álló szövegforrás kevés javítást tartalmaz, minden bizonnyal közlésre kész tisztázat. A hetedik lap alja tépett. A Szegedi Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely által 1/22-es jelzettel ellátott gépiratban a kiemeléseket ritkított karakterekkel jelöli a szerző, ennek feloldását jelen átiratban minden vonatkozó szöveghelyen a kurziválás jelenti. Szintén tendenciózusan, az új bekezdés mindig beljebb kezdést is jelent, ezt a formai tulajdonságot ezért megőriztük. Az írógép sajátosságaiból adódóan az ékezet több magánhangzóról is hiányzik, ezeket pótoltuk. Az írógépen pontosvessző sem volt, az író a kettőspontokat egészítette ki kézírással a megfelelő helyeken, ezeket a kiegészítéseket ezért külön nem jelöltük a jegyzetek között.

A főszöveget a gépiratban olvasható javításokkal teljes változat adja, az eltéréseket G szíglán közöljük, illetve ugyancsak lábjegyzetben olvashatók a 2010 óta keletkezett kiadások eltérései. A *Partizánok* című szövegnek három posztumusz kiadása ismert, mindhárom a Szegedi Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhelyhez kötődik és egyik sem kritikai igényű. 2010-ben megjelent a *Tiszatáj* folyóirat decemberi számában⁶⁶³ (jelen közlésben ennek a változatnak a szíglája T); valamint közreadták a Műhely 2015-ös tanulmánykötetében⁶⁶⁴ (szíglája HPT5); és a Műhelyt vezető Cserjés Katalin önálló kötetében⁶⁶⁵ (szíglája B).

Arról, hogy ez a szöveg a szerző életében miért nem jelent meg nyomtatásban és hogy mikor keletkezhetett, csak kevés információ áll rendelkezésre. A megírás körülményeiről Dobai Péter írt rövid visszaemlékezést a 2010-es évek elején,⁶⁶⁶ amely alapján – ha igaz – a szöveg valóban filmvázlatnak íródott – miként erről a cím fölött a felső margón jobbra zárt,

⁶⁶¹ T, HPT5, B – mondta.

⁶⁶² Koszorú lehajigálva: Koszorú <a> <ledobott egyenruha> lehajigálva

⁶⁶³ HAJNÓCZY Péter: „Partizánok”, *Tiszatáj* 64, 12. sz. (2010): 51–55.

⁶⁶⁴ HAJNÓCZY Péter, „Partizánok”, in *Hajnóczy a könyvtárban ...a kékből kell kiindulni... – vége/láthatatlan párbeszédben* –, szerk. CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 111–116, Hajnóczy-tanulmányok 5 (Szeged: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép-Szöveg Testvérület, 2016).

⁶⁶⁵ HAJNÓCZY PÉTER, „Partizánok”, in *Bajnok: „A megnyílt elzárja roppnat távolság...”: A hagyaték mint az előhívás és szembesülés tere: Szövegek a Hajnóczy Péter-hagyatékból kommentárokkal 2009–2020*, szerk. CSERJÉS Katalin és KANCSÓ János, 37–41 (Tótkomlós: [magánkiadás], 2021).

⁶⁶⁶ DOBAI, „Kommentárok...”

kék tollal írt autográf műfajmegjelölés is tudósít –, de legalábbis azzal a céllal jött létre, hogy némi bevételi forrást jelentsen szerzőjének. Dobai szerint Hajnóczy azzal adta át neki a szöveget, hogy mihamarabb próbálja meg eladni a Mafilm valamelyik stúdiójában. Mint írja: „A kutya sem olvasta el soha ezeket a filmvázlatokat, csak fizetett a Filmgyár, hogy segítsen a szerzőn. És ez meg is történt: Nem jó írása ez Péternek, egy hajnalon csapta össze, hogy már délelőtt vigyük ki a Filmgyárba.”⁶⁶⁷ Ennek azonban némiképp ellentmond, hogy a szöveg kidolgozottsága felületes olvasás alkalmával is szembeötlő (erre utal Tóth F. Péter is vonatkozó kommentárjában),⁶⁶⁸ ám a különböző narrato-poétikai eljárások alaposabb vizsgálata elmélyültebb értelmezést kíván. Dobai nem említi, hogy a felidézett eset melyik évben történt, de a szöveg sajátosságai okán keletkezése leginkább a „korai pályaszakasz” idejére tehető. Ennek megfelelően Hoványi Márton és Herczeg Sára is 1970–73-ra datálták az írást.⁶⁶⁹ Témája és elbeszéléstechnikai jellemzői alapján különösen a *Ki a macska?* (1962) című rövid elbeszélés és az első két szerzői kötet (*A fűtő*, 1975; *M*, 1977) darabjainak szövegvilágával áll kapcsolatban, valamint Golding és Hemingway prózájának hatását örzi.⁶⁷⁰ Szürreális jegyei, metaleptikus szerkesztésmódja és az Amandez név szerepeltetése miatt továbbá a latin-amerikai irodalom jelentős életművei (Cortázar, Borges) is eszünkbe juthatnak róla.

⁶⁶⁷ Uo. 91.

⁶⁶⁸ Úgy fogalmaz: „koncentrált szellemi munkának” tűnik, illetve „[m]aga a szöveg rövid, mégis rendkívül összetett. Három figurát mozgat, ezek azonban folyamatosan átlényegülésen esnek át, felülírva, negligálva előző szerepeiket.” TÓTH F. Péter, „Amandez ijesztő gyöngesége (Hajnóczy Péter: *Partizánok*)”, in *Énekelt...*, 88–90, 88.

⁶⁶⁹ HOVÁNYI és HERCZEG, „Folyamatban...”, 203.

⁶⁷⁰ Vászolyi Erik visszaemlékezése alapján a hatvanas években Hemingway novelláit tudatosan és bevallottan „elemezte és utánozta” Hajnóczy. SZERDAHELYI Zoltán, „Interjú Vászolyi Erikkel Hajnóczy Péterről”, *Beszélő* 3, 1. sz. (2009): 67–71, 67.

1 FILMVAZLAT

1/22

PARTIZÁNOK

1

Olyan volt a ruházatuk, mint akik valamilyen maguk előtt se tisztázott okból szégyellik, hogy frissen vasalt nadrágot és zakókat viseljenek, pedig elég tehetős családok gyermekei voltak ahhoz, hogy különösen tetsző, habergó, zűrzavaros gondolataikat tekintettel a közeledő télre például hóprémmeel burkolt koponyák mögé rejtsek.

Toprongyosan és dideregve ültek Amandez, a festőnövendék kocsi-jában, - mind a hárman eléggé a pohár fenekére néztek, de egyelőre nem látszott rajtuk az ital hatása, és tartalékban két konvaks bon-tatlan üveg konvakjuk is volt, - a kocsi csaknem zajtalanul gördült a város egyik legdivatosabb és legfényesebb utcáján, s mire az egyik tartalék üveg is kiürült, a fények is megkeptak, elveszték, a sötétséget nem enyhítette, hanem hangsúlyozta egy-egy a múlt századból ittfelej-tett, gázlampa pislikelő fénye. Amandez megállította a kocsit, és hátra-nézett a másik kettőre.

- Öltözzünk - mondta.

- Nem olyan sürgős - ránta a fejét Koszoru - Van még pia, és elszívhatunk egy cigarettát.

- Te leszel a százados? - vigyorgott rá Amandez.

Jézus, a harmadik, akit szelíd, jószág után könyörgő arccal neveztek így, meghuzta a konvakosüveget és cigarettával kínálta ba-rátait.

- Na nem gondoltad meg, Amandez: a legfontosabb a jelszó!

Apa cuka funda luka, funda kávé kamanduka, ap cuk funda luk, funda kávé kamanduk!

- Tudom - legyintett Amandez - Egy kicsit hosszú, de ugyse lesz szükségem rá.

- Azt seha nem tudhated - rázta a fejét Jézus - Jobb ha fennhangon elmended néhányszor, és ha még is meggondol-
tad volna, elég csak elkezdeni: apa cuka... Minek mondanád végig az egészet?

- Vagy csak annyit mondasz, hogy "kamanduk" - aján-
letta Keszzeru - Azt, amit akarsz.

- Semmit se fogok mondani.

Sürgetőn nézett rájuk.

- Ti csak huzzátok az időt, én mindenesetre átöltö-
zöm.

Kiszállt a kecsiből, kinyitotta a csomagtartót és
összegöngyölt ruhadarabokat és különféle tárgyakat dobalt a
földre: SS egyenruhát, fagéppisztolyt, szakadt, piros festékkel
bevérzett ingeket, zubbonyokat, rehamkést és egy törött nyelű,
melyrágta lyukakkal berített vörös zászlót. Ezeket a helmikat
Keszzeru lepta a Filmgyár Központi Kellékraktárából, ahol mint
segédmunkás dolgozott.

Amandez egy vérfeltos inget választott, de a vörös
elajfesték, amellyel Keszzeru kente be, még csak félig száradt
meg, és az ing minduntalan Amandez megtelen melléhez és hasához
ragadt.

- Nadrágot perase nem hoztál - nézett rá szemrehá-
nyón - Farmernadrágban legyenek partizán?

- Sietnem kellett - védekezett Keszzeru - Nem gon-
delhattam mindenre: ^{6. árnyék 14. h. pillanat 6.94} minden ~~pillanatban~~ meglephettek a raktárban...

- Mindent amire szükségünk van, fel ~~hozt~~

kellett volna írni egy darab papírra - mondta komoly, megfontolt hangon Jézus. - Kissé hátrább lépett, és összezsíppentett szemmel végigmérte Amandezt.

- Ebben a kitérdelt nadrágban nyugodtan lehetsz partizán.

Amandez a zsebébe nyúlt: kulcsokat, piszkos zsebkendőt, százas-ferintes bankjegyeket és aprópénzt halászott ki. A kulcsokat és a zsebkendőt visszatette a zsebébe, a pénzt pedig edanyújtotta Jézusnak, aki már a fejébe nyemta az SS tiszti sapkát és mint egy láthatatlan tükör előtt illegve, összehuzott szemmel ellenőrizte a hatást.

- Szegény akarek lenni - venta meg a vállát zavartan Amandez - és azt hiszem, ebédelnem se kellett volna: egy csöppet se vagyok éhes mint ő k...

- De biztosan fárad legalább - vigasztalta Keszaru - ^{Erre} ~~mindenképp~~ igazán nem gondolhattunk: de ha akared, a vállatásnál még egy cigarettát se kapsz.

Amandez szeme fölcsilliant, mint akit súlyos gondoktól szabadított meg egy utolsó percben jött jótanács.

- Igazad van: ne adjatek cigarettát, még akkor se, ha könyörögnék érte. - Kis szünet után hozzátette: - Addig se gyujtek rá, amig elkezdjük.

Tíz perw múlva ott álltak beöltözve: a partizán, ~~xxx~~ az SS hadnagy Jézus, és Keszaru.

- Nem bántad meg? - kérdezte Jézus a keményre fagyott sárgöröngyökön tepergő partizánt. - Bizonytalan, rábessélő hangon mondta: - ~~H~~agyjuk a fenébe, Amandez. Senki se hiszi, hogy gyáva voltál...

- Kiserseltük - hangzott a válasza - Nem mi döntöttünk, hanem a véletlen. Hirtelen Jézushez ugrott és ~~xxxxxxxx~~ az arcába köpött. - Talán t e nem merted volna végigcsinálni! Gyáva, szemét

fasiszta gyilkosok!

De csak egyszer üthette meg a hadnagyot: a százados kimért, pentes mezdulattal az arcába csapott a géppisztolytussal. Amandez eldalt a földre bukott, hemleken vékony, pires ránc jelent meg, mint egy gondolat, és a szeme felé szökött.

- Kommunista disznó, kik a társaid?

Keszseru belerugott a magasra huzott térdekkel kucorgó testbe, ~~x xxxxxxxx xxxxxxxx izz kinnix~~ Aztán szeme keményen Jézusra villant, az göresösen lehunyta a magát, lába rugásra lendült, és hogy ne hallja annyira a nyögéseket és a rugások tempa puffanásait, együtt ordított Keszseruval:

- Kik a társaid, disznó? Neveket mondj! Kik a társaid?

Amandez, az elfogott partizán alig érzett fájdalmat. Hálá-
san gondolt a hegyek között meghúzódó társaira, akik a veszélyes kül-
detés előtt kényeztető gyengédséggel vették körül: dupla porció bab-
főzeléket kapott és a zsákmányelt kenyérből is megittatták. Tudta, hogy
(nem)
(érdemes árulónak lennie: mindenképpen megölik. Ha elárulja a neveket,
akkor is. Legfeljebb kevesebbet szenved. Amandez fiatal volt ugyan,
de komoly és megfontelt harcos, akik tapasztalt férfiak szemeltek ki
egy ilyen fontos feladat végrehajtására. A feladatot nem teljesítheti,
ez talán nem is az ő hibája, bár ha meggondoljuk, lehetett volna óva-
tesabb, körültekintőbb. Mindegy már: ezen nem érdemes rágódni. Egyetlen
kötelessége maradt: hallgatni, nem árulni el a benne bízó társakat. Jobb
lett volna fegyverrel a kézben harc közben meghalni, mint így, mikor
a fenékjára fordult logika szerint egyetlen lehetősége a cselekvésre
nem cselekedni: tőrni, hallgatni, mindent eltűrni és mindenáron hallgat-
ni. Vagy ez a passzív magatartás csak látszólagos, és aktívabb ~~élete~~
élete minden cselekedeténél? Ha nem hallgat, megölik a társait is,
megölik a szabadságot. Amandez, az elfogott partizán, míg kinjában a

megfagyott földön hempergett, a kiinnál is világosabb és fénylőbb
bizonyossággal érezte - a fájdalom, a halál és a saját arulasától
való félelem csak segítette ebben a felismerésben - hogy életének
csupán ez az egyetlen cselekedete ad látható, tapintható értel-
met: titkon mindig lehetőséget, esélyt könyörgött a sorstól, egy min-
dent eldöntő pillanatot várt; nem mutatkozhat gyöngének és méltat-
lannak, mikor elérkezett. Eddig hiába élt. Sem a nők, sem a kényeztető
szülői kezek nem adhattak neki semmit, amelyet igazán fontosnak ér-
zett volna. De ezek a félszeg szerelmekben és munka nélkül eltöl-
tött évek megpuhitották, megtörték benne minden ellenállást; azokat
a férfiakat se tudta megtéveszteni ott a hegyek között, mindezt lát-
ták összevázott, rémült arcán, kerekre tárgult szemén, mikor egy hi-
deg novemberi hajnalon valósággal a lábuk elé esett, - a tulajdon
merészsége miatt érzett büszkeségét és a társakat előre lenéző
gőgöt, hisz ők nem egy meleg, kényelmes otthont hagytak el, valószi-
nűleg soha nem éltek másként a világban, mint egyik napról a másikra,
mindig üldözötten, ezt a számandó büszkeséget és gőgöt egyszeriben
megtörte, nevetségessé tette csupán a hozzájuk vezető ut és a hideg.
Néhány testébe akaszódó bekertűske elég volt ahhoz, hogy alázatossá
válják, mint a tüztől elrugett kutya. Lassan, nagyon lassan bistak meg
benné, gyanakodva méregették a közójük csöppent idegent, aki mindig
jobbba fázott és mindig éhesebb volt, mint ők, akiknek ez volt a meg-
szekett. Végül is elfogadták olyannak, amilyen volt, hogy az emberek
szerepeiknek, a többnyire idő és kikapcsolás kényelmén nem voltak hajlandók
megfontoltnak alaptól, mindezt ez mindig inkább pusztán idő kérdése,
mint a józan fontolgatásé. Velük harcolt fegyverrel a kezében a gyü-
lölt hódítók ellen, és nem viselkedett gyáva férfi módjára. Amennyire
rettegett egykor a tüskétől is, mint aki berugott a nyakába szakadt
szabadságtól, a halálra is csak vállat vent és legyintett.

Talán nem tudták, de világosan érezték, hogy Amandez partizán ereje ijesztő gyöngeségében rejlik, életmegvetésében, amely sajátos, ferró, önfeláldozó emberszeretethez kapcsolódott -
- bátorsága, halálmegvetése így a helyére került szemükben, és ha mint egy szabad és beldög életért tudatosan cselekvő ember nem is velt közülük való, de ~~hívták~~ önmarcangoló hűségének felismerése meghatározta végre igazi helyét és szerepét. ~~hívták~~

Amandez, az elfogott partizán összepréselte a száját, és megvetéssel ~~hívták~~ el a verésben elfáradt hódérek odakinált cigarettatárcáját. Nem árulta el tarsait, kitartott az utolsó pillanatig. Kinjainak és győzelme csentjéig átérzett mámerának a hadnagy roharkése vetett véget.

A két SS tiszt lihegve állt egymás mellett, lábuk előtt a halott.

- Szemét - lihegett a százados - Láttam: beszélt volna. Tul könnyű volt neki. Gyorsan csináltuk.

Jézus elhajította a véres kést, és lassan a kecsihez ment. Keszoru köpött egyet, rágyújtott, aztán követte. Pénzadarabot vett ki a zsebéből. Földobta a pénzt, és Jézus felkiáltott:

- Irás!

Lehajeltak, megnézték.

- Válassz - mondta Keszoru.

- Én öltem meg... - mondta Jézus - Maradek én a tiszt...

- Minek magyarázkodsz? - nézett rá Keszoru -

- Iszol egy kertyet?

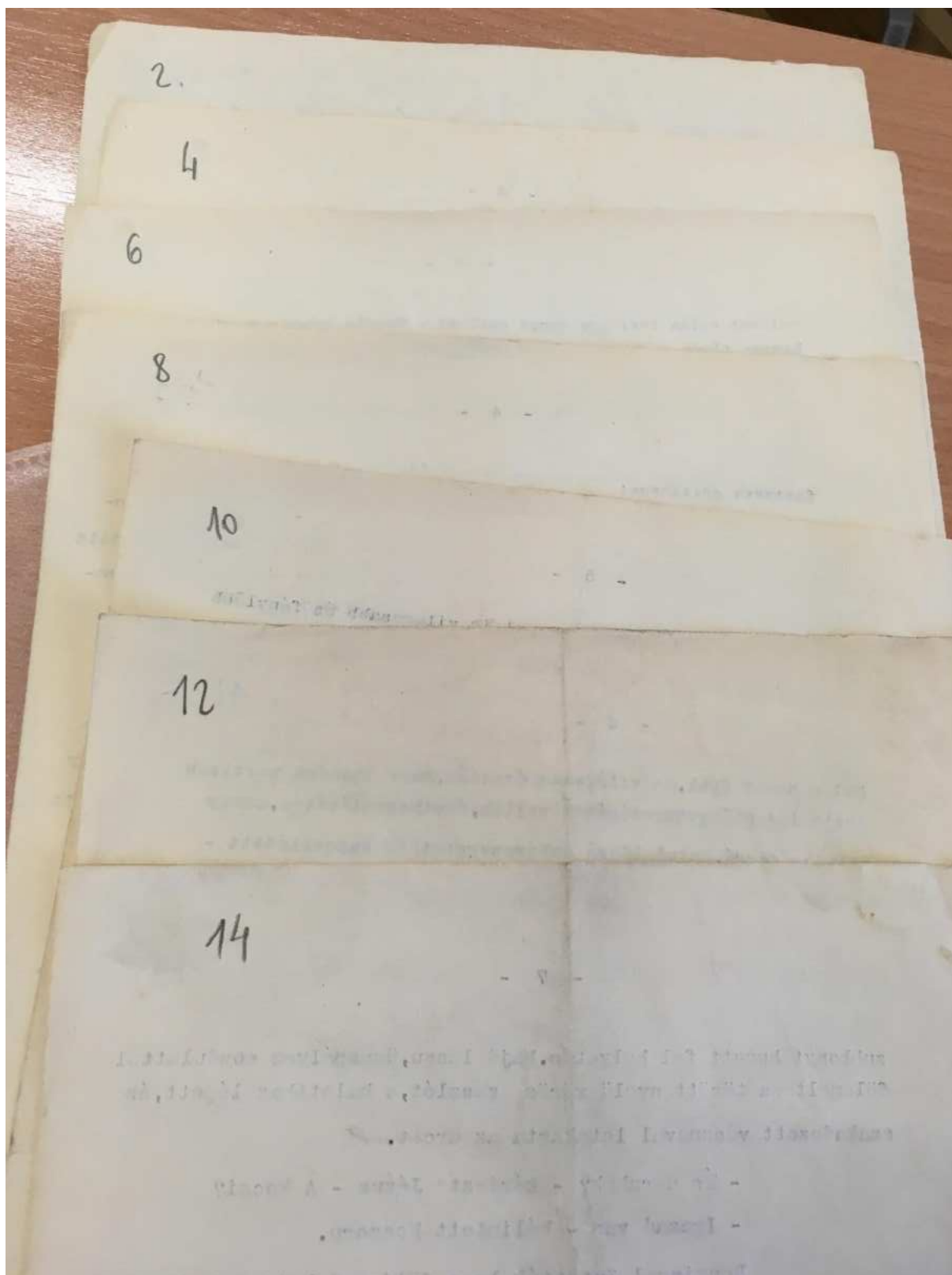
Meghuzták a kenyakesüveget, aztán Keszoru ~~x~~ ~~hívták~~ lehajigálva magáról az egyenruhát festékfeltes

zubbonyt huzott fel helyette. Majd lassu, ünnepélyes mozdulattal fölemelte a törött nyelvű vörös zászlót, a haletthez lépett, és szakadozott vásznával letakarta az arcát.

- És a ruhák? - kérdezte Jézus - A kecsi?

- Igazad van - bólintott Koszeru.

Benzinnel öntötték le a földre dobált ruhadarabokat, fagéppisztelyt, a kecsi üléseit, a fölnyitott motorházat, a kerekeket. Gyufa lobbant, és a vörösen fölcsapó láng megvilágította az arcukat, mint egy bizonytalanul megsejtett igazság. Aztán Jézus feszes, katonás, Koszeru nesztelen, lopakodó léptekkel elindult vissza, a város felé.

11.2.4. Melléklet (4): [„Ott lesz-e a banánszoknyás...”]

[„OTT LESZ-E A BANÁNSZOKNYÁS...”]⁶⁷¹

„Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?”

Az órára, aztán a feleségére nézett. A hunyt szemű arc súlyosan, mozdulatlanul feküdt a párnán, mint egy sima, fehér széndarab. A buszmegállóban várakozók közt ott volt a rövid⁶⁷² „banánszoknyát” viselő parasztlány és M. úgy látta: szigorú, sőt számonkérő⁶⁷³ arckifejezéssel veszi tudomásul megjelenését, mintha valami igen fontos dolgot mulasztott volna megtenni érte, a kötelességét, amit mindeddig húzott–halogatott, s most, e mai napon a haladék lejárt.⁶⁷⁴

„De hát: még csak eszembe se jutott, hogy leszólítsam.”

Igaz⁶⁷⁵ volt; ugyanakkor el kellett ismernie, hogy az erényes magaviseletre bizonyos kényszerítő erejű körülmények által mintegy utasítatik: ha a főváros közelében is, de faluban laknak, a lánynak nyilván „völegénye”⁶⁷⁶ van, ő maga pedig „nős”⁶⁷⁷ ember”, és főként: igazán nem tetszik neki a lány.

„A fűtő-hirdetés ügyében jöttem, ami az újságban megjelent.”

Ha nem is éppen szó szerint ezt, mindenesetre valami ehhez igen hasonló, ügyetlen és nyelvtanilag is kétségtelenül helytelen mondattal kezdett volna M. a mondókájába,⁶⁷⁸ a fekete hajú, ötvenes hölgy, a személyzeti osztály helyettes vezetője, vidáman csillogó szemmel rámosolygott, – M.-nek⁶⁷⁹ úgy tűnt, mintha csibészesen rákacsintott volna – és: „tessék csak helyet foglalni, kérem, csupán egy perc az egész!”

M. leült az ajtó mellett álló asztalka mellé arra a székre, amely az ajtóhoz közelebb, a személyzeti helyettes vezetőjének íróasztalától pedig távolabb esett és a cipője orra előtt a helyiség⁶⁸⁰ padlózatát beborító szőnyeg mintázatát kezdte nézegetni. Eközben a barátságosan mosolygó hölgy folytatta nyilvánvalóan hivatalos megbeszélését azzal a pufajkás⁶⁸¹ és gumicsizmát viselő férfival, aki az íróasztala előtt állt, kopott bárányszőr kucsmáját a derekán összefont kezében erős szorítással markolva, mint valami gyanús, ezen a helyen egy csöppet sem kíváncsi tárgyat.

– Én kérem nem vagyok köteles... – hallotta M. akaratlanul a gumicsizma mély, rekedt és nyugtalan hangját – mért volnák köteles, amikor nem vagyok köteles... – Hangosan megszívta az orrát, száját megtörölte a keze fejével,⁶⁸² – Új vécéartályokat kell venni, ezek elrohadtak... – Köhögni kezdett, és jobb kezével keményen megmarkolta gyanús kucsmáját.

De M. mindezt már csak félfüllel hallotta, a szőnyeg mintázatának szemlélésébe mélyedt: fejét forgatva bámulta a láthatólag finom és drága anyagból szőtt műremeket. Égszínké

⁶⁷¹ T, B [ezek a kiadások a szöveg első mondatát címként kezelik, valamint T elhagyja róla az idézőjeleket is; a szöveg mindkét kiadásban az alábbi mondattal kezdődik: Az órára, aztán a feleségére nézett.]

⁶⁷² Ga Gb Gc G3 rövid, G1 G2 rövid<,>

⁶⁷³ sőt számonkérő: Ga Gb Gc sőt <csaknem> számonkérő

⁶⁷⁴ érte, [...] lejárt: Ga Gb Gc érte, <amit megtenni egyedül az ő kötelessége,> <volt,> <s ez a mulasztás immár nem egyszeri, nem szorítható a türelem mégoly rugalmasan értelmezett határai közé, hanem ismételt, megfontolt szándékkal elkövetett.> a kötelességét, amit mindeddig húzott <és> – halogatott, s most, e mai napon a haladék lejárt.

⁶⁷⁵ T B Igaza

⁶⁷⁶ [B változatban a nyitó gondolatjel hiányzik]

⁶⁷⁷ [B változatban a nyitó gondolatjel hiányzik]

⁶⁷⁸ T B mondókájába,

⁶⁷⁹ G1 G2 G3 <ennek>

⁶⁸⁰ G1 G2 G3 helyiség<et>

⁶⁸¹ G1 G2 G3 pu<a>fajkás T pufajkát

⁶⁸² T fejével.

tengeren piros-fehér hajó tartott a kétoldalt komor-fenségesen magasló hegyláncok koszorúta öbölbe, a hegycsúcsokon hó szikrázik, és a hajó fehér, lassan szétterülő, gyöngyöző nyomdokvize. A⁶⁸³ hajó fölött sirályok cikáztak.

M.[,] mint aki titkos parancsnak engedelmeskedik[,], kissé jobbra mozdította a fejét, a tenger lányan hullámozott, habos tajtékot vetett a nyomdokvíz, a hajó lassan, méltóságteljesen siklott az öböl felé. M. szinte magához sem térve az ámulatból⁶⁸⁴ balra mozdította a fejét, és a hajó ellenirányba, a nyílt tenger felé úszott...

– Ki kell jelentenem, kérem: igenis köteles!

– Nem, tévedni tetszik, nem vagyok köteles...

M. elkapta a szemét a hajóról; akarva akaratlanul hallgatózni kezdett. És ki tudja⁶⁸⁵ miért, egy csöppet⁶⁸⁶ sem lepődött meg, hogy a barátságosan rámosolygó, fekete hajú asszony most hirtelen megszívja az orrát, a hangja pedig mély, rekedt és nyugtalan, mint az imént a gumicsizmás férfié.

– Vécésészék – törölte meg halványan rúzosott ajkát csak úgy a keze fejével.⁶⁸⁷ – A vécésészéket is köteles...az ülőkét is...

– Az ülőkét az asztalosműhely köteles...

– Persze esik széjjel az ülőke, onnat állnak fel vécétartályt szerelni...

– Mér⁶⁸⁸ állnak fel, mikor nem vagyok köteles? A Gazdasági Hivatal új tartályokat venni...

– Nem, tévedésben van efelől, mert éppen ellenkezőleg:⁶⁸⁹ köteles...

– Mit mondhatnák rá, kiskeziticsókolom? Nem vagyok köteles...

– Nézze, én nem ígérek semmit...Elszámolhatunk magának tizenkét túlórát, de az is lehet, hogy nem számolunk el tizenkét túlórát: ha nem köteles, akkor nem köteles...

– Húsz túlóra...⁶⁹⁰

– Tizenkettő...

– Húsz...

– Nem ígérhetek semmit, ehhez nincs jogköröm. Tizenkét túlóráról megkapja a papírt, ha megjavítja a tartályokat...

– Tizenkettőért nem vagyok köteles...

A szövegátírásról

A közlés alapjául szolgáló szövegforrás egy négy lap terjedelmű cím nélküli gépirat (szíglája G1) a lapok rectóján oldalszámokkal, de a két első oldalon nincs oldalszám, a számozás a harmadik oldalon kettessel kezdődik. Az első oldal felső egyharmada üres. A gépiraton a szerző kék tollal írt kéziratos, valamint írógépes javításai olvashatók. Ennek a példánynak két másolata is elérhető a hagyatékban (szígláik G2 és G3), mindhárom példány ugyanazt a szövegváltozatot rögzíti, javításaik azonosak. A szöveg első négy mondatának egy korábbi változata három másik, egyenként egy lap terjedelmű gépiratban is fennmaradt, ezek szíglái a Ga; Gb és Gc. Javításait a szerző a G1; G2 és G3 forrásokon olvasható változatba átemelte, az ezeken olvasható első négy mondat tehát Ga; Gb és Gc különböző változataiból összefűszült tisztázat. Ga lapon a bekezdés bal felső sarkában a bal margón kék tollal írt

⁶⁸³ nyomdokvize. A: G1 G2 G3 nyomdokvize: <az,> A T B nyomdokvize! A

⁶⁸⁴ T B ámulatból,

⁶⁸⁵ T B tudja,

⁶⁸⁶ G1 G2 G3 cs<ü>öppet

⁶⁸⁷ Javítva ebből: G1 G2 G3 kezefejevel. B kezefejevel.

⁶⁸⁸ T B Mért

⁶⁸⁹ T B ellenkezőleg,

⁶⁹⁰ G1 G2 G3 t<z>ülóra...

autográf bejegyzés olvasható, ami egy időpontot és egy nevet rögzít: 12h Balázs, a név olvasata bizonytalan.

Ga; Gb és Gc minden bizonnyal indigóval készült, a forrásokon a gépelt szöveg és az írógépes javítások teljesen azonosak. A kéziratos javításnál azonban Gb és Gc elmozdult az indigópapír alatt, ezért az áthúzások Ga változathoz képest Gb és Gc esetében egy sorral fentebb csúsztak. Ez a magyarázat arra, hogy Ga szövegében a *csaknem* szó áthúzása Gb és Gc esetében egy sorral fentebb olvasható és a „*banánszoknyát*” szóra került, ezt ezért értelemszerűen nem tekintjük valós törlésnek, hiszen G1 (valamint az azzal megegyező G2 és G3) tisztázat(ok)ban is szerepel a „*banánszoknyát*” szó. Ugyanez, vagyis a lapok pontatlan illeszkedése a magyarázat arra is, hogy Gb és Gc lapokon miért van áthúzva az alábbi mondatrész: *mintha valami igen fontos dolgot mulasztott*. Itt az egy sorral lentebbi *amit megtenni egyedül az ő kötelessége* tagmondat áthúzása csúszott fentebb. A szerző utóbb észlelte, hogy a lapok nem pontosan illeszkedtek a kéziratos javításkor, ezért a *csaknem* szót Ga lapon újra áthúzta, így lehetséges, hogy ezen, és egyedül ezen a lapon dupla áthúzás van a *csaknem* szón, Gb és Gc lapokon viszont csak egyszeres. Az író Ga utolsó tagmondatainak elcsúszását már nem javította Gb és Gc változatokon, de a Ga-ban rögzített változatot használja G1 (valamint G2 és G2) gépirat(ok)on is. A javítás, amellet, hogy el van csúszva, Gc lapon már csak nagyon halványan látszik, de a kézírás néhány karakterisztikuma alapján (pl. a nagyköjtőjel írásakor erősen a lapra nyomta a tollat) világos, hogy Gb és Gc utolsó sorain Ga elcsúszott javítása olvasható.

A főszöveget G1 javításokkal teljes szövegváltozata alapján határoztuk meg, minden eltérést és javítást lábjegyzetben közlünk. Az írógép sajátosságaiból adódóan az ékezet több magánhangzóról is hiányzik, ezeket külön jelzés nélkül, minden esetben pótoltuk, a helyesírási és nyelvhelyességi hibákat javítottuk. Ilyen például a *helyiség* szó, amely a szerzői változatban hibásan *helység*-ként szerepel.

A Szegedi Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely fennállásának idején, azaz 2010 és 2024 között két alkalommal jelent meg kiadásban a töredék. Először a *Tempevölgy* 2019/4. számában Cserjés Katalin *A Hajnóczy-hagyatékából: Szeljegyzetek az Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?, illetve a Balatoni nyár/Terv és kampósszeg című szövegekhez – a Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely 11. és 12. publikációja; két (három) hagyatéki töredék (variáns, kísérlet, szöveg vázlat, kezdemény...) bemutatása kommentárokkal* című írásának részeként (szíglája T),⁶⁹¹ majd Cserjés Katalin a *Bajnok* című 2021-es tanulmánykötetében (szíglája B). Mindkét kiadás térközzel és csillaggal választja el a szöveg első öt mondatát a rákövetkező bekezdéstől, amely az „»A fűtő-hirdetés ügyében jöttem, ami az újságban megjelent.«” mondattal kezdődik. Az ehhez kapcsolódó kommentár szerint a tagolás beiktatására azért volt szükség, mert itt „mintha valami egészen más történet kezdődne”, vagyis az első négy mondat akár egy önálló töredékként is elgondolható e felfogás szerint, helyesebben maradéktalanul nem bizonyítható az összetartozásuk.⁶⁹² Ugyanez a kommentár egyébként a gépirat sajátosságaira is kitér, alább hosszabban idézem:

Valójában egy négylapos töredékről van szó, minden lapja ötször gépelve, a javítás különböző stádiumaiban, egy sajátos, egyelőre követhetetlen logika szerint megdolgozva, laponként némileg másként; két lap nincsen egyforma: aprólékos figyelmében a hagyaték más pontjain is feltűnni látszó munkafolyamat stádiumait mutatva. Bepillantást engedve így a szerző munkamódszerébe, csökönnyös koncentrációjába, ön-korrektíóiba, egyszersmind alapvetőnek tekinthető nagyvonalúságába, szabálytalanságába.

Fontos vonása e szövegblokknak, hogy bár a számozás folyamatos, a második oldalon mintha valami egészen más történet kezdődne, esetleg egy kisregény első rövidfejezete után egy más

⁶⁹¹ HAJNÓCZY Péter, Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?, *Tempevölgy* 11, 4. sz. (2019): 68–69.

⁶⁹² CSERJÉS, „A Hajnóczy-hagyatékából: Szeljegyzetek...”

szál indulna. A második szövegoldal kezdőmondata: »A fűtő-hirdetés ügyében jöttem, ami az újságban megjelent.« A »banánszoknyás« parasztlány e második epizódból – átmenetileg? – kiürül. A hagyatékot tovább kutatva – váránk vissza!

Miután a lapokon a két különböző szövegírány, epizód formailag egyben-tartott, nem elválasztott, úgy döntök, hogy egy nagyobb elbeszélés kezdeményét, két itt induló, adott ponton majd egyfelé kanyarodó szálat tartok kezemben. E kallódó, elveszett, furcsa, örökké magát analizáló, Hajnóczy szövegeiben oly gyakran megjelenő alakmás („a férfi”) – a busszal igyekezhet akár a fűtő-hirdetésre is! Sok más, készbe formált Hajnóczy-szöveget felidéz ez az alaphelyzet. Már most elárulhatom, hogy mint szövegvizsgálót, az első szövegszál lidérces asszony-arca s a második szál megéledő szőnyege érdekel legjobban. Így, töredékükben is. No meg, a parányi terjedelem ellenére is jelentkező regisztráltatások.

[...]

Ismétlem: szeretném azt hinni, hogy nem két, egymástól független szövegdarab kezdetét olvasom a többszörösen legéptelt lapokon, sokszorosán, kínos igyekezettel javítgatva, hanem egy (minimum) két szálon futóra tervezett hosszabb írás kétirányú kezdetét. Sosem fogom megtudni, mi lett volna az a pont, melyen a szálak egybekapcsolódtak volna. Látna-olvasva Hajnóczy készbe formált szövegeit s a hagyatéki darabok jelentős részét, egészen meghökkentő váratlanságokkal is számolok.⁶⁹³

Ha helyesen értelmezzük a fentieket, akkor az valószínűsíthető, hogy a két kiadás (T és B) alapját egy 20 lap terjedelmű gépirat adta („négylapos töredék”, aminek „minden lapja ötször van gépelve”), de a megfogalmazás homályossága miatt szövegkritikai szempontból nehezen megállapítható bármi egyéb ezekről a kiadásokról. Annyi bizonyos, hogy a jelen közlés alapját adó 2018-ban készült digitális fakszimiléken olvasható változat nem találkozik a T és B kiadásokban olvasható változattal. Például mindkét kiadásban hiányzik a töredék végén olvasható párbeszéd-jelenet alábbi mondata: „– Nézze, én nem ígérek semmit...Elszámolhatunk magának tizenkét túlórát, de az is lehet, hogy nem számolunk el tizenkét túlórát: ha nem köteles, akkor nem köteles...” A két kiadás egyéb apróbb eltéréseit szígláikon közöljük.

A cím nélküli töredék a főszereplő neve (M.) és a szöveg cselekménye alapján (M. fűtő-állásra jelentkezik) 1972 és 1975 között keletkezhetett, vagyis akkor, amikor az első két szerzői kötet anyaga is. A datálást segíti továbbá számos olyan forrás, amelyek szerint a szöveg első sorában is szereplő banánszoknya „1974. nyári divatjának verhetetlen sztárja” volt – olvasható például az *Ez a divat* 1974. június 1-i számának 12. oldalán.

⁶⁹³ Uo. 69–70.

arc sulyosan,

a türelem mégoly rugalmasan értelmezett határai közé, hanem
ismételten, meglontolt szándékkal elkövetett ~~szert~~ ^{a késleltetést} ~~mind-~~
-addig ^{hiszt a befogathat, s most} ~~legyit~~ ^{a késleltet} ~~mind~~ ^{1 e mai napra}

"Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?"

Az órára aztán a feleségére nézett. A hunyt szemű arc sulyosan, mozdulatlanul feküdt a párnán, mint egy sima, fehér széndarab. A buszmegállóban várakozók közt ott volt a rövid, "banánszoknyát" viselő parasztlány és M. úgy látta: szigorú, sőt ~~csaknem~~ számonkérő arc kifejezéssel veszi tudomásul megjelenését, mintha valami igen fontos dolgot mulasztott volna megtenni érte, amit megtenni egyedül az ő kötelessége, ~~vali~~ s ez a mulasztás immár nem egyszeri, nem szeritható a türelem még oly rugalmasan értelmezett határai közé, hanem ismételten, megfontolt szándékkal elkövetett.

egyszeri mulasztás, s most, a mai napra

"Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?"

Az órára astán a feleségére nézett. A hunyt szemű arc sulyosan, mozdulatlanul feküdt a párnán, mint egy sima, fehér széndarab. A buszmegállóban várakozók közt ott volt a rövid, "banánszoknyás" viselő parasztlány és M. úgy látta: szigorú, sőt csaknem számonkérő arc kifejezéssel veszi tudomásul megjelenését, mintha valami igen fontos dolgot mulasztott volna megtenni érte, amit megtenni egyedül az ő kötelessége, ~~vala~~ s ez a mulasztás immár nem egyszeri, nem szorítható a türelem még oly rugalmasan értelmezett határai közé, hanem ismételten, megfontolt szándékkal elkövetett.

4

"Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?"

Az órára, aztán a feleségére nézett. A hunyt szemű arc sulyosan, mozdulatlanul feküdt a párnán, mint egy sima, fehér széndarab. A buszmegállóban várakozók közt ott volt a rövid, "banánszoknyát" viselő parasztlány és M. úgy látta: szigorú, sőt számonkérő arc kifejezéssel veszi tudomásul megjelenését, mintha valami igen fontos dolgot mulasztott volna megtenni érte, a kötelességét, amit mindeddig huzott-galogatott, s most, e mai napon a haladék lejárt.

"De hát: még csak eszembe se jutott, hogy leszólít-sam."

Igaz volt; ugyanakkor el kellett ismernie, hogy az erényes magaviseletre bizonyos kényszerítő erejű körülmények által mintegy utasították: ha a főváros közelében is, de faluban laknak, a lánynak nyilván "vőlegénye" van, ő maga pedig "nős ember", és főként: igazán nem tetszik neki a lány.

"Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?"

Az órára, aztán a feleségére nézett. A hunyt szemű arc sulyosan, mozdulatlanul feküdt a párnán, mint egy sima, fehér széndarab. A buszmegállóban várakozók közt ott volt a rövid, "banánszoknyát" viselő parasztlány és M. úgy látta: szigorú, sőt számonkérő arckifejezéssel vesszi tudomásul megjelenését, mintha valami igen fontos dolgot mulasztott volna megtenni érte, a kötelességét, amit mindeddig huzott-halogatott, s most, e mai napon a haladék lejárt.

"De hát: mégcsak eszembe se jutott, hogy leszólit-sam."

Igaz volt; ugyanakkor el kellett ismernie, hogy az erényes magaviseletre bizonyos kényszerítő erejű körülmények által mintegy utasittatik: ha a főváros közelében is, de faluban laknak, a lánynak nyilván "vőlegénye" van, ő maga pedig "nős ember", és főként: igazán nem tetszik neki a lány.

"Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?"

Az órára, aztán a feleségére nézett. A hunyt szemű arc sulyosan, mozdulatlanul feküdt a párnán, mint egy sima, fehér széndarab. A buszmegállóban várakozók közt ott volt a rövid, "banánszoknyát" viselő parasztlány és M. úgy látta: szigorú, sőt számonkérő arckifejezéssel veszi tudomásul megjelenését, mintha valami igen fontos dolgot mulasztott volna megtenni érte, a kötelességét, amit mindeddig huzott-halogatott, s most, e mai napon a haladék lejárt.

"De hát: mégcsak eszembe se jutott, hogy leszólít-sam."

Igaz volt; ugyanakkor el kellett ismernie, hogy az erényes magaviseletre bizonyos kényszerítő erejű körülmények által mintegy utasítatik: ha a főváros közelében is, de faluban laknak, a lánynak nyilván "vőlegénye" van, ő maga pedig "nős ember", és főként: igazán nem tetszik neki a lány.

7

"A fűtő-hirdetés ügyében jöttem, ami az ujságban megjelent."

Ha nem is éppen szó szerint ezt, mindenesetre valami ehhez igen hasonló, ügyetlen és nyelvtanilag is kétségtelenül helytelen mondattal kezdett volna M. a mondókájába; a fekete haju, ötvenes hölgy, a személyzeti osztály helyettes vezetője, vidáman csillogó szemmel rámosolygott, - ~~ennek~~ M.-nek úgy tűnt, mintha csibészesen rákacsintott volna - és: "tessék csak helyet foglalni, kérem, csupán egy perc az egész!"

M. leült az ajtó mellett álló asztalka mellé arra a székre, amely az ajtóhoz közelebb, a személyzeti osztály helyettes vezetőjének íróasztalától pedig távolabb esett és a cipője orra előtt a helység~~ki~~ padlózatát beborító szőnyeg mintázatát kezdte nézegetni. Eközben a barátságosan mosolygó hölgy folytatta nyilvánvalóan hivatalos megbeszélését azzal a pu-fajkás és gumicsizmát viselő férfival, aki az íróasztala előtt állt, kopott báránybőr kucsmáját a derekán összefont kezében erős szorítással markolva, mint valami gyanus, ezen a helyen egy csöppet sem kíváncsi tárgyat.

- En kérem nem vagyok köteles... - hallotta M. akaratlanul a gumicsizma mély, rekedt és nyugtalan hangját - mért volnék köteles, amikor nem vagyok köteles... - Hangosan megszívta az orrát, száját megtörölte a keze fejével, - Uj véccéartályokat kell venni, ezek elrohadtak... - Köhögni kezdett, és jobb kezével keményen megmarkolta gyanus kucsmáját.

8

"A futó-hirdetés ügyében jöttem, ami az ujságban megjelent."

Ha nem is éppen szó szerint ezt, mindenesetre valami ehhez igen hasonló, ügyetlen és nyelvtanilag is kétségtelenül helytelen mondattal kezdett volna M. a mondókájába; a fekete hajú, ötvenes hölgy, a személyzeti osztály helyettes vezetője, vidáman csillogó szemmel rámosolygott, - ~~XXXXX~~ M.-nek úgy tűnt, mintha csibészesen rákacsintott volna - és: "tessék csak helyet foglalni, kérem, csupán egy perc az egész!"

M. leült az ajtó mellett álló asztalka mellé arra a székre, amely az ajtóhoz közelebb, a személyzeti osztály helyettes vezetőjének íróasztalától pedig távolabb esett és a cipője orra előtt a helység~~nek~~ padlózatát beborító szőnyeg mintázatát kezdte nézegetni. Eközben a barátságosan mosolygó hölgy folytatta nyilvánvalóan hivatalos megbeszélését azzal a puffajkás és gumicsizmát viselő férfival, aki az íróasztala előtt állt, kopott báránybőr kucsmáját a derekán összefont kezében erős szorítással markolva, mint valami gyanus, ezen a helyen egy csöppet sem kíváncsi tárgyat.

- Én kérem nem vagyok köteles... - hallotta M. akaratlanul a gumicsizma mély, rekedt és nyugtalan hangját - mért volnák köteles, amikor nem vagyok köteles... - Hangosan megszívta az orrát, száját megtörölte a keze fejével, - Uj vécétartályokat kell venni, ezek elrohadtak... - Köhögni kezdett, és jobb kezével keményen megmarkolta gyanus kucsmáját.

"A fűtő-hirdetés ügyében jöttem, ami az ujságban megjelent."

Ha nem is éppen szó szerint est, mindenesetre valami ehhez igen hasonló, ügyetlen és nyelvtanilag is kétségtelenül helytelen mondattal kezdett volna M. a mondókájába; a fekete haju, ötvenes hölgy, a személyzeti osztály helyettes vezetője, vidáman csillogó szemmel rámosolygott, - ~~eznek~~ M.-nek úgy tűnt, mintha csibészesen rákacsintott volna - és: "tessék csak helyet foglalni, kérem, csupán egy perc az egész!"

M. leült az ajtó mellett álló asztalka mellé arra a székre, amely az ajtóhoz közelebb, a személyzeti osztály helyettes vezetőjének íróasztalától pedig távolabb esett és a cipője orra előtt a helységet padlózatát beborító szőnyeg mintázatát kezdte nézegetni. Eközben a barátságosan mosolygó hölgy folytatta nyilvánvalóan hivatalos megbeszélését azzal a puffajkás és gumicsizmát viselő férfival, aki az íróasztala előtt állt, kopott báránybőr kucsmáját a derekán összefont kezében erős szorítással markolva, mint valami gyanus, ezen a helyen egy cseppet sem kíváncsi tárgyat.

- Én kérem nem vagyok köteles... - hallotta M. akaratlanul a gumicsizma mély, rekedt és nyugtalan hangját - mért volnák köteles, amikor nem vagyok köteles... - Hangosan megszívta az orrát, száját megtörölte a keze fejével, - Uj vécétartályokat kell venni, ezek elrohadtak... - Köhögni kezdett, és jobb kezével keményen megmarkolta gyanus kucsmáját.

De M. mindezt már csak félfüllel hallotta, a szőnyeg mintázatának szemlélésébe mélyedt: fejét forgatva bámulta a láthatólag finom és drága anyagból szőtt műremeket. Égszinkék tengeren piros-fehér hajó tartott a kétoldalt komor-fenségesen magasló hegyláncok koszoruzta öbölbe, a hegyesucokon hó szikrázik, és a hajó fehér, lassan szétterülő, gyöngyöző nyomdokvize! ~~xxx~~ A hajó fölött sirályok cikáztak.

M. mint aki titkos parancsnak engedelmeskedik kissé jobbra mozdította a fejét, a tenger lágyan hullámzott, habos tajtékot vetett a nyomdokviz, a hajó lassan, méltóságteljesen siklott az öböl felé. M. szinte magához sem térve az ámulatból balra mozdította a fejét, és a hajó ellenirányba, a nyílt tenger felé uszott...

- Ki kell jelentenem, kérem: igenis köteles!

- Nem, tévedni tetszik, nem vagyok köteles...

M. elkapta a szemét a hajóról; akarva akaratlan hallgatózni kezdett. Es ki tudja miért, egy csüppet sem lepődött meg, hogy a barátságosan rámosolygó, fekete haju asszony most hirtelen megszívja az orrát, a hangja pedig mély, rekedt és nyugtalan, mint az imént a gumicsizmás férfié.

- Vécecsészék - törölte meg halványan ruzsozott ajkát csak úgy a kezefejével. - A vécecsészéket is köteles... az ülőkét is...

- Az ülőkét az asztalosműhely köteles...

- Persze esik széjjel az ülőke, onnat állnak fel vécetartályt szerelni...

- Mér állnák fel, mikor nem vagyok köteles? A Gazdasági Hivatal új tartályokat venni...

De M. mindezt már csak félfüllel hallotta, a szőnyeg mintázatának szemlélésébe mélyedt: fejét forgatva bámulta a láthatólag finom és drága anyagból szőtt műremeket. Égszínkék tengeren piros-fehér hajó tartott a kétoldalt komor-fenségesen magasló hegyláncok koszoruzta öbölbe, a hegycsucson hó szikrázik, és a hajó fehér, lassan szétterülő, gyöngyöző nyomdokvizei ~~nyí~~ A hajó fölött sirályok cikáztak.

M. mint aki titkos parancsnak engedelmeskedik kissé jobbra mozdította a fejét, a tenger lágyan hullámozott, habos tajtékot vetett a nyomdokviz, a hajó lassan, méltóságteljesen siklott az öböl felé. M. szinte magához sem térve az ámulatból balra mozdította a fejét, és a hajó ellenirányba, a nyílt tenger felé uszott...

- Ki kell jelentenem, kérem: igenis köteles!

- Nem, tévedni tetszik, nem vagyok köteles...

M. elkapta a szemét a hajóról; akarva akaratlan hallgatózni kezdett. És ki tudja miért, egy csüppet sem lepődött meg, hogy a barátságosan rámosolygó, fekete haju asszony most hirtelen megszívja az orrát, a hangja pedig mély, rekedt és nyugtalan, mint az imént a gumicsizmás férfié.

- Vécecsészék - törölte meg halványan ruzsozott ajkát csak úgy a kezefejevel. - A vécecsészéket is köteles... az ülőkét is...

- Az ülőkét az asztalosműhely köteles...

- Persze esik széjjel az ülőke, onnat állnak fel vécetartályt szerelni...

- Mér állnak fel, mikor nem vagyok köteles? A Gazdasági Hivatal új tartályokat venni...

De M. mindezt már csak félfüllel hallotta, a szőnyeg mintázatának szemlélésébe mélyedt: fejét forgatva bámulta a láthatólag finom és drága anyagból szőtt műremeket. Égszínkék tengeren piros-fehér hajó tartott a kétoldalt komor-fenségesen magasló hegyláncok koszorústa öbölbe, a hegycsúcsokon hó szikrázik, és a hajó fehér, lassan szétterülő, gyöngyöző nyomdokvizei ~~szé~~ A hajó fölött sirályok cikáztak.

M. mint aki titkos parancsnak engedelmeskedik kissé jobbra mozdította a fejét, a tenger lágyan hullámozott, habos tajtékot vetett a nyomdokviz, a hajó lassan, méltóságteljesen siklott az öböl felé. M. szinte magához sem térve az ámulatból balra mozdította a fejét, és a hajó ellenirányba, a nyílt tenger felé uszott...

- Ki kell jelentenem, kérem: igenis köteles!

- Nem, tévedni tetszik, nem vagyok köteles...

M. elkapta a szemét a hajóról; akarva akaratlan hallgatózni kezdett. És ki tudja miért, egy csüppet sem lepődött meg, hogy a barátságosan rámosolygó, fekete haju asszony most hirtelen megszívja az orrát, a hangja pedig mély, rekedt és nyugtalan, mint az imént a gumieszmás férfié.

- Vécecsészék - törölte meg halványan ruzsozott ajkát csak úgy a kezefejevel. - A vécecsészéket is köteles... az ülőkét is...

- Az ülőkét az asztalosműhely köteles...

- Persze esik szájja az ülőke, onnat állnak fel vécetartályt szerelni...

- Mér állnak fel, mikor nem vagyok köteles? A Gazdasági Hivatal új tartályokat venni...

- Nem, tévedésben van efelől, mert éppen ellenkezőleg: köteles...

- Mit mondhatnák rá, kiskeziticsókolom? Nem vagyok köteles...

- Nézze, én nem ígérek semmit... Elszámolhatunk magának tizenkét tulórát, de az is lehet, hogy nem számolhatunk el tizenkét tulórát: ha nem köteles, akkor nem köteles...

- Husz txulóra...

- Tizenkettő...

- Husz...

- Nem ígérhetek semmit, ehhez nincs jogköröm. Tizenkét tulóráról megkapja a papírt, ha megjavítja a tartályokat...

- Tizenkettőért nem vagyok köteles...

- Nem, tévedésben van efelől, mert éppen ellenkezőleg: köteles...

- Mit mondhatnák rá, kiskeziticsókolom? Nem vagyok köteles...

- Nézze, én nem ígérek semmit... Elszámolhatunk magának tizenkét tulórát, de az is lehet, hogy nem számolhatunk el tizenkét tulórát: ha nem köteles, akkor nem köteles...

- Husz tzulóra...

- Tizenkettő...

- Husz...

- Nem ígérhetek semmit, ehhez nincs jogköröm. Tizenkét tulóráról megkapja a papírt, ha megjavítja a tartályokat...

- Tizenkettőért nem vagyok köteles...

- 15
- Nem, tévedésben van efelől, mert éppen ellenkezőleg: köteles...
 - Mit mondhatnak rá, kiskeziticsókolom? Nem vagyok köteles...
 - Nézze, én nem ígérek semmit... Elszámolhatunk magának tizenkét tulórát, de az is lehet, hogy nem számolhatunk el tizenkét tulórát: ha nem köteles, akkor nem köteles...
 - Husz tulóra...
 - Tizenkettő...
 - Husz...
 - Nem ígérhetek semmit, ehhez nincs jogköröm. Tizenkét tulóráról megkapja a papírt, ha megjavítja a tartályokat...
 - Tizenkettőért nem vagyok köteles...

11.2.5. Melléklet (5): *A Martinovics összeesküvés*

A MARTINOVICS ÖSSZEESKÜVÉS

A közelmúltban számos szerző írt a Martinovics összeesküvésről, amelynek vezetőit 1795-ben végezték ki.

Fraknói Vilmos két kötetéből, Benda Kálmán munkájából, Kazinczy: *Fogságom naplójából* és Bónis: *Hajnóczy József c. írásaiból* merítették⁶⁹⁴ forrásaikat. Aki írt, e tényanyagra támaszkodott⁶⁹⁵ – valamint a latin és német nyelvű részletes levéltári peranyagra,⁶⁹⁶ amelyre⁶⁹⁷ egyébként Fraknói Vilmos két műve is támaszkodott –, megkísérelték több-kevesebb sikerrel a tényeket új megvilágításba⁶⁹⁸ helyezni.

En azért olvastam ezeket a forrásmunkákat, hogy a kor hangulatát magamban felidézvén „elfelejtsem a tényanyagot”, tehát nem szociográfiát, hanem regényt akarok írni, hasonlóan a műfordítóhoz, aki néha a betű szerinti hűséget elvetve⁶⁹⁹ a mondanivaló hűsége érdekében feláldozza amazt az igazi értelmezés kedvéért.

Könyvem a kivégzésre összpontosulna,⁷⁰⁰ a nézőkre, az elítéltekre, s egy „fiktív” szerelmi történetre, ami lehet, hogy megtörtént, lehet, hogy a megkínzott elmék képzelgése[;] végtére is, előre, s pontosan nem tudhatom. Hangsúlyozni szeretném; az ismert tények felsorolása helyett hőseim öntörvényű, megállíthatatlan belső monológjaira figyelek; a külső történetek vázlatosak,⁷⁰¹ „kényszerű”⁷⁰² keretei csupán az általam egyedül fontosnak tartott általános emberi mondandóra törekvő regényben.

A szövegátírásról

A regényterv egyetlen gépiratpéldányban maradt fenn. Az egy oldal terjedelmű, számozatlan lapon olvasható gépiratot kék tollal írt kéziratos javításokkal látta el a szerző. A főszöveget a gépirat javított szövege alapján határoztuk meg, az eltéréseket lábjegyzetben közöljük G szíglán. A Martinovics-téma kéziratos vázlatai két spirálfüzetben is fennmaradtak, ezek egyikét a szerző 1980. augusztus–november közötti időszakra datálja, amiből arra következtethetünk, hogy jelen munkaterv is ebben az évben keletkezhetett. A gépiratot a Szegedi Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely a 2.18-as jelzettel látta el, a grafitceruzás bejegyzés a felső margó jobb oldalán olvasható. Az írógép sajátosságaiból adódóan a szövegben több magánhangzóról is hiányzik az ékezet, ezeket pótoltuk.

⁶⁹⁴ G merítették<.>

⁶⁹⁵ G támasz<j>kodott

⁶⁹⁶ G peranyag<ból>ra,

⁶⁹⁷ Javítva ebből: G amelyből

⁶⁹⁸ Javítva ebből: G megívá<l>gitásba

⁶⁹⁹ G elvetve<,>

⁷⁰⁰ G összpontosulna,

⁷⁰¹ G vázla<z>tosak,

⁷⁰² Javítva ebből: G „kényszerű”,

A Martinovics összeesküvés

A közelmúltban számos szerző irt a Martinovics összeesküvéről, amelynek vezetőit 1795-ben végezték ki. Fraknoi Vilmos két kötetéből, Benda Kálmán munkájából, Kazinczy: Fogságom naplójából és Bónis: Hajnóczy József c. irásából merítették forrásaikat. Aki irt, a tényanyagra támaszkodott - valamint a latin és német nyelvű részletes levéltári peranyagból, amelyből egyébként Fraknoi Vilmos két műve is támaszkodott -, megkísérelték több-kevesebb sikerrel a tényeket új megívágításba helyezni.

Én azért olvastam ezeket a forrásmunkákat, hogy a kor hangulatát magamban felidézvén "elfelejtsem a tényanyagot", tehát nem szociográfiát, hanem regényt akarok írni, hasonlóan a műfordítóhoz, aki néha a betű szerinti hűséget elvetve a mondanivaló hűsége érdekében feláldozza amatt az igazi értelmezés kedvéért.

Könyvem a kivégzésre összpontosulna, a nézőkre, az elítéltekre, s egy "fiktív" szerelmi történetre, ami lehet, hogy megtörtént, lehet, hogy a megkínzott elmék képzelgése végtére is, előre, s pontosan nem tudhatom. Hansúlyozni szeretném; az ismert tények felsorolása helyett ^{szívesen} öntörvényű, megállíthatatlan belső monológjaira figyelek; a külső történetek vázlatosak, "kényszerű", keretei csupán az általam egyedül fontosnak tartott általános emberi mondandóra törekvő regényben.

11.3. A hagyatékban fennmaradt könyvjegyzék

Hajnóczy Péter olvasmányainak jegyzékét több különböző forrásból tudjuk rekonstruálni. A legkézenfekvőbb maguk a könyvtárak számbavétele, ezek közül azonban csak néhány darab maradt fenn. E kötetek bibliográfiai leírását a 11.4. számú pontban közölöm, de a tételek mindegyike önálló rekordot kapott a [Hajnóczy-hagyaték digitális adatbázisában](#) is. A 2018-as autopszia alkalmával egy kék tollal írt kéziratos könyvlista is elérhető volt a fennmaradt kötetek tárolására szolgáló dobozban. Mivel ez a könyvjegyzék („a Hajnóczy-könyvtár” címmel van ellátva) minden olyan kötetet regisztrált, amelyek ma is hozzáférhetők a hagyatékban (11.4.), jó okunk van azt feltételezni, hogy a listán szereplő többi tétel is elérhető volt korábban. Éppen ezért – bár e kötetek holléte ma ismeretlen – az alábbiakban közöljük a könyvjegyzékben felsorolt összes többi darab bibliográfiai leírását is, alább pedig a könyvjegyzék digitális fakszimiléit. Néhány esetben, ahol a kiadás nem volt azonosítható a kéziratos listán szereplő információk alapján, csak a műcím (vagy egyéb megjegyzés) betűhű átiratát adtuk meg a betűrendes felsorolás végén.

- ABE Kóbbó. *A homok asszonya*. Fordította CSALLÓ Jenő. Európa Zsebkönyvek. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1972.
- ARCÜBASEV, Mihail Petrovics. *A démon*. Fordította BÓKAY János. Olcsó Regény. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1918.
- BABEL, Iszaak. *Lovashadsereg és egyéb elbeszélések*. A kísérőtanulmányt írta Ilja EHRENBURG. Fordította WESSELY László Kincses Könyvek. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1967.
- BÁNKI M. Csaba. *A beteg elme*. Szerkesztette BOZSIK József. Budapest: Medicina Könyvkiadó, 1981.
- CHOLNOKY László. „A reménytelen öregemberek álma: Elbeszélés”. *Nyugat* 12, 11. sz. (1919): 740–752. [A könyvjegyzék szerint nem csak ez az elbeszélés, de a teljes lapszám fennmaradt a szerző hagyatékában.]
- CSEHOV, Anton Pavlovics. *A csinovnyik halála: Smert' činovnika*. Fordította DEVECSEKINÉ GUTHI Erzsébet, RAB Zsuzsa és SZÖLLÖSY Klára. Janus-könyvek. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1977.
- DYLAN, Thomas. *A mi erőnk alján*. Fordította BÁNYAY Geyza. A kísérőtanulmányt írta SÜKÖSD Mihály. Modern Könyvtár. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1960.
- Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben*. 7 köt. Budapest: Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala, 1956.
- FEHÉRVÁRY Jenő. *Magyar magánjog*. Jogi Kiskáték 5. Budapest: Fehérváry Jogi Szeminárium, 1928.
- FITZGERALD, Francis Scott. *Az ólomkristály: Elbeszélések*. Szerkesztette VALKAY Sarolta és OTTLIK Géza. Fordította ABODY Béla. Európa Zsebkönyvek. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1969.
- . *A nagy Gatsby*. Fordította MÁTHÉ Elek. A kísérőtanulmányt írta SÜKÖSD Mihály. Olcsó Könyvtár. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971.
- GÉHER István, szerk. *Pokolkő: Mai angol elbeszélők*. Fordította BART István, BORBÁS Mária, GÖNCZ Árpád, KADA Júlia, KATONA Tamás, KÁSZONYI Ágota, OSZTIVITS Levente, RÉZ Ádám, TAKÁCS Ferenc és TANDORI Dezső. A kísérőtanulmányt írta TAKÁCS Ferenc. Európa Zsebkönyvek. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1971.
- GOMBOS Imre. *Az esküvés: Szomorújáték*. A kísérőtanulmányt írta GYULAI Pál. Budapest: Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt., 1882.

- GRACZA György. *Kossuth Lajos élete, működése és halála*. Budapest: Lampel R. Kk. (Wodianer F. és Fiai) R. T. Könyvkiadóvállalata, 1893.
- FRANCE, Anatole. *A lúdláb királynő*. Fordította VAS István. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1975.
- FRANKLIN Benjamin. *Számadása életéről*. Fordította és a kísérőtanulmányt írta BARTOS Tibor. Világirodalmi Kiskönyvtár. Budapest: Európa Kiadó, 1961.
- HAMSUN, Knut. *Éhség*. Fordította RITOÓK Emma. Budapest: Magyarországi Szocialista Párt Könyvkiadóhivatala, 1919.
- HANI Kjoko, szerk. *Modern japán elbeszélők*. Fordította SZ. HOLTI Mária. Dekameron Sorozat. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1967.
- JARRY, Alfred. *Übü király avagy A lengyelek: Dráma öt felvonásban, a szerző életében megjelent kiadás szerint, a vonatkozó ikonobiobibliográfiai adalékokkal*. Fordította JÉKELY Zoltán. Illusztrálta KONDOR Béla. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1966.
- KAVABATA Jaszunari. *A tó*. Fordította GÖNCZ Árpád. A kísérőtanulmányt írta KARIG Sára. Modern Könyvtár. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1978.
- KLEE, Paul. *Pedagógia vázlatkönyv*. Fordította KARÁTSZON Gábor. Budapest: Corvina Kiadó, 1980.
- KLEIST, Heinrich von. *Heilbronni Katica, avagy A Tűzpróba: nagy történelmi lovagdráma*. Szerkesztette GYÖRFFY Miklós. Fordította PETRA-SZABÓ Gizella. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1974.
- . *Kohlhaas Mihály*. Fordította KARDOS László. Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1975.
- KOLTAY-KASTNER Jenő, szerk. *Iratok a Kossuth-emigráció történetéhez 1859*. Acta Universitas Szegediensis. Szeged: Universitas Szegediensis, 1949.
- KUSCHE, Lawrence David. *A Bermuda-háromszög rejtélye: Megfejtve*. Fordította ELEK István. A kísérőtanulmányt írta SZÉKELY András. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó, 1979.
- LOWRY, Malcolm. *Át a Panamán: Három kisregény*. Fordította GÖNCZ Árpád. Modern Könyvtár. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1975.
- MALAMUD, Bernard. *Az első hét esztendő: Elbeszélések*. Szerkesztette OSZTOVITS Levente. Fordította ÁROKSZÁLLÁSY Zoltán, B. NAGY László, BART István, GYÖRFFY Miklós és KÉPES Anna. Európa Zsebkönyvek. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1974.
- . *A mesterember*. Szerkesztette VARGA Katalin. Fordította RÉZ Ádám. A kísérőtanulmányt írta BORBÁS Mária. Olcsó Könyvtár. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976.
- MEDVECKY Frigyes. *A római stoicismus társadalmi elméletei: Adatok a társadalmi és jogbölcseleti eszmék történetéhez*. Szerkesztette PAUER Imre. Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Vállalata, 1913. [A könyvjegyzékben olvasható feljegyzés alapján a szöveg Epiktétoszsal foglalkozó fejezetét a szerző kéziratos jegyzetekkel látta el.]
- MÓRA Ferenc. *Tápéi diplomaták*. A kísérőtanulmányt írta SZÉKELY Erzsébet. Illusztrálta REICH Károly. Vidám Könyvek. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1958.
- O'CONNOR, Flannery. *Minden összefut: Elbeszélések*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta GÉHER István. Fordította B. NAGY László, GÉHER István, LÁSZLÓ Balázs és OSZTOVITS Levente. Modern Könyvtár. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1968.
- O'NEILL, Eugene. *Drámák 1–2*. Szerkesztette VAS István. A kísérőtanulmányt írta ALMÁSI Miklós. Fordította BÁNYAY Geyza, OTTLIK Géza, VAJDA Miklós, VAS István. 2 köt. Drámák. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1974.

- . *Négy dráma*. Fordította OTTLIK Géza és VAS István. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta KIS Anna. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1961.
- PETRONIUS, Arbiter. *Trimalchio lakomája*. Fordította és a kísérőtanulmányt írta RÉVAY József. Világirodalmi Kiskönyvtár. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1958.
- PLATÓN. *A lakoma*. Fordította TELEGDI Zsigmond. A kísérőtanulmányt írta FALUS Róbert. Illusztrálta KONDOR Lajos. Új Elzevir Könyvtár. Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1961.
- POLÓNYI Dezső. *A magyar királykérdés*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1928.
- REMSEI Flóra, KÁLMÁN Endre és LISSAUER Zoltán, szerk. *Marx és Engels Magyarországról: cikkek, levelek, szemelvények*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1974. (A könyvjegyzék tanúság szerint a kötetből kivágatok formájában fennmaradtak az alábbi oldaltartományok: 29–30; 38–40; 69–73; 79–80.)
- SAYERS, Michael és KAHN, Albert E. *A nagy összeesküvés*. Fordította HÁZI Endre Budapest: Szikra Könyvkiadó, 1948.
- SIMON Róbert, szerk. *Mai perzsa elbeszélők*. Fordította BARANYI Angéla, Haszán BIDZSÁRI, BODROGLIGETI András, JEREMIÁS Éva, KAZANLÁR Emil és SILLE István. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1973.
- STRINDBERG Ágost. *A cseléd fia: Egy lélek fejlődése I.* Fordította MIKES Lajos. Budapest: Dick Manó Kiadósa, 1928.
- . *Haláltánc*. Szerkesztette OSZTOVITS Levente. Fordította DÉRY Tibor. Budapest: Magyar Helikon, 1971.
- TILKOVSKY Loránt. *Teleki Pál: Legenda és valóság*. Népszerű Történelem. Budapest: Kossuth Kiadó, 1969.
- VÖRÖSMARTY Mihály. *Vörösmarty-anthologia: Válogatott kisebb költemények, legszebb lírai részletek*. Napkelet Könyvtár. Budapest: Magyar Irodalmi Társaság, 1925.
- VILLON, Francois. *A nagy testamentum: Le Grand Testament*. Szerkesztette, fordította és a kísérőtanulmányt írta VAS István. Illusztrálta SZÁNTÓ Piroska. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1963.
- WILDE, Oscar. *A Boldog Herceg: Az eredeti teljes szöveg és hű magyar fordítása*. Fordította HONTI Rezső. Lektorálta Arthur B. YOLLAND. Kétnyelvű Klasszikus Könyvtár. Budapest: Uránia Könyvkiadó, 1935.
- . *A readingi fegyház balladája*. Fordította TÓTH Árpád. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1921.
- WOOLF, Virginia. *Orlando*. Szerkesztette VARGA Katalin. Fordította SZÁVAI Nándor. A kísérőtanulmányt írta GYERGYAI Albert. Olcsó Könyvtár. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.

A lista további tételeinek betűhű átírata:

~~A cipő szerkesztése (szakközépiskolai tankönyv); 1981.~~

Ady-összes

A tengerhajózás kézikönyve (francia); 1977.

A Tudatlanság dicsérete c. írásban megjelölve: „Az emberek a mennyország elöl is elszaladnak, ha szuronyhegyen kínálgatják nekik.”

Gogol: *Holt lelkek*; *Az orr*; *Egy őrült naplója*; *Mirgorod*; *Az őrült...* [!]

Marx-Engels (Marx-Kossuthról)

Quodlibet; 1845 (beszéd pl. Kossuthé)

Shakespeare-összes (angolul)

a Magyar - magyar

~~Az önkéntes (Frakció: László Magyar)~~
1981.

Frakció Vilmos: Markinovic's lele

↓
szélesretek!

A verhangos

szék: Chohuly.

Rényi lele székbe

elválaszt?

(Nyugodt)

es a nemi
mugdol nek

Mid bekezdés a

Bartók Törvényhozás 1977-es kiegészítés

és a Bartók T. 1979-es k-ből

A Jengerhajbörös leichomyre (francia);
1977.

Gogol: Halt lelke; Arorr; Mirgorod
S. brudberg: Kaléllane Arör...

Auden: Schilles pajera (Vél. vensely) 1968

Tilkondly Lovad : Telek Pál ; 1969.

? : Lerelek egy államfőhöz ; 1875

Plaszi : Scóthalia védőberek ; 1957

Gombos Imre : Az esküvén (dráma) ; 1882

F.S. Fitzgerald : Az ölményi lány (elf.) ; 1969

A nagy Gatsby ; (1925)

Paul Klee : Pedagógia világhírű ; 1980

Oscar Wilde : A vadnyári leány ; 1921

Shakespeare - ömör (angolul)

A Nyugat egy ¹⁹¹¹⁻¹⁹¹² (Babik-nél) városa, Genue

Cholmsky László : Reménytelen öregem
bekezdése

Móra Ferenc : Tájeri diplomata (világhírű) ;
1958

a Tudatlanság d. öregei c. írásban

megjelölés: „Az emberek a megg-
ország elől is elmenekülnek, ha szorongatásuk ki-
náltatásuk nélkül.”

Dr Fehér váry János : Magyar magánjog ; 1928

Medvezek F. János : A római szocializmus ; 1913

↓
6 Epikletor!

Ady-sizes

Oscar Wilde: A Boldog Herceg; 1935

-11- -11- (mesei)

V. Woolf: Orlando; 1977

Platón: A lakoma; 1961

Abe Kóbo: A homok orizója; 1972

Quodlibet; 1845 (benidek pl. Kossuth)

Arcübaser: A démon; 1918

Malamud: A mesterember; Az első helyen

M. Lowry: (Három koregy) A Panama;

Vörösmarty - anblógia; 1925

Kleist: Heilbrunn, Katica; 1974

Petrónius: Trimalchio lakója; 1958

Kolay-Kashner Jeno: Irak a Kossuth-emig-
ráci történelhez; 1949

A. France: A Lidláb király; 1975

Potányi Dezső: A magyar királykérdés; ?

Pálffy János emlékezete (Móra-író
erdélyi urak); 1939

Róna Sándor: Hajnás; 1954

Marx e' Engels Maro-nól ; 1974

Kiragra a69, 70, 71, 72, 73 o.

ruh kórepe

a 79 (v. 80. 2) ahí
fele

38, 39 (v. 40)

29 (v. 30)

Modern japón elkenóh ; 1967

Scarlet Hókapít

Meisenberg : D ren es a egen

Marx-Engels (Marx-kossukhól)

Pohelló: Ma' angel elb ; 1971

Dvakuun

Sayes - Kóky : D uag osmeskorei (fey)
ch 56 os Febé kony

A magga jahobinóok (Benda K.)

Dylan Thomas : D m + dól afza

L.D. Kutsche : A Bermuda-háromság rejzéje ;
1979.

O'Neill : Dramák ; 1974

Franklin Benjamin : Izámadais élelelöl ; 1961

Csehov : A csmovnyik halála ; 1977

Bulgakov : A Mester é Margarita ; 1971

dr. Bók M. Csaba : A beleszélés ; 1981

Knut Hamsun : Élesei ; 1919

A. Strindberg : A család fia ; 1928

Grace Spoff : Kisszék. l. élete és műk. ;
1893

Karabata Janneti : A Ló (1978) } 6 rövid

O'Neill : Négy dráma ; 1961 } 1. fel. (angolul)

O'Neill : Horminap .. (angolul) } utolsó dr. (angolul)

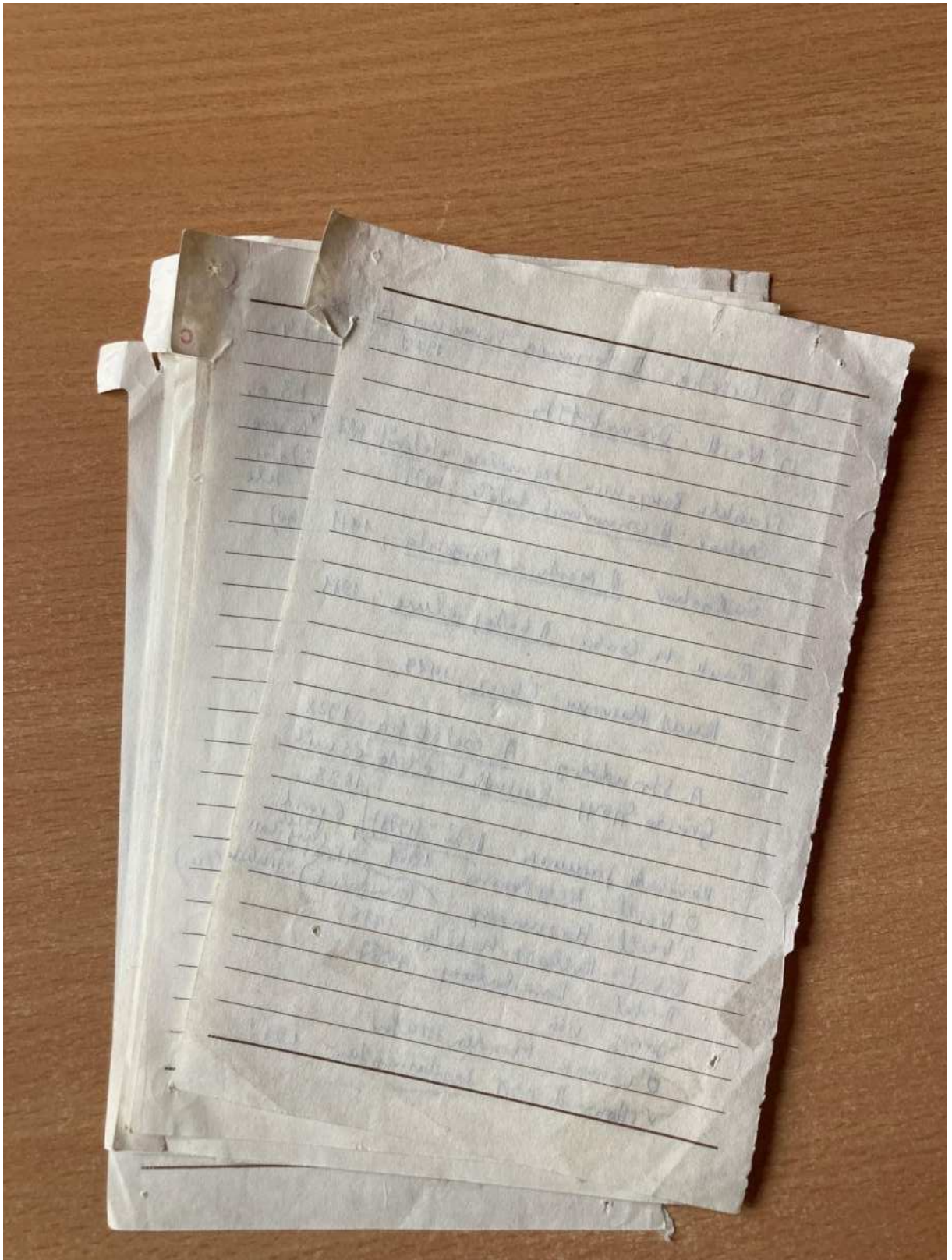
Kleist : Kolhaas Mikály ; 1975

Dafel : Lovashadarej ; 1967

Jarry : Ábú

O'Connor : Minden ösrevel

Villon : A nagy testamentum ; 1965

11.4. A hagyatékban fennmaradt könyvtárgyak és folyóiratok jegyzéke

- AUDEN, Wystan Hugh. *Achilles pajzsa: Válogatott versek*. Szerkesztette VAS István és FODOR András. Fordította FODOR András, GERGELY Ágnes, HERNÁDI Miklós, JÉKELY Zoltán, KÁLNOKY László, KÉPES Géza, LAKATOS Kálmán, NEMES NAGY Ágnes, ORBÁN Ottó, SZABÓ Lőrinc és WEÖRES Sándor. *Napjaink Költészete*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1968.
- BALLAGI Ernő. *1848 és a zsidóemancipáció*. Budapest: [magánkiadás], [1942].
- BENDA Kálmán, ORTUTAY Gyula és PAMLÉNYI Ervin, szerk. *A magyar jakobinusok: Iratok, levelek, naplók*. Aurora 8. Budapest: Bibliotheca Kiadó, 1957.
- BLASKÓ Mária Etelka. *Imádságos képeskönyvem*. Illusztrálta GYÖRGYFY György. Budapest: Szent István Társulat, [1936; 1948²].
- BOCSKAY Péter és SOMOGYI István László, szerk. *A Párttörténeti Közlemények Repertórium 1955–1979*. Budapest: Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete, 1980.
- BÓNIS György. *Hajnóczy 1750–1795*. A Magyar Történelmi Társulat Könyvei. Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó, 1954.
- BULGAKOV, Mihail. *A Mester és Margarita*. Fordította SZÖLLŐSY Klára. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1971.
- FRAKNÓI Vilmos. *Martinovics élete*. Szerkesztette. OROSZLÁN Zoltán. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1921.
- HEISENBERG, Werner. *A rész és az egész: Beszélgetések az atomfizikáról*. Szerkesztette FEHÉR György. Fordította FALVAY Mihály. Budapest: Gondolat Kiadó, 1975.
- IVAKI Tosiko. *Ikebana*. Fordította IVAKI Hadzsimu. Fényképezte NAGYGYÖRGY Sándor. Budapest: Natura Könyvkiadó, 1978.
- JAKOVLEV, Nyikolaj Nyikolajevics. *Pearl Harbor rejtélye*. Fordította HANGAY Sándor. Népszerű Történelem. Budapest: Kossuth Kiadó, 1974.
- KAUTSKY, Karl. *A kereszténység eredete*. Fordította FALUDI János. Budapest: Kossuth Kiadó, 1950.
- KÁDÁR Krisztina és MOLDOVÁNYI György, szerk. *Büntető Törvénykönyv*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979.
- KISS-VÁMOSI József. „Pszichiátriai osztály struktúrájának kialakítása”. *Magyar Pszichológiai Szemle* 27, 1. sz. (1970): 98–106.
- KRÚDY Gyula. „A felvidéki utas”. In KRÚDY Gyula, *Éji zene*, szerkesztette KRISTÓ NAGY István és HAAS György, 163–167. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1961. [A kötetből kitépett lapokon.]
- [NÉVTELENÜL]. *Hí a haza! Levelek egy államférfiúhoz* [vitairat]. Budapest: Tettey Nándor és Társa, 1875.
- PÁLFFY János. *Magyarországi és erdélyi urak: Pálffy János emlékezései 1–2*. Szerkesztette SZABÓ T. Attila. Kolozsvár: Erdélyi Szépművészeti Céh, 1939.
- PLATÓN. *Szókratész védőbeszéde*. Fordította DEVECSERI Gábor. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1957.
- THÜRK, Harry. *Pearl Harbor*. Szerkesztette VÁRKONYI Endréné. Fordította IMRE Katalin. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó, 1976.
- Részletek a *Vigilia* 1954/1. számából. [hiányos]
- WAŃKOWICZ, Melchior. *A Monte Cassinó-i csata*. Fordította KOVÁCS István. Népszerű Történelem. Budapest: Kossuth Kiadó, 1979.
- ZIMÁNDY Tivadar Ignác. *Bírálat Kossuth Lajos „Emlékiratainak” VII-dik könyve fölött* [vitairat]. Budapest: Bagó Márton és Fia, 1899.

11.5. A szerző olvasmányai a hagyatéki feljegyzések alapján

Az alábbi felsorolás Hajnóczy Péter hagyatékban maradt hetvenes évekbeli naptárainak és noteszeinek feljegyzései alapján készült. A naptárlapokra írt olvasmányok listájához a szerző értelemszerűen nem mellékelte bibliográfiai adatokat. Ezért ahol nem volt pontosan meghatározható a kiadás, amelyhez a vonatkozó években (1975–1980) Hajnóczy Péter hozzáférhetett (ilyen például az *Alice Csodaországban*, amelynek az 1927-es, az 1958-as, vagy akár az 1974-es kiadását is ismerhette), vagy ahol mindössze egy szerzői név vagy egy mű címe szerepel a feljegyzésben, ott csak a bejegyzés betűhű átíratát adtuk meg.

Naptárak időrendben:

1975 ([Q487965](#))

Apáczai Csere János: MAGYAR ENCYKLOPAEDIA [!]

ARGYRIS, Chris. *A vezetés aktív módszere: Egy sikeres vezető portréja*. Fordította LIPTÁK Tamás. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1971.

BULGAKOV, Mihail. *A Mester és Margarita*. Fordította SZÖLLŐSY Klára. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1971.

CARMINA BURANA

[Lewis] Car[r]oll: *Alice a csodaországban* [!]

[René] Descartes

[John] Dos Passos

FREUD: 72. old.

[Nyikolaj Vasziljevics] Gogol

HEISENBERG, Werner. *A rész és az egész: Beszélgetések az atomfizikáról*. Szerkesztette FEHÉR György. Fordította FALVAY Mihály. Budapest: Gondolat Kiadó, 1975.

[Franz Kafka] A PER

KESEY, Ken. *Száll a kakukk fészkére*. Fordította BARTOS Tibor. Modern Könyvtár/Európa Zsebkönyvek. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1972/1973.

[Heinrich von] KLEIST

Kertész!! [Imre]

Neked írom a dalt (Lokomotív GT) [!]

LÁZÁR István. *Kiált Patak vára*. Magyarország felfedezése. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974.

LOWRY, Malcolm. *Át a Panamán: Három kisregény*. Fordította GÖNCZ Árpád. Modern Könyvtár. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1975.

LOWRY, Malcolm. *Vulkán alatt*. Fordította és a kísérőtanulmányt írta GÖNCZ Árpád. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1973.

MOLDOVA György. *Titkos záradék: Hitler Magyarországon*. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1973.

Mustaki

Nagy Sándor: Arisztotelész

O'CONNOR, Flannery. *Minden összefut: Elbeszélések*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta GÉHER István. Fordította B. NAGY László, GÉHER István, LÁSZLÓ Balázs és OSZTOVITS Levente. Modern Könyvtár. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1968.

OKUDZSAVA, Bulat. *Szegény Avroszimov*. Fordította MAKAI Imre. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1972.

OLSEN, Jack. *A szörny*. Fordította VITRAY Tamás. Budapest: Sport Kiadó, 1968.

Sunday Times

[George Orwell] ÁLLATFARM [A regény csak a nyolcvanas évek végén jelent meg Magyarországon fordításban. A hagyatékban maradt két spirálfüzet tanúsága szerint azonban Hajnóczy maga is megpróbálkozott a szöveg fordításával. Az *Animal Farm I.* és az *Animal Farm II.* című kék-fehér kéziratos spirálfüzetek bejegyzései 1975. augusztus 19. és 1975. november 18. között keletkeztek. Előbbiben a regény első négy fejezetének fordítása található, az utóbbi az ötödik és a hatodik fejezet fordítását tartalmazza. A füzetek az *ITIdatában* a [Q347095](#) és a [Q348673](#) azonosítókön találhatók.]

[Ottlik Géza] Iskola a határon

[Blaise] Pascal

Pertorini [Rezső]

[Max] Planck

PLATH, Sylvia. *Üvegóra*. Fordította TANDORI Dezső. Modern Könyvtár. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1971.

[Lucius Annaeus] Seneca

[Benedictus] Spinoza

[Jonathan] Swift: Directions to the Servants [!]

Széchenyi [István]

VÁRKONYI Nándor. *Sziriat oszlopai*. Budapest: Megvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1972.

VÉGH Antal. *Miért beteg a magyar futball?* Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1974.

Zsámboki Mari

1976 ([Q487966](#))

BERTOLUCCI, Bernardo, rend. *Utolsó tangó Párizsban*. francia–olasz játékfilm, 129 perc, 1972.

BEDŐ István. *Vitorláz velünk!* Budapest: Sport Kiadó, 1966.

BIBLIA

Bólya Péter

CHOLNOKY László: *Piroska*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta VARGHA Kálmán. Magyar Elbeszélők. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971.

Directions to Sevants [!]

FÜST Milán. *Napló*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta PÓK Lajos. 2 köt. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1976.

GÉHER István, szerk. *Pokolkő: Mai angol elbeszélők*. Fordította BART István, BORBÁS Mária, GÖNCZ Árpád, KADA Júlia, KATONA Tamás, KÁSZONYI Ágota, OSZTIVITS Levente, RÉZ Ádám, TAKÁCS Ferenc és TANDORI Dezső. A kísérőtanulmányt írta TAKÁCS Ferenc. Európa Zsebkönyvek. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1971.

Göncz [Árpád]

Heisenberg: Tanulmányok

E. T. A. Hoffmann élete

[Niccolo] Machiavelli: Fejedelem [!]

Melville: BARTLEBY

Mészöly-könyv

Mozgó Világ [folyóirat]

Napoleon

O'CONNOR, Flannery. *Minden összefut: elbeszélések*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta GÉHER István. Fordította B. NAGY László, GÉHER István, LÁSZLÓ Balázs és OSZTOVITS Levente. Modern Könyvtár. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1968.

O'NEILL, Eugene. „Eljő a jeges”. Fordította VAJDA Miklós. In Eugene O'NEILL, *Drámák 1–2*. Szerkesztette VAS István. A kísérőtanulmányt írta ALMÁSI Miklós. Fordította BÁNYAY Geyza, OTTLIK Géza, VAJDA Miklós, VAS István, 117–284. II/2: 117. 2 köt. Drámák. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1974.

[José] Ortega [y Gasset]

[Charles-Maurice de] TALLEYRAND [-Périgord]

Saint Simon herceg

Sunday Times

Valóság [folyóirat]

1977 ([Q487967](#))

Akutagava [Rjúnoszuke]

KOBA!

Biblia

~~CSALOG-ÍRÁSOK!!~~

Eötvös Károly: Utazás a Balaton körül

FÜST Milán. *Látomás és indulat a művészetben: Esztétikai előadások*. Budapest: Egyetemi Nyomda, 1948. Vagy FÜST Milán. *Látomás és indulat a művészetben*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963.

IONESCO, Eugène. *A kopasz énekesnő*. In *A harag éjszakái: Modern francia drámák*, fordította BAJOMI LÁZÁR Endre, DÉRY Tibor, GERA György, ÖRKÉNY István és RÓNAY György, a kísérőtanulmányt írta CZÍMER József, 303–336. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1965.

[Krúdy Gyula] [A] Vörös postakocsi

[Malcolm] Lowry

MALAMUD, Bernard. *A mesterember*. Szerkesztette VARGA Katalin. Fordította RÉZ Ádám. A kísérőtanulmányt írta BORBÁS Mária. Olcsó Könyvtár. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976.

[Robert] Musil

Nyíró [József]

OBLOMOV

[José] Ortega [y Gasset]

Petri [György]

SIPULUSZ [RÁKOSI Viktor]. *Guttman, a csörgőkígyó*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta VAJDA György Mihály. Illusztrálta ZSOLDOS Vera. Vidám Könyvek. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1957.

THÜRK, Harry. *Pearl Harbor*. Szerkesztette VÁRKONYI Endréné. Fordította IMRE Katalin. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó, 1976.

Villon

1978 ([Q487968](#))

Csáth Géza

DOBAI Péter. *Csontmolnárok: Egy múlt századi magyar regény*. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1974.

LATINOVITS Zoltán. *Ködszurkáló*. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1973.

KOBA

1979 ([Q487969](#))

Anonymus

[Daniel Defoe] Moll Flanders [örömei és viszontagságai]

Dobozy [Imre]

DYLAN, Thomas. *A mi erők alján*. Fordította BÁNYAY Geyza. A kísérőtanulmányt írta SÜKÖSD Mihály. Modern Könyvtár. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1960.

[Dylan Thomas] Under Milk Wood

FITZGERALD, Francis Scott. *A nagy Gatsby*. Fordította MÁTHÉ Elek. A kísérőtanulmányt írta SÜKÖSD Mihály. Olcsó Könyvtár. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971.

FRAKNÓI Vilmos. *Martinovics élete*. Szerkesztette. OROSZLÁN Zoltán. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1921.

Goldschmidt!! [Dénes]

Gothár Péter

E. T. A. Hoffmann

KOBA

KRÚDY Gyula, *Ady Endre éjszakái*. Budapest: Fehér Holló Könyvkiadó, 1947.

Krúdy [Gyula]: Álmoskönyv

MALAMUD, Bernard. *A mesterember*. Szerkesztette VARGA Katalin. Fordította RÉZ Ádám. A kísérőtanulmányt írta BORBÁS Mária. Olcsó Könyvtár. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976.

Mellville: BARTHLEBEY!! [!]

[George Orwell] ANIMAL FARM

SEBŐK ZSIGMOND

SIPULUSZ [RÁKOSI Viktor]. *Guttman, a csörgőkígyó*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta VAJDA György Mihály. Illusztrálta ZSOLDOS Vera. Vidám Könyvek. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1957.

Szabó Ervin

SZABÓ Pál. *Nyári zápor: Színjáték három felvonásban*. Budapest: Athenaeum Nyomda Nemzeti Vállalat, 1958.

Tibeti Halottas Könyv [!]

Vigilia

11.6. Hajnóczy Péter kiadásban megjelent művei időrendben

1970

HAJNÓCZY Péter. „A pipacs”. *Élet és irodalom* 14, 27. sz. (1970): 8.

1971

HAJNÓCZY Péter. „Szenesek”; „Tréfa”. *Mozgó Világ* 1, 1. sz. (1971): 118–119; 119–121.

1975

HAJNÓCZY Péter. „Tulipánhagymák”. *Új Írás* 15, 5. sz. (1975): 4–6.

HAJNÓCZY Péter. „Az elkülönítő”. *Valóság* 18, 10. sz. (1975): 84–100. [A *Magyar Világ* rovatban, a sürgősségi ellátásról és az orvosképzésről szóló írás mellett.]

HAJNÓCZY Péter. „A fuvaros”. *Magyar Nemzet* 31, 302. sz. (1975): 19.

HAJNÓCZY Péter. *A fűtő*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975.

HAJNÓCZY Péter. „Az alkoholista”; „Mosószippan”; „Finomfőzelék feltéttel”; „Foghúzás”; „Freedom”; „Kommuna”; „Szolgálati járat”; „Ki a macska?”; „Az unokaöcs”; „A fűtő”; „Pókfonál”; „A szekér”; „Tulipánhagymák”; „A hangya és a tücsök”; „A sün és a harkály”; „Munkaterápia”; „A csuka”; „Egerek”; „A kiáltás”; „Az erdővel világító ember”. In HAJNÓCZY Péter, *A fűtő*, 7–14; 15–25; 26–34; 35–40; 41–49; 50–57; 58–67; 68–71; 72–90; 90–116; 117–126; 127–132; 133–140; 143–145; 146–151; 152–155; 156–160; 161–162; 163–168; 169–190. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975.

1976

HAJNÓCZY Péter. „A szertartás”. *Élet és Irodalom* 20, 50. sz. (1976): 14.

HAJNÓCZY Péter. „Mandragora”. *Új Írás* 16, 7. sz. (1976): 49–52.

HAJNÓCZY Péter. „Mandragora”. *Magyar Szó* 33, 238. sz. (1976): 10.

HAJNÓCZY Péter. „Hány óra?”; „A fűtő (Heinrich von Kleistnek)”. *Palócföld* 10, 4. sz. (1976): 12–14; 14–18.

HAJNÓCZY Péter. „Le Gars de la chauffe”. Fordította NOVEMBER Éva. *Cahiers de l'Est* 2, 8. sz. (1976): 69–81.

HAJNÓCZY Péter. „A kék ólomkatona”. *Új Írás* 16, 12. sz. (1976): 42–45.

HAJNÓCZY Péter. „A véradó”. In *Add tovább! 55 mai költő és író*, szerkesztette KORMOS István, 245–262. Kozmosz Könyvek. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1976.

1977

HAJNÓCZY Péter. „Rorate”. *Élet és Irodalom* 21, 12. sz. (1977): 4.

HAJNÓCZY Péter. „Három”. *Élet és Irodalom* 21, 48. sz. (1977): 15.

HAJNÓCZY Péter. *M*. Szerkesztette ÁCS Margit. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.

HAJNÓCZY Péter. „Hány óra?”; „A fuvaros”; „A véradó”; „A szertartás”; „A kék ólomkatona”; „Mandragóra”; „M”. In HAJNÓCZY Péter, *M*, szerkesztette ÁCS Margit, 5–19; 20–26; 27–68; 69–75; 76–86; 87–95; 96–121. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.

1978

HAJNÓCZY Péter. „Temetés”. *Új Írás* 18, 5. sz. (1978): 57–63.

HAJNÓCZY Péter. „A halál kilovagolt Perzsiából I. rész”. *Új Írás* 18, 8. sz. (1978): 7–25.

HAJNÓCZY Péter. „A halál kilovagolt Perzsiából II. rész”. *Új Írás* 18, 9. sz. (1978): 8–31.

1979

HAJNÓCZY Péter. *A halál kilovagolt Perzsiából*. Szerkesztette ÁCS Margit. Illusztrálta HUSZÁRIK Zoltán. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.

1980

HAJNÓCZY Péter. „Meghalt a trikóm”. *Élet és Irodalom* 24, 36. sz. (1980): 15.

HAJNÓCZY Péter. „A parancs”. *Mozgó Világ* 6, 1. sz. (1980): 19–43.

HAJNÓCZY Péter. „Jézus menyasszonya”. *Mozgó Világ* 6, 8. sz. (1980): 11–31.

HAJNÓCZY Péter. „A pad”; „Galopp”; „A kéz”; „Kétezer”; „Rakaszolás”; „A kopt nők”; „Hair”; „Embólia kisasszony”; „Veseszörp”. *Mozgó Világ* 6, 11. sz. (1980): 91; 92–93; 93–94; 95; 96–97; 97–98; 98–99; 99–100; 100–101.

HAJNÓCZY Péter. „Tengerésztiszt, hófehér díszegyenruhában”; „Alkalmi munka”; „A latin betűk”. *Élet és Irodalom* 24, 32. sz. (1980): 14.

HAJNÓCZY Péter. *A halál kilovagolt Perzsiából*. Szépirodalmi Zsebkönyvtár. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.

HAJNÓCZY Péter. „Temetés”. In *A medveölő fia: Fiatal prózairók antológiája*, szerkesztette VASY Géza, 188–202. Kozmosz Könyvek. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1980.

HAJNÓCZY Péter. „Temetés”. In *Isten tenyerén ülünk*, szerkesztette ALEXA Károly és TÁRNOK Zoltán, 96–112. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1980.

HAJNÓCZY Péter. „Temetés”. In *Kettős kör: Elbeszélések szülőkről, gyermekekről*, szerkesztette UGRIN Aranka és VARGHA Kálmán, 461–473. Kozmosz Könyvek. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1980.

1981

HAJNÓCZY Péter. „Hová lettem”. *Magyar Nemzet* 37, 108. sz. (1981): 12.

HAJNÓCZY Péter. „Dinamit”. *Mozgó Világ* 7, 8. sz. (1981): 3–12.

HAJNÓCZY Péter. „Gyűrűk”; „Az elsőhegedűs”; „A herceg”. *Új Írás* 21, 9. sz. (1981): 52; 52–53; 53–61.

HAJNÓCZY Péter. „A csuka”. *Veszprémi Napló* 37, 202. sz. (1981): 9.

HAJNÓCZY Péter. „A csuka”. *Zalai Hírlap* 37, 203. sz. (1981): 9.

HAJNÓCZY Péter. „A csuka”. *Kisalföld* 37, 256. sz. (1981): 8.

HAJNÓCZY Péter. *Jézus menyasszonya*. Szerkesztette ÁCS Margit. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.

HAJNÓCZY Péter. „Temetés”; „A rakaszolás”; „Három”; „A kecske”; „Ösztönző elem”; „Tengerésztiszt hófehér díszegyenruhában”; „A latin betűk”; „Galopp”; „Alkalmi munka”; „Nyikoláj a handzsárral”; „Kétezer”; „A kopt nők”; „Viktória”; „Embólia kisasszony”; „A vese-szörp”; „A pad”; „A parancs (kisregény)”; „Jézus menyasszonya (kisregény)”. In HAJNÓCZY Péter, *Jézus menyasszonya*, szerkesztette ÁCS Margit, 5–19; 20–22; 23–25; 26–27; 28–30; 31–33; 33–34; 35–38; 39–40; 41–43; 43–45; 46–47; 48–49; 50–51; 52–54; 55–56; 57–105; 107–149. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.

HAJNÓCZY Péter. „Az elkülönítő”. In *Folyamatos jelen: fiatal szociográfusok antológiája*, szerkesztette BERKOVITS György, ILLÉS Endre, GONDOS Ernő és MOCSÁR Gábor, 65–93. Magyarország felfedezése. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.

HAJNÓCZY Péter. „Temetés”. In *A medveölő fia: Fiatal prózairók antológiája*, szerkesztette VASY Géza, 188–202. Kozmosz Könyvek. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1981.

1982

HAJNÓCZY Péter. „A csuka”. *Csongrád Megyei Hírlap* 39, 84. sz. (1982): 6.

HAJNÓCZY Péter. „Jézus menyasszonya”. In *Körkép* 82. *Harminc mai magyar elbeszélés*, szerkesztett KARDOS György, 103–142. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1982.

HAJNÓCZY Péter. *A fűtő, M, A halál kilovagolt Perzsiából, Jézus menyasszonya, Hátrahagyott írások*, szerkesztette MÁTIS Lívia. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.

[Ez a kiadás is átveszi *A véradó* című szöveg szerzői kötetben található számozási hibáját.]

HAJNÓCZY Péter. „Az alkoholista”; „Mosószaqqan”; „Finomfőzelék feltéttel”; „Foghúzás”; „Freedom”; „Kommuna”; „Szolgálati járat”; „Ki a macska?”; „Az unokaöcs”; „A fűtő”; „Pókfonál”; „A szekér”; „Tulipánhagymák”; „A hangya és a tücsök”; „A sün és a harkály”; „Munkaterápia”; „A csuka”; „Egerek”; „A kiáltás”; „Az Erdővel Világító Ember”; „Hány óra?”; „A fuvaros”; „A véradó”; „A szertartás”; „A kék ólomkatona”; „Mandragóra”; „M”; „A halál kilovagolt Perzsiából (kisregény)”; „Temetés”; „A rakaszolás”; „Három”; „A kecske”; „Ösztönző elem”; „Tengerésziszt hófehér díszegyenruhában”; „A latin betűk”; „Galopp”; „Alkalmi munka”; „Nyikoláj a handzsárral”; „Kétezer”; „A kopt nők”; „Viktória”; „Embólia kisasszony”; „A vese-szőrp”; „A pad”; „A parancs (kisregény)”; „Jézus menyasszonya (kisregény)”; „Tréfa”; „Szenesek”; „A kavics”; „Keringő”; „A kút”; „A sas”; „A tűz”; „Gyűrűk”; „A kéz”; „Da capo al fine”; „Rorate”; „A shiták”; „A nagymama beszáll”; „Meghalt a trikóm”; „Hair”; „Hoválettem”; „Az elsőhegedűs”; „A herceg (dráma)”; „Dinamit (dráma)”. In HAJNÓCZY Péter, *A fűtő, M, A halál kilovagolt Perzsiából, Jézus menyasszonya, Hátrahagyott írások*, szerkesztette MÁTIS Lívia. 11–17; 18–26; 27–33; 34–38; 39–45; 46–51; 52–58; 59–61; 62–74; 75–94; 95–102; 103–107; 108–113; 117–119; 120–124; 125–127; 128–131; 132–133; 134–138; 139–155; 159–170; 171–176; 177–211; 212–217; 218–226; 227–234; 235–256; 257–361; 365–381; 382–385; 386–389; 390–392; 393–395; 396–398; 399–400; 401–404; 405–406; 407–409; 410–412; 413–414; 415–416; 417–418; 419–422; 423–424; 425–479; 481–530; 533–538; 539–541; 542–558; 559–593; 594–610; 611–624; 625–636; 637; 638–640; 641–643; 644–647; 648–650; 651–653; 654–657; 658–661; 662–664; 665–667; 669–688; 689–711. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.

1983

HAJNÓCZY Péter. „A csuka”. *Kelet-Magyarország* 40, 220. sz. (1983): 8.

HAJNÓCZY Péter. „A véradó”. In *Történetek az alkohol(izmus)ról*, szerkesztette HAJNAL László Gábor, 108–135. *Fantasztikus világ* 1. Budapest: Alkoholizmus Elleni Országos Bizottság Titkársága, 1983.

HAJNÓCZY Péter. „Dinamit”. In *Dinamit: Drámaantológia*, szerkesztette RADNÓTI Zsuzsa, 97–117. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 1983.

HAJNÓCZY Péter. „Freedom”. In *A Vak Macska belső ügye: Pest-budai történetek*, szerkesztette UGRIN Aranka és VARGHA Kálmán, 431–435. *Kozmosz Könyvek*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1983.

HAJNÓCZY Péter „Temetés”. In *A magyar Pimodán*, szerkesztette KÖNCZÖL Csaba, 219–230. *Fantasztikus világ* 2. Budapest: Alkoholizmus Elleni Országos Bizottság Titkársága, 1983.

HAJNÓCZY Péter. „Temetés”. In *Mai magyar elbeszélők*, szerkesztette LENGYEL Balázs, 369–381. *Diákkönyvtár*. Budapest: Móra Könyvkiadó, 1983.

1984

HAJNÓCZY Péter. „Munkaterápia”. *Kincskereső* 11, 5. sz. (1984): 10–11.

1985

—

1986

HAJNÓCZY Péter. *A halál kilovagolt Perzsiából*. Szerkesztette VARGA Katalin. Olcsó Könyvtár 935. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986.

HAJNÓCZY Péter. „Der Tod ritt aus Persien hinaus”. In *Wunder werfen keine Schatten*, szerkesztette Jörg BUSCHMANN, 221–327. Berlin–Weimar: Aufbau-Verlag, 1986.

1987

HAJNÓCZY Péter. *A halál kilovagolt Perzsiából*. Szerkesztette VARGA Katalin. Olcsó Könyvtár 935. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.

HAJNÓCZY Péter. „The Funeral”. In *Ma–Today: An Anthology of Contemporary Hungarian Literature*, szerkesztette Éva TÓTH, fordította Eszter MOLNÁR, 167–178. Budapest: Corvina Kiadó, 1987.

1988

—

1989

HAJNÓCZY Péter. „A farmer”. *Magyar Napló* 1, 2. sz. (1989): 5.

HAJNÓCZY Péter. „Egy pár cipő”; „A térkép”; „Hotel Hobbs”. *Magyar Napló* 1, 11. sz. (1989): 7; 7; 8.

1990

—

1991

HAJNÓCZY Péter. „Kétezer”. *A Hét* 36, 9. sz. (1991): 16.

HAJNÓCZY Péter. „Last train (drámatörredék Reményi József Tamás előszavával)”. *Kortárs* 35, 8. sz. (1991): 43–45. [A borítón: „HP utolsó kézírata”.]

HAJNÓCZY Péter. „Jēzus līgava”. In *Piedošana: Modernā ungāru proza*, fordította és szerkesztette Laima ŽIHARE, 177–210. Riga: Liesma, 1991.

1992

HAJNÓCZY Péter. *Összegyűjtött munkái: Elbeszélések*. Szerkesztette MÁTIS Livia és REMÉNYI József Tamás. Budapest: Századvég Kiadó, 1992.

HAJNÓCZY Péter. „Az alkoholista”; „Mosószaqqan”; „Finomfőzelék feltéttel”; „Foghúzás”; „Freedom”; „Kommuna”; „Szolgálati járat”; „Ki a macska?”; „Az unokaöcs”; „A fűtő”; „Pókfonál”; „A szekér”; „Tulipánhagymák”; „A hangya és a tücsök”; „A sün és a harkály”; „Munkaterápia”; „A csuka”; „Egerek”; „A kiáltás”; „Az Erdővel Világító Ember”; „Hány óra?”; „A fuvaros”; „A véradó”; „A szertartás”; „A kék ólomkatona”; „Mandragóra”; „M”; „Temetés”; „A rakaszolás”; „Három”; „A kecske”; „Ösztönző elem”; „Tengerésziszt hófehér díszegyenruhában”; „A latin betűk”; „Galopp”; „Alkalmi munka”; „Nyikoláj a handzsárral”; „Kétezer”; „A kopt nők”; „Viktória”; „Embólia kisasszony”; „A vese-szörp”; „A pad”; „Tréfa”; „Szenesek”; „A kavics”; „Keringő”; „A kút”; „A sas”; „A tűz”; „Gyűrűk”; „A kéz”; „Da capo al fine”; „Rorate”; „A shiták”; „A nagymama beszáll”; „Meghalt a trikóm”; „Hair”; „Hoválettem”; „Az elsőhegedűs”. In HAJNÓCZY Péter, *Összegyűjtött munkái: Elbeszélések*, szerkesztette MÁTIS Livia és REMÉNYI József Tamás, 9–13; 14–19; 20–24; 25–28; 29–33; 34–37; 38–42; 43–44; 45–53; 54–67; 68–73; 74–77; 78–81; 83–84; 85–88; 89–90; 91–93; 94; 95–97; 98–109; 113–121; 122–125; 126–150; 151–154; 155–160; 161–166; 167–181; 185–196; 197–199; 200–202; 203–204; 205–207; 208–209; 210; 211–213; 214–215; 216–217; 218–219; 220; 221–222; 223–224; 225–227; 228; 231–234; 235–

236; 237–248; 249–273; 274–285; 286–295; 296–303; 304; 305–307; 308–310; 311–313; 314–315; 316–317; 318–320; 321–323; 324–325; 326–327. Budapest: Századvég Kiadó, 1992.

1993

HAJNÓCZY Péter. „Ló a keramiton”. *Életünk* 31, 3–4 sz. (1993): 194–216.

HAJNÓCZY Péter. „Karosszék, kék virággal”. *Alföld* 44, 5. sz. (1993): 44–46.

HAJNÓCZY Péter. „Nóra”. *Kortárs* 37, 5. sz. (1993): 60–69.

HAJNÓCZY Péter. *Összegyűjtött munkái: Kisregények és más írások*. Szerkesztette MÁTIS Livia és REMÉNYI József Tamás. Budapest: Századvég Kiadó, 1993.

HAJNÓCZY Péter. „A halál kilovagolt Perzsiából”; „A parancs”; „Jézus menyasszonya”; „A pipacs”; „Ló a keramiton”; „Karosszék, kék virággal”; „Egyszerű történet”; „Nóra”; „Beamon”; „Görögország”; „A farmer”; „Vízilabdázók és versenyzők”; „Mariann mellei”; „A Ciklon”; „A híd”; „Egy pár cipő”; „Hotel Hobbs”; „A térkép”; „Epiktétosz”; „Az elkülönítő”; „A herceg”; „Dinami”; „Last train”. In HAJNÓCZY Péter, *Összegyűjtött munkái: Kisregények és más írások*, szerkesztette MÁTIS Livia és REMÉNYI József Tamás, 7–81; 83–125; 127–163; 167–168; 169–199; 200–203; 204–207; 208–222; 223–226; 227–230; 231–232; 233–234; 235–236; 237–238; 239–242; 243–245; 246–247; 248–249; 250–252; 255–287; 291–306; 307–323; 325–330. Budapest: Századvég Kiadó, 1993.

1994

HAJNÓCZY Péter. „Ki a macska?”; „A szertartás”; „Rorate”. In *Kortárs magyar irodalom 1945–1990*, szerkesztette DOMOKOS Mátyás, 425–426; 426–429; 429–431. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1994. [A szertartás címe hibásan, Szertartásként szerepel a tartalomjegyzékben. Valamint a 424. oldalon található rövid életrajzban az alábbiak olvashatók: „»körön kívülálló«”; „»magányos kezdeményezője« a posztmodernnek is nevezhető legújabb hullámnak”; „»deviáns«”.]

1995

–

1996

HAJNÓCZY Péter. „Hárman együtt” [!]. *Kelet-Magyarország* 53, 163. sz. (1996): 12–13. [A *Három* című novella tévesen megadott címmel.]

HAJNÓCZY Péter. „Rorate”. In *Irodalmi szöveggyűjtemény érettségizőknek 2.*, szerkesztette FORGÁCS Anna, HORVÁTH Zsuzsa, OSZTOVITS Szabolcs és TAKARÓ Mihály, 308–309. Budapest: Helikon Kiadó, 1996.

1997

HAJNÓCZY Péter. „A fűtő”. In *Huszonöt nagyon fontos novella: Művek és műelemzések*, szerkesztette BORBÉLY Sándor, 248–266. Budapest: Lord Kiadó, 1997.

1998

HAJNÓCZY Péter. „Rorate”. In *Irodalmi szöveggyűjtemény érettségizőknek 2.*, szerkesztette FORGÁCS Anna, HORVÁTH Zsuzsa, OSZTOVITS Szabolcs és TAKARÓ Mihály, 308–309. Budapest: Helikon Kiadó, 1998.

HAJNÓCZY, Péter. *Dialogues de Ventriloque: Nouvelles*, szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta Péter ESTERHÁZY, fordította Cécile MENNECIER. Nantes: Le Passeur-Cecofop, 1998.

HAJNÓCZY, Péter. „Tulipes”; „Voiture de service”; „Communauté”; „Le chauffeur”; „Charrette”; „Le cousin”; „Le cri”; „Toile d'araignée”; „Qui est le chat?”; „L'alcoolique”;

„Savon”; „Gratin de pommes de terre”; „Extraction dentaire”; „Freedom”. In *Dialogues de Ventriloque: nouvelles*, szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta Péter ESTERHÁZY, fordította Cécile MENNECIER, 15–21; 23–31; 33–39; 41–65; 67–72; 73–89; 91–96; 97–105; 107–110; 111–118; 119–129; 131–138; 139–145; 147–154. Nantes: Le Passeur-Cecofop, 1998.

1999

HAJNÓCZY Péter. *A véradó: Válogatott elbeszélések*. Szerkesztette ÁCS Margit. Millenniumi Könyvtár. Budapest: Osiris Kiadó, 1999.

HAJNÓCZY Péter. „Ki a macska?”; „A pipacs”; „Az alkoholista”; „Mosószappan”; „Finomfőzelék feltéttel”; „Foghúzás”; „Freedom”; „Kommuna”; „Szolgálati járat”; „Az unokaöcs”; „A fűtő”; „Pókfonál”; „A szekér”; „Tulipánhagymák”; „A véradó”; „Hány óra?”; „A szertartás”; „M”; „Temetés”; „Rorate”; „Ösztönző elem”; „A vese-szörp”; Tengerésziszt hófehér díszegyenruhában”; „A farmer”; „Egy pár cipő”; „Meghalt a trikóm”. In HAJNÓCZY Péter, *A véradó: Válogatott elbeszélések*, szerkesztette ÁCS Margit. 5–6; 7–8; 9–13; 14–19; 20–24; 25–28; 29–33; 34–37; 38–43; 44–53; 54–68; 69–74; 75–78; 79–82; 83–108; 109–117; 118–121; 122–137; 138–149; 150–152; 153–155; 156–158; 159–160; 161–162; 163–165; 166–168. Millenniumi Könyvtár. Budapest: Osiris Kiadó, 1999.

2000

HAJNÓCZY Péter. *A halál kilovagolt Perzsiából: Kisregények és szociográfia*. Szerkesztette ÁCS Margit. Millenniumi Könyvtár. Budapest: Osiris Kiadó, 2000.

HAJNÓCZY Péter. „A halál kilovagolt Perzsiából”; „Jézus menyasszonya”; „Az elkülönítő”. In HAJNÓCZY Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából: Kisregények és szociográfia*, szerkesztette ÁCS Margit, 5–82; 83–118; 119–154. Millenniumi Könyvtár. Budapest: Osiris Kiadó, 2000.

2001

HAJNÓCZY Péter. „A fűtő”; „A hangya és a tücsök”; „A véradó”; „M (1976)”; „A vese-szörp (1979)”. In *Szépprózák a 20. század második feléből*, szerkesztette MÁRKUS Béla, 271–280; 281–282; 283–299; 300–310; 311–312. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001.

HAJNÓCZY Péter. „Gospodica Embolija”. In *Zastrašivanje strašila: Antologija mađarske kratke priče*, szerkesztette István LUKÁCS, Jolán MANN és Neven UŠUMOVIĆ, fordította Neven UŠUMOVIĆ, 140–141. Zágráb: Naklada MD, 2001.

2002

HAJNÓCZY Péter. *Opusteli persijski grad*. Fordította Marko ČUDIĆ. Belgrád: Narodna knjiga-Alfa, 2002.

2003

REMÉNYI József Tamás, szerk. *A véradó: Hajnóczy Péter emlékezete*. Emlékezet. Budapest: Nap Kiadó, 2003.

HAJNÓCZY Péter. „Önéletrajz 1976-ból”; „Névtelen levél 1975-ből”; „Levél Kardos Györgynek”. In *A véradó: Hajnóczy Péter emlékezete*, szerkesztette REMÉNYI József Tamás, 42; 58; 62. Emlékezet. Budapest: Nap Kiadó, 2003.

2004

—

2005

HAJNÓCZY Péter. „Rorate”; „A hangya és a tücsök”. In *Szöveggyűjtemény 12.*, szerkesztette BUDAI Éva és PETHŐNÉ NAGY Csilla, 427–429; 429–430. Budapest: Korona Kiadó, 2005.

2006

HAJNÓCZY Péter. „Rorate”; „A hangya és a tücsök”. In *Szöveggyűjtemény 12.*, szerkesztette BUDAI Éva és PETHŐNÉ NAGY Csilla, 427–429; 429–430. Budapest: Korona Kiadó, 2006.

2007

HAJNÓCZY Péter. „A szakács”. Szerkesztette REMÉNYI József Tamás. *Élet és irodalom* 51, 19. sz. (2007): 20–22.

HAJNÓCZY Péter. *A halál kilovagolt Perzsiából: Válogatott írások*. Szerkesztette REMÉNYI József Tamás. Osiris Diákkönyvtár. Budapest: Osiris Kiadó, 2007.

HAJNÓCZY Péter. „Az alkoholista”; „Mosószippan”; „Finomfőzelék feltéttel”; „Foghúzás”; „Hány óra?”; „A kék ólomkatona”; „M”; „A fűtő”; „A véradó”; „A halál kilovagolt Perzsiából”; „Jézus menyasszonya”; „Temetés”; „Ösztönző elem”; „A farmer”; „Egy pár cipő”; „Embólia kisasszony”; „A vese-szőrp”; „A pad”. In HAJNÓCZY Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából: Válogatott írások*, szerkesztette REMÉNYI József Tamás, 5–10; 11–18; 19–24; 25–29; 30–40; 41–48; 49–67; 68–85; 86–116; 117–207; 208–250; 251–265; 266–268; 269–270; 271–274; 275–276; 277–279; 280–281. Osiris Diákkönyvtár. Budapest: Osiris Kiadó, 2007.

HAJNÓCZY Péter. *Összegyűjtött írásai*. Szerkesztette MÁTIS Livia és REMÉNYI József Tamás. Osiris Klasszikusok. Budapest: Osiris Kiadó, 2007.

HAJNÓCZY Péter. „Az alkoholista”; „Mosószippan”; „Finomfőzelék feltéttel”; „Foghúzás”; „Freedom”; „Kommuna”; „Szolgálati járat”; „Ki a macska?”; „Az unokaöcs”; „A fűtő”; „Pókfonal”; „A szekér”; „Tulipánhagymák”; „A hangya és a tücsök”; „A sün és a harkály”; „Munkaterápia”; „A csuka”; „Egerek”; „A kiáltás”; „Az Erdővel Világító Ember”; „Hány óra?”; „A fuvaros”; „A véradó”; „A szertartás”; „A kék ólomkatona”; „Mandragóra”; „M”; „A halál kilovagolt Perzsiából”; „Temetés”; „A rakaszolás”; „Három”; „A kecske”; „Ösztönző elem”; „Tengerésziszt hófehér díszegyenruhában”; „A latin betűk”; „Galopp”; „Alkalmi munka”; „Nyikoláj a handzsárral”; „Kétezer”; „A kopt nők”; „Viktória”; „Embólia kisasszony”; „A vese-szőrp”; „A pad”; „A parancs”; „Jézus menyasszonya”; „Az elkülönítő”; „A herceg”; „Dinamit”; „Ló a keramiton”; „Egyszerű történet”; „A pipacs”; „Tréfa”; „Szenesek”; „A kavics”; „Keringő”; „A kút”; „A sas”; „A tűz”; „Gyűrűk”; „A kéz”; „Karosszék, kék virággal”; „Nóra”; „Da capo al fine”; „Rorate”; „A shiták”; „A nagymama beszáll”; „Meghalt a trikóm”; „Hoválettem”; „Az elsőhegedű”; „Beamon”; „Görögország”; „A farmer”; „Vízilabdázók és versenyúszók”; „Mariann mellei”; „A Ciklon”; „A híd”; „Egy pár cipő”; „Hotel Hobbs”; „A térkép”; „Epiktétosz”; „A szakács”; „Last train”. In HAJNÓCZY Péter, *Összegyűjtött írásai*, szerkesztette MÁTIS Livia és REMÉNYI József Tamás, 9–12; 13–17; 18–22; 23–25; 26–29; 30–33; 34–38; 39–40; 41–48; 49–61; 62–66; 67–69; 70–73; 75–76; 77–79; 80–81; 82–84; 85; 86–88; 89–99; 103–110; 111–114; 115–136; 137–140; 141–146; 147–151; 152–165; 167–229; 233–242; 243–245; 246–247; 248–249; 250–251; 252–253; 254; 255–257; 258–259; 260–261; 262–263; 264; 265–266; 267–268; 269–270; 271; 272–307; 308–336; 341–368; 371–384; 385–398; 399–426; 429–432; 435–436; 437–440; 441–442; 443–452; 453–473; 474–483; 484–492; 493–499; 500; 501–502; 503–506; 507–519; 520–521; 522–524; 525–526; 527–528; 529–530; 534–535; 536–537; 538–540; 541–543; 544–545; 546–547; 548–549; 550–551; 552–554; 555–557; 558–559; 560–561; 562–563; 567–609; 611–614. Osiris Klasszikusok. Budapest: Osiris Kiadó, 2007.

2008

HAJNÓCZY, Péter. *La muerte salió cabalgando de Persia*. Fordította José Miguel González TREVEJO és Mária SZIJ. Barcelona: Acanalado, 2008.

2009

—

2010

HAJNÓCZY Péter. „Tányéraknák”. *Forrás* 42, 11. sz. (2010): 45.

HAJNÓCZY Péter. „Partizánok (filmvázlat)”. *Tiszatáj* 64, 12. sz. (2010): 51–55.

2011

HAJNÓCZY Péter. „Árulás”. *Palócföld* 57, 1. sz. (2011): 41–45.

HAJNÓCZY Péter. „Lidi mama”. *Spanyolnátha* 8, 1. sz. (2011). Hozzáférés: 2025.01.26.

<http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2011-1/35/a-szegedi-hajnoczy-muhely/lidi-mama/2831/>.

HAJNÓCZY Péter. „Isten jobbján”. *Új Dunatáj* 16, 3. sz. (2011): 17–20.

HAJNÓCZY Péter. „Föloldozás”. *Kalligram* 20, 5. sz. (2011): 72–73.

HAJNÓCZY Péter. „Jézus”. Szerkesztette HOVÁNYI Márton. *Jelenkor* 54, 11. sz. (2011): 1183–1187.

2012

—

2013

HAJNÓCZY Péter. *Jelentések a süllyesztőből: Az elkülönítő és más írások*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta NAGY Tamás. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 2013.

HAJNÓCZY Péter. „Az elkülönítő”; „A nagy jogi légzés”; „Karosszék, kék virággal”; „A jelentés”. In HAJNÓCZY Péter, *Jelentések a süllyesztőből: Az elkülönítő és más írások*, szerkesztette NAGY Tamás, 61–105; 305–330; 331–335; 336. Budapest: Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 2013.

2014

—

2015

HAJNÓCZY, Péter. *Смрт је узјахала из Персије*. Fordította Predrag ČUDIĆ. Belgrád: LOM, 2015.

2016

HAJNÓCZY Péter. „Árulás”; „Föloldozás”; „Partizánok” (filmvázlat); „Tányéraknák”; „Jézus”; „Lidi mama”. In *Hajnóczy a könyvtárban, ...a kékből kell kiindulni... – vége/láthatatlan párbeszédben*, szerkesztette CSERJÉS Katalin, HOVÁNYI Márton és NAGY Tamás, 103–108; 108–111; 111–117; 117–118; 118–125; 125–127. Hajnóczy-tanulmányok 5. Tótkomlós: Hódmezővásárhely-Szegedi Kép–Szöveg Testvérület, 2016.

HAJNÓCZY, Péter. *La mort a chevauché hors de Perse*. Fordította Charlotte KARADY. Sénouillac: Vagabonde, 2016.

2018

HAJNÓCZY Péter. *A halál kilovagot Perzsiából*. POKET Zsebkönyvek. Budapest: Sztalker Csoport Kiadó, 2018. [Megjelent 1000 példányban.]

2019

HAJNÓCZY Péter. „A bajnok”. *Tiszatáj* 73, 10. sz. (2019): 61–79.

HAJNÓCZY Péter. „Balatoni nyár”; „Terv és kampósszeg”; „Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?”. Szerkesztette CSERJÉS Katalin. *Tempevölgy* 11, 4. sz. (2019): 73–74; 74–75; 68–69. Hozzáfézés: 2025.01.26.

https://tempevolgy.hu/images/PDF/Tempevolgy_2019_4.pdf.

[A Digitális Irodalmi Akadémia 2018. szeptember 17-én posztumusz tagjává választotta Hajnóczy Pétert. A szerző összegyűjtött írásai 2019-ben jelentek meg a portálon. A DIA oldalán elérhető digitális kiadás a 2007-es Osiris Klasszikusok sorozatban közreadott gyűjteményes kötet anyagát vette át.]

2020

HAJNÓCZY Péter. „Fuga”. *Vásárhelyi Látóhatár* 11, 1. sz. (2020): 7.

HAJNÓCZY Péter. *A halál kilovagolt Perzsiából: Kisregények, elbeszélések*. Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta REMÉNYI József Tamás. Budapest: Helikon Kiadó, 2020.

HAJNÓCZY Péter. „A halál kilovagolt Perzsiából”; „Jézus menyasszonya”; „Szenesek”; „Az alkoholista”; „Mosószippan”; „Finomfőzelék feltéttel”; „Foghúzás”; „Tulipánhagymák”; „Ki a macska?”; „A hangya és a tücsök”; „Karosszék, kék virággal”; „A fűtő”; „A véradó”; „Hány óra?”; „A kék ólomkatona”; „M”; „Rorate”; „Temetés”; „Ösztönző elem”; „Galopp”; „A vese-szőrp”; „A latin betűk”; „A pad”. In HAJNÓCZY Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából: Kisregények, elbeszélések*, szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta REMÉNYI József Tamás, 7–110; 111–159; 163–165; 166–172; 173–181; 182–188; 189–193; 194–199; 200–202; 203–205; 206–211; 212–231; 232–267, 268–280; 281–289; 290–311; 312–315; 316–332; 333–335; 336–339; 340–343; 344–345; 346–347. Budapest: Helikon Kiadó, 2020.

HAJNÓCZY Péter. „A hangya és a tücsök”. In *Irodalom szöveggyűjtemény 9.*, szerkesztette SÁNDOR Csilla, 18. Budapest: Oktatási Hivatal, 2020.

2021

HAJNÓCZY Péter. „Play-boy”. Szerkesztette LUDMÁN Katalin. *Forrás* 53, 9. sz. (2021): 93–96.

HAJNÓCZY Péter. „Tányéraknák”; „Partizánok (Filmvázlat)”; „Árulás”; „Lidi mama”; „Föloldozás”; „Jézus” [szerkesztette HOVÁNYI Márton]; „A bajnok”; „Fuga; az ablak... ott terdel”; „»Ott lesz-e a banánszoknyás lány a megállóban?«”; „Balatoni nyár, 1977 (Szinopszis)”; „Terv és kampósszeg”; „Péntek”; „A jelentés”; „A Kondor-töredék; Hőközpont”; „A pap”; „A kávé”; „Play-Boy”; „Farinha, a nagy csavargó”; „Az eperszínű spirálban szálló omega hatyuk vastüdejének páncélkutja – avagy: A nagy jógi légzés”. In *'Bajnok: „A megnyílt elzárja roppant távolság...”: a hagyaték mint az előhívás és szembesülés tere: szövegek a Hajnóczy Péter-hagyatékából kommentárokkal, 2009–2020*, szerkesztette CSERJÉS Katalin és KANCSÓ János, 32; 37–40; 53–58; 65; 74–75; 116–122; 160–175; 192; 201–202; 203; 204; 211–214; 235; 237–240; 267; 268–269; 271–273; 277–298; 327–338. Tótkomlós: [magánkiadás], 2021.